

Dr. Vet. M. Nuri Dersimi

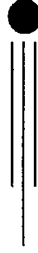
KÜRDİSTAN TARİHİNDE DERSİM

Ani Matbaası, Tiele caddesi, Halep

DR. VET. M. NURI DERSİMİ

Kürdistan Tarihinde Dersim

Ani Matbaası
Tiele caddesi, Halep
1952

**Her hakkı
mahfuzdur**

DR. VET. M. NURI DERSİMİ

DR. VET. M. NURI DERSIMI

BİR KAÇ SÖZ

Dersim; tarihi Kürdistanın en önemli bölgelerinden birisidir. Bu bölge, Kürdistanın Kuzey—Batı sınırını teşkil etmektedir. Müstakbel kürt gençliğinin bu muhit hakkında gerekli coğrafi bilgiyi elde etmesi, tabiatın bu muhiti techiz ettiği toprak üstü ve yeraltı zenginlikler hakkında malûmat edinmesi ve bu muntıkada yaşayan irkdaşlarının milli an'anelerini, yaşayış tarzlarını bilmesi için bu eseri kaleme almağı faydalı gördüm.

Dersim; asırlardan beri türk saltanat rejimi ordularıyla çarpışmış, Kürdistan dağlarında bağımsız bir hayat yaşamış olan diğer kürt beylikleri gibi tam bir istiklal hayatı yaşamıştır. Bu muntikalara hiç bir zaman ne türk ve ne de İran memurları nufuz edememişlerdir. Dersimin istiklali 1936 yılına kadar devam etmiş ve bu tarihten itibaren de, istiklalını korumak için üç yıl mütemadi bir tarzda mücehhez türk ordularıyla çarpıştıktan sonra, yalnız başına yaptığı bu savaşta düşmanın sayı üstünlüğü galip gelmiştir.

Dersimin istiklal mücadelesi safahatını, maruz kaldığı mezalim ve faciaları umumun nazarına arz etmeğı de milli ve insani borc bildim.

Kürtce olarak hazırladığım bu eseri türkceye de çevirerek, yayınlamaktan maksadım: zorla anadilleri unutturulan ve yalnız türkce bilen mağdur kürt gençliğini milli tarihinin önemli bir safhasından haberdar etmektir. İşbu yazılarımla, Kürdistan'a ait tarihi hadiseler arasında, Dersim muntıkası hadiselelerini efkârı umumiyeye arz etmekle, ancak en küçük bir ödemi yerine getirmiş oluyorum.

Açtığım bu çığırı, Kürdistanın diğer bölge ve muntıkları aydınları da takip eder ve her biri kendi muntikasına ait tarihi hadiseleri toplayarak bir cilt halinde kürt müstakbel nesillerine yadigâr bırakacak olursa, Kürdistanın Genel Tarihine önemli bir hizmet etmiş olur kanaatındayım.

Dr. Vet. M. Nuri Dersimi

Dersim

Kürtlerden bir kısmı; **(Der)** kapı, **(Sim)** gümüş anlamında olduğu için, Dersim kelimesini **Gümüş kapı** diye tabir ederler.

Milattan altı asır önce, Yunan tarih ve coğrafyacılarının Dersim havalisine **Daranis** adını verdikleri malûm olduğu gibi, **Dara**'nın **Bisitun** kitabelerinde bu havaliye **Zuza** adı verilmiş olması ve **Zuza** tabirinin Dersim ve havalisinde konuşulan kürtçe lehçeye alem olan **Zaza** kelimesine benzerliği dikkatini çeker.

Dersimin batı hududuna yerleşmiş olan Koçan aşireti, (Dersim) tabirini **Kürdistan kapısı** anlamında tefsir ederek, kendilerini de, cengâverliklerine istinaden bu kapının muhafızı sayarlar.

Ale'ade halkın telakkisine göre ise, **Dersim** demek **Kürdistan** demektir. Bu sebeple, başka bir memleketten Dersime döndüklerinde, «**Kürdistana geldik**» dedikleri gibi, birini haricden Dersime davetlerinde, «**Kürdistana geliniz!**» ve «**Kürdistanı görünüz!**» derler.

DERSİMİN COGRAFI MEVKİİ

Rus Kurmay yüzbaşlarından **P. Oryanofun** yapmış olduğu bir coğ afi taksimata göre ; Türkiye arazisi dahilinde olan Kürdistan, üç bölgeye ayrılır, ki, bunlardan birincisi;

Kuzey Kürdistan olup, **Ağrı dağı, Çolamerik, Nemrut silsilesi, Van ve Rumiye** gölleri arası ile **Bayazıt** havalisidir.

İkincisi;

Batı Kürdistan olup, **Muş ve Erzurum** paşahlıklarıyla **Dersim**, bu bölge dahilindedir.

Üçüncüsü;

Güney Kürdistan olup, **Diyarbakir ve Musul** paşahlıklarını ihativa etmektedir. Bu bölge, tarihi Gordien'in muhim bir kısmını şamilidir.

COGRAFI HUDUDU

Doğudan **Erzurum, Muş ve Cabakçur** vilayetleri: Kuzeyden **Fırat nehri**: Batıdan **Fırat nehri** imtidadı ile **Malatya** vilayeti: Güneyden **Murat nehri** ile çevrilmiş olan arazi **Dersim bölgesidir**.

Bu bölgede oturan **Dersim** aşiretlerinden bir kısmı, muhtelif amillerin sevkiyle, bu bölge dışına hicrete mecbur olmuş ve kuzeyde **Bayburt**, batıda **Kızıl ırmak** nehri güneyinde **Karabel** dağlarından **Kangal** ilçesinin **Koçköprü** ve **Malatyanın Akçedağ** mıntıkasına kadar uzanarak, oralarda yerleşmişlerdir. Bu mıntika; **Gürce** topraklarını, doğudan **Kürdistan** hududuyla birleştirdiğinden, cidden tetkike şayandır.

Türk idari teşkilatına göre; merkezi **Hozat** vilayeti olmak üzere, doğudan itibaren **Kiği, Mazkert, Nazmiye, Plümer, Peri** (Çarşancak), **Pertek, Çimişkezek, Ovacık, Kemah, Arapkir, Egin, ve Zara** ilçeleri mevcut idi. En son teşkilatta; **Zara**: Sivas vilayetine, **Egin, ve Arapkir** Malatya vilayetine, **Kemah, Plümer** ve **Kiği** Erzincan vilayetine birleştirilmek suretiyle, Dersim mıntıkası ancak **Fırat** ve **Murat** nehirleri arasındaki bölgeye münhasır addedilmiş ve **Hozat** mutasarrıflığına bağlı mütebaki ilçelere «**Dersim adı**» hasır ve tahsis ettirilmişti. Bu bölge, son devrelere kadar, türk hükümetinin nüfuzuna asla tabi olmak istememiş ve **Kiği** ile **Plümer** ilçeleri de, Dersimin siyasi meslekine bağlı kaldıklarından, Türkiye hükümeti bu iki ilçeyi dahi Dersim muhiti telakki ederek, idare bakımından **Doğu** ve **Batı Dersim** adıyla iki bölgeye ayırmıştır.

DAĞLAR

Dersim dağlarının ortalama yüksekliği 2.500 ile 3.600 arasındadır. **Munzur** (1) ve **Mercan** dağları daimi surette karlarla örtülüdür. Bu dağlar, Ağrı dağlarının bir silsilesi sayılır ve **Kiği, Mazkert, Nazmiye, Plümer, Ovacık, Kemah** ve **Egin** mıntıklarını tamamen kuşatarak, Dersimi muazzam bir hisar içerisine alır. Eylül ayından itibaren, bu dağlardan geçit, tehlikeli dir. **Erzincandan** hareket eden bir yolcu, en az 90 kilometre **Munzur** ve **Mercan** dağlarından geçmek zorundadır

(1) Milattan Önce Munsur.

Plümerden EGINE kadar, çok yüksek ve arızalı olan bu dağlardan, batıdan doğuya doğru geçit mahalleri şunlardır:

- 1—**Hağaçur boğazından** Sivasa.
- 2—**Kemah (Ziyaret)** boğazından Kemaha.
- 3—**Nerdiven** geçidinden Erzincana.
- 4—**Ger suyu** (Ava Ger) den Erzincan merkezine.
- 5—**Mercan** boğazından Kısmıkora.
- 6—**Mahmunut** (Plümer dağları ve Tanzi geçidi)nden Erzuruma geçilir.

Bu geçitler çok arızalıdır. **Mahmunut bogazi** nisbeten suhuletlidir. Buralarda tarihten önceki devirlere ait sığınaklar, kayalar oyulmak suretiyle yapılmış eski yollar dikkatı deyer şeylerdir.

Nerdiven boğazi pek çetin bir geçittir, pek eski zamanlarda yapılmış arızalı 100 ayak bir nerdiven, geçidi kolaylaştırmış olduğu için, boğaza bu ad verilmiştir.

Bu geçitlerde, büyük taş oluklar, kayalar içerisine oyulmuş odalar, mağaralar içerisinde eski nakışlar ve yazılar vardır. Bazı yerlerde pek eski mezarlara da rastlanır, bu mezarların uzunluğu şayanı dikkattir.

Dağlar çıplak, uçurumlu, keskin zirveli, sarp, taşları kurşuni ve kırmızı renkli dir. Her taraftan mütemadiyen kar suları akmakta olduğundan, bu dağlar bir çok nehirlerin kaynağıdır.

Karlar adeta kırmızı bir renktedir ve içerlerinde bir nev beyaz kurt yaşar.

Pek geniş zirveli dağlar da vardır, ki bu yüksek yaylalarda zümrüdi mer'alar, rengârenk çiçekler ve bilhassa karlar arasından insana gülen; bu dağlara has garip çiçekler vardır. Kuşların nağmeleri, çiçekleri hafifce okşayan rüzgârların getirdiği raihalar, ruhu neşelendirir, insan kendinde bir gençlik, asabında bir kahramanlık duyar, arslan kesilir. Ba'zen de, şiddetli rüzgârların kükreyişi, vadi ve dehlizlerden çıkan eninler, insana heybet ve ra'se verir.

Munzur dağlarının en yüksek tepeleri şunlardır :

- 1.—**Zeranik**—Ziyaret tepesi, 3.250 m.
- 2.—**Ger tepesi** (Koi Ger), 2.900 m.

3—Mercan tepesi 3.100 den 3.449 metre irtifaındadır. Diyarbekir, Harput, Hozat, Ovacık ve Erzincanı Erzuruma bağlayan yol bu dağlardan geçmek şartıyla en kısa yol olduğu halde, geçit zorlugundan dolayı bu yolun iki buçuk üç misli uzun olan ve miladi 859 tarihinden beri Kara Denize geçmek için Emeviler tarafından kervan yolu ittihaz edilmiş olan, Harput—Malatya—Kemah—Erzincan—Trabzon ve Erzurum yolu ihtiyar edilir.

Dersimin diğer mıntıkları dahi kâmilên dağlık ise de, bu dağlar Munzur dağlarına asla benzemeyip ormanlarla örtüldürler, ve geniş mer'aları vardır.

Başlıcaları şunlardır:

- 1.— Tujik dağı, 2400 m.
- 2.— Hıdır dağları, 2400 m.
- 3.— Kırklar dağı, 1800 m.
- 4.— Yılanlı dağı 1800, m.
- 5.— Mahmunut dağı 2344 m.
- 6.— Zel ve Düzgün dağları, 2400 m.
- 7.— Gürgür dağı, 2951—2750 m.
- 8.— Ak dağ (Koi Sipi), 1900 m.
- 9.— Ermustafa dağı, 1400 m.
- 10.— Bilgeş dağları, 1700 m.
- 11.— Sarısaltık dağı, 1900 m. irtifaındadırlar.

Tujik.— Batı Dersim mıntikasının kuzey doğusunda Ağdat ve Lertik mevkiinde, Munzur dağlarına müvazi, münferit, sivri, kısmen ormanlarla mestur ve kısmen de açık, uçurumlu ve korkunç bir dağdır.

Zirvesinde bir kaç mezar ve ortasında pek büyük münferit dir keya var dır. Bu kayanın dibinde volken ağzını andıran derin ve karanlık bir menfez ve bu menfezin etrafında siyah kömür renginde taşlar vardır ki, bunlar sönmüş ateş parçaları intibasını vermektedir.

Burasının sönmüş bir yanar dağ olduğuna şüphe edilemez, çünkü; bazan top seslerini andıran sesler işidildiğini ve ateşler çıkararak batıya ve doğuya saçıldığını görenler vardır. Bel-

ki de bu sebeple, bu dağa **acı** ve **sert** manasına olan kürtçe **tujik** adı verilmiştir. Bazı aşiretler de, bu dağa **Sultan baba** derler, çünkü, zirvesinde Celaladdin Harizminin medfun bulunduğunu söylerler. Halbuki, bu zehabı Dersimlilerin ekserisi asla kabul etmez ve orada medfun bulunan zatin bir kürt evliyası olduğunda ısrar ederler.

Tujik dağı, **Iksor** dağlarıyla iltisak peyda ederek, pek müdhiş **Kutu deresinin** mebde'ini vicuda getirir.

Kırklar dağı, **Yılanlı** dağı.—Batı Dersimin kuzeyinde **Munzur** dağları mukabilindeki dağlar silsilesidir. Aşiretler burada ecdatları olan **Marların** mezarları olduğunu iddia ve bu niyetle oraları ziyaret ederek **Koe maran** derler.

Buralar aşiretlerin yaylak mıntikalarıdır. Ormanlarla örtülü olan bu dağlar arasında, kükürtlü ve demirli bir çok sıcak su kaynakları vardır.

Bu dağlar, 2210 irtifalı **Eğin** dağlarıyla birleşir ve 2950 irtifalı **Hosta** dağlarına uzanır.

Hıdır dağları.—Doğu Dersimin kuzeyinde **Muzur** dağlarından dahile uzayan bir silsiledir. Üzerinde yaylalar ve kükürtlü göller mevcut olup, mevaşinin banyosuna kullanılmaktadır. Bu dağlara çok kar düşer ve Dersimliler bu karlar üzerinden **hedik** dedikleri kalburları ayaklarına takarak yürürler ve bu suretle açtıkları yollardan mevaşilerini geçirirler.

Mahmunut dağı.—Doğu Dersim ile Batı Dersimin hudut noktasıdır. Yaylası çoktur. **Munzur** dağlarıyla iltisak peyda ederek korkunç vadiler husule getirmiştir. Bir taraftan da, **Kutu** deresiyle bir sed teşkil etmektedir.

Zel-Düzgün-Gürgür dağları.—Doğu Dersim mıntikasının en yüksek dağlarıdır. Üzerlerinde pek eski mezarlar görülmektedir. Son derece sarp, keskin ve arızalıdır. Haydaran ve Yusufan dağlarıyla iltisak ve arada müdhiş vadiler teşkil etmektedirler.

Er Mustafa dağı.—Batı Dersimin Hozat merkezi güneyinde münferit bir dağdır. Her tarafı ormanlıktır, fakat buradan odun kesilmesi ve naklı yasaktır. Bu yasak; resmi bir yasak olmayup, ataların ormanlardan her birini bir milli

kahramana ithaf etmek adetinin bir bakayası olması mühtemeldir, çünkü, bu ormanlardan ağaç kesmek büyük günah sayılır.

Bilgeş dağları.— Ovacık ilçesiyle Hozat arasındaki ormanlıklı, yaylaca zengin ve münbit araziye ihtiva eden dağ silsilesidir. Bu silsile, **Söfke** dağları ile birleştiği yerlerde, **Kakper** vedilerini husule getirmiştir.

Ak dag (Koi Sipi).— Hozat mıntıkasının doğusunda bulunan aşiretlerin yaylak mıntıklarından ibarettir. **Söfke** dağlarıyla birleştiği yerlerde çok çetin ve sarp vadiler husule getirmiştir.

Sarı Saltık dağı.— Latif manzaralı yüksek bir dağ olup, zirvesinde **Saltık** adında bir zat medfundur. Bu zatın sülalesi çoğalmış ve adeta bir aşiret halini almıştır, ki bu aşiret mensupları kürtlerce ahlaki faziletleriyle mütemayizdirler. Bazı aşiretler, bu medfeni hürmette ziyaret ederler. **Sarı Saltık** aşireti, bu dağın eteğinde **Karaca** köyünde otururlar. Bu dağ, **Bilgeş** ormanlarına muvazi arızalı vadiler vicuda getirmiştir.

Kızıl dağ, **Pertek**, ve **Ninik** dağları da, yüksek dağlardan sayılmaktadırlar.

NEHİR VE IRMAKLAR

Dersimin her tarafında su kaynakları vardır. Bu sular hafif, ecnebi maddelerden a'ri, soğuk ve içtikce iştihayı açan mükemmel sulardır. Su kaynaklarının etrafındaki ormanlar ve binbir çeşit çiçekler insanı mest eder.

Kaynakların cereyanından mütevellit güzel seslere, etrafında uçuşan kuşların nağmeleri iştirak eder, mahzun ve kederli insanların kalplerine sevinç ve inşirah verir. Bu menba sularının umumiyetle hazim ve mi'devi olması şayanı dikkattir. Menbaların birleşmesiyle dir ki, ırmaklar hasıl olmaktadır.

Karaca ve İn merkezlerindeki menbalar meşhurdur. Bu menbaların civarı, Küçük Asyanın en mümtaz sayfiyeleridir

desek, mübalağa etmiş olmayız. Hozat civarındaki **Tarnoti, Pehami ve Derviş Cemal** mezrası suları da güzeldir.

Fırat nehri (Kara su).— Bu nehre, kadim coğrafiyacılar **Arsanias** dedikleri gibi, milli adı olan **Arazani** diye de tesmiye ederler. Erzurum vilayetinin **Kızıl Killise** ve **Hasan Kale** civarındaki dağlardan çıkarak, **Mama Hatun** mıntıkasındaki dağlardan kaynakayan sularla birleşip, **Plümer** mıntikasından Dersimin kuzey doğu hududunu kucaklıyarak, **Sansa bogazından** geçer ve **Keçelan, Balaban** aşiretleri mıntikalarını kısmen iska, **Munzur** dağları sahilinden **Kulabyan** ve **Kuçikan** aşiretleri mıntikalarından ve **Kemah** boğazından Dersimin batısını tahdit eder. Egin boğazından, **Hosta beli** dağları önünden ve **Çimişkezek** mıntikasından geçerek Dersimin güney batı mıntikasında **Geban Madeni** civarında **Murat nehriyle** birleşir.

Bu nehir üzerinde, **Plümer** (kötür), **Sansa, Erzincan, Acemoğlu, Kemah, Egin** köprüleri ve **Arapkir, Çimişkezek** ve **Geban Madeni** gemi geçit merkezleri vardır. **Sivas-Divrigi-Erzurum** tiren hattı, bu havalide Fırat nehri güzergâhını takip etmektedir.

Murat nehri.— Kısmen **Erciş** ve kısmen **Kara Killise** ve **Pasin** dağlarından kaynar. Bitlis. Muş, Cabakçur mıntikalarını süsledikten sonra, Palu mıntikası köylerini de kısmen irva ve Çarsançak mıntikasında **Bingöi yaylalarından** gelen **Kiği** ırmağı ve **Munzur** suyu ile **Kürt Yemlik** noktasında birleşir. **Pertek** ilçesinden geçip, **Karabal** ve **Kürmeşan** aşiretleriyle **Eşkini Aşvan** mıntikalarını tabii bir şekilde faydalandırıp, **Geban Madeni** civarında Fırat nehriyle birleşir.

Murat nehri üzerinde **Palu Köprüsü** ile **Zerteriç, Kürt-yemlik, Pertek, Aşvan** ve **Geban Madeni** gemi geçit noktaları vardır. Dersimliler, **apat** denilen ağaç ve **Kelek** denilen tulumdan yapılmış kayıklarla bu nehri geçerler. 1937 yılında **Pertek** civarında askeri bir köprü yapılmıştır.

Suların coşgun zamanı olan ilk bahar aylarında, Fırat ve Murat nehirlerinden gemi ile de geçip dönmek pek tehnelidir,

Fırat ve Murat nehirleri birleştikten sonra, bu iki nehrin birleşmesinden hasil olan büyük nehir, artık yalnız **Fırat** adıyla anılır. **Fırat** nehri Kürdistanın dağlık mintikalarından geçip **Suriye** ve **Iraka** ininçiyê kadar güzergahında bir çok yerlerde çağlayanlar teşkil eder ve pek hızlı akar, ki, bu gibi yerlerde her hangi bir nakil vasıtasıyla nehri geçmek imkânsızdır.

Fırat, dağlar arasından kurtulur kurtulmaz, bazı yerlerde 100—120 metre genişliğinde sakin bir nehir halını alır. Fırat nehrinin menşeinden itibaren uzunluğu 2800 kilometredir. Bu nehrin eski adı **sel** anlamında olan **Burat** yahut **Buratu** olup, sonraları İranlılar ve Yunanlılar tarafından **Frad** ve **Efrates** olarak teleffüz ve teammüm etmiştir.

Muzur (Münzur) suyu.— Munzur dağları eteğinde **Zerani** adındaki köy civarından menbainı alan bu ırmak, ilk önce iki metre mürebbaı yalçın bir kayadan kaynar ve kaynağından çıkarken adeta beyaz sut rengindedir. Bu kaynağın suyu, yakınında bulunan ve on metre mürebbaı genişliğinde olan eski bir havuzun dibinden kaynayan diğer bir menba suyu ile birleşir. (Bu eski havuz rivayete göre Kürdistan hükümdarlarından Cemşit tarafından yaptırılmıştır).

Yukarıda adları geçen menba suları ikişer, beşer metre aralıklı fasılalarla diğer 40 menba sularını da içine alarak bir nehir haline gelir ve **Ovacık** denilen 40 kilometre uzunluğunda ve 20 kilometre genişliğindeki ovayı kısmen tabii bir şekilde sulayarak, Mercan ve Hağaçür boğazlarından gelen ırmaklarla da birleşerek, dağlık arazi ve ormanlıklar arasından **Halvori vank** mintikasında büyük bir çağlıyan yapar. **Turşmek** nahiyesinde, Plümer ve Nazmiye dağlarından çıkan **Parçık**, **Pah** ırmaklarıyla birleşir. Bir çok köyleri sulayarak, Çarsancak mintikasında **Peri** ve **Kiği ırmaklarını** da alarak Murat nehrine karışır.

Muzur suyu menbaı.—Buradaki umumi manzara insana bir heybet ve bir ilahi azamet duygusu telkin eder. İnsan geyri ihtiyari bir heyecana kapılır, bir çokları heyecanından ağlar, tabiata perestiş ve secdeye gelmek ihtiyacını duyar. Ufuklara baş çeken sonsuz zincirleme dağların eteklerinden fıskıran kaynakların yamaçlara aksettirdiği eninler, g'klerin mavisini

kapatan asırlara şahit büyük ağaçlar, esatiri bir alem duygusunu verir. Aşiretlerin bu kaynaklar başında kestiği kurbanları, tabiatın harikalarına tapınmanın bir tabii tezahuru sayılmak imkânsızdır.

Burada, tabiatınbu ilahi haşmeti önünde, aşiretler aralarındaki muhaseme ve münazaaları unuturlar, nazarlar hep kardeş nazarı olur, tarafların hakemleri, basit birer umumi duruşmadan sonra, kararlarını ittihaz ederler, kararlar nihai dirler. Hasımlar öpüşür, kucaklaşır, güler, beraberce yer ve içerler. Tarafların binlerce silahlı davetlisi olan aşiretler müsterihane mıntıkasına dağılırlar. Bu kaynakların başında, en çetin dâvalar, en kanlı ihtilaflar halledilir. Verilen her dürlü karara, gayri ihtiyari her fert baş eğer, kendinde itiraz etmek cesareti bulunmaz.

Dünya üzerinde mevcut dinlerin hepsinin esası, menşeyen tabiatın esrar ve bedieleri karşısında insanlığın acızının itirafı ve perestiş ve secde ile ilan edilen bir ubudiyet tezahuru olmasına göre, atalarımızın asırlardan beri yurdumuzun bu fi-sunkâr kaynakları etrafında perestişkâr bir huşu ile dünyavi kin ve garazları unutması ve anne tabiatın kucağında insanların kardeşliğine iman etmesi kadar tabii ve mantıkı hangi ruhi tezahur mutasavverdir?.

Munzur suyu pek berraktır, hazimdir, çok sovuktur. Bu nehrin ala balıkları meşhurdur.

• Munzur suyu ilk baharda asla geçit vermez. **Pilur** ve **Zeranic** merkezleri önünde bir köprü vardır.

Munzur suyu hurafesi.— Bazı aşiretlerin akidelerine göre, Munzur dağlarına izafeten bu suya **Munzur** nehri denmiştir. Diğer bazı aşiretlere göre ise, vaktıyla Kürdistan prenslerinden ve Ovacığın **Kedak** köyünden **Cemşit** adında bir kürt yiğidi, cenge gidiyor ve eşinin elinden bir helva yemek istiyor. Bu esnada Cemşidin Kürdistan'da ailesi nezdinde **Munzur** adında bir çobanı varmış. Bu çoban, bir öndüğü ile hanımına müracaat ederek, cenkte bulunan efendisinin gönlü helva istediğini söyler. Hanımı ise,— her halde Munzurun kendisinin

gönlü helva istemiştir bu hile ile helva yemek istiyor — diye düşünmekle beraber, helvayı hazırlar ve bir tabağa doldurup Munzura verir. Munzur, tabağı aldıktan bir kaç saat sonra hanımının nezdine dönerek, helvayı efendisine teslim ettiğini bildirince, hanımı tabağın ne olduğunu sorar ve Munzur tabağın efendisi nezdinde kalmış olduğunu söyler. Hanım, tabii Munzurun bir yalan uydurduğuna zahip olur. Bir müddet sonra, Cemşit cenkten döner, kendisini karşılamağa çıkan aşiretler halkına: — Beni karşılamağa gelmeden önce, çoban Munzuru ziyaret ediniz, — der ve mucizeyi kendilerine anlatıp helva tabağını da gösterir. Ahali, Munzurun şür'atla gözden nihan olmak istediğini görünce, onun arkasını kovalarken, o sırada çobanın elinde bulunan süt kovanı dökülür ve sütün döküldüğü her noktada bir su kaynağı hasil olur, en sonra da, Munzur bir kayanın içerisine girip ortadan gaip olur. Munzurun gaip olduğu yerden de, büyük bir su kaynağı fışkırır. İşte bu sebeple adı geçen dağlara ve nehre Munzurun adı verilir. Bu civardaki köye de Munzura hürmeten **Ziyaret Köyü** denir. Kürdistanın bir çok aşiretleri, yılın belli günlerinde Munzur kaynaklarından süt kaynadığına inanırlar.

Atalarımızın esatiri inanclarına göre, Munzurdaki su kaynakları büyük ilahe Anahitin göküslerinden fışkıran süttür. İlahe Anahit, atalarımızca anne ilahe sayıldığı için, bu güne kadar aşiretler arasındaki ihtilafların burada halledilmesi ve ah-tüpeyman için misak olarak Munzur suyunun içilmesi ananesi anne sütü üzerine yemin etmek mahiyetinde olduğu farz• edilebilir.

Mercan ırmağı.— Mercan dağlarından çıkan sular bir ırmak halını alarak, **Mercan boğazından** güneye doğru akar ve **Çakperi** civarında Munzur suyuna karışır. Mercan ırmağının suyu lezzetiyle meşhurdur. Mercan denilen balığın adı bu ırmağa izafeten verilmiş olması mühtemeldir.

Hağaçur ırmağı.— Bu ırmak Munzur dağlarının batısındaki Hağaçur dağlarından toplanarak **Koçan** ve **Şemkan** aşiretleri arazilerinden ve **Ovacık** köylerinden geçerek Munzur suyuna karışır.

Deyirmen dere ormanlarından toplanan sular, bir ırmak şeklinde **Ali** beğazından geçerek, **Çimişkezek** ilçe merkezi civarında **Fırat** nehriyle birleşir. **Doğu Dersim** dağlarından çıkan **Parçık (Pah)** ve **Hozat** vadilerinden toplanan **Sunket** suları da maruf ırmaklardan olup, **Murat** nehrine karışırlar. **Sunket** suyu, **Elaziz—Hozat** şosası üzerinde yaz mevsiminden başka zamanlar geçit vermez.

V A D İ L E R

En önemlileri şunlardır :

- 1.— **Kutu** deresi
- 2.— **Ali** boğazı

Kutu deresi.—**İksor** köyünden başlayarak güneyden kuzeye doğru uzar. Bu mıntıkada hayvana binmek mümkün değildir, çünkü, bu vadi pek derin, etrafı yalçın uçurumiu ve çok sarp dağlarla kuşatılmıştır. İçerisinde çok miktarda dar ve uzun mağaralar vardır. **Demenan, Haydaran, Kalan** ve **Yusufan** aşiretleri bu boğazın sağ ve sol mıntıklarında oturduklarından, en güç zamanlarda buraya iltica ederek kendilerini korurlar.

Kutu deresine türk hükümet kuvvetleri girmeye imkan bulamadıklarından, hava bombardımanlarıyla aşiretleri korkutup teslimine icbar etmek istemişlerse de başarı elde edememişlerdir.

Aşiretler mahsullarını her yıl buradaki mağaralara anbar ederek, tehlikeli zamanlarda yaşelerini temin ederler. Burası adeta bir tahassungâhdır. Bu vadide köyler, münbit dağ tarlaları vardır. Su kaynakları magaralardan, kaya eteklerinden fışkırırlar.

Vadinin dehlizlerinde, iptidai devirler insanların sığınakları, odaları ve zahire anbarları vardır. Bir çok toplu ve münferit eski mezarlarda görülür. Geçit yerlerinde, yine eski devirlere ait nöbetçi mevkileri vardır. On binlerin geçidi adlı eserinde, **Ksenefonun** yazdığı; taş yuvarlamak suretiyle yadırgı-

ları buradan geçmekten meneden atalarımız, işte bu yüksek tahassungâhların bekçi mevkilerinden sözü geçen müdafaayı yapmış olmaları çok mühtemeldir. Bu dere kısmen de **Mazgert** ve **Nazmiye** ilçelerinin hudutlarına kadar devam eder

Ali boğazı.— Batı Dersimin **Çimişkezek** ilçesi mıntıkasındadır ve yalnız **Koçan, Şemkan** ve **Resikân** aşiretlerinin tahassungâhıdır, pek sarp bir boğazdır. **Kutu Dere-sine** nisbeten daha kıssadır. Bir çok uçurumlar ve mağaralar vardır. Geçidi çok tehlikelidir. Mağaralarda eski devirlere âit yurtlar ve yurtlar içerisinde su kaynakları vardır. Görülen eserlere göre, buralarda taş devri insanların yaşadığı anlaşılmaktadır.

Dersimin ikinci derecede vadileri dahi, Batı Dersimde **Hagaçur, Sağman, Ulukale, Dereli, Mercan, Değirmen dere, Halvori, Dere Are, İksor, Sofke, Kakper, Mihsor** ve **In** vadileridir. Doğu Dersimde ise **Çihkek, Heç, Pah, Kızıl Killise, Marho** ve **Zel** vadileridir.

O R M A N L A R

Dersim mıntıkası tamamen ormanlık olup;

- 1.— **Zarkavit**
- 2.— **Değirmen dere,**
- 3.— **Halvori Vank,**
- 4.— **Belgeş,**
- 5.— **Kakper ve Mihsor,**
- 6.— **Sofke** ormanları en meşhurlarıdır.

Bu ormanlar ekseriyetle meşe ağaçlarından ibarettir. Ormanlıklar arasından geçmek hemen imkansızdır, çünkü ağaçların sıklığı ve orman zemininin kayalık ve arızalı olması geçit yerlerini kapatmıştır. Buralarda sürülerle, kurt, ayı ve sırtlan gibi bir çok vahşi canavarlara rastlanır. Ormanların seyrek yerlerinde sürü halinde geyikler, tilki ve tavşanlar görülür. Eski bir an'aneye uyarak tilki avlamasını günah sayarlar ise de, derisinin kıymeti hasebiyle çok miktarda avlayıp derilerini balyalarla dışarı göndermeği de ihmal etmezler.

Zarkavit ormanları, Mazgert ilçesinin kuzey batısında ve **Kureyşan-Yusufan** aşiretleri mıntıkasındadır. Bu ormanlar kuzeye doğru uzayıp **Halvori Vank** ormanlarıyla birleşir ve bu iki ormanlık mıntikasını Munzur suyu biri birinden ayırır. Bu ormanlardan kesilen kereste, Munzur suyu vasıtasıyla nakledilir.

Halvori Vank ormanları da, **Yukarı Abbasan Kırğan** aşiretleri mıntikasını kaplar ve **Pirik** dağına kadar uzanır.

Değirmen dere ormanları, Çimişkezek ilçesi mıntikasının kuzeyini kaplar, doğuya doğru **Kakper, Mihsor, Belgeş** ve daha kuzey doğuda **Sofke** ormanlarıyla birleşir.

Ormanlarda yapraklar üzerine **kezo** denilen bir nevi çiy düşer ki, toplanılarak topaçlar şeklinde kurutulur tatlılar yapılmasına kullanılır.

ZİRAAT VE İKTİSADİYAT

Dersimin dağlık mıntıklarında bazı yıllar ziraattan alınan hasılat halkın iaşesine kâfi gelmez. Buralarda nüfus kesafati ziraata elverişli araziye nisbeten fazla olduğundan, aşiretler arasındaki münazaaların çoğu, arazi ve maişet darlığından ileri gelir. Dersimin bilhassa dağlık mıntıklarında, arazi ve emlak katiyen müseccel değildir. Gerçi her ferd kendisine miras yoluyla intikal eden araziye tasarrufta hür ve serbest isi de, tapu sicili ve kadastro gibi salim esaslar mevcut olmaması yüzünden, bir çok tasarruf ve hudut münazaları tehaddüs eder. Bu münazaalar bâzen yıllarca sürer ve dâvalar şahsi mahiyetten çıkıp aşiret ihtilafı halini alır. Vaktıyla **Şeyh Hasan** ve **Seydan** aşiretleri arasında tehaddüs eden bir arazi hudut münazaası altmış yıl sürmüş, bu esnada iki taraftan yüzlerce adam ölmüş ve münaziünfih arazi o kadar küçük imiş ki, belki de maktullara mezar olmağa bile kâfi gelmemiştir.

Dağlık mıntıklardaki arazi az olmakla beraber, verim itibarıyla çok bereketlidir, çünkü, bazı yıllar bire elli mahsul alındığı görülmüştür. Ortalama olarak bire yirmi mahsul alın-

maktadır. Ekseriyetle buğday ekerlerse de, arpa ekimi iki kat verimli olur.

Dağlı Dersimliler, Erzincan ve Elaziz ovalarındaki boş araziden faydalanmak istemiş iseler de, türk hükümeti buna daima mani olmuştur.

Hozat mutasarrıflığı mıntıkasında nisbeten geniş arazi vardır ve hasılatı halkın ihtiyacatını yüzde seksen nisbetinde temin etmektedir. Buradaki arazinin verim kabiliyeti, ortalama bire on beştir. **Pertek** ilçesi mahsuldar sulu tarlalara maliktir. **Fırat** ve **Murat** nehirleri havalisi münbit ve mahsuldar olup, bilhassa **Eşkini** mıntıkasında **Karabal** aşiretinin çeltik ekimi önemlidir.

Mazgert, Nazmiye, Plümer, Çarsancak ve Klği mıntıkları, ziraat mıntıkası sayılır.

Ovacık ilçesinin Munzur suyu mıntıkası mahsuldardır. Bu mıntıkanın **garis** denilen darı mahsulu pek meşhurdur.

Ovacık ilçesinin sakızı da namlıdır. Buralarda **kenger** denilen bir ot yetişir ki, Temmuz ve Ağustos aylarında bu otlar kesilerek çıkan sütler taşlar üzerine toplanır ve kalıplar haline getirilir, ki buna **benişt** denir. Ovacıktan çiriş (sirişk) otu da çıkar. Asıl çiriş bu otun kökünden yapılır. Yapraklarına **gullik** adı verilir ki, bunu **torak** denilen süzme ayrına karıştırarak gıda maddesi olarak kullanırlar. Bu madde, son bahar mevsimine kadar ekmek yerini tutar, yani ilkbahardan itibaren bütün yaz başlıca gıda maddesini teşkil eder.

Munzur dağlarında renkli ve latif kokulu bir çok otlar vardır. 1913 yılında bazı amerikalı uzmanlar Sarı Saltık ailesinden **Molla Hıdır** ile İstanbuldan Dersime gelerek, bu otlar hakkında incelemelerde bulunduktan sonra, bunları istismar maksadıyla bir şirket kurmak istemişlerse de, aşiretlerin muhalefetleri hasebiyle başarı elde edememişlerdir.

Mazgert, Pertek, Çarsancak ve Hozatın bazı yerlerinde tütün ekimi yapılır. Buralarda yetişen **dana buran** adını verdikleri bir çeşit tütün, hususi bir raihaya malik olduğundan, çok makbuldür. Bu mıntıkadaki arazi ve emlak %5 nisbetinde müsecceldir. Mısır darısı mahsulatı dahi önemlidir.

Dersimin balı dahi adlı şanlıdır, güzel rengi, kokusu ve lezzeti vardır. Arı kovanları iptidai bir şekildedir. Dağlık mıntikalarda çok kerre arılar mağaralarda, kaya ve ağac kovuklarında yabancı bir halde bal yaparlar, buralardan elde edilen bal petekleri lezzet ve raiha itibarıyla emsalsizdir.

Munzur dağlarında **yabancı sarmısak** yetişir ki, leziz ve selabetlidir ve halkın sarmısak ihtiyacını tamamen temin eder. Dersim ormanlarından önemli miktarda palut istihsal edilir.

H A Y V A N L A R

Ehli hayvanların %60ı keçi ve %40ı koyundur. **Kurmeşan ve Şekakan** aşiretleri tamamen koyun beslerler. Koyunlar süt, yunculuk ve kasaplığa elverişli cinstendirler. Sürüleri beklemek için beslenen çoban köpekleri meşhurdur.

Her yerde inek, koyun, keçi, at, eşek ve bilhassa katır pek çok vardır. Keçiler kışın meşe burçlarıyla beslendiği için çok kuvvetli ve dayanıklıdır. Hayvan hastalıkları yok gibidir. Bulaşık zaturrie, hususi aşi yapmakla tedavi edilir. Dersimliler veterinerin mevcudiyetini bilmedikleri gibi, asırlardan beri bu mıntikalara türk hükümeti tarafından hiç bir veteriner gönderilmemiştir. Sığırlar arasında **hiştik** denilen charbon symptomatique hastalığı çıktığında, tedavisi için hırafı bir takım merasim yapılır. Yağlı ekmek hazırlanır, hastalık mıntikasına gidilir, oradaki halka dağıtılır ve **Hudaya** yalvararak ekmek dağıtanlardan birisi bir silah atar, ve vurdum, anlamında olan, **lehist!**, diye bağırır, ertesi sabah hastalığa tutulmamış olan hayvanlar hastalıklı mıntikadan uzaklaştırılır. Bu suretle hastalığın önü alınmış olur. Hastalık mıntikasına bir sene müddetle artık hayvan gönderilmez; çünkü, eski bir an'ane göre, hastalık mıntikası fenalık ilahının nufuz mıntikası sayılır. Esasen aşiretler arasında bir mıntikadan diğer mıntıkaya hayvan nakliyatı pek cari olmadığından, bulaşıcı hastalıkların yayılması vaki değildir.

Dersimin atları, maruf **kürt atı** nevindedir, küçük, çevik

ve dayanıklıdır. Bu atların ataları, kürtlerin ataları olan **Met-Mar**ların yunanlılarla yaptıkları savaşlarda bindikleri atlardır.

Diyarbakir mıntikasından getirmiş oldukları arap aygır ve kısraklarından da istifade edilir. Bu atlarla dernek ve şenliklerde ve düğün esnasında koşulur ve cirit oyunları yapılır.

ITHALAT VE IHRACAT

Dersimliler taşra vilayetlerine, odun, kömür, deri, yağ, bal, kıl, yün, peynir, tomas, yabani sarmısak, palut, tütün, ceviz, badem, keçi, oğlak, koyun, kuzu, ihracatı yapılar ve tilki, kurt, ayı derileri dahi gönderirler. Masnu eşyadan kilim, halı ve cicim ihraç ederler. Bu ihracat mukabilinde giyim eşyası, buğda, silah ve cephane temin ederler.

Diğer vilayetlerden bazı gezginci çerçiler Dersime gelerek bir takım eşya satarlar, karşılığına yağ ve çuval gibi şeylerle tranpa ederler. Bu satıcıların tartı için kullandıkları vezin, bir taştan ibaret olup, 150 dirhemlik itibar olunursada ancak 100 dirhem ağırlığındadır.

Kemahın Salamet ve Plümerin Cabul tuzlalarından çıkan tuzlar, kış meysimî gelmeden merkezlerde anbar edilir

Sakızın ihrac mahalli Ovacaktır. Danaburan ve Pilvank tütünleri muhim ihracat maddelerindedir.

M A D E N L E R

Dersim mıntikasının toprak altı zenginliği çok önemlidir. Burada petrol alanları vardır. Bazı mıntikalarda petrol kokusu duyulur, sularda petrol sızıntısı ve göllerde su üzerinde parlayan petrol görülür. Dersimliler bu suları meşe ormanlarına serpererek ateş yakarlar.

Bazı yerlerde, yer üstü demir, bakır, gümüş, kömür, kürt ve kürşun madenleri asarına tesadüf edilir ki, bunlar toprak altı büyük servetlerin mevcudiyetinin delilleridirler.

Bu madenlerden hiç birisi şimdiye kadar istismar edilmiştir.

Halvori - Vank mıntkasında çok eski zamanlarda işletilmiş altun madeni kuyuları vardır. Buralardan bazı kalaycılar iptidai bir tarzda maden cevherlerini eritip mahlut altun külüçeleri yapar ve Elazize götürüp kuyumculara satarlar.

Yılanlı dağlarında kükürtlü ve demirli maden suları vardır.

Dersimliler, kurşun ve kükürdü havi toprakları kalaycı ocakları vasıtasıyla eritip bunlardan kullandıkları silahlara kurşun, saçma ve barut hazırlarlar.

DERSİMDE TÜRK HÜKÜMET TEŞKİLATI

Hozat, Dersimin vilayet merkezidir. Burada türk hükümeti adına bir vali ve ya mutasarıf, ilçelerde ise birer kaymakam, bir Müddei Umumi ve birer Sulh Hakimi vardır.

Küçük memurlar ve kâtipler kısmen yerli ehalidendir. Zabıta kuveti bir kaç jandarmadan ibarettir.

Türk hükümeti Dersim halkının ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını katiyen düşünmemiş olduğu için, hiç bir külfet tehammül etmemiş olan bu hükümete karşı, Dersimliler de kendilerini hiç bir borç ile nükellef görmemişlerdir. Türkler Dersimlilere daima üvey evlat ve köle nazarıyla baktıkları için, Dersimliler de türk ordusuna asker vermeğe haklı olarak yanaşmamışlardır.

Mutasarıf ve kaymakamlar tercihen kürtce bilenlerden ve kürt ruhiyatına vakıf kimselerden intihap edilmiştir. Dersimlileri okşamak ve ayaklanmaları önlemek için baş vurulan birçik idari tedbir, ancak rüşvetle taraftar temin, aşiretleri biribiri alehine teşvik etmek ve halk arasında anlaşmazlıklar yaratmağa çalışmaktan ibaret bulunmuştur.

Aşiretler arasındaki fitneyi ideme için, türk hükümeti, tahşisatı mesture faslına ehemmiyet vermiş, halkı adaletle idare edecek yerde reisleri rüşvetle tatmine çalışmıştır. Paraların büyük bir kısmı kaymakamlar tarafından dercep edilir ve Dersimliler isyan ettiklerinde, memurlar liyakatsızlıklarının

dan dolayı azledilirdi. Sükunet iade edilinceye kadar, muvakkatan en nufuzlu bir aşiret reisi, kaymakam ve mutasarıf tayin edilir ve asayiş temin edildikten sonra yerlerine başkaları gönderilirdi.

Hozat kasabası, çok defalar vilayet ve sonra da mutasarıflık merkezi olmuştur. Müteaddit valiler tayin edilip gönderilmiş ve bunların ekserisi askeri kumandanlar olmuşlardır.

Merkezlerde, birer telğiraf teşkilatı vardır. Bu teşkilat, memleketin ekonomik irtibatını temin edecek yerde, hükümet hesabına ve halk alehine casusluk edenlere muhabere vasıtası olur ve bu sebeple çok vakıtlar telğiraf telleri aşiretler tarafından kesilirdi.

ASHİRETLERİN DAHİLİ TEŞKİLATI

Aşiretler efradı mensup oldukları aşiret reislerinin emirlerine bağlıdırlar. Her aşiret reisi, aynı aşiretin asil ve hane-dan bir ailesine mensuptur.

Birinci reise bağlı ikinci bir reis dahi vardır. Bu ikinci reis, aşiretin baş kahramanlarından sayılır, efrat savaşa ait emirleri kendisinden alır.

Aşiret efradı yılda bir defa reisini ziyaretine gelir omuzunu öpsür. Reisinin canını, malını ve namusunu pek mukaddes bilir. Ziyarete geldiğinde, iktidarına göre bir hediye getirmesini dahi unutmaz. Reisinin evinde bir kaç gün kalır. Evi-ne tekrar döndüğünde, reisinden aldığı en küçük bir hediyeyi bile en büyük bir niyet bilir, evinde saklar, yılda bir kaç defa çıkararak ailesi efradına gösterir ve bunu reisini anmağa bir vesile yapar. Şayet hediye bir yiyecekten ibaret ise, onu bir dermen gibi ailesi efradına taksim eder. İşte aşiret efradının ruhunun derinliklerinde sarsılmaz bir suretle yerleşen bu kuvete, bir hükümet kuvet ve kudreti asla tesir edemez. Aşiret efradıyla reisler arasındaki bu bağ, atalardan mevrus bir an'ane ve en kutsal bir bağlıdır.

Resmîyet dışında, reis ile efrat arasında tam bir laubali-

lik hüküm sürer. Bir fert, reisine hitap ederken. Rizaya **Rizo** Süleymana **Silo**, Hasana **Haso** der ve hatta, alelaide **Lolo** diye bile hitap eder. Reis, bu tabir ve hitaptan asla gücenmez ve kendisi de aynı tabir ve lehce ile aşireti efradına hitap eder. Yabancı bir aşiret efradı huzurunda, bir fert reisine hitap ederken, Riza ağa ve ya Seit Riza gibi tabirler kullanarak saygı gösterir. Bey elkabı hiç kullanılmaz.

Her fert, reisiyle bir sofrada yemek yer. Reis, aşireti efradına evinde ve sofrasında hizmet eder. Efrat, reisinin üst tarafında bile oturabilir. Reis asla azamet ve büyüklük göstermez. Hürmet, bağlılık, sülaleye ve ata ocağıdır. Reisin konağı, evi, malı aşiretin merkez evi ve ata ocağı sayıldığından, efrat; reisi de bu ata ocağının hamisi bilir, onu bu sıfatla büyük ataların helefi ve kutsal bir varlık olarak tanır.

Giyim hususunda aşiret efradıyla reisleri arasında hiç bir fark görülmez. Yalınız, aşiretler arasındaki bâzı resmi görüşmelerde, reisler efrattan farklı olarak bir takım milli elbiseler de giyerler.

Reis öldükte, yerine oğlu kaim olur. İcabında reisin eşi dahi yerine aşiretin başına geçebilir. Ferhadan aşireti reisi Keko ağanın 1327 yılı Dersim askeri hadisesinde şehit düşmesi üzerine, eşi Ana hatun 30 yıl aşiret reisliği yapmış ve türk hükümeti nezdinde büyük roller oynamıştır.

O K U L L A R

İl ve İlçe merkezlerinde üç dershaneli birer İlkul ve Hozat merkezinde üç sınıflık bir Ortaokul müessesesi vardır.

Öyretmenler türktür. Aşiretlerden hiç bir kimse çocuğunu bu okullara göndermez, çünkü türkce okutturmak arzu etmez. Kürtçe okutturmak arzu eder, buna da türk hükümeti muvafakat etmez.

Ovacık, Nazmiye, Çarsacak ve Pah merkezlerinde İlkul bile yoktur. Mevcut okulların gayesi, türkce konuşurmak, türkce öğretmek ve kürtlere karşı husumet ruhu telkin ederek, türk zihniyet ve kültürünü yaymaktır.

Halbu ki, Dersimliler türk okullarında türkce ile tahsil görmelerine ve hükümetin bütün menfi gayretlerine rağmen, kürt kültüründen ayrılmamış oldukları gibi, müfrit kürt milliyetçileri olarak yetişmiş ve hatta kürt milliyet fikir ve gayelerini yayanlar en ziyade bunlar olmuşlardır.

Dersimlilerin cahil bırakılması türk hükümetinin basta gelen bir siyaseti olduğu için, kürt okulları tesis için yapılan müracaatlar akim kalmıştır.

Sultan Hamit devrinde aşiret reislerinin çocukları İstanbulda aşiret mektebi adlı muessesede dört sene okuduktan sonra (yâver yüzbaşısı) ünvanıyla Kürdistana gönderilerek, aşiret reislerinin hoşnudiyeti temin edilirdi. Fakat, Meşrutiyetten sonra türk hekömeti bu Dersimli subayların kürt milli mefkuresi taşıdığına şüphe ederek, her birini bir tarafa dağıtmıştı. Bu idari tedbire misal olarak şunları sayabiliriz: Sarı Saltık kabilesinden Molla Hıdır oğlu yüzbaşı Şükrü, birinci dünya harbında ilk hamlede Bayazite gönderilmiş ve orada ihanetle şehit edilmişti. Amcası oğlu yüzbaşı Haydar, ordudan Dersime kaçmağa mecbur kalmış ve son Dersim harbında Hozatta kürt kafileleri arasında kurşuna dizilmişti. Karabal aşiretinden binbaşı Hasan Hayrı, Şeyh Sait hadisesinde, ahinde hiç bir delil bulunmamasına rağmen, idam edilmişti. Amcası oğlu Yusuf Cemil dahi, Dersime kaçmağa mecbur olmuş ve bu da son Dersim harbında kurşuna dizilmişti. Kol ağası Ahmet Ramiz ve kardeşi yüzbaşı Ali Niyazi, sebepsiz olarak tekaüde sevk edildikten sonra zehirlenerek öldürülmüşlerdi. Ağviranlı Hıdır adındaki kaymakam, sebepsiz olarak tekaüde (emekli) sevk edildikten sonra, kürt katili Abdullah paşa Alpdoğan tarafından 1938 de orduya alınmış isede, bu zavallı da Dersim hadiseleri facialarına dayanamıyarak kahrından Harputta ölmüştü. Yüksek tahsil görmüş Dersim aydınlarının diğer kısmı dahi (Kürt doğmuş olmaları günahından ve kürdüm! demek cinayetinden ötürü) kısmen imha ve kısmen de sürgüne maruz kalmışlardır. Münevverlerden sağ kalmış olanlar ancak canlarını hudut dışına atmağa muvaffak olanlardır.

D İ L M E S E L E S İ

Dersimliler, kürtcenin en eski lehcesi olan **Zaza** dilini konuşurlar. Bir kısım aşiretler de, **Kurmanç** lehcesi konuşur ve **Zaza** lehcesini dahi bilirler.

Dersimde konuşulan **Zaza** dili, genel **Zaza** dilinden farklıdır ve halis kürtce olup, yabancı hiç bir kelimeyi ihtiva etmemektedir. Dersim kürtcenin **Horasan kürt lehcesine** yakınlığı vardır.

Dersimliler eski **Aryalıların** esas dilini muhafaza etmişlerdir. Mesela: **Medlerin** ana vatanına **Ma** denildiği malûm olmasına göre, Dersim Zazaları öz anneye **Ma** ve **Medlerin** dilinden adama **Murdem**, nikâh ve başlığa **Mar** ve yükseğe **Baris** dendiği gibi, Zazacada bu kelimeler aynı manada ve aynı şekilde kullanılır. Kahraman mefhumunda olarak kadınlar kocalarına **Mêr** derler. Cesaret manasına olarak **Ez Mêrim**, **Tu mêri** derler. Bu kelimeler Med dilinde dahi aynı manadadır. Zaza lehcesinin hemen %50'si bu eski ana dilinden miras kalmış halis Ari kelimelerdir.

Tarihci **Juste**, eski kitabelerden bir taş üzerinde **Zaza** kelimesini okumuş ve bu kelime eski kürtlerin dilini kast ettiğine kani olduğunu söylemiştir. Rus tarihçilerinden Griyev, Medler için diyor ki, «**Bunlar kürtlerin atalarıdır ve İranlı kavimler arasında birinci mevkiî ihraz etmişlerdi, İranlılardan daha evel Asurların yazı ve edebiyatını biliyorlardı. Kürtlerin aslı olan Med yani Marlar, taşlar üzerine çivi şeklinde yazı yazmağı ve heykeller yapmağı da bilmişlerdi. İranlılar (Fars) Medleri mağlup ettikten sonra Güros kürtlerin edebiyatını iktibas etmişti**».

Şu halde, Dersimlilerin konuştuıkları **Zaza** dili, ataları olan eski **Ari** ve **Medlerin** dili olduğuna hiç şübhe yoktur.

D İ N M E S E L E S İ

Dersim kürtleri kâmilten âlevidirler. Aralarında bulunan seitler, aşiretler efradına kendilerini ahkâmı ilahiyeyi telkine memur gibi göstermişler ve ahalinin sosyal hayatı üzerine bir

dereceye kadar tesir icra etmişler isede, seitlerin bütün meseilerine rağmen, Dersimlilerin esas Ari dini kültürü tahrip ve tebdil edilememiştir.

Roma ve Bizans imparatorlukları zamanında Kürdistanın büyük kısmı, roma ve yunan nüfuzuna asırlarca tabi kalmış bulunmasına ve ermeni kralı Tiridat ve Pehlevi Krikor (Grégoire) tarafından vakı tazyik ve katliamlara rağmen; hıristiyanlık dahi bilhassa Dersime nüfuz edememiş ve hatta nüfuz edebildiği mntıklalarda eski Ari dini ile imtizac ve istihaleye uğramıştır. Arap istilası üzerine, bu fatih milletin dini dahi hıristiyanlığın yaptığı tesirden fazla bir nüfuz icra edememiş ve kürt milleti bu yeni dini dahi atalarının Ari kültürüyle mezce ve istihaleye uğratmağa muvaffak olabilmiştir. Alevilik tarikatı şeklinde tecelli eden bu istihale; yalnız sathi bir dış yapı durumunda kalmış ve atalarının ruhi haletlerine bağlı kalan halis kürt tabakaları, içyapı hakımından asırlar evvelki kültürlerini kutsal bir yadigâr gibi muhafaza edebilmişlerdir. Bu bapta türk tarih yazarlarından Ali Kemalnin (Erzincan tarihi) adlı eserindeki şu satırlar dikkata şayandır: «Garip ve dikkata şayandır ki, seitler tarafından asırlardan beri Dersim kürtlerine yapılan ve okunan—Gülbenk (vaaz, dua), türkce olduğu halde, alevilik milliyete hiç olmazsa bu noktadan galebe edememiştir».

Dersimde alevilik hakikaten basit ve sathi bir şekilde kalmıştır, çünkü, filhakika Hazreti Muhammede hürmet edilir, Alinin cesaret ve sehaveti noktai nazarından, her hangi cesur bir şahsa gösterilen sevgi gibi onada çok muhabbet izhar olunursa da, bu takdis ve saygı, hususi bir mahiyetten öteye geçmediği sezilir. Meseleyi daha etraflıca kavramak için, aleviliğin Dersim kürtleri arasına nasıl sirayet ettiğiine ircaı nazar etmek gerektir.

Hicri 90 yılından itibaren; doğuya ve kuzeye hücum eden Arap—islam orduları Anadolunun doğusunda, İrak ve İranda ki milletlerin hakimiyetine son vererek, nihayet Miladi 669 da Dersim havalisi de ruumlardan arapların idaresi altına geçmişti. Dersim kürtleri; araplara karşı mukavemet göstermiş ve islamiye

ti kabulden imtina ederek, Zerdeşt dinini muhafazaya devam etmiş oldukları için, arapların idaresi Dersim dahiline nufuz edemiyerek, yalnız Kürdistanın diğer mıntıkaları islamiyeti zorla kabule mecbur olmuşlardı.

Hatta son zamanlara kadar, kürtler arasında aşağıdaki ağıt söylenirdi:

Hürmüzgân ruman (reviyan)
Atran kujan.
Hoşan sureve gevre gevregân,
Zorkeri arep kırdine xabur,
Gehane pale peşe şari Zor.
Jinu kenikan ve dil beşiran,
Merdi azad tilen jerui hevinan.
Keviştî Zerdeşt maye beydest.
Bizika na kît Hürmüz ve hiç kes.

Hazreti Ali evlatlarından **İmam Câferi Sadik** tarafından tertip edilen **Alevilik**, Miladi 11 inci yüzyılda, Arabistandan **Câferi mezhebi** (1) adıyla Horasan Kürdistanına ve İrana sirayet etmiş ve Horasan kürt aşiretleri arasında kuvvetle intişar eylemişti. Daha sonra, Abbasilerle **Emevîlerin** şiddetli

1) Bu mezhebin dayandığı esaslar şunlardır :

- a.— Din, ahlak üzerine kurulmuştur. Ancak fazilet sahibi insanlar dindardır. Din sahiplerinin başında, Ali ile Ehlibeyt bulunmalıdır. Bunların gittikleri yol, hakiki iman yoludur.
- b.— Din reisi ancak halka hizmet edendir. Şahsi menfaatını halkın menfaatından üstün tutanlar din reisi olamazlar.

mübarezeleri sırasında; çok büyük bir kürt serdarı olan **Eba — Müslimi Horasani**, Miladi 800 tarihinde **Emevileri** tard etmiş isede; bilahere Abbasi halifesi **Ebu — Câferi Mansurun** sarayında öldürülmüştü. Bu kürt serdarının mayetin-deki bazı seitler, arapların tazyikiyle Kürdistan mıntıkasına iltica etmiş ve burada başlarında bulunan kürt halifeleriyle (**tarikat halifeleri**) ve bir takım kürt mutasavvıfları bunlarla işbirliği yapmışlardı. Bu hadise üzerine, alevilik propagandası geniş bir mıkyaasta intişara başlamıştı. Bu devirde; yine bir takım kürt aşiretleri beraberlerinde **seit** denilen halifeler mevcut olduğu halde **Horasandan** hicret ederek Dersime gelmişlerdi. 700 hicri tarihinde Dersime gelen bu aşiretlerden başlıcaları: **Şeyh Hasan**, **Kureyşan**, **Hormekan**, **izolan**, **Sadyan**, **Karsanan**, **Millan** ve **Bamasuran** kürt kabileleri olup, baştaki halifeleri **Kureyş** ve **Bamasor** idiler. Bu aşiretler Horasandan Dersime geldiklerinde, tamamen Zaza diliyle konuşurlardı. Bu sebeple Dersimde diğer seitlere nazaran, bu güne kadar **Kureyşan** ve **Bamasoran** seitleri alevilik **Gülbengini** selis ve pek eski **Zaza** diliyle telkin ederler ve asla türkce konuşamazlar.

Horasandan Dersime gelen bu aşiretler ve halifeleri, Dersim kürtleri arasında aleviliği neşretmeğe başlamışlardı. Dersimde **Eba — Müslimi Horasani** ehli keramet sayılarak, kitabı tevatüren okunmaktadır. Bununla beraber, **Hazreti Ali** evlatlarından 8 inci imam olan **imam Rizanın** neslin-den **Haci Bektaş Veli** de, 680 hicride **Emevilerin** tazyikinden dolayı Horasandan **Orta — Anadoluya** iltica etmek üzere Erzincandan geçmiş ve Dersim kürtlerine kendi tarafından bazı halifeler göndermişti. Bu halifeler de, Dersimde intişar etmekte olan aleviliği **Bektaşilik** ünvanıyla adlandırmak için propagandaya başlamışlardı.

737 H. de **Haci Bektaş Veli** Anadoluda öldü. Dersimdeki halifelerinin faaliyet sahaları da kısaldı. Bektaşilik Dersim kürtleri arasında hurafa şekline geçti. Bektaşî halifelerinden türeyen sülaleler, birer kabile haline geldiler ve aslen kürt olan bu halife sülalelerinin akideleri yerli Dersim kürt an'a-

neleriyle karıştı. Dersimliler bu sülale mensuplarına da, **Seit** dediler, ki **efendi** demektir.

Safavi İmparatorluğunun resmi mezhebi olan **Şia** (1) lık da, bazı kürt mutasavvıfları vasıtasıyla muslihane bir surette Dersim kürtleri arasına sızmıştı ki, bu da; **Alevilik** demektir. Şu halde, esas **Zerdeşt** âkidesinde bulunan Dersim kürtleri, bir taraftan Horasandan Dersime hicret eden kürt —alevi— Zaza aşiretleri mutasavvıfları vasıtasıyla aleviliğe, bir taraftan Hacı Bektaş Veli halifeleri marifetiyle Bektaşiliğe ve Safavi mutasavvıfları delaletiyle de, Şialığa mütemail olmak üzere muhtelif âkidelere malik olmuşlardı. 736 Hicride, Dersimde bulunan Horasanlı kürt halifelerden **Kureyş** ile **Bamasura**, **Alaeddin Selçuki** tarafından ve daha sonra **Sultan Orhan** ve **Murat** taraflarından halifelik ünvanı aldılar. Dersim aşiretlerinden bir çokları ve bilhassa **Lolan** ve **Çarek** aşiretleri bu halifelere mürit oldular ve bu vesile ile Dersim aşiretleri arasında Bektaşî ve Şialığa nisbeten; Horasan aleviliği üstünlüğünü muhafaza etti. Bu hal Yavuz Sultan Selim zamanına kadar devam ederek, bu devirde, bu âkide müntesibi kürtlere **Kızılbaş** denildi. Şialık, İran âkidesine pek yakın olması hasebiyle, Safavilere taraftar bulunmaları göz önünde tutularak, bir çok kürtler—Dersimin dağlık kısmı müstesna—Yavuzun imhasına uğradılar Yavuz, Şiaları imha siyasetinin hatalı bir siyaset olduğunu ve kendisinin bir islam padişahı sıfatıyla müsamahakâr bulunması gerektiğini anlıyarak, Kürdistan istiklaliyetini bazı şartlarla kabul ve alevi kürtlerin mezhep serbestisini tanımağa lüzüm görmüştü.

Siyasi bir takım gayelere mesnet ve behane teşkil eden iclihaf, din ve tarikat kavgaları yüzünden, aynı ırkın evlatları, aynı menşeden gelmiş ve müşterek menfaatlara malik olan alevi kürtlerle sünni kürtler arasında yaratılan bir anlaşmazlık asırlarca devam etmiş, kardeşler arasında bir münafek-

(1) Şia bir mezhep olmayup Peyğamber ve Ehlibeyti sevmekte olanlardan ibaret siyasi bir parti idi. Bunlar Peyğamberin vefatından sonra Hulafetin Aliye verilmesini isterlerdi.

ret havası hüküm sürmüştür. Bu münaferet okadar ileri gitmiştir ki, bir sünni kürt kızının bir alevi kürt oğluya evlenmesini sünni kürt hocaları caiz görmemişler ve bir alevi kürt eliyle kesilen koyun, kuzu ve ya her hangi bir hayvanın etini yemek haram olduğuna inandırılmışlardı. Bu bapta sünni kürt hoca, imam ve şeyhleri fetva vermişlerdir. Bu mezhep ihtilaf-ları, milliyet hağlarını gevşetmiş ve şefkat ve muhabbeti dahi ihlal etmişti. Türk hükümeti bu hali istismar etmiş ve kürtler arasında kardeş katliamları yaratmak derecesine kadar vardırı-mıştır. Bu hal, milli bir dağılışa müncer olabilirdi, fakat, bereket versinki, hem sünni ve hemde alevi kürtler; ana dil-lerini mühafaza ediyor ve bu mukaddes bağ, kürtlük birliği-nin yegâne perçimi kalıyordu.

Sünni kürt şeyhleri, alevi kürtlerini dinsizlikle itham ve on-lara **rafazi**, **Kızılbaş** ve **alevi** ünvanlarıyla hakaret ediyorlar, mallarının yağma edilmesini, canlarının imhasını bile caiz gös-teriyorlardı. Dersimliler ise, kendilerinin halisüddem kürt olduk-larını, ataları Arilerin an'anelerini mühafaza edegeldiklerini bi-lererek, sünni kürt imamlarının iğva ve fesatlarını nefretle kar-şıyorlardı. Şayanı teessüfdür ki, mezhep farkı dolayısıyla kürtler arasında meydana gelen bu münaferet, Horasanda kürt serdarı **Eba-Müslim Horasanlye** muarız ve **Emevi** taraftarı olan bir takım **sünni (1) Kürt** aşiretlerinin muhace-retle Bingöl dağlarına geldikleri tarihten itibaren son zaman-lara kadar devam edegelmiştir. Bu acınacak hal, o derece iğ-birar yaratmıştır ki, sünni kürt hocalar, alevi kürtlerin dini ayinleri hakkında türk yazarlarının bile reva görmiyerek red ve tenkit ettikleri çeşitli isnat ve iftiralarla alevileri karartma-ğa, bu hususta sünni kürt aydınlari arasında bile şuphe ve tereddüt meydana getirmeğe, alevi kürt kardeşlerine kötü gözle baktırmağa muvaffak olmuşlardır. Hatta, alevi kürtlerin icrayı ayin zamanlarında — kadın ve kızların hazır bulunma-sı başlıca ve esaslı şartlardan iken — güya seitlerin mum

(1) Vaktile Emevi siyasetini kuvetlendirmek için Emevi-rin ortaya attığı islam camiasını tahdit eden bir kelimedir.

söndürerek, kadın erkek biri birine karışması gibi gayri ahlaki hallar ihdas ettikleri yolunda yapılan iftiralar, alevileri son derece muğber etmiştir.

Dersim kürt ve seitlerinin tarikat, ayin, an'ane ve hurafalarından — eserimin mevzuu dışına çıkmamak için — bu fasılda bahsetmekten sarfınazar edeceğim. Bu hususta **Dersim seitleri tarikat ve icrayı ayınları** adlı başka bir eserimde gereken tafsilat verilmiştir.

Hacı Bektaş Veli bir arap mutasavvufu olup, siyasi tazyik yüzünden Kürdistan üzerinden Anadoluya geçmiş olduğuna yukarıda işaret etmiştim. Bu zat tarafından Dersime gönderilen birkac halifelerin — ki bunlar da yine kürttürler — kinler olduğundan hülâseten bahsedelim:

1.— **Ağuçanan**.— Bu kabilenin ceddî, **Ağuçan** adında bir **Bektaşî** halifesidir. Dilleri kurmancidir. Dersimliler bunlara **seit** ve **mürşit** derler. Bu kabile mensupları silah taşımazlar. Seitlik evlattan evlata intikal eder. Seitlere tabi olanlara **talip-mürit** derler. Her kabile seitlerinin vâz, nasihat mıntıkları ayrıdır.

2.— **Derviş Cemal**.— Bir aşirettir. Cedleri Derviş **Cemal**, Sağman kürt emareti ümerasından olarak Hacı Bektaş'a intisap etmişti. Bu aşiretin dili zazadır, türkçe bilmezler. Dersimliler bunlara **seit** ve **rahber** derler. Seitler, aşiret reislerinin reyini istimzac şartıyla, aşiretler arasındaki ihtilaf ve muhasematı hallederler.

3.— **Sarı Saltık**.— Bir kabile haline gelmiştir. Bu kabilenin ceddî sayılan Saltık'ın türbesi, **Sarı Saltık** dağındadır. **Sar** kelimesi **Med-Mar** dilinde **dağ** demektir ve **Saltık** bu dağ üzerinde medfun bulunması hasebiyle, bu evliyaya izafeten, kürt dilindeki izafet usulıyla, dağa **Sarı Saltık** yani Saltığın dağı denilmiştir. Buradaki **sarı** kelimesi, türkcede bir renk ifade eden **sarı** sıfatı sanılmamalıdır. Bir kürt evliyası olan bu Saltığın sülalesine kürtler **seit** derler. Zaza dilini mükemmel bilirler, kürt olduklarını dahi hiç gizlemezler. Bunlar aşiretlerden maddeten yardım görürler, silahsızdırlar. Bu kabile mensuplarında kürt milliyet mefküresi çok kuvvetlidir. **Kürdistan Teali Cemiyeti** üyelerinden Miralay Halil,

bu kabile evlatlarından idi. Aynı aşiretin mümtaz evlatlarından olan Molla Hıdır, Balkan harbi esnasında İstanbula geleerek burada **Kürdistan Muhibban Cemiyeti** adında bir cemiyet kurmuş ve kürtlük deayası hakkında umumi efkârı ten-vire çalışmıştı. İstanbuldaki bütün kürtler bu cemiyete iştirak etmişlerdi.

Ben bu Cemiyetin umumi kâtibi idim. Amerikadaki kürtler de bu cemiyeti teyit etmişlerdi. O zaman iktidar mevkîinde olan **Feylesof Rıza Tefvik** bile bu Cemiyetin **Cıgaloğlundaki** merkezine gelerek faaliyetin şâhidi olmuştu. . .

Cemiyetin proğramı kürt birliğine hizmet olup, Dersimde de Şübeler açılmıştı. **Rıza Tefvik** kendisini kürt dostu göstereerek, kürtlerin inkişafına çalışacağına yemin etmişti. Halbu ki, bu türk aydınının **Dahiliye Vekâletine** vermiş olduğn bir rapor üzerine, **Molla Hıdır** Desime sürgün edilmişti. Cemiyet kapattırılmış ve müessis üyelerinedn **Miralay Halil**, Kardeşi **Hasan**, **Erzincanlı Derviş Cemal** sülalesinden **Ali paşa**, Plümerli **Şeyh İbrahim** ve İstanbul maliye veznedarı Divrikli **Halil** sorğuya çekilmişlerdi. Dersim aşiretleri tarafından **Babıaliye** yapılan protestolar üzerine takıbbattan vazgeçilmişti. Kapattırılan Cemiyetin mevcut eşya ve nukudu, **İttihat ve Terakki Cemiyetinin** plani dairesinde kurulmuş olan **Vilayet Şarkiye Cemiyetine** teslim edilmişti.

Molla Hıdır Dersimde ve kardeşi **Seit Kasım** Erzincanda yıllarca kürt milli davası için çalışmışlar, hayatlarını bu gayeye vakf etmişler ve oğlu **Seit Seyfittin** son Dersim harbinda Hozatta kurşuna dizilmişdi.

Gösterdiğim bu canlı mişallar, Seit denilen ailenin kürtlük ve kürtcülük hakkındaki duyğuşu ve durumlarını izaha kâfidir zannederim.

DINI VE AHLAKI AN'ANELER

Dersimliler, dini ve ahlaki an'ane itibarıyla eski Aryanlıların tabiata perestiş ve adaletin nihai zaferi hakkındaki inancına sadık kalmışlardır. Kevni teşkilat ve harekâtın zadei ilhamatından olan adetlerini de kısmen muhafaza etmişlerdir. Mesela; kâinatın nizamını idame eden **çar anasır: ateş - su - hava - toprak** olup, insanın, varlığı, hadise ve eşkal bu **çar anasırdan** mürekkeptir. Bunlar mukkaddes sayılır ve her birerlerine ihtiram gösterilir.

Ateş en temiz, her dürlü fenalığı ve pisliği ortadan kaldıran bir unsur addolunur. Ateşin yanması, bir ailede hayatın vicut ve bekasına delalet eder. **Ocağın sönmesi** ise, o ailenin felaket ve izmihlalına delil sayılır.

Suya, toprağa ve **havaya** da bir derecede önem verirler. Vicudun sihhatını muhafaza için, bu vasita ile temizliğin elzem olduğuna inanırlar ve temizliği dini ahkâmdan sayarlar.

Her yerde, her zaman ve mekânda Allahı, Allahın kudret ve kuvetini kalbinde taşımak, iyi düşüncelerle kalbini daima temiz tutmak, her şeyden evvel doğru olmak, en büyük bir günah olan yalanı söylememek, katiyen borçlanmamak her Dersimli için dini ve ahlaki ödevdir.

Dersimin dini an'anatına göre **Hodeye** perestiş için zahiri bir takım ınerasim ile iktifa edilmeyip, batinen iyi ve temiz adam olmağa çalışmalıdır. Başkalarına eyilik ederek **Hodeye** makbul olmak gerektir. Günah irtikâp eden birisi bir takım hediye ve kurbanlarla günahından kurtulamaz, günahın afvi için hakikaten nedamet getirmiş olmak şarttır.

Zerdeşt akidelerinin yüksek prensipleri Dersimin yüksek yaylalarında halâ yaşamakta, nurun nihai zaferine, karanlığın ve fenalığın nihai ve kahkari mağlubiyetine inanc gibi hura-fadan ari mübeccel din; bütün saflığıyla mevcudiyetini muhafaza etmektedir.

Verdiğimiz şu izahattan çıkan netice şudürki; Dersimliler, Alevi, Bektaşî, Şia şekilleri altında Zerdeşt akide ve prensip-

lerini muhafaza etmişler ve hatta **Kıştım** ziyareti merasimi ile dahi fenalık ilahı **Ahrimana** ait an'aneleri bu güne kadar yaşatmakta bulunmuşlardır. (Bu merasim hakkında faslı mahsusunda izahat verilmiştir).

ZİYARETLER VE BAYRAMLAR

Tarikat meselesi bahis konusu olmaksızın, bütün aşiretler ara sıra an'anevi ayinler icra ederler. Mesela; Cuma gicelerine raslamak üzere, odaların büyük ocaklarında şiddetli ateşler yakarak, toplantılar yaparlar. Bu toplantılarda, şiddetli ateşin vicutlara verdiği tesir ile Hodeyi zikr ederek günah ve kusurlarının affını dilerler.

Kürtce ilahiler okuyarak, kendilerini, ailelerini, dost ve ahabplarını muhataralardan muhafaza buyurmasını Hodeden dilerler. Bu niyazları esnasında adeta ağlarlar. Bazı defalar heyecanla kendilerini ateşe atarlar ve Yezden **Tanrı** - adını anıp, ateşin **közlerini** ağızlarına atarak kömür yapıp bırakırlar. Bu halı gören cemaat, coşgun bir halde, Hode! Hode!, avazelerini göklere kadar yükseltir, sazlar, tanburlar çalınır, beş--altı kişilik halkalar halinde **sema** raksları yapılır, neticede cemaatin en yaşlısı tarafından dua edilir, Hodeden af ve merhamet dilenir, Aşiret an'anelerine uygun yemekler cemaata yedirilir. Yemekten sonra tekrar dua edilir ve toplantıya son verilir.

Bu gibi ateş yakıtılan yerlere ziyaret diye saygı gösterilir ve tövbe ve istiğfar için buralara gelinir. Buralarda yapılan dualar ve okunan ilahiler hep kürt dili ile olur.

Ferdi olarak, akşam yatağa girerken, sabahları kalkarken ve yıkanırken Hodeye dua etmek her dersimlinin borcu sayılır. Dersimli, sabahları pek erken kalkıp, möhteşem dağlar arasından doğmakta olan güneşin şüalarına karşı vicuduna muhtelif inhina ve hareketler vererek ibadet eder. **Güneşe Tanrının nuru** denir.

Alelada ahvalde yemin etmek adetleri değildir, ancak pek

büyük bir aht ve ikrar yeminle teyid olunur. Dersimli; kavlinde ve harekâtında sarih olmak, hatalarını merdane ikrar ve itiraf etmek terbiyesini alır ve Hode'yi istişhat ederek yemin ettiği zaman; üzerine yuklendiği mânevi mesuliyetin ağırlığını müdriktir.

Ziyaretler -- Büyük aile ocaklarını, yüksek manevi şahsiyetlerin buldukları ve oturdukları yerleri, yüksek dağ başı ve zirvelerini, gedik başlarını, bazı evliya mezarlarını, şecaat ve keramet kösterilen yerleri, atalarından menkul eserleri, münazaa ve muhasemelerin hallu faslına dair verilen **Kom** (cemaat) kararlarının ittihazı için toplantı yapılan yerleri, türk ordularıyla vakı olmuş şavaşlarda önemli ve yüksek şahsiyetlerin kahramanlık ve yararlıkla şehit düştükleri mevkileri birer ziyaret sayarlar. Buralarda, kürtce hitabeler ve heyecanlı nutuklar irad ederler. Mevkie göre zikriyat, ibadet ve ihtiramat yaptıktan sonra, kurbanlar keserek dağıtırlar. Bâzi yerlerde bu ihtiramatı daha ileri götürerek secde ve niyaz da ederler.

Bayramlar -- Şarki takvime göre Aralık ayının iptidasında, üç gün oruç tuttuktan sonra, büyük şenlikler ve dernekler yapıp silâh atarlar. Bu bayram, bayramların en büyüğü ve kutsalı sayılır, çünkü **Zerdeşte** ithaf edilmiştir.

İkinci önemli bayram Hıdır İlyas bayramıdır. Ocak ayının sonunda üç gün oruç tutulur. Bu üç gün zarfında, bazı kızlar su içmezler ve rüyalarında kendilerine su verecek olan gencin kendilerine nisanlanacağına ve eş olacağına inanırlar. Oruçtan sonra, **Kavut** dedikleri kavrulmuş buğdaydan yapılmış unu, bir kap içerisinde en yüksek yüklük üzerine koyarak, etrafına mumlar yakarlar ve o gice **Hazreti Hıdırın** bir işaretini beklerler. Ertesi günü sözü geçen **kavut** yağ ve balda pişirilerek komşulara dağıtılır, sofralar çekilerek düğün bayram edilir.

Üçüncü bayram Sultan Nevruz bayramıdır, ki, ilk baharda yapılır, şenlikler olur, ziyaretler gezilir ve hitabeler söylenir. Hayatın fişkırışının, ziya ve hararetin zaferinin, Ahrimanın ve ölümün mağlubiyetinin remzi olan bu bayram, asıl kürt milli bayramıdır.

Dördüncü bayram kurban bayramıdır. Bu bayramda kurbanlar kesilir, mezarlara gidilip ziyaret yapılır ve yemekler dağıtılır.

K I V R E L İ K

Kan ve sıhriyet hısımlığı dışında teşekkül eden, Romalıların **Curia** (Kuria) dedikleri sosyal bağlılığı andıran aileler arasında bilihtiyar ve tarafların rizalarıyla tesis edilen samimiyet ve karşılıklı koruyuculuk bağıdır. Buna kürtce **Kiriv** ve zazaca **Kevra** derler. Bu kelimenin mefhum ve lafz bakımından latinedeki mevzua benzeyişi dikkata şayandır.

Her ailenin bir kivrresi vardır. Kivrelilik bağı çok mukaddesdir. Kivreliliğe ihanet ve sadakatsızlık, en büyük günah ve alçaklık sayılır. Kivrelilik kardeşlik kadar mukaddes bir bağ olduğu için, aralarında kivrelilik olan aileler biri birlerinden kız alıp veremezler. Yekdigerlerine maddeten ve manen yardıma hak ve menfaatlarını her veçle korumağa mecburdurlar.

Mebdeiyen, her bir çocuk ebeveyninin mazharı teveccühü olan her hangi bir şahsı (kan düşmanlığı müstesna) **kivre** intihap eder. **Kivre** çocuğa derecesine göre bir **nışan** (hediye) verir. Sünnet edilirken kivre davet edilir ve çocuğu kucağına alarak sünnet muamelesini yaptırır. Kivrelilikle kurulan dostluk ölünceye kadar devam eder.

Bir çok defalar, aşiretler arasında tehdüd eden münazaa ve anlaşmazlıklar, taraflar arasında bir kivrelilik aktı ile neticelenir.

Kivrelilik aktında yekdigerine verilecek hediye, esas itibarıyla on iki kuruştur. Fakat, on iki at, on iki halı, on iki öküz, on iki koyun-keçi, yüz altın ve hatta bir köy de verilebilir.

HANEDANLIK VE OCAK

(N O B L E S S E)

Her dersimli konuksever (müsafirperver) dir. Bazı aileler vardır ki; bunların konağı ve sofrası daima ve her kese açıktır. Bu gibi ailelerden eski ye asil menşeli olanlara **Hanedan**

derler. **Hanedanların** ekmeğine, ocağına saygı gösterilir ve mukaddes sayılır. Her aşiret reisi hanedanlık yapmağa mecburdur. Hanedan aileye mensup olanlara **evladı hanedan** derler. Hanedanlara zeval olmayacağı kanaati hakimdir.

KAN DAVALARI

İç işlerinde bağımsız bir idareye malik olan dersimliler arasında bir çok sebeplerden ve başlıca arazi—hudut meselelerinden, kanlı ihtilaflar hasıl olur. Bu gibi ahvalde, tarafsız aşiret reislerinden bazıları ve ya seïtlerden bir kısmı tarafların durumunu inceler, fikirlerini istişmam eder ve **Sürre** (1) dedikleri bir mütareke akt ettirirler. Tarafsız bir muntıkada bir toplantı yeri tâyin edilir. Tarafsız aşiretlerden hakemler seçilir. Duruşma için gün belli edilir ve belli günde tarafların yetgi sahibi şahsiyetleri, mütareke üyeleri ve hakemler toplanarak muhakeme yapılır. Bu toplantıya **kom** derler. **Komların** görevi ile eski Romalıların gine aynı görevde olan **Komunat** adlı kabile meclisleri arasındaki benzerlik şayanı dikkattir. **Komlarda** heyecanlı görüşmeler başlar, tarafların iddiaları, müdafaaları, delil ve şahitleri tamamıyla dinlenir, neticede hakem heyeti gizli müzakerelere çekilir. İcabına göre kararlar bir kaç gün sonraya da talik edilir. Kararlarda tarafların hak ve borçları tafsilatıyla izah edilmiş olur. Verilen kararlar taraflarca kaytsız şartsız kabul olunur.

Öldürülenlerin kan bedelleri (**Diyet**) para ve ya arazi olarak tesbit edilebilir. Hadisenin müstakbelde tekerrürünü önlemek için emniyet tertibatı olmak üzere taraflar arasında bir kivrelik teesisi dahi karar altına alınabilir. **Kom** kararlarına toplantı yapılan yerin adı verilir ve kararı tezkâr için, bu yere bir de taş rekedilir.

Kom toplantıları ekseriyetle büyük su başlarında, aile ocaklarında yüksek yaylalarda yapılır. Kardeşliğin tekrar tesisine sahne olmüs olan bu gibi yerler adeta bir ziyaretgâh sayılır.

(1) Bu kelimenin fransızca «sûreté» kelimesine lafz ve mâna itibarıyla benzemesi şayanı dikkattir.

DÜŞMANLIK VE İÇ SAVAŞLAR

Arazi münazaalarından komşu aşiretler arasında muharebeler olur. Nüfus çoğaldıkça halkın geçim vasıtalarının kifayetsizleşmesi huzursuzluğu artırmıştır.

Dersimle ilgili türk hükümet memurları, aşiretleri daimi mücadele halinde bulundurmak için, iç nifak ve fesat yaratmaktan başka hiç bir şeyle meşğul olmadıklarından, uzun yıllar boyunca Dersim kardaş boğuşmalarına sahne olmuştur.

Bu cehennemi siyasetin güttüğü hedef, aşiretlerin ittihat ve ittifakına engel olmak, halkı mearifsiz bırakmak, cehaleti ibka ile kürdü manen ve maddeten boyunduruk altında saklamak olmuştur. Cahil aşiret reislerinden bazılarına gizli tahsisattan para vererek diğerleri alehine kıskırtmak, suikastlar yaptırmak ve nihayet kasten yaratılan emniyetsizlik ve dehşet havasının sorumluluğunu da Dersim halkına yükleterek, Dersimi asi tanıtmak ve tenkil namı altında katliam yaptırmak türk devlet adamlarının **Dersim idareciliğinin** ümde-sini teşkil etmiştir.

Dersimin coğrafi teşkilatının ve ikliminin ferdi karakter üzerine asırlardan beri yapmış olduğu tesirati dahi hisaba katmak icap eder. Dersimli de, eski yunanlılar gibi şahsi hürriyet ve istiklalına son derece haristir. Onda; dağlılara has azim ve şiddet, kuvvetli ferdiyet, şiddetli intikam ve ken psikolojisi hakim ve hariz bir vasıf teşkil eder.

Bu ferdi karakteristik, iyi bir idare mekanizması sayesinde çok değerli şahsiyetler meydana getirebilirdi, fakat türk idare sistemi gibi zülme ve soyğunculuğa dayanan bir idare sisteminde; bu hal yalnız asiler, hayat ve hürriyetleri için hayati istihkar eden bedbalıtlar doğuracağı pek tabii bir sosyal netice idi ki, işte bu netice tecelli etmiştir.

Türk idaresi Dersimi parçalara ayırarak biri biri ile çarpıştırmış ve yarattığı menfi kuvvetler, ilk önce biri birlerine ve daha sonra da yaratan idare sistemi alehine dönmüş ve bu

halk; zulmun zoru ile hatalarını anlayıp gözü açıldığı zaman, cellat satırı ile karşılaşmıştır.

Osmanlı - Türk idaresi altında Dersim tarihinin iç yüzü; idare edenlerin idare olunanlara karşı tatbik ettikleri siyaset sisteminin en gayri insanisi, en caniyanesi ve en hunrizi olduğuna dair sayısız delillerle doludur.

GIYIM VE KILIK

Dersimliler **Kollik** dedikleri yünden yapılmış mahrutî şekilde bir başlık kullanır, ve bunun etrafına siyah ve ya kırmızı ipekten **puşi** denilen sarğular sararlar.

Yünden ve kıldan yapılmış, yarım ve ya tam kollu **şabik** denilen bir çeşit caket ve **şal** denilen bir nevi pantolon giyerler. **Barasor** şalı en meşhurlarıdır.

Kış mevsiminde öküz derisinden yapılmış çarık giyerler.

Kadınlar başlarına ipekli sarğular sararlar ve üzerine altın dizileri takarlar. Bu başlık ve ipekli kumaşlardan yapılmış **taki** dedikleri entari ve sırmalı saltalarıyla, azametli bir şekilde alırlar.

Halkın ekseriyeti yakışıklı, cazibeli, âle ve kara gözlü, ince belli, geniş göküsülü, açık alınlı ve gür seslidirler.

Wilyım Worfield adındaki İngiliz alimi, 1913 tarihinde Dersimden geçtiği zaman buradaki ahaliyi şöyle tasvir ediyor:

«Bura halkı geniş omuzlu, iri cüseli, çok latif endamlı insanlardır. Bakışları şimşeğe benzersede, merhamet ve alıcılık ifade eder. Serbest adımlarla yürürler ve daima şakalaşmağı severler... Turanı ve Sami ırkına mensup insanların tipinden ve karakterinden büsbütün farklı ve Ari ırkının en katkısız mümesilleri bu şimal kurtleridir... Bunlar bizim iskoçyalılara boy ve endam bakımından pek çok benzerler. Başları büyük olup, dimağları yüksek gelişme istidadını hayizdir, şöyle ki; şayet bu mükemmel vicutlu, metin adaleli ve kuvvetli dimağlı insanlar tahsil ve idman görmüş olsalardı; hem askeri ve hem de fikir sahasında en mükemmel mücahitler olurlardı.»

Dersim kürtlerinde bıyık kesmek adet değildir. İnce ve uzun bıyıkları esmer simalarına bir kahraman heybeti verir. Keskin ve şirin bakışları arslanlara mahsus bir cazibeyi hazırlar, ihtiyarların uzun sakalları çehrelerine manevi ve nurani bir güzellik verir.

Y U R T L A R

Binalar taştan yapılmış olup; basit şekilde oda ve divanhanelerden ibarettir. Bazı mahallerde iki katlı binalar da vardır ki bunlara konak derler. Yaz mevsiminde çadır hayatı ve tertibatı gayet muntazamdır. Çadırlarda bölmeler vardır, ki bu bölümlerden her birisi bir kullanışa yarar ve her çeşit istirahatı temin eder. Çadırlar civarında **hollik** denilen meşe yaprak ve dallarından yapılmış haymeler vardır ki bunlar yemek odası vazifesini görürler.

Gerek bina ve gerek çadırlar dahilindeki temizlik göze çarpar,

B E D E N S A Ğ L I Ğ I

Dersimliler ekseriyetle zayıf bünyeye dirler. Bulaşıcı hastalıklar yoktur. 120 yaşına kadar yaşayanlar pek çoktur. Dişleri çok sağlamdır. Yaşadıkları hayat şartları sebebiyle vücutları tabii bir idmanla kuvetlenmiştir. Çok yürür, koşar ve açık ve saf havada vakitlerini **futbola** benzer **çır** dedikleri bir çeşit idmanlı oyunla geçirirler. Bu sebeplerle göküsleri ve nefes boruları geniş ve sağlamdır. Dimağ kabiliyetleri inkişafa müstaittir.

Haricle ihtilat ve evlenmeler katiyen vaki olmadığından, karakter ve fizyonomileri asla bozulmamıştır. Ekseriyetle asabi; fakat saf ve temiz kalplidirler. Sovuğa alışkın oldukları için; soğuk algınlığı hastalıkları nadirdir. Bu muhitte diplomalı tabip yoktur, pratisyen cerrah ve hekimler vardır. Bunların kullandıkları ilaçlar, bitki yaprakları, çiçek, tohum, kök ve üsare menkuundan ibarettir. Bazı mntikalarda bu mütetabiplere müracaattan ziyade ziyaretlere, seitlere ve ocaklara müracaat edilir, kurbanlar kesip, Allaha, Peygamberlere, Evli.

yalara yalvarmak suretiyle tedavi edileceklerine inananlar çoktur. Bazı ziyaretlerden aldıkları toprakları **tebarik** diye saklar ve suda ezip hastalarına içirirler. Malaria hastalığı pek nadirdir. Bu gibi hastalara bal ve tere yağı yedirdikten sonra, söğüt yaprakları menkuu ile banyo yaparak malaryanın önünü alırlar. Bazı yerlerde de, malaryalı hastaları ani olarak soğuk suya batırmak suretiyle tedavi ederler. Hastanın koluna bir seit ve ya derviş tarafından bağlanan ipliğin manevi tedavi kuvetine dahi inananlar vardır.

Verem hastalığı pek nadirdir. Buna müptela olanları yüksek dağ başlarındaki mağaralardaki koyun ve keçi ağıllarında **köm** denilen yerde kırk gün yatırılırlar. Bu **Kömlerin** tavanındaki küf tabakaları kökusunun vereme faydalı olduğunu iddia ederler. Bu kanaatla hastayı bir iki ay da, gece bu kömlerde ve gündüz yüksek dağ başlarının saf havasında bulundurarak tedavi ederler. (Peniselin) maddesinin küf akşamından istihsal olunduğuna bakılırsa, Dersimlilerin dağ başlarındaki küflu mevaşi ağıllarındaki şu tedavi usulunun tecrübeye dayanan bir usul olduğuna hayret etmemek elden gelmez.

A İ L E H U K U K U

Dersimliler arasında iki ve üç kadın alanlar vardır. Halkın önemli çoğunluğu tek kadınlıdır.

Kadınlara karşı son derece saygı gösterilir. Muharebelerde ve aşiret savaşlarında kadınların sulh tavassutuna saygı gösterilir. En önemli meselelerde kadınlarla istişare makbul sayılır.

Birden ziyade karısı olanların ikinci karısı birincisine ve üçüncü karısı ikincisine itaata mecburdur.

Evlenecek erkek, **kalın** denilen başlığı verir ve buna karşılık yerine göre kız tarafı çeliz tertibatı yapar.

Evlilik ömür boyunca bağlılığı mucip olup, karı boşama yoktur. Hırçın kadınlar muvakkaten terkedilir. Bu gibi kadınlara kimse yakınlık göstermez ve islahı hal edinceye kadar ayrı kalır. İslah halinde; kocası kadını tekrar

hanesine kabul eder. Karı koca ihtilaflarını halletmek için mahkeme yoktur. Kadın kocasının rızasını tahsile mecburdur, koca dahi karısının aileyi haklarına hürmet etmeğe borçludur. Koca aileyi ilgilendiren dış ve iç işlerde karısıyla istişareye ve onun izzeti nefisini kırmamağa mecburdur, aksi taktirde kadın, akribasının en büyük şahsiyetine şikayet eder ve erkeğin haksız olduğu anlaşıldığı taktirde, birinci defa nasihat, ikinci defa ihtar suratiyle erkege kadın hakkına saygı göstermesi ve haksızlık etmemesi bildirilir. Bu hale rağmen suç tekrür ettiği taktirde, suçlu erkek aşiret ocağından iskat edilir ve bu gibi suçlular hiç bir aşirete kabul olunmaz.

Hıyaneti tebeyyün eden kadın, kocası ve yahut kardeşleri ve akrabaları tarafından kaytsız şartsız imha edilir. Bundan dolayı maddi ve manevi mesuliyet yoktur, çünkü, Dersimde her şeyden evvel bir Allah, bir namus ve bir de aşiret kararı korkusu vardır. Namussuz olduğu anlaşılan bir erkek ve ya kadın; hiç bir aşiret tarafından kabul edilemez ve ölüme mahkumdur.

Kadınlar erkeklerden kaçmaz, afifane bir hayat geçirirler. Kadınların bu namuslu hürriyeti ve erkeklere eşitliği Dersim ictimai hayatında metin bir emniyet ve intizam temin etmiştir.

Kadınlar kısmen silahlı ve kısmen silahsız olarak muharebelere bilfiil iştirak ederler. Yaralılara hasta bakıcılığı yaparlar.

Dersimliler yalnız ermenilerden kız ahırlar ve başka ırklardan kız almağa ve aile teşkil etmeği asla tecviz etmezler,

D Ü G Ü N L E R

Düğünlerde davul zurna çalınır, kurbanlar kesilir ve ziyafetler yapılır. Erkekli kadınlı **kovent** denilen üç ve tek ayakla oyunlar oynanır. Silahlar atılır. At üzerinde **cirit** oyunları oynanır. 400—500 kişilik atlı ve yaya bir cemaat, gelin getirmek üzere kız tarafına gider ve köye girilirken havaya si-

lahlar atılır. Köye girildikte; düğüncüler orada kendileri için evelce hazırlanmış olan konak evlerine yerleştirilir. Bütün masraf kız evi tarafından ve kısmen de kızın köylüleri tarafından yapılır. Ertesi gün, kız ata bindirilir ve etrafında silahlı muhafızlar olduğu halde köyden çıkarılır. Kıza ait eşya dahi hayvanlara yükletilerek, beraberinde kızın akrabalarından ihtiyar bir kadın olduğu halde yola çıkılır. Yolda muhtelif şenlikler yapılır. Düğün ekseriyetle perşembe ve yahut pazartesi gicelerine tesadüf ettirilir ve aynı günde gece yarısı **müşahip** denilen sağdıç, güvegiyi gerdek odasının dış kapısından içeriye kadar teşyi eder ve içeride bulunan kızın akrabası ihtiyar kadın ile oğlanın akrabasından başka bir kadın iki hayat arkadaşını biribirine taktim ederek elele veririr ve kürtce dualar yaparlar, aşiretlerine, atalarına ve büyüklarine her zaman saygılı ve itaatlı olmalarını tavsiye ederek dışarı çıkarlar. İki hayat arkadaşının zıfaf muamelesi itmam ve beşaret haberi alınır alınmaz, havaya bir el silah endahat edilir. Ertesi gün, müsafir düğüncülere derecelerine göre çehizden ipekli top, mendil, çorap ve yahut birer koyun, keçi ve ya para verilmek suretiyle düğüne son verilir.

Şurası da dikkate şayandır ki, gelin düğün evinin kapısı önüne vardıkta; atın üzerinde durur ve güveği sağdıçla kol kola dam başına çıkar, güveği bir elinde mendille ağzını kapayarak sağ eliyle bir elmayı üç defa salladıktan sonra kızın başına atar ve arkasından bir tabak meyve ve ya üzüm ve ufak para da gelinin başına doğru serpilir. Seyirci gençler, serpilmiş elma ve meyveleri almak için koşarlar ve gençlerden elmayı alan diğer gençlerden evel evlenmek nasibi olacağına inanır ve güveği de sağdıçla birlikte kaçıp gider. Gelin bir türlü attan inmez, kayın babası geline ya bir köy, ya bir tarla ve ya bir kaç inek, koyun bağışladığını söyler ve bunun üzerine gelin artık attan iner. Bu sırada gelinin ayağına müteaddit kurbanlar kesilir.

Evlenen genç, günlerce anne ve babasına gözükemez. Bir hafta sonra, bir heyetle anne ve babasına taktim edilir, ellerini öper ve saatlarca ayakta durur, müsaade almadan oturamaz.

Zifaktan onbeş gün sonra; sağdıçla güveği aşiret tarafından davet edilir, yirmi gün aşiret köylerinde izzet ve ikramla gezdirilir.

ĞIDA MESELESİ VE YEMEKLER

Yemekler çok basittir. Her yemekte bolca sade yağ kullanılır. Eti yemeklerden en meşhuru sac ve şiş kebaplarıdır. Taze yağ, alâ peynir, kaymak, bal, yoğurt ve ayran başlıca ğıda maddeleridir. Hüdaynabit bir çok otlar sebze makamında kullanılır. **Kollik** denilen çiriş, yabani nane, kuzu kulağı, yemlik, kenger başlıca sebzelerdir. **Nardank** denilen ıskından bir nevi şurup yaparlar.

Güzün yoğurttan hazırlanan **payezdev** denilen ğıda maddesi dahi pek lezizdir.

Kış mevsiminde keklik avı yapılır ve diğer kuş etleri dahi muhim ğıda maddesi teşkil eder. Dersimliler tavşan eti yemezler. Bunun sebebi ise evvela tavşanın manzarası hor oluşu ve daha ziyade tek ve yarık tırnaklı olmayışıdır. Çünkü Arilerin pek eski an'anesine göre, bu hayvan başlıca bu mülahaza ile makbul sayılmamıştır. Bundan mada, pek korkak ve cebin olan bu hayvanın avlanması mertliğe yakışmayan bir iş sayılır ve dini hiç bir akide ile ilgili değildir.

Zerafet ve ya **babko** denilen yemekler çok bedevi aşiretlerin yemeklerindedir. Bu yemek, büyük bir hamur parçasını ateş altında güzelce pişirdikten sonra dışarı çıkarıp kabuğunu ayırmak ve içerisi oyularak ayrıla sıvandıktan sonra çıkarılan içi tekrar içeri doldurmak ve etrafına da bolca sarmısaklı **kurut ayranı** dökülmek ve bol miktarda yağ ile tamamen yağlanmak suretiyle bir nev kaburga dolması şeklinde hazırlanır.

Pişirilmiş ve süzölmüş ayrandan hazırlanan ve topaç halinde parçalara ayrılarak güneşte kurutulmuş **çortan** denilen kütütlar; kışın suda eritilerek ayran yapılır ve çok defa bu çortan ekmek yerine de yenir. Muharebelerde ğıda maddesi bu çortandan ibarettir.

(B A H T)
S İ G İ N M A H A K K I

Her hangi bir mülteciye sığınmak ve yer vermek; konak sahibi için bir borçtan ziyade bir hak sayılır ki, buna Dersim Zaza lehcesinde **Baht** derler. Bu hakkı kullanamıyan adamı **Bahtı yıkık** bilirler. Şu halde **Baht** meselesi en önemli bir şeref meselesidir.

1915—1916 yıllarında etraf vilayetlerden Dersime gerek iltica ve gerekse Dersimliler tarafından kurtarılıp getirilen ermenilerin sayısı 36,000 olduğunun bizzat şahidiyim. Eu ermeniler uzun müddet Dersimde muhafaza edildikten sonra, rusların Erzincan vilayetini işgalleri sırasında yine Dersimlilerin himayesi altında rus kuvetlerine iltihak etmişlerdir.

Elaziz valisi Sağır oğlu Sabit, Dersimi ermenilere bir sığınak telakki ederek, bilhassa Ağzunik mıntikasını kinaye olarak **Paris** adıyla adlandırmıştı. Bu Ağzunik mıntikasında hususi yatakhaneli bir yetimhane dahi tesis edilmişti. Ruslara iltihak etmiyerek Dersimde kalan ermeniler, sulhun aktinden sonra kendi istekleriyle Suriye, İstanbul ve Amerikaya çekilmişlerdir.

Hülasa, Dersim mıntikası asırlardan beri, mazlum ve mağdur siyasi şahsiyetlere bir sığınak mahalli olmuş ve Dersim halkı **Baht** hakkını bu mültecilere karşı merdane ve alicenabane bir tarzda kullanmıştır. Türk hükümeti Dersime sığınmış olan mültecileri almak için her vasıtaya baş vurmuş ve fakat bu arslanlar yurdundan ne bir tek ferdi sulhen alabilmiş ve ne de buraya cebren girebilmiştir.

1895—1897 yıllarında dahi bir çok ermeni fedailer Dersime sığınarak Dersimlilerin **Baht**ından faydalanmışlar ve türk saltanat idaresi kuvetlerine karşı kendilerini koruyabilmişlerdi. Bu fedai guruplarının en meşhurları 18 muhim şahsiyetten ibaret olup, başlarında Kemahın **Garni** köyünden **Rupen** Şişmanyanın bulunduğu çete idi. Erzincanda bulunan Anadolu

Müfettişi Şakir Paşa, fedai Rupen ve arkadaşlarının teslimi için, Seit Rizanın babası Seit İbrahime 1000 osmanlı altunu göndermiş ve fakat bu teklifi reddedilmişti. Seit İbrahim, **Bah-**tının milyonlara bile değişilemeyeceğini ve Şakir paşanın emrine zor kullansa bile itaat etmeyeceğini ilaveten bildirmiş ve Rupenin arzusu üzerine, mümailehi oğlu Seit Rizanın muhafaza kuvetleriyle Erzincanın Kesmekur köyündeki **Vanka** ve oradanda Rusya hududuna kadar göndererek kurtarmıştı. Rupen tarafından Seit Rizaya kardeşlik yadigarı olarak hediye edilen gayet kıymetli bir kılıç, son zamanlara kadar Seit Rizanın evinde mevcut idi.

Rusyaya geçerek kurtulmuş olan fedai Rupen, bilahere kardeşi tarafından aldatılarak Erzincana gelmiş ve 1903te tutularak idam edilmişti. Rupenin hain kardeşi vasıtasıyla yapılan bu **Bahtsızlık** Dersimliler indinde büyük bir nefretle karşılanmıştır.

DERSİM MUHİTİNİN BÖLGELERİ

Dersimin iki muntıkaya ayrıldığına yukarıda işaret etmiştim.

1. Batı Dersim
2. Doğu Dersim

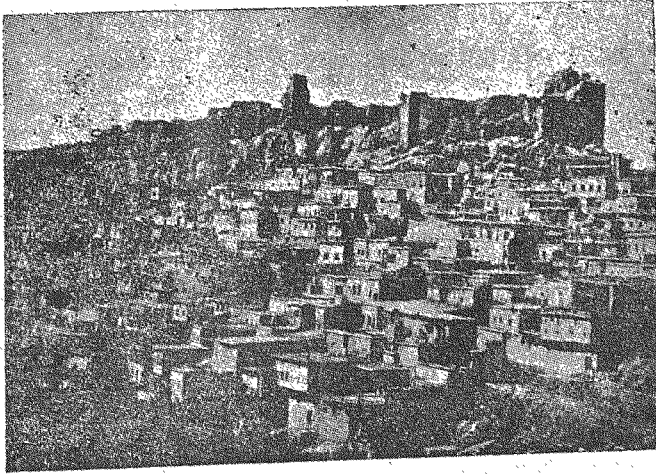
BATI DERSİM - Hozat vilayet merkeziyle Çimişkezek, Pertek, Ovacık ve Kemah ilçelerini ihtiva eder.

DOĞU DERSİM - Mazkert, Kiği, Çarsancak (Peri), Nazmiye ve Plümer ilçelerini ihtiva eder.

Bu merkezlerden birer nebze bilgi vermekle beraber, son zamanlarda Dersimin Elaziz vilayetine idareten bağlanmış olması hasebiyle, bir nebze de Harputtan bahsetmeği faydalı buldum.

HARPUT MERKEZİ

Harput, Dersim mıntıkasının güneyinde ve Murat nehri-ne 20 kilometre mesafededir. Kızıldağ selselesiyle, Meteris-ler, Top-top, Kayabaşı, Çakpur ve Pancarlık gibi dağ şübe-leriyle çevrili olup, Doğudan Bingöl, Kuzeyden Dersim, Ba-tıdan Malatya ve Güneyden Diyarbekir mıntıkalarıyla sınır-lanmıştır. **Hüseyin Zyat** kalesi Harput mıntıkasının belli kalelerinden biridir. **Buzluk** dağı tabii buz meydana geti-ren ve yaz mevsiminde memleketin buz ihtiyacını temin eden

Harput şehri ve kalesi

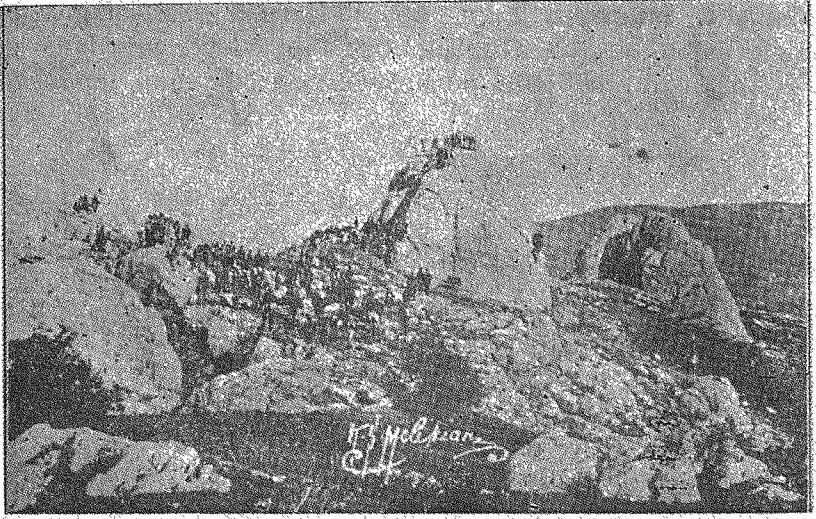
bir dağdır. Harputun baş, bahçe ve subaşları pek güzel dir.

Harput bir zaman ilçe merkezine tebdil edilmiş ve vila-yet merkezi beş kilometre Güneyde **Mezraa** denilen ovalık bir sahada tesis edilerek, bu yeni şehre Mamuretülaziz adı ve-rilmiştir.

Son zamanlarda Dersim Kumandanlığına tayin edilen Ab-dullah Paşa Alpdoğanın tensibi üzerine, Mamuretülaziz adı Elazığ adına değiştirilmiştir. Harput ise Müdürlüğe ve daha sonra karakol merkezine tahvil edilmiş ve kasaba hemen te-

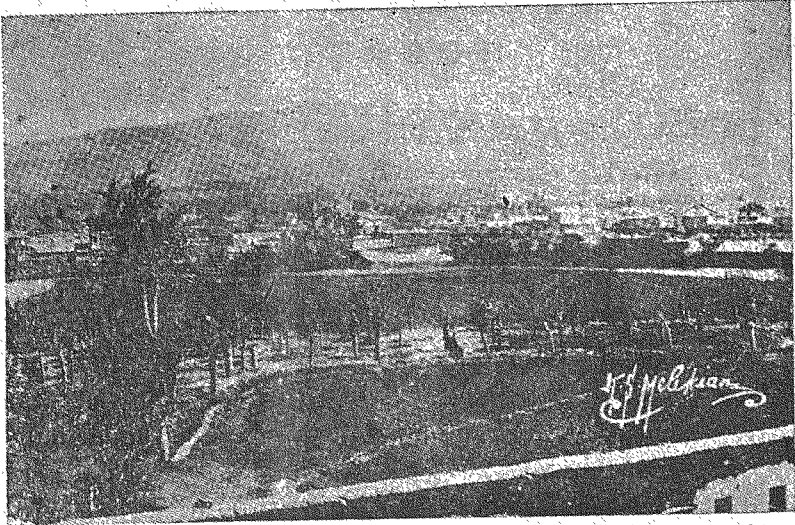
mamen harabezara dönerek, ahalişi Elaziğ merkezine çekilmiştir.

Dersime verilen olağanüstü önem dolayısıyla, Elaziğda Kolordu, Fırka ve son zamanlarda uçak merkezleri de vicuda getirilmiştir.

Tabii Buzluk (Harput civarında)

Elaziğ vilayeti ahalişi kürt olduklarını bilirler. 1926 dan 1930 yılına kadar, İskan kanunu gereğince Dersimden onbin nüfus kürt Elaziğ vilayetine getirilerek yerli halk ile karışmıştır. Elaziğda Palu, Kişi ve Bitliden hicret etmiş bir hayli, kürt göçmenleri dahi vardır. Elaziğın yerli Derebeyi ailelerinden Çöteli, İspir, Kömürçü, Hacı Hıdır, Arpacı ve Pamukcu aileleri menşeyen kürttürler. Elaziğ halkının büyük çoğunluğu fizyonomi ve beden teşkilatı bakımından kürt nesli karakteristiğinde buldukları ve bu muhitin bir çok yerlerinde halk türkce bilmedikleri halde bile, türklerin zalim idaresi korkusundan — türküz! — demeğe mecbur kalmaktadırlar. İstanbulda Kürdistan Teali Cemiyeti üyelerinden ve **Hivi** kürt Talebe Cemiyeti müessislerinden büyük kısmı Harput gençleri oldu-

Elazizin merkezi **Mezraa**

ğunu burada ısrarla beyan etsem, herkesin bildiği bir hakikatı tekrar etmiş olurum. **Mezraa** civarında, Arslanpınarı mevkinde tesis edilmiş olan Sultani okulunda, türk dili ile tahsil görmüş olan gençlerin büyük bir çoğunluğu kürtlük davası ve gayesi uğrunda hayatlarını vakfetmiş olduklarını şükranla anarım.

Harput; milliyetperver, şair, edip, ilim ve fikir adamları yetiştirmiş olan şirin bir kürt yurdu, büyük evlatlarına züm-rüt yaylaları ile ilham veren bir nur muhiti olmuştur.

Ne fecidir ki, zalim ve gaddar türk idaresi Harput muhi-tinde milli sekafetimizi öldürmek için elinden gelen bütün fe-nalıklara baş vurmuş ve son olarak ta; bu muhite ilim ve ir-fan yayan Amerikan, Fransız ve Alaman kolejlerini lağvet-miştir.

Elaziz vilayetine bağlı başlıca aşiretler: **Palu Zaza kürt aşiretleri, Maden Zaza aşiretleri, İzolan, Pıran, Deli-kân, Karakeçilli, Çelikân** ve **Bermaz** aşiretleridir,

BATI DERSİM BÖLGELERİ

H O Z A T (1)

Dersimin vilayet merkezidir, ahali si tamamen kürttür. Bu-
raya **Dersim** adı dahi verilir. Doğudan Mazkert, Kuzeyden
Ovacık, Batıdan Çimışkezek, Güneyden Pertek ilçeleriyle sınırlanır. Türkiye hükümeti 1297 H.de Hozatı vilayet merkezi yapmıştır. Meşrutiyette Livaya tebdil edilmiş ve Elaziz vilayetine bağlanmıştır. Hozat: Akdağ (Koi Sipi), Söfke, Sarı-Saltık ve Hozan dağları sellesi ve İn vadisiyle çevrilidir.

Hozata bağlı **Amutka, Sin, Kermel, Sövge** ve **Karağlan** nahiye merkezleri teşkil edilmiş isede, 1938 yılına kadar bu nahiyelere hiç bir muvazzaf gönderilmesine türk hükümetince imkan hasıl olamamıştır.

Hozata bağlı aşiretler şunlardır. (2)

Hozata bağlı diğer aşiretler.

<u>Aşiret adı</u>	<u>Dili</u>	<u>Aşiret adı</u>	<u>Dili</u>
<i>Abbasan (Jerin- aşağı)</i>	<i>zaza</i>	<i>Bahtiyaran</i>	<i>zaza</i>
<i>Kırğan, Mirozan</i>	«	<i>Mıstan</i>	«
<i>Feratan (Ferhadan) Jerin</i>	«	<i>Hoşan</i>	«
<i>Zengan</i>	«	<i>Derikan</i>	«
<i>Laçinan</i>	«	<i>Şirtikan</i>	«
<i>Karabalan (Jerin)</i>	«	<i>Rutan</i>	«
<i>Fından</i>	«	<i>Dervişcemalan</i>	«
<i>Karabalan Jurin (yukarı)</i>	«	<i>Sarsaltikan</i>	<i>Kurmanc</i>
<i>Ferhadan Jurin</i>	«	<i>Ağuçanan</i>	«
<i>Abbasan Jurin</i>	«	<i>Titenikan</i>	«

Hozata bağlı Ergan köyünde romahlara ayit bir kilise vardır.

(1) Milattan dört asır önce bu havaliye **Hozna** denirdi.

(2) Şeyh Hâsanan aşiretleridir.

Ç I M İ Ő K E Z E K

Hozatın takriben 70 kilometre Batı-güneyinde ve Murat nehri bitiŐiğinde Kürdistan Emaretinin çok eski bir şehridir. Hozat, Kuzeyden Egin, Güneyden Pertek ilçeleri mıntıkalarayla ve Batıdan Murat nehriyle sınırlanmıştır. Çimişkezeğin **Kale, Tekye, Kakper** nahiye merkezleri varsa da buralara türk hükümeti hiç bir muvazzaf göndermeğe imkan bulamamıştır. Ahalisi kürttür.

Çimişkezek şehrinin orta havalisi vadi ve etrafı ormanlarla kuŐatlıdır. Bu şehri **Hozan** ve **Kırklar** dağları sellesi iha-te etmiştir.

Çimişkezeğin aşiretleri Őunlarder;

<u>AŞiret adı</u>	<u>Dili</u>	<u>AŞiret adı</u>	<u>Dili</u>
<i>Kočan</i>	<i>zaza</i>	<i>Ferhadan</i>	<i>zaza</i>
<i>Şemkan</i>	«	<i>Nenikan</i>	«
<i>Rasikan</i>	«	<i>Zekeran</i>	«
<i>Kurmeşan</i>	<i>kurmanç</i>	<i>Şekakan</i>	<i>kurmanç</i>

O V A C I K

Hozatın takriben 50 kilometre kuzeyinde 1330 yılında **Ovacık** adlı bir ilçe merkezi kurulmuştur. Doğudan Pılumer, Kuzeyden Muzur dağları, Batıdan Egin (Malatya) Güneyden Hozat mıntikalarıyla sınırlanmıştır. Bu ilçe kurulurken Dersim valisi olan Kemahlı Sağır Zade **Sabit**, Ovacık aşiretlerinin muvafakatını aldıktan sonra, Pulur köyünde bir hükümet konağı yaptırmıŐ ve ilçeye bağılı **Mercan Mihsor** ve **Çirpazın** nahiye teşkilatlarını dahi ilçeye ilave ederek yerli ahaliden memurlar tayin ve **Arslanan** aşiret reisi **Mahmut** ağıyı kaymakam tayin etmek suretiyle **İttihat ve Terakki Cemiyeti** nezdinde önemli bir mevki kazanmıştı. Bu kaymakamlık teşkilatı 1332 de aşiretler tarafından ortadan kaldırılmış ise de, 1924 te aşiretlerin müsaade ve muvafakatı alı-

narak tekrar tesis edilmiş ve merkezi de **Zeranık** köyüne nakledilerek **Maksudan** aşireti reisi **Kasım** oğlu **Munzur** kaymakam olmuştur. Bundan sonra **Fehmi** adında bir türk kaymakam ve bir kısım türk memurları bu merkeze gönderilmişler ise de, bu hal bir takım hadiselerle sebep olmuş ve kaymakam ile memurlar mıntıka dışına aşiretler tarafından tardedilmişler ve Ovacık kaymakamlığı 1938 yılına kadar mülga addolunmuştu.

Ovacık, **Kevan** aşiretlerinin nufuzundadır. Kevan aşireti Horasandaki **Kevanlı** aşiretinden müştak olsa gerektir.

Ovacık mıntıkası senenin altı ayı karlarla örtülüdür. Bu mıntıkaya 5—6 metre kadar kar yağar. Hükümet idaresi mevcut olduğu devirlerde posta insan sırtıyla taşınırdı. Ovacık mıntıkasının Güney bölgesi **Belkiş** adıyla anılır. Müthiş ormanlıklar ve zümrüt yaylalarla süslenmiş olup buraları Maksudan aşiretinin nufuzundadır. Bu Belkiş bölgesi **Cimiş-kezek** kürt emaretinin nahiyelerinden **Melkiş** kelimesinden müştak olsa gerektir. Ovacık mıntıkası katkısız kürttür ve aşiretleri şunlardır:

Kal oymağı (1)

Aşiret adı	Dili
<i>Keçelan</i>	Zaza
<i>Balan</i>	«
<i>Briman</i>	«
<i>Abbasian</i>	«
<i>Kulikan</i>	«
<i>Seit Kemalan</i>	«

Kev oymağı (2)

Aşiret adı	Dili
<i>Arslanan</i>	Zaza
<i>Maksudan</i>	«
<i>Pezkevrän</i>	«
<i>Beytan</i>	«
<i>Holikan</i>	«

Koc oymağı (3)

Aşiret adı	Dili	Aşiret adı	Dili
<i>Kocan</i>	Zaza	<i>Nenikan</i>	Zaza
<i>Şemkan</i>	«	<i>Aşuran</i>	Kurmanc
<i>Resikan</i>	«	<i>Demän</i>	«

1) Bu 6 aşirete **Kaian** aşiretleri derler.

2) Bu 5 aşirete **Kevan** aşiretleri derler.

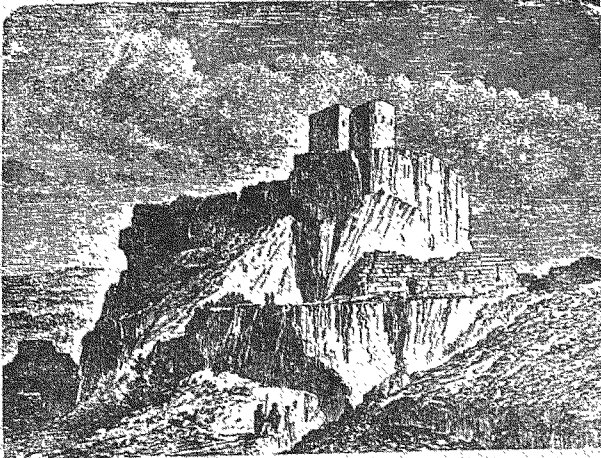
3) Bu 4 aşirete **Kocan** aşiretleri derler.

İşbu 15 Aşirete topdan **Seydan** derler.

PERTEK

Fırat nehri sahilinde Eski Pertek ve yeni Pertek adıyla anılan Dersim kaymakamlıklarından bir kasabadır. Doğudan Mazkert, Kuzeyden Hozat, Batıdan Çimişkezek ilçeleri ve Güneyden Fırat nehrine çevrilidir. Yeni Pertek kasabası **Kızıl** ve **Mercimek** dağları eteklerinde gayet güzel bağ, bahçe ve su kaynakları ile tanılmıştır.

Pek yüksek yalçın ve sarp bir kayalık üzerinde bulunan Eski Pertek kalesi o mıntıkamın Fırat nehri sahiline temamiyle hakimdir. Kalenin altındaki eski câmiler, minareler ve dükkânlar tetkike şayandır. Burada her hafta pazar kurulur.

Pertek kalesinde bir burç

Yavuz Sultan Selim devrinde (H. 921 yılında) **Molla İdris Bitlisinin** idaresinde, **Diyarbakir** on dokuz sancak iken, bunlardan onu türk idaresinde ve **dokuzu da resen kürt ümerasının idaresi altında** olarak Osmanlılara bağlı iken, bu dokuz sancaktan birincisi **Pertek** ve ikincisi de ileride sırası gelince kendinden bahsedilecek olan Sağman idi. Bu suretle Eski Pertegin bir zamanlar ayrı ve **muhtar bir kürt mıntıkası** olduğu sabit olmasına göre, oradaki eski

eserlerin kürtlerin bırakmış olduğu eserler olduğuna şüphe edilemez.

Pertek aşiretleri şunlardır :

Aşiret adı	Dili	Aşiret adı	Dili
1.— <i>Pilbânkân</i>	(<i>Kurmanç</i>)	5.— <i>Piran</i>	(<i>Kurmenç</i>)
2.— <i>Keşkehoran</i>	«	6.— <i>Surkican</i>	«
3.— <i>Mirzan</i>	«	7.— <i>Şekâkân</i>	«
4.— <i>Halifan</i>	«	8.— <i>Kurmeşan</i>	«

Pertek ilçesine bağlı şu üç bucak mıntıkası vardır:

- 1.— *Sağman*
- 2.— *Çarsancak (Karaçor)*
- 3.— *Celedor*

Bu merkezlerde kürt aşiret reisleri ara sıra müdürlük yapmış ve bir çok vakitler de bu vazife boş kalmıştır.

Önemine mebni bu mıntikalardan ayrı ayrı bahsetmeğe lüzüm görüyoruz.

S A Ğ M A N

Burasının eskiden büyük bir şehir olduğu mevcut enkazından ve sahadaki eski mezarlıklardan anlaşılmaktadır. Gayet yüksek ve yalçın bir dağ üzerine kurulmuş, uçurumlu ve dehşetli bir vâdiye nazir olan kalesi, mozaik **renkli çiniden** yapılmış câmii meşhurdur.

Sağman, sarp bir dağ üzerine kurulmuş olduğundan ancak bir patika yolu vardır. Etrafındaki uçurumlu vadiler insana korku ve dehşet verir. Cami dahilinde kadim bir odada dört—beş mücessem mezar vardır.

Sağman şehrinin Kuzey - batı mıntikasında bir büyük köy vardır ki, bu köye **Sağman Dersimi** derler. H. 921 yılında dokuz kürt ümerasının idaresi altındaki sancaklardan ikincisinin işbu **Sağman** mıntikası olduğu muhakkaktır. Kadim

Sağman şehri tamamen harap olmuş, kal'e ve asarı sarsılmış olup, ahali şehrin Kuzey ve Batı mıntıkasındaki bağlık ve bahçelik taraflara doğru çekilerek oralarda mahalleler yapmışlardır. Sağmandan bir çok aydın gençler yetişmiş ve kürt milli emelleri uğrunda fedakârlıklarda bulunmuşlardır.

Sağman aşiretleri

Aşiret adı	Dili
<i>Abasan</i>	(Zaza)
<i>Ferhadan</i>	«
<i>Dervişcemalan</i>	«
<i>Holikân</i>	«
<i>Pilovenkân</i>	Kurmanc.

ÇARSANCAK

Bu mıntıkânın derebeyleri Hacı **İshak** paşa zade **Arslan**, **Şerif** ve **Osman** beyler idi. Osman beyzade Ahmet arazilerini kürtlere satarak İstanbula hicret etmiştir. **Şerif** beyzade **Yumnl**, Şeyh Sait hadisesinde Konya vilayetine sürgün edilmiştir. Arslanbeyzade **Bedri** ise, **Kürt Emlik** köyünde ikamete icbar edilmiştir. Bu mıntika beylerinden sabık mebus **Ahmet** dahi son Dersim vekayinde ordu komutanlığı tarafından Elazize getirilirken yolda fücceten ölmüştür.

Çarsancak mıntıkasında yıllarca hükümran olmuş olan bu derebeyleri, kendilerinin **Nadir şah** zamanında **Horsandan** çıkarılan **Kara Çorlu** ve bazılarına göre **Kara Keçilli**, diğer bazılarına göre de **Pertek** ve **Sağman** kürt ümerası derebeylerinin sülalesinden olduklarını iddia ederler. Türk zimemdaranı bu derebeylerini biri biri alehine kıskırtarak, bunlar vasıtasıyla Dersim aşiretlerinin türk hükümeti alehinde hareket yapmalarına mani olmak siyasetini takip etmişlerdir.

Bu derebeyler **Demenan**, **Pilvenk** ve **Suran** aşiretlerinden ücret mukabilinde topladıkları silahlı kuvvetleri koy

ve konaklarında bulundurarak aralarındaki muhasamatı bu kürt kuvvetleri vasıtasıyla hallederlerdi. Bu çarpışmalar yüzünden efradın mensup oldukları aşiretler arasında da iğtişaş çıkarak, yıllarca sürerdi.

Türk hükümetine gelince: aşiretler arasındaki bu katliamları önlemek şöyle dursun, bilakis bunları daha fazla alevlendirmek için ne ki lazım gelirse hiç birisinde kusur etmez ve Dersimi zaaf halinde saklamak için bu ahvalın idamesini bir ümde telakki ederdi. İşte türk hükümeti bu gibi nifak ve şikakları idame ve teşci ederektir ki; nihayet 1937 yılında Dersime öldürücü son darbeyi hazırlamıştı.

Çarsacak mıntıkası Doğudan Munzur ve Peri suları, Güneyden Fırat nehri, Kuzeyden ve Batıdan Pertek ilçesi arazisiyle çevrili olup, Dersimin en mahsuldar bir mühitidir. Bilhassa tütün ve pamuk mahsulatı pek meşhurdur.

C E L E D O R

Pertek ilçesinin Batısındaki Fırat nehri kıyılarını ihtiva eder. Şekâk ve Kurmaş aşiretleri bu mıntıkada meskündurlar. Koyun sürülerine maliktirler. Burası Dersimin kışlık mevaşi merkezidir.

P L Ü M E R

Plümer ilçesi Doğudan Kiği, Güneyden Mazkert, Batıdan Nazmiye ve Ovacık, Kuzeyden Erzincan mıntıklarıyla çevrili- dir. Dersimin en bedevi ve cesur aşiretleri bu ilçede meskündurlar. Pek arızalı, müthiş dağlık ve ormanlık bir muhit- tir. Buradaki aşiretler bu güne kadar bağımsız olarak yaşa- mış ve türk hükümetinin hiç bir kuvveti bu mıntıkaya hakim olamamıştır.

Bu mıntıkada **Danzığ** ve **Aşkerek** merkezinde, **Keçelan** aşireti reislerinden meşhur **Baku** ağa; yıllardan beri Erzincan ve Erzurum vilayetlerinde türk hükümetine karşı ilanı isyan etmiş ve Erzurum mıntikasını hükmü altına almıştı. Ba-

ku ağanın atası **Halil** ağa, vaktıyla Erzincan mutasarrıfı olmuş, bu mıntıkayı tamamen Kürdistan nufuzuna almış, Erzincanın Güneyi ile Fırat kıyısı civarındaki köyleri de aşireti namına teşcil ettirmişti.

Bu ilçede **Deşt, Danzığ** ve **Şeteri** adlarıyla üç nahiyeye teşkilati varsa da, hiç bir türk memuru burada vazife görmemiştir.

Plümere **Kuziçan** deyenler de vardır. Bu mıntıkada uçurumlu dereler, dumanlı dağlar, sarp ve arızalı, heybetli vadiler vardır. Dersimin meşhur **Kutu** deresi bu mıntıkanın müthiş dağları arasından geçer. En meşhur dağları 3300 M. **Bağır**, 3100 M. **Karacakale**, 3150 M. **Bokır**, 2750 M. **Çağalan**, 3200 M. **Hel** dağlarıdır.

Plümerde aşiretler şunlardır:

<u>Aşiret adı</u>	<u>Dili</u>	<u>Aşiret adı</u>	<u>Dili</u>
<i>Keçelan</i>	<i>Zaza</i>	<i>Bamasoran</i>	<i>Zaza</i>
<i>Abasan</i>	«	<i>Balan</i>	«
<i>Arılan</i>	«	<i>Balaban (1)</i>	«
<i>Çarekan</i>	«	<i>Lolan</i>	«
<i>Keman</i>	«	<i>Sisan</i>	«
<i>Kureyşan</i>	«	<i>Şeyh Mehmedan</i>	«
		<i>Şadan</i>	<i>Kurmanç</i>

Bu aşiretler meskün olup, **Keçelan** aşiretinden başka diğer aşiretler Çarehân aşiret reisi **Şah Hüsein** beyin nufuzundadırlar. Bu Şah Hüsein bey; Dersim tarihinde önemli bir rol oynamış olan şahsiyetlerden bulunduğu için, bu zat hakkında hususi surette bahsetmeği gerekli görüyorum.

Ş A H H Ü S E İ N B E Y

Dersimin en zengin bir derebeyi idi. Bir çok defalar Erzincan-Erzurum fırkalarını dâvet ederek butun er ve subay-

(1) Milattan dört asir evvel bu aşiretin bulunduğu bu mantıkaya Balabitin denilirdi.

lara'birer maaş vermiş olmakla mâruftur. Türk yazarlarına göre Şah Hüsein beyin varidatının menba'ı, munailehin evinde bulunan **kale sipi** (beyaz ihtiyar) adında bir ziyaretgâha ziyaretçi kürtlerin bıraktıkları hediyeler imiş. Halbuki, munaileh hem arazi sahibi ve hem de **Huveyr** tuzlasının tamam varidatı kendisine ait idi. Sehavetinden dolayı Dersimliler kendisine **şah** ünvanını vermişlerdi. Türk hükümeti de kendisini hayatı müddetince Plümer kaymakamı yapmak zaruretinde kalmıştı. Boyu kısa olduğu için de; Dersimliler kendisine kısa anlamında olan **kıfmo** ünvanını vermişlerdi. **Bokır** dağı eteğinde olan konağında — ki buna **şeniye Ağaye** derlerdi — Dersimliler bütün ananevi tören, merasim ve oyunlarını yaparlardı.

Oğullarından Haydar menfada ölmüş ve diğer oğulları Mustafa ve Hasan ise türk işfalaıyla ruslarla harba tutuştuktan sonra dönüşlerinde hizmetlerine mukabele olmak üzere sürgüne gönderilmişlerdir. Kızını **Memi İlyas** adında bir hizmetcisi alarak aşiretin zimam idaresini de eline almış ise de bilahere hasımları tarafından öldürülmüştür.

M A Z G E R T

Bu havalide eskiden mevcut **Macingert** kürt emaretinin adından müştak olsa gerektir. Doğudan Plümer, Kuzeyden Kızılkilise, Güneyden Pertek ilçeleri ve Batıdan Hozat İliyle sınırlanmıştır. **Zel—Düzgün** dağları üzerinde bina edilmiş pek eski bir şehirdir. Şehir dahilinde **Mazgert** Doğusunda; etrafındaki kaplıcalarla mâruf **Bağın**, Güneyinde **Kızıl-Derban** adlı üç meşhur kalesi vardır. Nefsi şehrin ahalişi Şat, İzol ve Hıram aşiretlerine mensup olmak üzere tamamen kürttür. İlçeye bağlı **Türşmek, Pah, Muhundi** nahiyeleri vardır.

Türşmek nahiyesi Munzur suyu sahilinde münbit bir mıntıkadır. Kureyşan aşiret reisi **Ali Gah** daimi ve fahri müdür olmuştur. Türk kumandanı Abdullah paşa bu mıntikanın **Mamikân** köyünü umum Dersim hükümet merkezi yapmış ve Dersim mıntikasına da, tarihte ilk defa olarak, 1938de **Tunç Eli** adını vermiştir.

Pah nahiyesi, ilçenin Kuzey mıntikasında gayet arızalı ve dağlık bir bölgedir. **Suran** aşiret reisi **Temur** ağa burasının daimi müdürü olmuştur. **Muhundi** nahiyesi ilçenin Güney Doğu mıntikasını ihtiva eden çok mahsuldar bir bölgedir. **Şadan** aşiret reisi **Necip** ağa, ömrü boyunca burada müdürlük yapmıştır.

Mazgert aşiretleri

Aşiret adı	Dili	Aşiret adı	Dili
<i>Bamasuran</i>	Zaza	<i>Balıkan</i>	Zaza
<i>Hormekan</i>	Kurmanç	<i>Gırtan</i>	«
<i>Kulikan</i>	«	<i>Mıstıkan</i>	«
<i>Sandalan</i>	«	<i>Yusufan</i>	«
<i>Hıran</i>	«	<i>Gevran</i>	«
<i>Ketan</i>	«	<i>Millan</i>	Kurmanç
<i>Bamiran</i>	«	<i>Şeyhbazan</i>	«
<i>Batan</i>	«	<i>İsolan</i>	«
<i>Alan</i>	«	<i>Şadan</i>	«
<i>Keriman</i>	«	<i>Suran</i>	Zaza
<i>Gulan</i>	«	<i>Kureyşan</i>	«
<i>Gotan</i>	«	<i>Şeyhan</i>	«
<i>Zülfan</i>	«	<i>Kudan</i>	«
<i>Demenan</i>	Zaza	<i>Haman</i>	«
<i>Muran</i>	«	<i>Şeyhmahmedan</i>	«

KIZILKİLİSE (NAZMIYE)

Doğudan Plümer, Kuzeyden Erzincan, Güneyden Mazgert ve Batıdan Ovacık ilçeleriyle sınırlanmıştır. Bu ilçe tamamen ormanlık ve dağlıktır. Yılın yedi ayı kıştır, 6 metir kar yağar. Romalılar devrinden kalma bir kalesi vardır. 1938 yılına kadar bu mıntıkaya türk hükümeti hiç bir zaman nufuz edememiş ve burada kürtlük iptidai saffet ve geleneklerini, milli bağımsızlık ve hürriyetini tam ma'nasıyla muhafaza etmiştir.

Ş i r e t l e r i

<u>Aşiret, adı</u>	<u>Dili</u>	<u>Aşiret adı</u>	<u>Dili</u>
<i>Şemdinan</i>	<i>Zaza</i>	<i>Karsanan</i>	<i>Zaza</i>
<i>Porikan</i>	«	<i>Lolan</i>	«
<i>Parçikan</i>	«	<i>Şeyhmahmadan</i>	«
<i>Hurşidan</i>	«	<i>Alan</i>	«
<i>Kureyşan</i>	«	<i>Hormakan</i>	<i>Kurmanç</i>
<i>Haydaran</i>	«	<i>Maşkan</i>	«
<i>Arelan</i>	«	<i>Kumsuran</i>	«

P E R I

Pertek ve Mazgert ilçeleri arasında olup, Dersimin en münbit bir mıntıkasıdır. **Ayvalık, Masadariç, Balışer, Harisik, Hecer, Zeri** köyleri meşhurdur. Şeyh Sait hadisesinde **Zerl** köprüsünün türk kuvvetleri tarafından seddi, kürt harekâtına büyük bir mani teşkil etmiştir. Bu ilçe bilahere lağvedilmiştir. Bu muhitte **Karaçorlu** ve **Karakeçilli** aşiretleri meskündür.

K İ Ğ İ

Dersimin 31747 K. M. mesahai sahiyeli, pek önemli ve geniş bir bölgesidir. Kiği tabiri; **dağlar memleketi** demek olduğuna kail olanlar vardır. Dağları üzerinde mevaşi beslemek için istihsal kudretini artıran çok güzel yaylaları şahanedir. Kürdistanın her tarafından gelen koyun suruleri bu yaylalarda yaz mevsimini geçirirler. Bu mıntıka Kuzeyden Erzurum — Plümer, Doğudan Hınıs, Batıdan Mazgert, Güneyden Palu ilçeleriyle sınırlanmıştır. Merkez ilçe ahalisi tamamıyla kürttür.

İlçeye bağlı kürt aşiretlerinin nüfus miktarı 1931 türk statistikine göre 31.492 olarak gösterilmiş ise de, bu miktar hakiki rakamdan pek çok aşağıdır.

Bura halkının ezici çoğunluğu kürttür ve bu mıntıkada yaşamış olan halk öteden beri kürtler olmuşlardır. Bu bapta Roma serdarlarından **Kıganın** hatıralarındaki tarihi ves-

kalar en beliğ delillerden birisini teşkil ettiği gibi **Erzincan tarihi** adlı bir eser telif etmiş olan türk Ali Kemal'in bu eserinde, buradaki kürt çoğunluğunu itirafla beraber yapmağa yeltendiği te'vil ve tahrifi, ancak bir mizah mevzuu teşkil edebilir.

İlçenin merkezi kısmını **Çavreş, Boğa ve Şeytan** dağları ve Kuzey mıntikasını da **Bingöl** dağları temamiyle çevirmişlerdir. Bingöl dağları 3650 yükseklikte ve 3000 K. M. mürebbaındadır. Bu dağların adı kürtce **Koku** anlamına olan **Bin** ve **çiçek** anlamına olan **Gul** kelimelerinden terkip edilmiş, **gül** ve **çiçekleri kokulu dağlar** demektir.

Kiği aşiretleri

<u>Aşiret adı</u>	<u>Dili</u>	<u>Aşiret adı</u>	<u>Dili</u>
<i>Zımeykan</i>	<i>Kurmanc</i>	<i>Kubetan</i>	<i>Kurmanc</i>
<i>Şavalan</i>	«	<i>Kumsuran</i>	«
<i>Sadikan</i>	«	<i>Karsanan</i>	«
<i>Şevakan</i>	«	<i>İzolan</i>	«
<i>Şeteran</i>	«	<i>Hormekan</i>	«
<i>Porikan</i>	<i>Zaza</i>	<i>Canbegan</i>	«
<i>Maskan</i>	«	<i>Bamasuran</i>	<i>Zaza</i>
<i>Maksudan</i>	«	<i>Çekan</i>	«
<i>Lertigan</i>	«	<i>Çarekan</i>	«
<i>Kureyşan</i>	«	<i>Gulan</i>	«

D E R S İ M İ N N U F U S U

Türkiye hükümeti 1927 yılında yaptığı umumi bir istatistikte Dersimin nüfusunu 270 bin küsur olarak göstermişti. Bu rakam yalnız Hozat vilayeti ve Pertek, Çarsancak, Mazkert, Nazmiye, Ovacık ve Çimişgezek ilçelerinin nüfusuna hasrettirilmişti.

Esasen Dersimde asırlardan beri nüfus yazımı mümkün olamadığından, gösterilen bu rakam ancak merkezlere komşu olan aşiretleri ihtiva etmektedir, çünkü, 1938 de Dersime ya-

pılan askeri hareketlerden sonra bile, 1938 yılına kadar, Dersimde nüfus yazımı yapılamadığı ve yapılmadığı bu muntıkada incelemelerde bulunan Türk gazetecilerinin demeçlerinden anlaşılmaktadır. Türk istatistiki bakımından, 270 bin rakamının dışında kalan Dersimin **Kiği—Plümer** ilçelerile **Erzincan, Kemah, Kuruçay, Refahiye, Koçkiri, Divirigi, Koçhisar** muntikalarında şimdiye kadar mevcudiyetlerini muhafaza etmekte olan Dersim aşiretleri bu rakama ithal edilmemişlerdir. Şeyh Said savaşından sonra, türk Genel Kurmayı ve Dahiliye Nezareti Umumi Sicil Mahrem Şubesi, Şark Vilayetleri denilen Kürdistan muntikasında türk ve kürt nüfusu miktarının ayrı ayrı tesbitine lüzum görmüşlerdi. Pek tabii olarak türk istatistik memurları kürtleri akalliyette, türkleri ise ekseriyette göstermeği biricik borc bilerek; Dersim muntikasına komşu olan Erzincan havalisindeki nüfus yazımları mümkün olanıyan kürt aşiretlerini de takribi bir surette tesbit ederek Dahiliye Nezaretine bildirmişlerdi.

Bu istatistik 1932 yılında Erzincan valisi Ali Kemal'in yayınladığı **Erzincan tarihi** adlı eserde açıklanmıştır. Bu eserde gösterilen rakam, büyük bir kürt çoğunluğu **türk** gösterilmek suretile kabartılmış olduğundan, buna kürtlerin itiraz etmesi icabederken, kürtleri türkleştirilen ve türk yekununu kabartan bu resmi kaytlara türk tarihnevisleri itiraz etmek garabetinde bulunmuşlardır.

Ali Kemal'in açıkladığı

istatistige göre:

	TÜRK	KÜRT
<i>Erzincanda</i>	35208	13735
<i>Refahiyede</i>	12073	4490
<i>Kemahta</i>	17221	6170
<i>Kuruçayda</i>	9461	2495
<i>Plümerde</i>	1224	11350
<i>Kiğide</i>	2903	28395
	<hr/> 78090	<hr/> 66635

Yukarıda gösterilen kürtler, yalnız Dersim aşiretlerinden ibarettir. Şu hale göre; Hozatta gösterilen 270 bin sayısına, yukarıda gösterilen 66635 kürdü ilave ederek yekün 336635'e balığ oluyor demektir. Bu rakamın üzerine, dışarıda kalan Koçkiri, Hafik, Divriği, Arapgir ilçeleri dahilinde bulunan Dersimli kürt aşiretleri de ilave ettiğimizde, türk hükümetinin resmi itirafına göre, 1938 yılı sonunda Dersimde yarım milyonluk halis bir kürt kitlesi mevcut olduğu belirmektedir. Halbu ki, görgüye dayanan şahsi incelemelerimle diyebilirim ki, bu mıntıkada kürtlerin sayısı gösterilen rakamların pek çok fevkindedir.

Sırası gelmişken, Dersim aşiretleriyle ilgi ve bağları olan ve bir takım sebeplerden dolayı Dersimden ayrılarak Erzincan—Sivas—Arapgir mıntıklarına geçederek oralarda büyük oymaklar haline gelmiş bulunan kürt topluluklarından bilgi vereyim.

MALATYA MINTIKASI

Atma aşireti — Bu aşiret, önceleri Dersim ve El —Azize, son zamanlarda Malatyaya bağlanmış olan **Arapgir** ilçesi merkez mıntikasında oturur. Bulunduğu mıntika **Yama, Parçikân** ve Arapgir dağları bölgesi olup, yeşil ormanları, latif vadileri ve yaylaları vardır. Merkezleri **Şutik** nahiyesidir. Arapgir ilçesi bu aşiretin nüfuzu altındadır.

Bu aşiret 12 kabileden ibarettir. Reisleri **Battal** oğulları **Mustafa** ve **Hulusi** dir. Bunlar Şeyh Said hadisesinde (1925) Batı İllerine sürülmüşlerdi, umumi afivden faydalanarak yerlerine dönmüşlersede, 1938 Dersim hadisesinde yeniden Batı İllerine sürülmüşlerdir.

Atma aşireti mensupları atalarının Dersimli soydan olduklarını iddia ederler. Bu aşiret, **Yama** dağları boyunca uzayan büyük **Dirijan** aşiretile birleşerek Malatya vilayetine kadar bütün havaliyi işgal ve Malatya—Elaziz arasındaki büyük **İzol** ve **Piran** aşiretleriyle birleşirler. **Dirijan** aşiretinin reisi **Şatır oğlu Mustafa** dir.

Atma aşiretinden birçok kabileler ayrılarak Güney-Batı vilayetlerine göçmüşlerdir. Göç eden bu kabileler **Antep, Maraş ve Killis** mntıklarında **Kürt - alevi** geleneklerini bu güne kadar muhafaza etmektedirler.

Sinamelli, Elhas, Koçer kabileleri dahi esasen **Atma** aşiretinden ayrılmışlardır.

Atma aşireti reisleri, aydın kimseler oldukları ve aşiretlerinin büyük nüfuzu bulunduğu için, bunlardan bazıları Arapgir kaymakamlığına, Şotik nahiye müdürlüğüne ve vilayet İdare Meclisi azalıklarına tayin olunmuşlardır. Meşhur şair merhüm Doktor **Abdullah Cevdet** ve milletler arası şöhreti olan bakteriolog **Osman Nuri**. Arapgirin ve bilhassa bu aşiretin sinesinde çıkmış yüksek kürt çocuklarıdır.

Atma aşiretinin yerleşmiş olduğu muhitin iklimi durumu ve aşiret efradının maişet tarzı, bedeni güçlerini artırmış, zinetten ve servetten muarra sade bir hayat, bu Kürdistan kahramanlarının savaş istidadını fazlalaştırmıştır.

Arapgir ilçesine bağlı **Argavun** mntıkası tamamen **alevi kürt** zihniyetinde olup Dersime bağlıdır, aynı mntıkanın Şeyh Hasan köyünden **Teslim** Bey adlı bir kürt gencinin, kürtlere hakaret eden Malatya mebusu **Mehmedi** alenen tabanca ile vurarak öldürdüğü meşhur bir olaydır. Bu genç, her ne kadar Malatya Ağır Ceza mahkemesince ağır hapsa mahkûm edilmişse de, bu mahkûmiyete Dersimlilerin protesto etmeleri ve kürtlüğe karşı hakarete bulunan bir kimseyi öldürene ceza verilmesi haksızlık olduğunu iddia etmeleri üzerine, Mustafa Kemal; bir hususi afiv ile bu şerefli kürt gencini serbest bıraktırmağa mecbur olmuştur.

Malatyanın Batısında meşhur **Akçedağ** aşiretleri vardır. Dersimden ayrılma olduklarını iddia ederler, gelenekleri tamamen Dersimliler gibidir. Yirmi beş kabileden ibarettirler ki, en meşhurları **Bekran, Harun** ve **Balan** kabileleridir. Reisleri **Kasım oğlu Manzur** idi ki, bunun oğlu **Mehmed Ali**, türk hükümetine karşı isyankâr bir durum almış idi. Birinci

cihan harbinda; bu kürt yiğidi aldatılarak tevkif edilmiş ve Elazizde idam olunmuştur.

Atma ve Akçadağ aşiretleri kurmanç dili konuşurlar. **Urfa - Antep - Besni** kürt aşiretleriyle iltisak peyda etmişlerdir. **Besnide** 3000 aileden ibaret **Gaw** aşireti aynı menşededir. Bu aşiretin reisleri **Derviş** ve **Kahrıman** ağa zade **Ali** dir. **Muğara** ve **Plşnlk** köylerinde otururlar.

Yukarıda adları geçen kürt aşiretleri çok cesur, milli duyguları kuvvetli ve cengâver insanlardır.

S I V A S M I N T I K A S I

1.— **Koçkiri aşiretleri** — Bu aşiretler katgısız kürt aşiretleri olup, Sivas vilayetine bağlı **Zara** ilçesinin **Ümraniye**, **Karacaviran**, **Bulucan** ve **Beypinar** nahiyeleri mıntıkasında 300 köylere yerleşmişlerdir. Koçkiri bir ilçe teşkilatına müsaid olduğu halde, mıntıkanın tamamen kürt olması dolayısıyla; **Zara** ilçe merkezi ittihaz edilmiştir. Mıntıka tamamen dağlık, ormanlık ve mahsuldardır. **Bey** ve **Yılanlı** sıradağları önemlidir.

Koçkiri aşireti, Zara ve **Divriği** ilçeleri arasındaki Doğu alanını ve Erzincan'ın **Refahiye**, **Kercanis**, **Suşehri** ve **Kuruçay** ilçeleri hududundaki bütün köyleri işgal etmektedir. Adı geçen ilçeler ahali bu aşiretin gelenek ve kültürüne bağlıdırlar. Doğudan Erzincan vilayetine, Kuruçay, Kemah ve Dersim hududuna, Güneyden de Arapgirin Atma aşiretine kadar iltisak peyda eden bu aşiret; Kuzeyden **Suşehri - Şebinkarahisar** mıntıkasıyla da hemhuduttur.

Koçkiri aşiretleri, Dersimden ayrıldıklarını ve bir kaç asır önce bu mıntıkaya geldiklerini ve öz annelerinin **Şeyh Hasanlı** olduğunu iddia ederler. Gelenekleri, kültür ve fiziyo-mileri temamilere Dersimlilere benzer ve Dersimle bağlarını muhafaza etmektedirler. Dilleri Kurmançtır. On iki büyük kabiledirler, ki en meşhurları **Badıllan Saro**, **Bar**, **Garoa**, **İbo**, **Balo**, **Zaza** ve eski Koçkirililerdir. Bazı Kürdistan mü-

dakkikleri, Koçkiri aşiretlerini 10 ile 20 bin haneden ibaret göstermişlerse de, 1921 **Koçkiri hadisesine** kadar 30 bin haneden ibaret bulunduğunu o havalideki incelemelerime dayanarak beyan edebilirim.

Koçkiri aşiretlerinin, birinci **Sultan Selim** devrinde cebri tehcir ile bu mıntıkaya gelmiş olmaları mühtemeldir. Fakat bu aşiret; Osmanlı İmparatorluğunun nufuzuna asla girmemiştir. Daima silahlıdır ve külliyetli harp tüfenkleri ve cephaneleri vardır.

Koçkiri aşiretleri külliyetli mevaşiye maliktirler. Dersimlilere nisbeten tahsil görmüş kimseleri daha fazladır. Fitreten zeki ve milliyetperverdirler.

Aşiret reisleri, **İbo** kabilesinden **Mustafa Paşa oğlu Alişan** ve **Haydar** idi. Konak merkezleri **Boğazvirandır**.

2.— **Kurmeşan aşireti** — Sivas vilayetinin **Hafik** (Koçhisar) ilçesinin **Yılanlı** ve **Karabel** dağları eteklerinde oturur, Merkez köyleri **Kaballı**, **Yalıncağ** ve **Eymirdir**. Aşiret reisi, Koçkiri kürt hadisesine iştirak ederek şehit olan **Güzel** ağa idi. Dilleri kurmançdır, alevidirler. Dersimdeki Kurmeşan aşiretinden ayrılmadırlar ve milli mefküreye sahiptirler.

Koçhisar ilçesinin Güney mıntikasından geçen Kızıl Irmak bu aşiretin bir kısım arazisini sular.

Koçkiri hadisesine iştirak eden meşhur kürt fedaisi **Hasan Hüseyin**; bu aşiretten ve Aktaş köyündendir.

Kurmeşan aşireti, Doğudan Koçkiri ve Güneyden **Çarekan** aşiretlerle birleşmiştir.

3.— **Ginian aşireti** — Bu aşiretin de menşei Dersimdir. Sivasın Zara ilçesine bağlı **Beypinar** mıntikasını ve Karabel dağlarının Güney havalisini tamamen işgal etmiştir. Kuzeyden ve Batıdan Kurmeşan aşiretile birleşmiştir.

Mıntika tamamen ormanlıktır, keçi sürülerine malik zen-

gin bir aşiret olan Ginianların dili **Zazadır**. Çesur ve sa-
vaşçı bir aşirettir.

Fakat ne yazık ki reisleri **Paşa Murat**, Koçkiri hadise-
sinde kürtlüğe hiyanet etmiş ve milletperver kürt çeteleri
bu hayinin yaptığı hiyanetin cezasını kendi kanıyla ödettir-
meğe mecbur olmuşlardır.

4.— **Çarekan aşireti**. — Ginian aşiretinin Doğu sahi-
lindeki dağlık ve ormanlık mıntıkada otururlar. Aşiretin iş-
gal ettiği mıntika kısmen Divriği ilçesinin dahiline de uzanır.
Merkez köyleri **Zeyvedir**. Reisleri **Murat** adlı aydın bir
kürttür.

Bu aşiret Kuzeyden ve Batıdan Ginian ve Kurmeşan, Do-
ğudan Koçkiri ve Güneyden aşağıda zikr edeceğimiz **Şadian**
ve **Canbegân** aşiretleriyle birleşmiş olduğundan, bu geniş ha-
vali temâmen kürt aşiretleriyle meskûn demektir. Dersimin
Çarekan aşiretinden; yani Kozicandan, hicret ederek bu hava-
liye yerleşmiş olduklarını iddia ederler. Dilleri Zazadır.*

Bu aşiret dahilinde **İtkıran** adlı bir alevi türk köyü de
vardır, fakat bu köy aşiretin anane ve nüfuzu allındadır.

5.— **Şadian aşireti** — Bu aşiret **Kangal** ilçesinin Doğu
Kuzey mıntikasında oturur ve Kuzeyden Ginian ve Çarekan,
Doğudan **Canbegân** aşiretleriyle birleşerek **Yama** dağlarına
kadar uzanır ve orada **Parçikân** aşiretleriyle birleşir. Güney-
den Malatyanın **Hekim Han** ilçesi hududuna kadar uzanır.

Aşiretin merkezi **Eymır** köyüdür. Aşiret reisi, çok mey-
hor bir kürt idi, kadehleri her boşaltışında, kürtçer (Lo ez
elôme elô!) diye na'ara atardı. Bu zat 95 yaşında iken 1919da
ölmüş ve yerine oğlu Mehmet Ali aşiret reisi olmuştur.

Şadianlar alevidirler, akide ve an'aneleri temâmiyle Der-
simlilerininki gibidir. Dersimdeki Şadian aşiretinden ayrılmış
 olduklarını iddia ederler.

Meşhur atları ve koyun sürüleri vardır. Dilleri Kurmanç-
tır.

Şadianların büyük köyü **Koçköprü**, Sivas—Erzurum, Sivas—Malatya hattının ayırım hududunu teşkil eder. Kinian, Kurmaş, Çarek ve Şadian aşiretleri birbirleriyle birleşerek Batıda **Tecer** dağları eteklerine kadar uzanırlar.

6.— **Çanbegan aşireti** — Bu aşiret, kısmen Kangal ve kısmen de Divrigi ilçesine bağlıdır. Merkez nahiyesi **Yellice** ve **Tekyedir**. Sivas—Erzurum tiren hattı bu aşiretin oturduğu mıntıka içinden geçmektedir.

Bu mıntıka oldukça arızalı ve vadili bir muhittir.

Canbegânlar alevi dirler, dilleri kurmançtır, reisleri **Davut** oğlu **Hüseyin** idi.

Sultan Selim devrinde, Dersimdeki **Millan** aşiretinden ayrılarak bu mıntıkaya, geldikleri söylenmektedir.

Çanbegan aşireti, Güneyden Şadian, Kuzeyden ve Batıdan Ginian ve Çarekân, Doğudan da Koçkiri ve Parçikan aşiretleriyle birleşir.

Bu mıntıkada bazı türk-alevi köyleride vardır, ki, **Çamşeyhi** denilen çevre bunlarla meskün ise de, bunların an'aneleri tamamen kürt-alevi aşiretler gibidir, hatta, kısmen de kürtce konuşurlar.

Çamo ve **Memo** ağa, **Cakır** ağa, **Şahin**, **İğdeli**, **Söğütlü** ve **Ümranlı** köyleri tamamen kürt, **Kabakçülükü**, **Başvıran**, **Güneş**, **Tekye**, **Hovik**, **Domurca**, **Keklik pınarı**, **Yalınız söğüt**, **Eşke**, **Hıdırlık**, **Mamaş**, **Zerk**, **Kavak**, **Davulbaz**, **Anzahar**, **Toğut** kövleri tamamen alevi olup, kısmen kürt ve kısmen de alevi türklerle meskündürler. Alevi türkler, kürt aşiretlerin akidelerine bağlıdırlar, birbirinden kız alıp verirler, kürt aşiretlerinin nufuzu altındadırlar. Şünni türklerle **Yezit** derler ve bunlarla alakaları olmadığını alenen söylerler. Canbegân mıntıkasında şünni türk köyü yoktur. Bu mıntıka ahalisi birlik olarak Koçkiri hareketlerine iştirak etmişler ve Kürdistan istekleri uğrunda maddi ve manevi fedakârlıkta bulunmuşlardır. Bu satırları yazan ta-

rafından aynı muhitte kurulan **Kürdistan teali cemiyeti** şubesine bir çok türkçe konuşan bu aleviler bilfiil dahil olmuş, kürt davasını benimsemiş ve hatta aslen kürt olduklarını iddia etmişlerdi.

Bu mıntıkanın alevi köylerinden olup kürt fedai çetelerine reislik eden Kuruçayın **Bıldırcın** köyünden **Kımıl Aziz**, bir türk - alevi köylü çocuğu olup, 8 yıl mütemadiyen **Sivas, Erzincan, Dersim** ve **Elaziz** mıntıklarında faaliyetinde bulunmuş, çetesini **Kürt Kımıl Aziz** cetesi diye adlandırarak türk hükümet kuvvetleriyle yıllarca çarpışmış, Kürdistanın yüce dağlarında Kürdistan hürriyet ve istiklal bayrağı altında savaşmaktan zevk ve şeref duymuştur. Kımıl Aziz 1920de, bu satırları yazanla Divrigide tevkif edilmişti. Aslan yürekli yiğit, ceza evinden kaçmağa muvaffak olarak, Koçkiri kürt savaşına iştirak ve Nüriddin paşa ordusuyla harba girişmiştir.

Dersime iltica ve burada da 6 yıl türk kuvvetlerine karşı mücadeleden sonra, 1926da Derismin Koçan aşiretleri ile beraber yine türk kuvvetlerine karşı savaşa devam etmiştir. Ne yazık ki, Şemkân aşireti reislerinden Haydar, ve Balan aşireti reislerinden Eyup adlı hainler türk kuvvetlerine piştarlık etmiş ve kahraman Kımıl Aziz, **Kozılca** tepesinde türk müfrezelerini tamamen muhasare ve esir etmek üzere iken, hainler tarafından arkasından vurulmak suretile şehit düşmüştür. Kımıl Azizin şehit düşmesiyle, türk müfrezeleri muhasereden kurtulmuş ve kardaş katili hain Haydar ve Eyup alçakları bu kahpeliklerine mükafat olarak Elaziz valisi **Ali Cemal** ve fırka komutanı Haydar tarafından taltif edilmişlerdir.

Yükarıda bahsettiğim kahramanlık menkıbesi; adı geçen türkçe konuşan alevi köylerinin tamamen kürt mefküresinde olduğunun delilidir.

Canbegân aşiretinin güzel atları vardır, binicilikte, at kolarında meşhurdırlar.

Dumurca ve Yellice dağları Yama dağlarına kadar uzanır ve oradaki aşiretlerle iltisak peyda eder.

Kuruçay.— Bu ilçede **Berazi, Hormekan, Koçkir, Koziçan, Resullar** ve **Şadyan** kürt aşiretleri vardır.

Bunlar başlıca **Kamho, Şorak, Çiçekali, Mezrahan, Mekteme, Bazki, Konak, Gâvuryurdu, Halitler, Resullar, Eyvik, Kâlkanlı, Çeregediği, Mâdendere, Gezge, Kabullar, Diyarlar** ve **eski Koçkiri** köylerinde otururlar. Dilleri Kurmançdır.

Kemah.— Doğudan Erzincan, Kuzeyden Refahiye, Batıdan Kuruçay ve Eğin, Güneyden Ovacık ilçesile çevrelenmiştir. Kemah ilçe merkezinde eşraftan **Sağır oğulları** vardır, bunlar türklere türk olduklarını ve kürtlere de kürt olduklarını söylerler. İçlerinden Sabit adlı zat, İttihat ve Terakki partisine mensup olduğundan, bir zamanlar nüfuz sahibi olmuş ve Dersim mütesarrıflığına tayin edilmişti. Dersimi iyi idare edebildiğinden, 1914te El - Aziz valiliğine terfi ederek, birinci cihan harbı sonlarına kadar Dersimlileri türk hükümeti aleyhine isyan ettirmemek için büyük gayret sarfetmiştir.

Kemah ilçesinde Dersim aşiretlerinden *Gülap, Çolak, Arslan, Şadyan, Tahsuran, Pezgevrân* aşiretleri vardır. Bunlar, *Perçenç, Sürek, Ardoş Mezra, Camolar, Çalolar, Selamer, Merrekler, Gedek, Gamarik, Hoperik, Çalıklar, Alpoşu, Aldaş, Hoğut, Tortan, Taftığiz, Karni, Sezmet, Nazar oğlu, Meydanlı, Tamği, Tığınkar, Koseler, Komik, İzansor, İratos, Deretamği, Derisoran, Birâstik, Apoştâ, Herdif, Hoğos, Babo, Terkiloh, Singü* ve *Harpiği* köylerinde otururlar. Kemah halkı bu köylerde oturan Dersimli aşiretlerin hakimiyeti altındadır, bu aşiretler her hususta Dersime bağlıdırlar.

Kemah kalesi, Dersimin ve Kürdistan eyaletlerinin en muhim ve en müstahkem bir kalesidir. Bu kale ilkönce ermeniler ve kürtler tarafından **Ani** adında bir mabethane olarak tesis edildiği ve daha sonra uzun müddet kayserlerin şatosu olduğu tarihen müsbettir. Ak Koyunlular zamanında

Kemah; Uzun Hasanın eline geçmiş, Timurun muhaseresine dayanmış ve en nihayet Şah İsmail Safavinin hakimiyeti altına girmişti.

Kemahın tuzlası çok eski zamanlardan beri Kürdistanın umumi tuz merkezidir.

H Ü L A S A

Dersimden itibaren **Kemah, Kuruçay, Refahiye, Suşehri, Zara, Divriği, Kangal, Koçhisar** ilçeleri ekseriyetle kürt aşiretlerinden ibaret olup, bu aşiretlerin işgal ettikleri mıntıka Kızıl ırmağa kadar uzamaktadır. Bu aşiretler arasında bulunan ve türkçe konuşan alevi köyleri de zihniyet ve an'ane bakımından kendilerini kürt bilmektedirler, çünkü, kanaatıma göre bunlar vaktıyla ana dilleri olan kürtceyi kullanmaktan mahrum edilmiş öz kürtlerdir. Şu hale göre, Kızıl ırmaktan Sivas—Malatya şosasının kavşık noktası **Tecer** dağlarına ve oradan **Dellktaş, Mamas, Kangal, Hekimhan, Malatya** merkezlerine yavaşan mıntıkamın Doğu ve Kuzey havalisi, yukarıda tafsilatla bildirdiğim kürt aşiretleriyle meskün ve bunların an'aneleri Dersimlilerinki gibidir.

ERZİNCAN MINTIKASI

1.— **Kureyşan aşireti** Büyük bir aşirettir. Erzincanın Doğu—Kuzey mıntikasını işgal eder. Erzurum—Trabzon caddesi bu aşiretin bulunduğu mıntıkayı Kelkit—Bayburt mıntikasından ayırır. Aşiret reisi Ali Çavuş oğlu Memettir. **Devapil** mıntıkamın büyük köyüdür.

Bu aşiretin de menşe'i Dersimdir. An'anesi Dersiminkine benzer, dili **Zazadır**. Başlıca köyleri: **Çamurdere, Hayrani, Ekrek, Semek, Kahnut, Başköy, Zoron, Komegolo, Apağ, Kurişli, Sarıkaya, Göller** ve **Çamuçkıldır**.

2.— **Pilvankan** Bir kabiledir. Dersimdeki Pilvank aşiretinden ayrılmış ve Erzincanın Kuzeyinde Sıpkor dağlarına

ve Erzincan—Trabzon caddesi alanına yerleşmiştir. Başlıca köyleri: **Devekurusu, Başkôy, Odabaşı** ve **Büyük köydür**. Dilleri **Kurmancdır**, reisleri Ali çavuş idi.

3.—**Balaban aşireti** (1) Erzincanın Doğusunda Erzurum hattı üzerinde iskan eden büyük bir aşirettir. Milli mefküreye malik ve fedakâr kimseler yetiştiren bu aşiretin reisi; Halil ağa oğullarından **Gül Ağa** idi. Bu zat, birinci cihan harbında **Vehip** paşanın iğfalatına kapılarak, Rus ordularıyla harb etmişti. Fakat bir zaman sonra türk ordusu Gül ağa aşiretini cephede yalnız başına bırakarak geri kaçmış ve Gül ağa da 1916 da bütün aşiretini çekip Munzur dağlarına ve oradanda Dersime geçmişti. Erzincanın sukutundan sonra Vehip paşanın tensibile Balaban aşiretine **Aşvan** mıntıkası yurt tahsis edilmişse de, bu havalinin iklimile imtizac edemediklerinden, hicrete ve Malatyanın Akçedağ mıntıkasına yerleşmeğe mecbur olmuşlardır. Rusların Erzincanı terkinden sonra aşiret tekrar Erzincana dönmüş ve köylerini tamire başlamıştır. Avdetten az zaman sonra, Gül ağa vefat etmiştir. Aşiret arasında söylendiğine göre, Gül ağa Erzincandaki türk memurlar tarafından zehirlenmiştir.

Balaban aşiretinin dili **Zazadır**, akidesi tam Dersimin-kine benzer. Halı hazırda aşiret reisi Gül ağanın oğlu **Kanber dir**. Merhum Gül ağanın müfrit bir kürt milliyetperveri olduğunu ve kürt amalinin tahakkuku için gizli teşkilat hazırlayan fedakâr bir kürt kahramanı olduğunu, birinci cihan harbında Erzincanda bulunduğum sırada görmüş ve öğrenmiş olduğum için, Gül ağa adını derin bir saygı ve şükranla yad ederim.

Balaban aşiretinin köyleri: **Kıstım, Bulanık, Karacalar, Selepur, Sansa, Sarıkaya, Kome—gelmiş** olup merkez köyleride **Hinzori** dir.

(1) Bu aşiretin bulunduğu mıntıkaya milattan dört asır evvel **Balabitin** derlerdi.

Erzincan muntikasında Balaban aşiretinden başka: **Der- viş Cemalan, Hormekân, Şeyh Mehmedan, Kârikân, Zilân, Balân, Sîsân, Rutân, Hâmikân, Bodikan.** Ba- masuran, Alan, Demân, Keman, Lolan, Keçelan, Kurmeşan, Arılan, Şadyan, Gülaban, **Abbâsan** ve **Aşuran** aşiretleri dahi vardır ki bunlar dahi Dersim aşiretlerinden olup Erzincanın Doğu Güneyinde ve Fırat nehri sahillerinde otururlar.

R E F A H I Y E İ L Ç E S İ

Bu ilçe: Doğudan Erzincan, Kuzeyden Kelkit, Batıdan Koç- kiri, Güneyden Kemah ilçelerile çevrelenmiştir.

Refahiye'nin Doğu ve Batı muntikasında Çardaklı boğazi boyunca **3500** haneli, on bin nüfuslu **Şadyan** aşireti var- dır. Mustafa Kemal, Milli Savaş teşkilatı bidayetlerinde Erzu- rumdan Sivasa dönerken, Dersimlilerin ve hassatan güzer- gahtaki bu aşiretin tecavuzundan çekindiğinden, **Çardaklı** bo- ğazından ihtiyat tertibi alarak geçtiğini nutuklarında zikret- mektedir.

Bu aşiretin dili kurmançtır, menşe'i Doğu Dersimdeki ay- nı adı taşıyan aşirettir. Reislerinden birisi de **Kirmo Yusuf** idi ki, Vehip Paşa, kürtleri kazanmak için bu adamı kendisine hususi müsteşar olarak kullanmış ve harbin devami müdde- tince bu mevkide alıkoymuştu.

Refahiye ilçesinde **Koçkiri** ve **Hormekli** aşiretleri dahi otururlar. Bunlar bu güne kadar kudretlerini muhafaza et- mektedirler.

D E R S I M L I L E R İ N M E N Ş E ' İ

Büyük Kürt milletinin bir kolu olan Dersim kürtlerinin menşe'ini tesbit edebilmek için, tarihin istihali arasında **kürtlüğün doğum ve inkişafı** olaylarını belirtmek gerektir. Muayyen tarihi bir **fizlonomi** arz eden **insan toplulukları** (milletler) nı tanıyabilmek için, onları teşkil eden ferdlerin

ruhi ve bedeni hususiyetlerini incelemek, müşterek vasıflarını anlamak, coğrafi muhitlerin tesirlerini hisap etmek şarttır.

Ruhi hususiyet; bir ırkın duyğu ve zihniyet alanındaki müşterek bağı, iman ve düşünce birliği, terbiye ve bedai ahengi, yanı o ırkın medeniyetidir.

Tarihi ve fiziki hususiyet ise; bir ırkın sosyal bünyesi, idare şekilleri, bu şekillerin inkişaf devreleri, başka ırklarla temasları, dili, muhiti, nihayet daha bir çok amillerin tesiriyle edindiği mümeyyiz şahsiyetidir.

Kevn içindeki her şekil, muhtelif unsurların tedrici ittihadı ile doğmuş olduğu gibi, milletler de; tarihleri boyunca varlıklarına inzınam eden insan topluluklarının istihaleleriyle son şekillerini almışlar, mümtaz ferdiyetlerini iktisap etmişlerdir.

Kürt milli ferdiyetinin teşekkül ve inkişafı da, tabii bu umumı tabiat kanunları dairesinde cereyan etmiştir.

Tarihten evelki devirlerden itibaren teşekküle başlayan ve bu günki tarihi ferdiyetini iktisap etmiş olan **Kürt milletinin** bünyevi teşkilatında; Milattan dört bin yıl önce **Küçük Asyanın Doğu yamaçlarında** devlet kurmuş ve nüfuzları bir zaman **İran Körfezine kadar uzamış olan Suparllerin** mirasları mevcut olduğu gibi, yine aynı muhitte devlet kurmuş olan Midanilerin mirasları dahi mevcuttur. Bu milletlerin bırakmış olduğu eserlerden Morfoloji (Morphologie) bakımından kürt lehcelerine önemli miras bırakılmış olduğu anlaşıldığı gibi, Kuzeyden ve Batıdan gelen yeni Ari ırkların akımı ile ihtilat neticesinde teşekkül eden Biana—Urardu devletinin Güney kısmında **Kürt** vatanının temelini teşkil eden dağlı Haldea oymakları inkişaf etmiş olduğu tarihi incelemelerden çıkarılan bir neticedir.

Profesör Lerche göre: «Kürtler, İranlı bir ırk olan bu **Haldealılardan** önemli nisbette irki miras almış olan millettir. **Haldealılar** Milattan takriban üç bin yıl önce **Babili** istila ve

bütün **İraka** hakim olmuş oldukları için, **Asur** devletinin inkişafına büyük yardımları olmuştur. Yeni araştırmalar, kürt aşiretleri arasında rastlanan latif ve câzibeli tiplerin bu pek eski ihtilatın mahsulu olduğunu isbat etmektedirler».

Tarihin bize tanıttığı İranlı ırklar: **Elamlar, Sümerler, Med** (Mar)ler, **Baktrialılar, Hayasa** (Ermeni)lar, **Farslar** ve **Berler** dir. Bu ırkların konuştuıkları dillerle yazılı eserlerden ele geçebilen kitabelere göre, şimdilik malûm olan; **Egemen** dili (Eski Farsî) ve **Avesta** (Zend) dilidir. Bu iki dilden Zend dili ile eski ilahiler yazılmıştır ve **Zend; Baktrialıların** dili sayılır. **Eski Farsî** dedigimiz **Kuzvareş** Pehlevî dilidir. **Bezind** dili Farsların simdiki lehcesidir, **Hay** dili ise eski **Hayasaların** dili olup ecnebiler buna ermenice derler.

Fars, Asur ve Babil kırallarından kalan bâzı kitabelerin henüz tamamen tehlil edilemiyen lehçesi, **Eski-Kürtce** (Med dili) olduğunu son incelemelere dayanarak muhakkak sayabiliriz. Tarihi bir çok istihalelere rağmen, eski Med (Mar) dilinin teleffüz ve morfolojik unsurlarını en çok ihtiva eden bu günkü kürt lehçeleridir. Gerek dil ve gerek bedeni teşekkül bakımından Medlerin biricik helefi kürtler olduğundan, bunların tarihi vatanını tayin, kürtlerin menşeyini tayin demektir.

Eski Asuriler devleti arazisinin Doğusundaki **İran**, iki muntıkayı ihtiva eder, ki, bunlardan birisi dağlık muntika ve diğeri, ova muntikasıdır. Dağlık muntika, **Urmia** gölünü çevreleyen mühit olup, **Hazer denizi** sahil boyunca uzayan **Elbruz** silsilesi ve biribirine muvazi olarak Dicle muhitinde Kuzeyden Kuzey—Doğuya, Güneyden Güney—Doğuya uzayan **Zağros** sıra dağları bu muhitin tabii bir hisarı gibidir. İşte sınırladığımız bu **Kuzey İran** muhiti Medlerin yerleşmiş olduğu vataandır.

Medler bu vatanında Milattan en az 2800 yıl önce zaten yerleşmiş ve etrafdaki ırklarla temas haline gelmişlerdi. Med hükümdarlarından Daiakku, bir çok Med aşiretlerini birleştirerek merkezi bir devlet tesis etmiş ve bu devlet zamanla

inkişaf ederek Kral Fravarti zamanında Güneydeki Farsları dahi hükmü altına almıştı. Fravartinin helesi **Giaksar** (Cyaxare) Asur saltanatını yıkmış ve hudutları **Hint denizinden Akdenize** ve **İntus** nehrinden **Halys** (Kızıl ırmak) nehrine kadar uzayan geniş bir **Med** imparatorluğu kurmuştu. Bu imparatorluğun hudutları dahilinde yaşayan eski ırkdaş milletlerden çokları zamanla Medlileşmiş ve Milattan önce 559—552 de Farslar tarafından **Med imparatorluğu yıkılırken** milli hususi karakteri haiz **Med** milliyeti tekevün etmiş bulunuyordu. Med dili dahi morfolojik kati şeklini almıştı. Artık siyasi varlığını gaip etse de, milli varlık yaşayacak ve devam edecek bir hâle gelmişti. Öyle ise şimdi Med adı niçin anılmıyor? Med vatanı ne oldu? Med dili unutuldu mu? Hayır! Bu gün **Kürt** adıyla anılan millet, eski **Med milletinin ta kendisidir**. Media, asırlar boyunca fatih milletler tarafından elden ele geçmiş, fakat **Med milleti** kürt nami altında vatanının dağlarında ve yaylalarında mevcudiyetini muhafaza etmiştir.

Kürt adı, Medianın Gordian denilen bir vilayetinin adından müştak olup, bu ad mürür zamanla Med ve Media adının yerini tutmuştur.

Bu iddiamızı teyit eden tarihi vesikalardan bir kaçını sayalım:

Asur kitabelerinde adı geçen **Kurti** yahot **Kurtular** Asurlerle mücadele eden bir Med kabilesi olduğu sarahaten anlaşılıyor.

Ermeni tarihçileri dahi **Gordian, Gortulk, Mar** (Med) ve **Kurt** tabirlerini müteradif olarak kullanmışlardır. XIIIüncü asır müverihlerinden Vartan ve Giragos Kantzagetzi, ilk defa olarak Mar diyecek yerde Kürt tabirini kullanmışlardır. 1316 da bir tarih kaleme almış olan **Hetum**, sarih olarak: «**Marlar, ki bunlara avam tabiriyle kürt derler.**» cumlesiyle Marlar kürtler olduğuna işaret etmiş ve **Maristan** (Media)nın hududunu izah ederken de: «Orada iki eyalet var-

dır, ki bunlardan birisinde oturanlara Saraginos ve digerindekine **Gortuale** ve Kürt derler» demiştir.

Kürtlerin, Med ahfadı oldukları tesbit edildikten sonra; **Dersim Zaza kürtlerine** gelelim:

Birinci **Daranın (522—486 M. E.)** tarihinde Bisitun kitabelerinde bahsettiği Zuza mıntıkası; Kürdistanın hali hazırda Zozan denilen mıntikasının aynı olduğu ve hatta Cezirede dahi bu namda bir yer mevcut bulunduğu tarihşinaslarca müt-tefekunalehtir. **Zuza** tabirinin **Zaza** tabiriyle birliğine hükmetmek mümkündür. Bu itibarla, Zaza lehçesi Zuza mıntıkası kürtcesi anlamında alınmalıdır. Dara, aynı kitabede Zuzanın Mediada olduğuna da işaret etmiş bulunmasına göre, Dersim Zaza kürtlerinin halis Med bekayası olduğuna hükmetmek icap eder. **Dersim Zaza lehçesi**, Mar dilinin devamı olduğu ve Dersimliler haricle pek az ihtilat etmiş buldukları için lehçe safvetini muhafaza edegeldiği muhakkaktır. Şu halde, Mar dili hakkında incelemeler yapmak isteyen kürtizanlara Dersim mukemmel bir etud sahasıdır.

Medianın hudutları Halys nehrine kadar uzadığı bir devirde Dersime yerleşip, bu muhiti **Medlileştiren Zuza—Zaza Medlileri**; Medianın inhitatından sonra dahi yerleştikleri muhiti ellerinde tutmuş ve her çeşit istila dalğalarını kırmışlardır.

Ermenistanın **Artaxias saltanatı** hükümdarlarından Büyük Dikran devrinden itibaren, bir çok Med eyaletleri gibi, Dersim dahi bu hükümdarın idaresi altına girmiş ve Artaxias hanedanının zevalından sonra da, Dersim onlara bağlılığını muhafaza etmiş, müstevli romalılara boyun eğmemiştir.

Hıristiyanlığın Ermenistanda resmi din olarak kabulundan sonra, Ermenistana tabi bir çok mıntikalarda olduğu gibi, Dersimde de ahali yeni dinin nufuzuna mukavemet etmiş ve eski dini geleneklerine bağlı kalmıştır. Ermenilerle **Sasaniler** (İran) arasındaki mücadelelerde, Dersim, Ermeni—Pehlevi hanedanına sadık kalmış ve **Bizanslılar** Ermeni devletini yık-

tiktan sonra, Dersimlilerden de, ele geçirebildiklerini Trakya'ya sürgün etmişler ve bu muhacirleri Bulgar istilasına karşı asker olarak hizmet ettirmişlerdir. Bizansın bütün hilelerine ragmen, Dersim halkı kendi muhitinde Bizans nüfuzunun yerleşmesine mani olabilmıştır.

Miladi 1093 tarihinde; **Selçuklular** Bizanslıları mağlup edip **Van, Diyarbakır, Bitlis, Muş, Sasun** ve **Cabagçur** kürt derebeyleri bunlara boyun endirdikleri halde, Dersimliler selçuklulara da boyun eğmemişlerdir.

1224 M. de Moğollar Harizm ve Selçuk devletlerine hücum ettikleri zaman, Dersimliler dağ geçitlerini kapatarak moğollara yol vermemişlerdir.

Moğollar Anadolu'yu işgallarında, hükümdar **Helakü**, Erzincan valiliğine tayin ettiği oğlu Peşmüta Dersime hücum etmesini emir etmiş ve moğol ordularıyla Dersim kuvvetleri arasında **Kızıl Kilise** civarında iki ay devam eden çarpışmalar sonunda, moğollar mağlup olmuşlardır.

Dersimliler Moğol naiplerinden olan **İlhanlılar** ve Ak-Köyünlularla dahi yıllarca mücadele etmişler ve mevcudiyetlerini korumağa muvaffak olmuşlardır.

DERSİM MINTIKASINDA OSMANLI DEVRİNDEKİ ASKERİ HAREKETLER VE İHTİLALLAR

Dersim, Osmanlı İmparatorluğunun her devrinde temayla müstakil yaşamış ve Kürdistan eyalet beyliğinin en yüksek şeklini muhafazaya muvaffak olmuştur. Milli tam bir bağımsızlık elde etmek amacıyla, türklere karşı isyan ve ihtilaller bu mntıkada kronik bir şekil almıştır.

Dersimin sosyal bünyesindeki bu milli bağımsızlık hareketinin kaynaklarını daha iyi kavrayabilmek için, Dersim tarihinin bir kaç asır evvelki olaylarına irca'ınazar, faydadan hali değildir.

Ak-Koyunluların saltanatı devrinde, bu devletin Erzincan valisi, Dersimin istiklalına el uzatmak istediği için, bu vali miladın 1328 tarihinde Dersimliler tarafından öldürülmüştür. Dersimlilerin Ak-Koyunluların hükümranlığına indirdikleri bu darbe, 14 üncü yüzyılın sonlarına kadar Dersime tam bir bağımsızlık sağlayabilmişti.

Timur Lengin Ak-Koyunlu ve **Kara-Koyunlu** devletlerinin hayatına son vererek, **Vanı** tahrip ve Kara-Koyunluların hükümdarı **Kara-Yusufu** esir ettikten sonra, Güney Fırat vadisinden Batıya doğru yürüyüşü sırasında, Dersimliler mntıkalarının bütün geçitlerini tutmuş ve Timurun dehşetli istila ordusuna yol vermemişlerdi. Timur saltanatının zevahından sonra yeniden canlanan Ak-Koyunlulara ve daha sonra Osmanlı türklere karşı dahi, Dersim daima başarıyla savaşmış ve mntikasının tam muhtariyetini koruyabilmiştir.

Safavi İmparatorluğunun te'essüsü sıralarında, bu imparatorluğun resmi mezhebi olan **Şiilik**, muslihane bir şekilde Dersime yayılabilmiş olduğu için, Dersim kürtleri Şah İsmail Safaviye karşı teveccüh göstermişler ve muhtariyet ve bağımsızlıklarına müşarünleli tarafından sayğı gösterilmek şartıyla,

Safavilerin askeri hareketlerine kolaylık olmak üzere **Kemah** kalesini askeri bir üs olarak Şah İsmail'e terke razı olmuşlardır.

1514 tarihinde, **Sultan Selim** orduları Şah İsmail'i yenererek Safavileri uzaklaştırmağa muvaffak olmuşlarsa da, Dersimliler Osmanlı ordularına karşı mıntıklarının geçitlerini kapamış ve türklerin oraya girmesine mani olmuşlardır. Bu muvaffakiyetten sonra, o zaman pek önemli askeri bir üs sayılan Kemah kalesini müdafaaya koyulmuşlardır.

Sultan Selim, Kürdistanı İran hükümranlığından çıkarıp Osmanlı hükümranlığı altına almak için, ilk önce askeri zor kullanmağı tasarlamış ve bu gaye ile **Biyyıklı Mehmet Paşayı** (İran ve Kürdistan serhatları muhafızı) unvanile Erzin-can valisi tayin etmiştir. Mücadele, bir taraftan Sultan Selimden himaye gören ve Sünni mezhebinde olan Ak-Koyunlular ve diğer taraftan Ak-Koyunlularla birlik hareket eden muntazam Osmanlı ordularına karşı yalnız başına savaşan kürtler arasında bütün şiddetiyle devam ediyordu.

Sultan Selim, bu mücadeleye görünüşte bir mezhep kavgası şekli vermek istiyor idi isede, hakikatta, kendisi gibi türk olan Şah İsmaili ve bu sayede de İrana hükümrân olan Safavi İmparatorluğunu ortadan kaldırmak amacını güdüyordu. Sultan Selimin güttüğü başka bir amac da, Şiiliği imha ederek Sünnililiği hakim kılmak ve bu suretle osmanlıların resmi mezhebi olan Sünni hakimiyetini İrana yaymak ve İranlı kavımları osmanlı tahtına bağliyerek türkleştirmek idi. Bu iddiamın doğruluğunu; müşarünilehin Mısır'ı fethederek Halife unvanını aldıktan ve İslam dünyasının en yüksek başkanlığını elde ettikten sonra, islam topluluklarını Osmanlı tahtına gönülleriyle bağlamak amacıyla Şiilere karşı gösterdiği mülayemet ve eski şiddet ve zorlama siyasetinden vazgeçmiş olması ispat etmektedir.

Yukarıda sözü geçen ve mezhep mücadelesi namı altında cereyan eden savaşlarda, Sultan Selim, silahsız ve müdafaasız bulduğu kırk bin Şii kürdü öldürtmüş, fakat, bu cinayet Kür-

distana hakim olmak amacını sağlayamamıştır. Kürtleri zorla nüfuzu altına almanın mümkün olmadığını anlayan Sultan Selim, **İdris Bitlisi** adındaki bir kürt hocasını elde etmiş ve bu adamın eliyle kürt beylerine hulul etmeğe çalışmıştır. İdris Bitlisi, kürtleri bir çok vaadlarla kandırmak istemiş, Kürdistanın muhtariyetine hanel gelmiyeceğini, işin yalnız İran nüfuzundan çıkıp Osmanlı nüfuzuna geçmekten başka bir şey olmadığını beyan ederek, bu esas üzerine bir İttifakname meydana getirmeğe dahi muvaffak olmuşsa da, Dersim bu ittifakın altında gizlenen hileyi sezmiş ve ittifaka girmeği reddetmiştir. Bu ittifaktan sonra, Yavuz Sultan Selim, ekseriyetini Kürdistan dan temin ettiği büyük bir orduyla Mısır seferini yapmış ise de, Dersim bu sefere de iştirakı reddetmiştir.

İdris Bitlisinin Kürdistan beylikleri arasında yaratmağa muvaffak olduğu bu inşikak sayesinde, Bıyıklı Memet Paşanın Kemah kalesi üzerine yaptığı son taaruzlar başarıyla neticelenmiş, kürt istiklalinin remzi olan ve yalçın kayalar üzerinde bir esatiri kahraman gibi yükselen Kemah kalesi türklerin eline düşmüştür. Türkler, adetleri üzere kalede mevcut eski kürt eserlerini tahrip ve kürt tarihine dair kitabeleri imha etmişlerdir. Hicretin 921 tarihinde, Kemahın bu suretle zaptından sonra, türkler **hayin İdris Bitlisinin** tedbirleryile teslim alabildikleri kale müdafilerini, harp kaidelerine aykırı olarak idam etmişler ve türkün bu vahşetini gören sivil ahali, bedbaht Kemahı peyderpey terkederek Dersime hicret etmişlerdi.

Yavuz Sultan Selim, yukarıda sözü geçen ittifakname hükümlerine göre kürt beyliklerinin muhtariyetini tanımış ve bu beylikler muhtar konfederasyon şeklinde Osmanlı tacına bağlanmıştı. Dersim, bahis mevzuu ittifaknameyi kabul etmemiş olmasına rağmen, bilfiil kendisini istiladan koruyabilmiş olduğu için, hilafetin osmanlılara geçmesi üzerine, Yavuz bu mıntıkaya karşı da muhasematlı tatil etmeği munasip görmüştür.

Sulh hali, **Kanuni Sultan Süleyman** devrine, yani mi-ladın 1540 tarihine kadar devam etmiş ve bu tarihten itibaren, Tanzimat devrine kadar da Osmanlılar Dersime musliha-

ne hulûle çalışarak, bu mıntıkayı kürt yerli vali, mütasarıf ve kaimmakamlarla idareye çalışmışlardır. Dersim türk hakimiyetini bu devrede de tanımamış ve bağımsız bir kürt beyliği olarak varlığını koruyabilmiştir.

Her ne kadar 1635 de Dördüncü **Sultan Murat**, muhtar kürt beyliklerini tamamen ortadan kaldırmak amacıyla bir askeri hareket yapmış ve Erzuruma kadar sokulabilmiş ise de, Dersime kesin olarak nüfuz edememiş ve teesir yapamamıştır. Du osmanlı padişahının Dersime verebildiği biricik zarar, Dersim civarındaki bir takım silahsız kürt aşiretlerini yerlerinden çıkarıp başka tarafa hicret ettirmekten ibaret kalmıştır.

Görülüyor ki, türk hükümeti, Dersim aşiretleri tarafından bir taarruz ve tecavuza uğramamak için daima ciddi tedbirler almış, vali ve kumandan namı altında Dersime bir takım casuslar göndermiş ve bu vasıta ile de aşiretleri biri birine çarpıştırarak aralarında birlik meydana gelmesine mani olmak istemiştir. Ara sıra da, menfaatına zararlı gördüğü halları mevzii bir şekil de askeri zor kullanarak bastırmağa çalışmıştır. Dersimlilere gelince, bunlar da her fırsat düştükçe türk mıntıkalarına baskınlâr yapmaktan geri kalmamışlarsa da, umumi bir kürt hareketi yaratmağı ve bunun için başka mıntıkalarla birleşmeğı düşünmemişler, ancak mahalli istiklallarını muhafazayı düşünerek hareket etmişlerdir. Dersim, türk hükümetine karşı daima kurnaz bir siyaset takibetmiş ve türk kuvvetlerinin kendini mağlup ve zaptedemiyeceğini zannetmek gafletinde bulunmuştur. Son 1937 — 1938 askeri hareketi genişliğinde ve kuvvetli bir tertibat ve mütemadi taaruzlar karşısında kalacağını düşünmemiştir. Bir çok defa yapılan askeri hareketler, Dersimlilerin galibiyetile neticelenmiş olduğu için, Dersimliler durumu daima bu adeseden görmeğe alışmışlar ve kendilerine neticenin vehameti, fırsatların elden kaçırılmaması, her ihtimale karşı müstakbel hareketler için tertibat alınması nasihat edilmiş ve aşiretler arasındaki dedikodulara son verilerek, ittihat ve ittifak etmeleri tavsiye ve telkin edilmişken, ne yazık ki mağrur bir nevgüvenirlik ile bu propagandalar istihfafla karşılanmıştır.

Sırası gelmişken, Dersime osmanlılar tarafından yapılmış olan bazı askeri hareketlerden ve Dersimlilerin istiklal taleplerinden dahi hülaseten bahsederek, hadiseleri ve olayları son zaman olaylarına ekleyeyim.

DERVİŞ PAŞA HADİSESİ

(1278—1282 H.)

Dersimlilerin türk hükümetinden yaptıkları pek çok istekler yüzünden, Erzincan ordu müşiri Mehmet Derviş paşa, ordusu ile Dersim üzerine yürümüş, bir çok muharebeler olmuş, kış basmış, türk ordusu kışın şiddetinden ve aclıktan perişan olarak geri dönmeğe mecbur kalmıştır. Gerçi ikinci ve üçüncü yıllarda yeniden önemli askeri hareketler yapılmışsa da, bunlar da Derviş paşanın mağlubiyetiyle neticelenmiş ve bu savaşlarda Dersim aşiretleri tam bir birlikle hareket etmiş, ve türklerden külliyetli harp ganimetleri almışlardı,

SAMİH, KURT (KÜRT) İSMAIL VE MUHTAR

AHMET PAŞALAR HAREKATI

(1293—1294 H.)

1293 H. Rus—Osmanlı harbında, türk orduları mağlup olmağa başladıkları bir sırada, osmanlı hükümeti Dersimlilerden yardım istemişti. Bu yardıma karşılık kendilerine silah ve cephane vereceğini vâdetmişti. Dersimliler bu vâdi kâfi görmemiş ve kürt milli haklarını te'emin edecek bâzı istekleri sürmüşlerdi. Saltanat hükümeti Dersimlilerin bu isteklerine riza gösterir bir durum almış ve türk orduları baş kumandanı Müşir **Samih paşa** Dersimlileri ruslarla çarpışmağa da'vet etmişti. Dersimliler ise, ilk önce milli haklarının teminine dair istekleri ileri sürmüş ve harba iştirak etmek istememişlerdir.

O sıralarda **Dersim merkezinde hakimiyet sürmekte olan Süleyman ağanın** emrinde, tam teşkilatlı, on iki

bin mevcutlu, kuvvetli ve iyi silahlanmış bir kürt aşireti zaten türk hakimiyetini tamamıyla reddettiğini ilan etmiş ve sözü geçen kuvvetlerden beş bin kişilik bir grup, türk kuvvetleri üzerine mütemadi hücumlere başlamıştı, Dersim merkezine bağlı kuvvetle tahkim edilmiş beş kale dahi kürtlerin elindeydi. Bu kalelerden birinin Beyi ve Kozican kaymakamı olan **Şah Hüseyine**, Samih paşa bir mektup göndererek Dersimden on bin kişilik bir kuvvet gönderilmesini rica etmişti.

Şah Hüseyin bey, Dersim kürtlerinin türk ordularıyla işbirliği yapamayacaklarını ve hemhudut bulunan Rus devletiyle, türkler yüzünden bozuşamayacaklarını ileri sürerek, Samih paşanın teklifini reddetmişti. Zaten o sırada, Dersim aşiretleri Mazgert ve Hozat merkezlerinde türkler tarafından terk edilen kışlaları dahi tamamen yakmışlardı.

Dersimlilerin hareketlerini tenkil maksadıyla 1294 H.de Kurt İsmail paşa, Dersim merkezine gönderilmiş ve ilk önce Hozata civar Bahtiyar aşiretini ita'ata davet etmişti, Bahtiyarlılar bu daveti reddetmekle beraber, Hozatı muhasere etmişler ve yapılan savaşlar sonunda mağlub olacağını sezen İsmail paşa, hile yolunu tutmuş ve bazı aşiretleri aldatarak te'emini edebildiği on iki tabur askerle Hozatı muhasereden kurtarmıştı. Bu başarıdan ümitlenen İsmail paşa, aynı kuvvetlerle Bahtiyar aşireti üzerine de saldırmışsa da neticede mağlub olmuş ve kuvvetleri kısmen imha ve kısmen esir edilmişti. Bu mağlubiyet üzerine, değiştirilen İsmail paşanın yerine gelen **Muhtar Ahmet** paşa dahi, kürtler tarafından aynı akibete uğratılmıştır.

Dersimliler, Kelkit—Bayburt hududuna kadar Erzincan mıntıkasını dahi nufuzları altına almak istiyorlardı. Bu maksatla akınlara başlamaları üzerine, **Ali Şefik** paşanın başkanlığında bir te'dip heyeti Dersime gönderildi. Bu heyet Dersimliler tarafından silahtan tecrit ve esir edildi. Bunun üzerine, Ali Şefik paşa görevini kötüye kullanmak suçu ile suçlandırılarak tardedildi.

Dersimin, zor kullanarak baş eğmesi mümkün olmadığını

anlayan İstanbul hükümeti, 1309 yılında **Müşir Zeki** paşayı bu mıntika halkını kandırmak ve mülayemet yollarıyla kazanmak emriyle mıntika işlerinin tasfiyesine me'mur etti. Zeki paşa, Dersimlileri okşadı, bir çok aşiret reislerinin çocuklarını İstanbulda hususi surette te'sis edilen aşiret mekteplerine gönderdi ve bu mekteplerden çıkanları, yaver yüz başısı rütbe-leriyle mayetinde bulundurdu. Dersime hususi hediyeler gönderdi, aşiret reislerini Erzincana da'vet ve taltif ederdi. Bu suretle yıllar geçti, Dersimde sükunet hükmetmeğe başlamıştı.

Dersimliler bu sükunetten ve hükümetin gösterdiği müsa- mahadan faydalanarak, nüfuz mıntikalarını genişletmek ve Ma- muret-ul-Aziz ve Malatya havalisini de nüfuzları altına almak istiyorlardı. Dersimlilerin bu durumu 1323 yılı sonuna kadar türk saltanat hükümetini müşkil bir duruma koymuştu.

DERSİME HAREKÂT ASKERİYE

(1 3 2 3 H.)

1323 yılı ortasında, türk hükümet merkezlerine sürekli bir tarzda baskınlar yapmakta olan **Kureyşan** aşiret reisi **Ali çavuş**, dört bin kişilik bir kuvvetle Elaziz istikametine ve Koç, Resik ve Şemkân aşiretleri de Kemah ve Çimişkezek üzerine yürümüşlerdi. Harputta kumandan Neşet paşa bu harekete önlemeğe me'mur edilmiş ve gönderdiği miralay **Halis** bey, yedi tabur askerle ilkin Şemkân aşireti dahiline girmişti. Aşiretler güzel bir geriçekilme hareketi yapmış, **Teğ**er ve **Ali** boğazını müdafaa hattı ittihaz etmişlerdi. Türk taburları **Deyirmen Dere** mıntikasına varınca, pek güc bir duruma girdiler, arızalı ve sarp yamaçlı olan bu dereye kürtler onları tamamen muhasere ve imha ettiler. Sağ kalan ve teslim olan askerler silahları alınarak harpta telef olan kumandanları **Halis** beyin cenazesıyla birlikte Hozata gitmek üzere serbest bırakıldı. Bu mağlubiyetten sonra, kışın şiddetine rağmen, Neşet paşa Elazize geri dönmeğe mecbur oldu.

ASKERİ HAREKETLER

(1 3 2 4 H.)

Dersim üzerine yapılan askeri hareketlerin en önemlisi **Neşet paşa** askeri hareketidir. 1323 yılında başlayan bu hareket, Dersimliler arasında büyük bir heyecan uyandırmıştı. 1324 yılı nisan ayı iptidasında, **Kocan** aşiretleri reisi **İdare İbrahim** ağa, aşiretler arasında umumi bir ittifak sağlamak maksadıyla, ilk önce öteden beri hasmı olan Karahal aşiret reisi **Kanko oğlu Mehmet** ağanın evine gidip barıştı ve Batı Dersimin diğer aşiretlerindeki ittifakın içine alarak genel bir ayaklanma hazırlığına başladı. Bu ittifakın meydana gelmesine **Ferhadan** aşiret reisi **Alişer ağa oğlu Keko** ağa vasıtasıyla muvaffak oldu.

Hozatta bir miktar asker kışlamakta idi, ilk önce bunların **Hozat** ile **Soğuk Su** arasındaki erzak ve cephaneleri müsadere edildi. **Şavak** muntikasında bulunan ihtiyat jandarma kuvvetleri de silahtan tecrit edildi. Türk memurları kâmilten tardedilerek yerlerine yerli kürtlerden muvazzaflar tayin edildi. Bu başarılar diğer bütün aşiretlerin ittifaka girmesini te'min ediyordu. **Kakper** merkezinde bir karakol te'sisine muvaffak olmuş olan askeri kuvvetler dahi mağluben Laçinan aşiretinin himayesine sığınarak teslim olmuş ve silahları alınarak Hozata gönderilmişlerdi. Hozat—Ovacık, Hozat—Elaziz telgraf hatları kesilmiş ve Fırat geçit merkezi olan Pertek geçitleri zaptedilerek Elazize hücum hazırlığı yapılıyordu. Bütün kürt aşiretleri genel ayaklanma durumuna girmiş ve komşu türk muntıklarına akınlar başlamıştı. Plümer de Keçlan aşiret reisi meşhur **Bako** ağa, Plümer merkezini nüfuzu altına almıştı.

Bu durum, saltanat zimemdarlarını korkutmuş ve hatta Dersimlilerdeki bu kaynaşma harici bir tabrike, bir ecnebi parmağının te'sirine bile atfedilmişti. Halbu ki, Dersimliler yaptıkları bütün istiklal savaşlarında, bazı hususî kürt kaynakları müstesna olmak üzere, hiç bir ecnebi devletle işbirliği yapmağa

asla yanaşmamışlar ve esasen hiç bir ecnebi makamı tarafından Dersinlilere türk hükümetine karşı isyan etmeleri telkin edilmemiştir.

Durumu pek korkunç gören saltanat hükümeti tarafından verilen bir emir üzerine, Erzincanda bulunan **sekizinci tabur** ile **26**ıncı **sivari** alayı **Kemah** ve **25** inci piyade topçu alayı dahi Tercan üzerinden Plümere gönderilmişti. **Kelkit, Bayburt, Trabzon, Erzurum, Karahisar, Hamidiye** ve **Koçhisar** redif taburlarının silah altına alınmaları emredildi. Diğer redif taburları da hareket emri almışlardı. Bu kuvvetler Erzincanda mevcut diğer taburlarla birleşerek, **Ovacık** ve **Plümer** aşiretlerine karşı Munzur dağlarında savaşa başlamışlardı. Kuzeyden gelen bu harekâta haziran bidayetinde **Atif paşa** kumanda ediyordu. Diyarbekirden gelen taburlara da, Elazizde bulunan **Liva kumandanı Neşet** paşa fırkası birleşmiş ve **22 taburdan** mürekkep ordu (Türk Harp Tarihinde yazıldığı gibi), Elazizden yürüyüşe geçmişti, Bu askeri hareket, yalnız Batı Dersim aşiretlerine münhasır kalacağı müteaddit emir ve beyannamelerle aşiretlere ilan ediliyordu. Bu sebeple Doğu Dersimin **Keçalan** aşireti müstesna olmak üzere, diğerleri muharebelere iştirak ve müdahale etmediler.

Batı Dersimin bütün aşiretleri andiçerek türk ordusuna karşı son nefese kadar savaşmağa karar verdiler, ailelerini dağlara kaldırdılar ve kendileri düşmana karşı cephe aldılar. Türk ordusuna karşı ilk önce **Ferhat, Karabal** ve **Koçan** aşiretleri şiddetli bir mukavemet gösterdi. **Bargini, Surpyan** ve **Cevizlik** mıntıklarıyla Pertek—Hozat caddesi boyunca kati muharebeler başladı. Bu muharebelerde aşiret kuvvetleri kumandanı Kahraman Ağa oğullarından **Keko** ağa idi. **Keko** ağa, akıllara durğunluk veren bir besalet, şecaet ve kahramanlık gösterdi. Düşman ordusu, dört gün süren bir savaştan sonra kürt arslanlarının mukavemetini kıramadı ve hedefi olan Hozata sokulmağa muvaffak olamadı.

Türkün bütün hücumleri, kürt yiğitlerinin çelik göksü üze-

rinde parçalanmış, ve osmanlı ordusu kürdün eyilmez başı önünde baş eğerek yenildiğini ikrara mecbur olmuş, türk askerleri bölük bölük teslim olmağa başlamıştı. Artık taburlar dağılmış, teslim olmayan askerler perişan bir halde Elaziz istikametinden ricâta başlamıştı. **Keko** ağa, koyun sürüsü gibi teslim olmakta olan perişan türk askerlerini silahtan tecrit etmekte iken, teslim olan askerlerden birisi Keko ağaya «**Al ağa !**» diye teslim olmak üzere silahını uzatmakta iken endaktettiği kurşunla **Keko ağayı şehit** etmiş ve bu emsalsiz kürt milli kahramanı kürt milletinin kâlbine gömülmüştür.

Keko ağanın şehit olması aşiretler üzerinde acı bir aksül-amel yapmış ve aşiret kuvvetlerinin geri çekilmesini mucip olmuştur. İşte bu suretle bir haftalık muharebeden sonra türk ordusu Hozat merkezine girmiş ve Keko ağayı şehit eden asker birden çavuşluğa terfi ettirilmişdir.

Hozat ve Elaziz ahalisi arasında, bu muntıkada yapılan bir haftalık muharebede **Keko ağanın** gösterdiği kahramanlık menkıbesi meşhurdur. Neşet paşa ordusu Hozat merkezine girer girmez, ittifakta aht ve and içmiş olan **Karaballı** ve **Bahtiyar** aşiretleri reisleri Neşet paşaya teslim oldular ve hatta türk ordusuna yardıma başladılar, hareket nokta ve geçitlerini düşmana gösterdiler ve bu hayinlerin rehberliğinden istifade eden ordu, 15 hazirandan itibaren, savaşa savaşa 31 günde Batı Dersimin en önemli merkezi olan ve tarihte hiç bir türk askerinin 1938 yılına kadar ayak basamadığı **Tujik** dağına vardı, o civar köylerini zaptederek, Seit Rizanın köyü olan **Ağdat** merkezini karargâh ittihaz etti. Bu suretle 7 temmuz 1324ten itibaren, redif ve nizamiyeden mürekkep **35 taburluk bir ordu** ve Cebranlı aşiretine mensup sivari alayı tam techizatıyla Batı Dersim kahramanlarına karşı harp ediyordu. Halbu ki, türk harp tarihinde hakikata aykırı olarak bu kuvvet, **26 tabur** asker, Cebranlı aşiretine mensup bir sivari alayı, **2 dağ** taburu ve **bir buçuk dağ bataryasından** ibaret olarak gösterilmiştir.

Köyler insandan ve hayvanattan tamamen tahliye edil-

miş olduğundan, iyâşe bakımından ordu müşkil bir duruma düştü. Savaşa devam eden aşiretler kamilen dağlara çekilmiş, sağdan soldan ve arkadan şiddetli taaruzlara ara vermiyorlardı. Uzak yerlerden gelmekte olan cephane ve erzak kolları da aşiretler tarafından baskına uğrayarak müsadere edildiğinden, bir çok güclükler doğurdu. Harp eden aşiretler, ailelerini kısmen Doğu Dersim aşiretleri içerisine naklederek ordu ile savaşa devam ediyorlardı. Ordu açlığa mahkûm bir durumda idi, içinde bulunduğu aşiretler efradıyla temas etmeğe çalışıyor ve ekmek ve yoğurt karşılığı silahını ve cephanesini trampa etmek zorunda kalıyordu. Aşiretler cephanelerini kısmen bu yoldan ve kısmen ordunun arkasından gelen ağırlıkları gece baskınlarıyla vurmak suretiyle te'emin ediyorlardı. Orduda **tifüs salgını** dahi tehlikeli bir durum yaratmıştı. Plümer istikametinde hareket eden **Baku ağa** kumandasındaki **Keçelan, Lolan** ve **Balan** aşiretleri 28 temmuzda **Danzi** ve **Harsi** mıntıklarında şiddetli savaşa girişmişlerdi. Harp Doğu Dersime de yayılmıştı, bu sebeple **Haydaran** ve **Demenan** aşiretleri de yardıma başlamışlardı, **Aşkerek** dağlarında kanlı savaşlarla Türk ordusuna külliyetli telefata verdirmişlerdi. **Trabzondan** yetişen askeri kuvvetlerin baskısıyla, aşiretler **Haydaran** dağlarına çekilmişler ve mıntıkanın arizeli olmasından türk orduları buralara yanaşmağa imkân bulamamışlardı. **Ovacık aşiretleri** dahi **onbin kişilik** bir kuvvetle Kemahtan gelen türk kuvvetlerini **Kışla** denilen merkezde su bentlerini yıkarak teslime mecbur etmişler ve Hozat—Ovacık yolunu tutarak ordunun ricat hattını kesmişlerdi. Bu sebeple türk ordusu çetin bir duruma düşmüştü.

Bu kórkunç durum, Neşet paşayı aşiretlere mütareke teklifi zorunda bıraktı ve aşiret reisleriyle görüşerek isteklerini yerine getireceğini bildirdi. Ordu arasına giren bazı seitler, savaş halinde olan aşiretlere; ta'aruzdan sarfinazar ettikleri takdirde kendilerine ta'vizat verileceğini bir çok yeminlerle va'ad ettiler. Bu va'adlardan faydalanmağa koşan ve önyak olan **Kecelan (Kalan)** aşiret reisi Halil ağa oğlu **Nuri** oldu.

Neşet paşa ile gidip görüştü ve geri döndükten sonra, pa-

şadan aldığı va'ade dayanarak **Şemkân** ve **Reşikân** aşiret reislerini, **Koçan** aşiret reisi **İdare İbrahimi** ve **Ferhat** aşiret reislerinden **Diyapı** kandırıp ordu merkezine getirdi. Kumandan, gelen reisler vasıtasıyla Seit Rıza ve Ovacık aşiret reislerinin de, gelişmelerini, orduya yol açmalarını ve **meşrutiyet ilan edilmesi dolayısıyla** artık kan dökülme-

DIYAP AĞA
Dersim Mebusu

si muvafık olamayacağını bir beyanname ile ilan etti. Seit Rıza ve Ovacık aşiretleri bu beyannameye karşılık olarak, gelmiyeceklerini ve sonuna kadar istiklallarını korumağa çalışacaklarını bildirdiler. Bunun üzerine **Diyap** ağa dahi Neşet paşanın yanına dönmedi. Ümitsiz kalan Neşet Paşa, ordusunun durumunu çok perişan görüyordu, bu sebeple kendisine teslim olup mayetinde kalan ağaların delaletiyle ordu merkezini Ağdattan kaldırıp Hozat yakınına sevke muvaffak oldu ve kendisine delalet eden ağaların bu yararlıklarına mükâfat olarak yanında bulunan **Ali** ağayı kurşuna dizdirdi, diğer ağaları dahi Hozata getirdi. /

Tifüs salgını önü alınmaz bir hale geldiğinden, Neşet ordusuyla Elazize çekildi ve buraya yetişikten dört gün sonra, kendisi de aynı hastalıktan öldü. Hozattan Elazize getirilen yukarıda adları geçen gafil aşiret reisleri, Diyarbekir hapishanesine gönderilmişlerdi. Bunların mukaderatından ileride bahsedilecektir.

Erzincan cephesine gelince: Ovacık aşiretleri Erzincan istikametine geri çekilen askerleri kovalıyorlardı. Türk askeri son derece yorgun, çıplak, ac ve sefil kalmıştı. Her tarafta taburlar silahlarını bırakmakta ve hastalık orduyu kırmakta idi. Bu sebeple **Atif paşa**, askerini Plümer mıntikasına toplamak zorunda kaldı. Asker arasında emre itaatsızlık başgösterdi, hususile Plümer cihetindeki perişan askerlerin isyan ettiklerini bütün Dersim aşiretleri haber almışlardı. **Redif taburları** terhislerini, tebdillerini istiyorlardı. İsyân hareketi umumi bir şekil almak üzere iken, dördüncü ordu kumandanı, rediflerin ve müddetlerini ikmal eden Nizamiyenin terhislerini Harbiye Nezaretinden istemeğe mecbur olmuştu. Bu istek üzerine, 13 eylulda taburlar terhis edilmeğe başlandı. Muzaffer aşiretler çekilen türk kuvvetlerinin uzaklaştığını gururla ve sevinçle görüyor ve terhis edilmeyen askerler de silah ve cephanelerini Dersimlilere terk ederek Erzincan ve Elazize çekiliyorlardı.

Harp, Dersimlilerin zaferiyle sona ermiş olduğundan, aşiretler kendi yerlerine dönmüşler ve her ihtimale karşı mevkilerini tahkim ve tarsin ettikten sonra, türk ordu kumandanlığına bir ultiatum göndererek mevkuf kürtlerin serbest bırakılmalarını aksi taktirde hükümete büyük darbeler indireceklerini bildirmişlerdi.

Ferhadan reisi **Diyap** ağa, tebdili kıyafetle Dersimden Trabzona giderek, Dersime yapılan askeri hareketleri telle İstanbula protesto etmiş ve İstanbuldan bizzat gelmesi talebi üzerine oraya gitmişti. Dahiliye ve Hariciye Nezaretleriyle temasa girmişti. Bu temaslardan güttüğü amaç, ordu erkânı hakkında kanuni takibat yapılmasını temin idi, fakat meşrutiyet

ilanı dolayısıyla bu maksadını te'emin edemedikten başka, kendisi de tevkif edilerek Diyarbekire gönderilmişti.

Osmanlı hükümeti, Dersime bu kadar kuvvet gönderildiği ve bir çok masraflar yapıldığı halde hiç bir semere elde edilemediğinin ve teşebüslerin yüz kızartıcı mağlubiyetlerle neticelenmesinin sebeplerini mahallinde incelemek üzere **Ferik Ali paşayı** ve Devlet Şurası üyelerinden **Mustafa beyi Doğuya** gönderdi. Ali paşa, ilk önce Hozata geldi ve az sonra, Neşet paşa harekâtının, **padîşahın millete ihaneti mahsulu** olduğunu bildirdi. Dersimlileri eskiden beri olduğu gibi bu defa dahi aldatmak maksadıyla, ilân edilen meşrutiyet devrinde Dersimlilerin her türlü istekleri yerine getireceğini bildirerek, kürtleri tatmine çalıştı ve 1324 teşrin evvelinde İstanbul'a döndü.

Mevkuf kürtlere gelince: bunlardan **Nuri**, Diyarbekir hapishanesinde öldü, **İdare İbrahim** Diyarbekir kalesi bendinden atlamak suretile hapishaneden kaçarak aşiretine iltihak etti. **Diyap** ve **Cemşit** ağalar dahi Meşrutiyetin ilânından faydalanarak memleketlerine döndüler.

İşte kürt istiklal Savaşı tarihinde **Neşet paşa askeri hareketleri** namı ile Maruf olan meşum devre, Kürdün zafere sona ermiş ve yapılan savaşlarda Dersimlilerin eline yirmi bin mavzer, on iki top, üç yüz katır, beş yüz at, külliyetli askeri malzeme ve cephaneye geçmiştir.

İBRAHİM PAŞA VAKASI

(1 3 2 5 H.)

324 yılı sonunda Dersimden İstanbul'a dönen **Ferik Ali paşa**, Harbiye Nezaretine **Neşet paşa** ordularının mağlubiyeti hakkında umumi bir rapor vermiş ve Dersimdeki müşahedeleri neticesi olarak, bu muntıkaya yeniden ordular gönderilerek islahat yapılması (yani kürtlerin imhası lüzümlü olduğunu) bildirmişti. Bunun üzerine, Meşrutiyet Hükümeti Dersimin imhası için Dördüncü Ordu kumandanlığı ve Elaziz va-

lilerile muhabereye girişmiş ve bu muhabereden Dersimliler haberdar olmuşlardı. Türk Mebusan Meclisinde (Dersim İslahatı) hakkında cereyan eden müzakerelerde dikkat nazarı çekiyordu.

On beş mart 325te, Müşir İbrahim paşa Dördüncü Ordu kumandanlığına tayin edildi ve Dersimi imha projeside kendisine verildi. (Bu İbrahim paşanın, Koçkiri askeri hareketleri sırasında kumandan olan ve kürt düşmanlığıyla maruf bulunan Nuriddin paşanın oğlu olduğu söylenmektedir).

Kürtler uyumuyorlardı, düşmanın hilelerini sezmişlerdi, bu sebeple müstakbel askeri hareketlerde türk ordusuna üs teşkil etmesi muhtemel mıntikalarda bu gibi üstlerin teşekkülünü önlemek maksadıyla, Dersimin Ovacık aşiretleri Kemab ve Erzincan mıntıklarına, daba evvelden bucüm ederek bu mıntikalardaki türk köylerini ortadan kaldırmağa başladılar.

Bu aşiretlerin yukarıda işaret ettiğimiz müdafaa tedbirleri çok büyük bir ehemmiyet le karşılandığından İbrahim paşanın fikri, dolğun kadrolu ve muntazam bir ordunun Dersime sevki idi. Bu fikir türk Genel Kurmayının tasvibinede iktiran etmişti. İyi talim görmüş ve mükemmel techizatlı, dolğun kadrolu **9 plyade** taburu ile **2 batarya top, 1 sıvari alayı** ve **1 muhabere** takımından mürekkep kuvvetlere harekete hazırlık emri verilmişti. Erzincanda bulunan **yedinci** ve **sekizinci nişancı taburlarıyla** diğer iki tabur ve **Erzurum, Muş, Hozat** ve **Kızıl Killise de** bulunan **beş tabur** dahi hareket için seçilmişti.

30 Haziran 325te Kiğide bulunan taburun Plümere, Diyarbekir ve Harputtaki taburların da Dersime hareketleri emredildi. İbrahim paşa, 20 Temmuz 325te Erzincandan mürettep kuvvetleri bizzat kendi kumandasına alarak, **Sultan Seydi** istikametiyle Dersime hareket etti, Munzur dağlarının **Mercan boğazından** geçti ve Hozat kumandanlığı vasıtasıyla Dersim aşiretlerine tebliğat yaparak yapılmakta olan askeri hareketlerin yalnız **Ovacık** aşiretlerine münhasır kalacağını ve diğer hiç bir aşirete müdahale ve taaruz edilmiyeceğini bildirdi.

İbrahim paşanın yaptığı bu tebliğin gayesi **kürt birliğini parçalamak olduğu aşikârdı**. İbrahim paşanın ordusu ilk önce oniki saatlik bir vadi olan Mercan boğazından hiç bir engele uğramadan geçti. 22 Temmuz 325te Ovacığın **Hopik** mevkiinde kârargah kurarak, ilk önce aşiretlerin silahlarını toplamak için gereken ihtarati yaptı, fakat İbrahim paşanın ileri karakol mufrezeleri **Aslan** ve **Beytan** aşiretleri tarafından imha edilerek paşanın istekleri kürtler tarafından reddedildi.

Ovacık köyleri ahali tarafından tamamen boşaltılarak aşiretler dağlara, ormanlara ve vadilere çekildiler, önemli çete kuvvetleri dahi ordu karargâhının arkasını sardı. Mercan boğazından başka hiç bir geçit yeri olmadığından, arkadan gelen erzak, cephane ve yardım kolları orduya ulaşmaktan men edilmeğe başlanılmıştı. **Maksudan, Şemikân, Resikan** ve diğer aşiretler de; Hozat ve Ovacık arasında müdafaa hattı te'sis etmiş, Diyarbekir ve Harputtan Dersim merkezine gelen taburları İbrahim paşa kuvvetleriyle birleşmekten menetmeğe muvaffak olmuşlardı. Sözü geçen bu kuvvetlere de geriden erzak ve cephane gelecek yollar kesilmişti.

Türk ordusu, onbeş gün erzaksız kaldığından ümitsiz bir duruma düşmüştü. İbrahim paşa, her darda kaldıkça işi hile ve riyakarlığa dökmek hususunda türk idare sisteminin adeti üzere kürtleri aldatmak yolunu tutmak zorunda kaldı ve işi siyasetle halletmek desisesini düşündü. Seit Rızanın babası **Seit İbrahim** ile **Seit Kasım** başvurarak meseleye müdahale etmelerini dilemişti. Seit İbrahim ve Seit Kasım ile diğer tarafsız bazı aşiret reislerini ordu karargahına da'vet ederek büyük bir ziyafet vermişti, bu ziyafette Dersimlilerin isteklerini yerine getireceğine dair nutuklar dahi söylenmişti.

Dersimliler için kendilerine dehalet eden ve âman isteyen bir kimseyi reddetmek kürt milli an'anesine aykırı olduğu için, mahza İbrahim paşayı İstanbul hükümetine karşı sorumluluktan ve mahcup durumdan kurtarmak maksadıyla, işe yaramaz ve kullanılmaz bir kaç yüz silahı İbrahim paşa-

ya teslim etmişler ve bu suretle güya Ovacık aşiretleri emre uymuş ve silahtan tecrit edilmiş olmuştı. Bu formalite üzerine, İbrahim paşa ordusu 15 ağustos 325te Dersimden Erzincana çekilmiş ve ordu karargâhını Plümerin Güneyinde **Pan-ceras** civarına kurarak halâ müdafaa halinde bulunan **Hay-daran** ve **Demenan** aşiretlerini de tatmine çalışılmıştı. Adı geçen aşiretler dahi İbrahim paşa tarafından davet olunmuş ve fakat Demenan aşireti bu davete icabet etmemiş ve yalnız olarak ordu merkezine gelen Haydaran reislerine, İbrahim paşa ordusu hayvanlarından **200 katır** hediye verilmişti. Bu hediyeden başka aşiret efradına dağıtılmak üzere bir çok eşya dahi hediye gönderilmiş ve nasihatlar yapılmıştı.

28 Ağustos 325 te ordu Erzincana döndüğünde, Kemahlı **Sağır oğlu Tahir** paşa, Dersimlilerle ve bilhassa Ovacık aşiretleriyle ilgisi bulunmak ve bunları isyana teşvik etmek suçuyla muhakeme edilmek üzere Erzincana getirilerek Kemah'ta intihar etmişti.

Dersime yapılan ve yukarıda izah olunan hareketler esnasında Kurmay subayları bugün **birinci ferik Fahreddin** ve miriliva **Basri paşalar** olduklarını işaret ederek bu fasla son veririz.

Meşrutiyet devrinde Türkiyenin mukadaratını elinde bulunduran İttihat ve Terakki Cemiyeti programının başlıca maddelerinden birisi de; Türkiyede ki Azınlıkları, Hüseyin Cahit Yalcının Tanin gazetesinde kullandığı tabir vechle «Cezri tasfiyeye uğratmak» idi. Bu tabirin şumuluna kürtler ve bilhassa Dersim dahi giriyordu. Dersimin yüksek yaylalarında doğmuş ve ırkının tarihinden ve an'anelerinden ders almış olan **Seit Rıza** dahi İttihat ve Terakkinin bu cehennem projesini sezmede gecikmemiş ve ırkının düşmanlarının bu projesini akim bırakmak gayesile isyan etmişti.

SEIT RIZA

CEZRI TASFIYENİN AKAMETİ

(1 3 2 8 H.)

Kemahlı **Sağır** oğlu **Sabit**, o zaman **Hozat valisi** bulunuyordu. Seit Riza bu valinin otoritesini tanımadı, Elaziz ve Erzincan muntıkasında ittihat ve Terakkinin tatbik etmek istediği projeleri akim bırakmak için milli bir hareket meydana getirdi.

İttihat ve Terakkinin sözü geçen projesinin tatbikine hazırlık olmak üzere, vali Sabit Hozatta jandarmanın ve millis alayları teşkil ederek bunlar ve elde ettiği diğer bazı aşiretlerle Seit Riza harekâtını bastırmağa kıyam etti.

Seid Riza Batı Dersimde harekate başlamıştı fakat Doğu Dersim aşiretlerinden bir kısmı da mumaylehe iltihak ve harbe iştirak ettiler. Düşmanla bir çok savaşlar ve kanlı çarpışmalar oldu. Netice Seit Riza kuvvetlerinin zaferile tecelli etti. Düşman kuvvetlerinin kumandanı **Boynu Kara Hıdır** ağa esir düştü ve kürt kahramanı Seit Riza mumaylehi azad etmek suretile büyüklük gösterdi.

Bu sıralarda İttihat ve Terakki partisi iktidar mevkiinden düşmüştü, bu sebeple partinin icra aleti olan Sağır oğlu Sabit dahi Dersimden çekildi.

Türkiyede iktidarı eline alan **Hürriyet** ve **İttifak** partisi, Dersim mutesarıflığına **Bedirhan Paşa Zade Mithat** beyi gönderdi. Bu tedbir Dersim aşiretlerinin galeyamını teskin ve sükuneti iadeye hizmet etti, çünkü, Bedirhani Mithat gibi bir kürt asılzadesinin vücudu, umumi bir kürt isyanını önlemeye önemli bir amil oldu.

**BİRİNCİ CİHAN HARBİNDE ÇELEBİ CEMALETTİN
EFENDİNİN DERSİMLİLERİ HARBA GİRDİRMEK
İÇİN TEŞEBBÜSÜ VE KIŞTİM EVLIYASI
(1 3 3 0 H.)**

Birinci Cihan harbinde, Dersimliler asla harbe iştirak etmemişlerdi, türk hükümeti de Dersimlileri cebren asker etmek ve cepheye göndermeye cesaret edememişti. Harp ilerleyip Kürdistanın bazı bölgeleri rus istilasına maruz kalınca ve diğer kürt bölgeleri türk ordularına harp sahası olunca, kürt halkı büyük zararlara uğramıştı. Dersimliler vatanlarını harb eden her iki tarafın istilasından korumuşlar ve her çeşit tecavuzu reddederek harbin hasaratından masun kalmışlardı.

Türk hükümeti, Dersimin bu durumunu kendi siyasi hesaplarına uygun görmediğinden, her ne bahasına olursa olsun Dersimlileri Türkiye hesabına harba sokmağa lüzum ve zarurat hissetmişti.

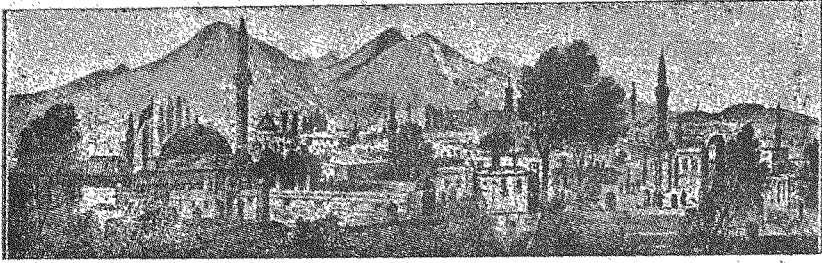
Harbiye Nazırı **Enver paşa**, 1915—1916 yılının ilk baharında **Ağrı dağlarına** giderek, kürt Hamidiye alaylarından ve diğer bazı kürt müfrezelerinden mürekkep muhim bir askeri kuvveti **Allah Ekber dağlarının** kar fırtınalarında boğmuş ve kürt alemini kara yasa sokarak kürt yiğitlerini keyfi için heder ettikten sonra mağluben geri dönmeğe mecbur olmuştu.

1915 yılının yaz mevsiminde rusların büyük kuvvetlerle **Erzurum** cephesinden taarruza geçmeleri üzerine, Enver paşa Dersim aşiret reislerini Sağır oğlu vali Sabit bey vasıtasıyla Elazize dâvet etmişti, fakat Dersimliler bu davete icabet etmemişlerdi.

Talat ve **Enver paşalar** Elazize yetiştiklerinde, Batı Dersim aşiretlerinin reislerinden olup, kurnazlığı ve siyasi hilebazlığı ile mağruf **Kango oğlu Mehmet** ve **Zeyno oğlu Meço** gibi bazı menfaat perest kimseler, vali Sabitin mü-

temadi ısrarları üzerine Elaziz merkezine gitmişler ve baş kumandan Enver ve sadrazam Talatla Batı Dersim adına bir mülakat yapmışlardı. Bu mülakatta Dersimlilerin büyük kuvvetler teşkilatlandırarak harba iştirak etmeleri teklif edilmişti. Bu teklif karşısında Kango oğlu Memet:

«Paşam, Dersimliler alevidirler, Hacı Bektaş ev-

ERZURUM

İatlarından **Çelebi Cemalettin efendiye hürmetleri vardır, şu halde, emir buyurupta mumaillehi cihada sevk ederseniz bütün Dersimliler onunla harba iştirak ederler ve biz dahi mahcup olmayız, hemde paşalarımız memnun kalmış o'urlar. Harp için biz kendi aşiretlerimize söz anlatamayacağımız gibi, diğer Dersim aşiretlerine ve hususu ile Selt Rizaya hiç sözümüz geçmez. Yalnız şahsen bize emir buyuruyorsanız, iradenizi yerine getirmeğe hazırız», demişti.**

Paşalar bu sözü yerinde bulmuşlar ve ağalara külliyyetli paralar vermişlerdi. Bir müddet sonra, aldığı emir üzerine **Cemalettin efendi** büyük bir debdebe ile Kırşehirden yola çıkmış ve **Sivas** vilayetine gelmişti. Burada etrafına topladığı alevilerden alaylar teşkil, fahri subaylar tayin ve Dersimin Seitlik bakımından **Mürşiti** olup **koçhisar** ilçesinin **Yalıncağ** köyünde oturan **Ağocanlı** Seit Azize uğramış ve mumaillehi beraber alarak **Koçkiri aşiretlerini** ziyaret etmişti. Koçkirliler, **Alişer efendinin Rusyaya** iltica ederek Kürt Davası uğrunda çalış-

ması yüzünden kendilerinin türkiye hükümeti nazarında iyi gözle görünmediklerini ve aşiret reislerinin ordu tarafından tarassut ve şüphe altında bulduklarını, bu sebeple ilk önce Dersim aşiretlerinin harbe iştirakının temininden sonra Koçkirlilerin dahi peyderpey harbâ iştirak edeceklerinden şüphe olmadığını Şeyh efendiye iblağ ve onu kandırarak Erzincana yolcu etmişlerdi.

Ben o sırada Erzincan merkezinde subay idim, menzil müfettişliği Kurmay Kaymakamı **All Rıza**, beni ordu emriyle Çelebi Cemalettin efendiye müşavir tayin etmişti.

Çelebi efendinin kapısında saltanat arabaları, hususi nöbetçiler, yaverler ve kumandanlara yakışır debdebeli bir dairede vardı. Ziyaretçiler arasında **Alaman Kurmayından** bazı kumandanların vucudu dikkat nazarı çekiyordu.

Çelebi efendi siyasi toplantılara devam etmekte iken, kendisile beraber Erzincana gelmiş olan **Seit Aziz** de ayrıca mahalleler içinde dolaşarak alevi çoğunluğu olan yerlerde toplantılar yapıyor ve **Tarikata** ilgili va'z ve irşadatta bulunarak **Pençe—Tarik** akidesini ileri sürüyordu, halkı **Pencei Al Aba** remzine davet ediyordu. Bu sebeple halk iki kısma ayrılarak, bir kısmı Seit Azizin akidesini kabul ve diğer kısımda kesin olarak reddiyor, itirazlar yapıyordu. (Bu remzlerin ne olduğu yakında yayınlanacak **Dersim Seitleri** adlı eserimde açıklanacaktır.)

Bu olaylar sırasında Çelebi beni istemiş ve şöyle demişti: «İşittiğime göre, Kıştım denilen köyde Mar adlı bir Evliya varmış, kürtler bu Evliyaya tapıyorlarmış, şu halde ben askeri kumandana söyledim, yarın size bir askeri müfreze verilecek, Seit Aziz de sizinle gelecek, siz bu müfreze ile Azizi kürtlerin tecavuzundan korumak ödevindesiniz. Söz konusu olan Evliya bir ağaç parçasından başka bir şey olmadığını duydum, işte Aziz efendi Tarik adlı bu ağaç parçasını yakacaktır.»

Ben bu teklife karşılık olarak! Teklif buyurduğunuz bu ödevi ne yazıkki üzerime alamıyacağım ve yapamıyacağım, dedim.

Sebebini sordu, kendisine gözümlle gördüğüm olayları şu suretle anlattım!

Kıştım evliyası.— «Efendim; bu mıntıkadaki kürtler her yıl Ocak ayı sonunda üç gün Hıdır orucu tutarlar, geçen yıl aynı mevsimde Balaban aşiret reisi **Gül** ağa beni davel ederek, kendi köyü olan **Hinzorl** yakınındaki **Kıştım** köyüne götürdü. Her yıl binlerce kürtler bu köyde **Mar** dedikleri Evliyanın evinde aynı günde büyük bir toplantı yaptıklarından, Gül ağa ile bizde toplantı yerine gittik. Büyük bir oda ortasında, büyük ve eski bir direk vardı, bu direkte yeşil sargıya sarılı bir **âsa** asılmış ve **âsanın** sargıdan dışarıda kalan kısmı büyük bir **yılan başı** şeklinde görünüyordu. Buna herkes **Kıştım Marı** yani **Kıştım evliyası** diyorlardı. Sözü geçen oda o derece geniş idi ki, bir iki bin kişi içine sığabilirdi. Buraya toplanan halk, bir taraftan eninli seslerle **Hudaya** yalvarıyor ve bir taraftan **Mara** karşı huşû ile inkiyat ediyorlardı. Genel bir ağlayış baş gösterdi, ben dahi bu umumi heyecan ve heybetten ağlamaktan kendimi alamamıştım. Cemaat birikmişti, **Marı** çıkarmağa yetkili aileden çarpık, yarı kötrüm bir zat ortaya gelerek direkte asılı sargıdan **Marı** ya **Allah** diyerek çıkarmış ve yarı ayakta, yarı yerde secdeye gelerek Marı insanlar üzerine uzatmağa ve günahlarına tövbe ettirineğe tevcih ettirmişti. Şeyhin elindeki Mar, bazan uzanıyor, bazan kısalıyor ve bazen münhani vaziyetler alıyor, cemaatı heycana getiriyor ve bazende sahibini yerlere deviriyor ve Şeyhin feryadı asümana çıkıyordu. **Binlerce halkın manevi kuvvetinin tam bir merkezde birleştiği** bu anda, ben artık kendimden geçmiştim, Gül ağanın elini tutmuş, karanlık geceden ve bu karanlık içinde nur fışkıran şiddetli ateşten, halkın coşkun vavilasından şiddetli bir heycana kapılmıştım. Böylece saatlar geçti, yüzlerce kurban kesildi, Mar tekrar yerine kondu tekrar Allaha yalvarmalar oldu ve toplantı dağıldı. Bu toplantıya iştirak eden aşiretler arasında pek çok uzaklardan gelenlerde vardı.

*Ertesi gün Gül ağadan ayrıldım Erzincana geldim. Şu izahatım gösteriyorki, **Kıştım Marını** kırmak ve yakmak aşiretlerin iğbirar ve husumetine sebep olacağı gibi, büyük bir isyan alevlendirmeside melhuzdur. Ve aşiretlerde benden nefret ederler, beni mazur görmenizi rica ederim,» dedim.*

Çelebi efendi derin derin düşündükten sonra, bu bapta Aziz efendi ile danışık yapacağını ve sonucunu bana bildireceğini söyledi.

Ertesi gün beni Kıştime gitmekten affetmişti.

Çelebi efendiyle aramızda geçen bu muhavereden aşiretler haber almış ve mümailehi bana Kıştım Marını tahrip emrini vermeğe teşvik edenin '**Aziz** olduğu bilinmişti. Bu sebeple Çelebi efendiye karşı beslenen saygı sarsılmıştı. Zaten bu sıralarda Dersimliler Rus ordularının galip geleceğini anlamış olduklarından, harba iştirak etmemek ve rusların gazabını tahrik eylememek için, Çelebi efendiye mazeretler göstermek yolunu tutmuşlardı.

Türk ordusu Genel Kurmayı Dersimlilerin harbe iştiraklarına büyük ümitler bağlamıştı, çünkü buradan teşkil edilecek kuvvetlerin harbin mukadderatına büyük tesiri olacağı aşikardı. İşte bu düşünce ile ve **Çelebi** efendinin müdahalesinden fayda doğar ümidiyle mümailehi adeta bir ordu kumandanı debdebesiyle Doğuya göndermiş ve geniş yetkiler vermişlerdi.

Gerek ordu merkezleriüden ve gerek Erzincan ve Elaziz vilayetlerinden Dersime mütemediyen tebliğat ve propagandalar yağdırılıyor ve meseleye bir din harbı şekli verilerek, Dersimliler mukaddes Cihada teşvik ediliyor, Çelebi efendinin telkinatına uymaları her yoldan nasihat olunuyordu.

Dersimli **Seit Riza**, Çelebi efendinin Dersim aşiretleri içerisine teşrif buyurmalarını dilemişti, halbu ki, Çelebi efendinin **saltanat arabası Dersim** dağlarından seyrüsefere asla uygun deyildi. Çelebi efendinin atla yarım saat bile sefere çıkması mümkün deyildi, bu sebepten aşiretlerin Erzincana

gelmeleri için Çelebi efendi adına Dersime beyânnameler gönderildi. Bu beyannameler türk dilinde kaleme alınmıştı ve Dersimde türkçe okuyup yazan bulunmadığı şöyle dursun türk dilini anlayan bile mevcut olmadığından, kimse bunlardan bir şey anlıyamamıştı.

Bu sırada, Doğu Dersimin **Kalan** aşiretleri reislerinden olup yıllardan beri türk hükümetine karşı mücadele eden **Baku** ağa, maiyetinde bulunan bir kısım efratla Erzincanın **Kesmekur** köyüne gelerek Çelebi efendiyle görüşmek istemişti. Çelebinin hususi katibi **Sıtkı** ile benim gidip **Baku** ağa ile görüşmekliğimiz tensip edilmiş olduğundan yukarıda adı geçen köye gittik.

BAKU AĞANIN MAZIDEKI FAALİYETİ

Baku ağa; Kalan aşiretleri reisi kain pederim Munzur ağa zade **Ali** ağanın amcasıdır. Plümerin Danzig ve Aşhırek köylerinde otururdu. Buralardaki kürtleri mustakkil bir derebeyliği halinde yaşatırdı, hükümet merkezlerine silahlı kuvvetlerle girer kürtlerin dava ve taleblerini hal ederdi.

Baku ağa vekayi ve harekati 1315—16—17—H. senelerinde çok şiddetlendi. Erzincan, Erzurum ve hatta Trabzuna kadar bu vekayı genişledi, aşireti efradından meşhur kürt fedaisi **Puskullu** oğulları daima kendisine refakat ederdi.

Erzurum tarihiyle türkiyeye gelmekte bulunan bir Rus konsolosunu 1318 H. de Baku ağa esir etti, bu sebeple türk hükümetinin vaziyeti ruslara karşı pek vahim oldu, her iki hükümet arasında büyük bir gaile çıkacak derecesine vardı. Baku ağanın bazı milli hakları türk hükümeti tarafında kabul edilmek şartıyla rus konsolosu serbest bırakıldı ve türkiyeye iade edildi. Baku ağa ecelile öldü, fakat Puskullu oğullarından meşhur **İsmail** 1326 H. de Çarekan aşiretinden **Poho Mehmet** tarafından türk hükümeti desisesiyle **Kıştim** köyünde öldürüldü.

Her iki kahraman kürdün bırakmış oldukları tesir Dersim ve havalisinde pek önemlidir.

Baku ağının karakter ve fizyonomisi bir kürk kahramanı-
na uyan bütün vasıfları tebarüz ettiriyordu. Uzun, kaba ve
beyaz bıyıklarına gürkaşları, göküs ve kollarındaki ağarmış
kılları rekabet ediyorlardı. Belindeki kılıç kendisine vakarlı
bir büyüklük veriyordu. **Ünlü Simko** kadar, Erzincan ve Er-
zurum muhitinde yıllarca ad almış olan bu kürk kahramanı,
gür ve vakarlı bir sesle bizi selamladıktan sonra, Zaza dili ile
bize şu sözleri söyledi!

«Doğu Dersimliler adına Çelebi efendiye «**Hoş geldin**» de-
meğe geldim. Erzincan merkezine kadar gelmek hususundaki
arzuma talhim müsaade etmiyor. Çelebi efendiye malûm dür
ki, türkler camilerini boşaltıp askeri sevkiyat yeri yapmış-
lardır. Bundan din meselelerine ehemmiyet verilmediği anla-
şılıyorsa da, Çelebi efendiyle beraber gelen Seit Aziz din ve ta-
rikat meselelerini ortaya atarak aşiretlerin maneviyatını boz-
muştur ve bu hareket tarzı tabii Çelebi efendinin muvafa-
katıyla ihtiyar edilmiştir. Şu halde, eğer Çelebi efendi aşi-
retler arasındaki din ve tarikat meselelerini hal etmek için
gelmiş ise buna teessüf ederim, şayet harp için gelmiş ise
ilk önce din meselesinden sarfınazar etmeli ve Seit Azizi Si-
vasa geri göndermeli, mukaddes Cihat atına binerek Dersimi
şereflendirmeli, aşiretleri kandırmalı, milli istekleri türkler
tarafından kabul edildiğine dair teminat vermelidir. Yalnız
bu son şartlar, yani türk hükümetine, Kürdistanın milli varlığını
tanıttırmak ve bunu türklerin mültefik ve korucusu olan
Alaman hükümetine tasdik ettirmek şartıyla Dersim harbe iş-
tirak edebilir. Bu istekler yerine getirilip harpten başarıyla
çıkılırsa o zaman Seitleri bir araya toplamalı, ahlak, istiklal
ve göreneklerimize uygun her hangi bir tarikatı beğenir ve
ona uymağa karar verirlerse, biz aşiretler, koyun ve kuzu sür-
ruleri gibi verilen karara boyun eğeriz, şayet bu dediklerimi
Çelebi efendi kabul buyurmazsa başarı elde edemeyeceğini şim-
diden esefle bildiririm.» dedi.

Bu sözler üzerine **Baku** ağadan ayrılarak Erzincana dön-
dük ve işittiklerimi Çelebi efendiye bildirdim. Çelebi efendi,
Dersimlilerin ne gibi milli istekleri olduğunu ve hangi tari-

kate mensup bulduklarını benden sordu ve gereken cevapları aldı. Sonra bana hitaben!

«Asırlarca evvel, ceddin Hacı Bektaş-ı-Veli, Dersim mıntikasına vaaz ve nasihat edici bazı kimseler göndermişti, bu zatlar ceddinin verdiği talimat dairesinde hareket etmişler ve Dersim aşiretlerini ceddin Hacı Bektaş-ı-veliye bağlamağa çalışmışlardı. Fakat bu zatların ölümünden sonra bunların evlatları her nedense zaman geçerek ceddini unutmuşlar, tamamen kürt olmuşlar, kendi rey ve arzularına uygun ve akıl ve mantık dışında bir din icat etmişler ve Dersimlileri de bu prensiplerine sürüklemişlerdir. Tekkede bir bahçemiz var, (Kırşehirde Hacı Bektaş tekkesi) ben yılda ancak bir kere bu bahçeye çıkabilirim. Bu defa çıktığımda bir rüya gördüm, rüyanda ceddin bana göründü ve dedi ki, «Sevdiklerimin ve hassatan Dersim mürütlerimin başında bir kara bulut görünmektedir, size emrediyorum, gidiniz kendilerini irşad ediniz, ileride hükümetin kendilerine bir fenalık yapması tehlikesi vardır, harbe iştirak ederek bu suizandan kurtulsunlar! İşte, ben buraya bu emre göre konağımdan çıkıp geldim».

«Şimdi, hem Dersimlileri cihada iştirak ettirerek maruz kaldıkları tehlikeden kurtarmak ve hemde, bazı cahil Seit ve dedeler vasıtasıyla adet edindikleri tarikaii islaha ve kendilerini doğru yola sevk etmek isterim, bu sebeple, inaiyetindeki bir iki alay mürüt ve muhibbanımla ben daha ileriye ve hatta harp cephesine kadar gidiyorum, ceddinin batinı emirlerine göre kendilerininide davet ediyorum, ben kendilerine yazmışım, siz dahi yazınız ve hatta Dersime kadar gidiniz», dedi.

Çelebi efendi, yukarıdaki sözlerine ilaveten **milli haklara ilgili kürt isteklerinin ejnebi tahrikatıyla vuku bulduğuna işaret ederek, kürtlerin herne isteği varsa bunu harbin sonunda ileri sürebileceklerini nasihat etmeği de unutmadı.** Seit Azizi Sivasa geri gönderdiğini sözlerine ekledi.

Bir müddet sonra Çelebi efendi alaylarla Erzuruma hareket etti.

Dersim aşiretleri harbe girmek için mütemadiyen teşvik ediliyordu, fakat bunlar itidallarını muhafaza ve kurnazca bir siyaset takip ederek, türk ve rus ordularının durumunu gözlemliyorlardı.

Çelebi efendi Erzuruma yetişmişti, harp bütün şiddetiyle devam ediyor ve türk orduları gerilemeğe yüz tutuyordu. Dersimlilerin cihada iştiraki isteği durmadan tekrarlanıyor fakat Dersimliler aldırış etmiyorlardı.

Dersimliler, bir taraftan rus ordularını Dersime sokmak için tedbirler alıyor ve diğer taraftan da, ricat eden türk ordularına hücumle silah ve cephane elde etmek fırsatını bekliyorlardı. Aynı zamanda bir takım kürt kuvvetleri Elaziz vilayetini tehdide başlamıştı.

Erzincan merkezi bir mahşer, bir kıyamet halini almış, Erzurumdan kaçıp gelen ahali, subay aileleri perişan bir halde sokaklarda feryad ediyorlar, barınacak bir tek oda bile bulamıyorlardı.

14 Şubat 1916 da Erzurum düşmüştü, Çelebi efendide Erzincana dönmekte olduğunu ve kendisine bir konak kiralamaklığımı telegrafla bana bildiriyordu. Başka bir yer tedarik etmek mümkün olmadığından perişan bir halde maiyetiyle birlikte Erzincana dönen Çelebi efendiyi kendi konağıma yerleştirdim, mumaileh durumun pek feci olduğunu anlatıyordu.

Ordu kumandanı **Mahmut Kamil paşa** istifa etmiş ve yerine **Miriliva Vehip paşa** gelmişti. Çelebi efendi sihi sebeplerden dolayı Sivasa dönmeğe mecbur olduğunu, orada teşkilat yapacağını ve benim fahri yüzbaşı rütbesile aşiretleri sükunete davet etmek için Dersime gönderileceğimi **Vehip paşaya** bildirdiğini ve bu cihet tensibe iktiran ettiğini bana tebliğ ederek 15 Mart 1916 da Sivasa hareket etmişti, kendisinden ayrıldığım zaman!

«Dersime gidiyorsunuz, ceddin Hacı Bektaş size daima yardımcı olsun, sizden çok memnunum, Dersimlilere selam söyleyiniz, harbe iştirak etmediklerinden ve gelmediklerinden memnun kaldım, bu sözümü mektum tutunuz ve reislerden yalnız en emin olanlara söyleyiniz, sizi Dersime göndermekliğimde yine mecburiyetimdedir, Sivasa gidiyorum, orada da çok kalamıyacağım, tekkeye döneceğim, arzu ve emellerine nail olmalarına dua edeceğim» demişti.

Uğurlamak için **Çardaklı boğazına** kadar Çelebi efendiye refakat ettim ve orada biribirimizden ayrıldık.

Artık Dersimlilerin harbe iştirak etmeyecekleri tahakkuk etmiş ve Bektaşî tarikatının en büyük mümesili olan Cemalettin efendi de Hacı Bektaş nahiyesine dönmüş olduğundan, yaptığı teşebbüs aşiretler üzerine hiç bir tesir bırakmamış, alevilik— Bektaşîlik tarikat propagandalarının Dersim kürtlerinin asırlarca muhafaza ettiği milli görenek ve iştihatlar üzerine hiç bir teesir yapamamış olduğu pek bariz bir surette sabit olmuştu.

GALATALI DELİ ŞEVKET VAKASI

Erzurumun sukutu, rusların hücumunun devamı, türk ordularının geri çekilmesi ve Cemalettin efendinin avdeti Dersim ve hususiyle Doğu Dersim aşiretleri arasında umumi bir telaş ve kaynaşmaya sebep olmuştu. Doğu Dersimin **Demnan, Haydaran, Kureyşan, Karsan, Alan, Şeyhan, Suran, Yusufan ve Pilovank** aşiretleri 30 Mart 332de, onbin kişilik silahlı kuvvetlerle kısmen Mazkert, Nazmiye ve kısmen de Hozat, Pertek merkezleri üzerine hareketle bu ilçeleri tamamen istilâ ve türk memurlarını ortadan kaldırmışlar, Elaziz vilayeti istikametine dahi yürüyerek Kürdistan davasını emri vakı şeklinde halle çalışmışlar ve bütün o havaliyi hakimiyetleri altına almışlardı.

Bu hareketler sırasında türk taraftarlığı yapan Çarsancak (Karaçorlu) köyleri yağma edilmiş ve beyleri Elazize kaçmağa mecbur olmuşlardı.

Harekâtı; Haydari oğullarından **Paşa** ve **Fındık** ağalarla Kureyşanlı **Seit Ali** idare ediyorlardı. Durumu korkunç gören üçüncü ordu kumandanlığı El-Azizi onbirinci kolordu merkezi ittihaz ederek askeri tedbirler almıştı. İkinci ordu kumandanlığına **Ahmet İzzet** paşa getirilmiş ve merkez hükümeti kürt beylerinden Diyarbakirli **Cemil paşa oğlu Ziya y** tezelden Hozat mutasarıflığına göndermişti. Ziya, Seit Rizayı idaresindeki kuvvetlerle Hozata davet etmiş, hücum eden aşiretleri Hozat merkezine girmekten menetmesini tavsiye ve kürt milli isteklerini türk ve rus hükümetlerine bildirmekte serbest ve haklı olduklarını da sözlerine eklemişti. Zaten türk hükümeti kürt ayaklanmasını ve ihtilalın önlenmesini temin maksadıyla mumaileh Ziyayı Hozata göndermişti. Kendisine geniş salahiyyetler verilmişti. Dersimlilerin istekleri kabul edileceği Ziya tarafından vadedilmesi üzerine, Seit Riza mumailehe itimad etmişti.

Bu sıralarda ben ordu kumandanı **Vehip paşa** tarafından istenilmiştim. Huzuruna çıktığımda, bana hitaben «Çelebi efendinin tensibi mucibince Dersimde asayişin temini ve aşiretlerin hükümet merkezlerine tecavuz ve işgallerini önlemek ve harp sonunda kürtlerin milli isteklerinin yerine getirilmesinin temini için ordu adına kesin söz verdiğini bildirdi.» Bu sözlerine ilaveten de (aşiret reislerine tahsisatı mestureden verilmesi tensip edilen paranın tevzii için idari yetki ile Dersime hareketim lazım geldiğini bildirmişti.) Bana verilen bu ödev hakkında ikinci ordu kumandanlığına bildirik verildiğini paşa ayrıca izah ettikten sonra «**Dersimlilerin yardımından vazgeçtim, hiç olmazsa bize dokunmasınlar**» demişti.

Beraberimde askeri bir müfreze olduğu halde Kemah, Egin ve Hosta dağları istikametinden Çimişkezek mıntıkasına geldim. Bu seferimde bir gece **Tekke** köyünde konaklamış olduğumdan; civar aşiretler hareketimden haberdar olmuşlardı. Ertesi gün, Tekke köyünden hareketle Hozat merkezine gitmek üzere **Ulu Kale** mıntıkasına yetiştiğimde Koçan aşireti tarafından abluka edilmiştim, tabii teslim oldum. Aşiret reis-

lerinden **Hüseyin** ağa bizi teslim alarak, Dersime ne maksatla geldiğimi ve nereye gideceğimi bildiğini bildirdikten sonra, beni şahsen tanınmasına ve hatta aramızda **kivrelilik** denilen ananevi bağ mevcut bulunmasına rağmen bizi silahtan tecrid edeceğini ve milyonlara baliğ olan meblağların yanımızda mevcut bulunduğunu bildiği halde buna el dokundurmayacağını sözlerine ekledi.

Beraberimde olan altmış beş kişilik müfrezenin silahları alınarak bize serbest yol verildi. Hozata yetiştiğimde keyfiyeti Seit Rizaya bildirdim. Silahların geri verilmesi Koçan aşiretinden rica edildi isede, bu ricamız kabul olunmadı.

Hozatta mutasarıf Ziya ve Seit Rıza ile görüştüğümde sonra Elazize gittim, vali Sağır oğlu Sabitle de buluştum ve Dersimliler hakkında fikrini istimzac ettim.

Vali Sabit, zor bir durumda olduğunu, eğer Dersimliler sükuneti muhafaza ederlerse, haklı ve makul olan her çeşit milli isteklerini merkez hükümetine kabul ettirmeğe kefil olduğunu şeref ve namusuyla vaid ve temin ediyordu. Durumu idare için tekrar Hozata dönmüştüm. Hozatın Doğu tarafı hücum eden aşiretler tarafından tamamen abluka edilmişti. Aşiretlere haberler gönderiyor, çapulculuğa meydan verilmemesini ve milli isteklerinin makul bir tarzda iddia edilmesi zamanı gelmiş olduğunu propaganda ediyordum. Gönderdiğim haberlere karşılık olarak Hozattan çıkmaklığım, aksi taktirde Hozatı müdafaa eden aşiretlerle birlikte benim de katli ama maruz kalacağım bildiriliyordu. Bu hususta beni kandırmak için, harp cephesinde bulunan babam, hususi olarak bizzat Hozat merkezine gelmişti.

Cemil paşa oğlu Ziya, babamı tevkif etmeği tasarladığı halde, hatırım için tekrar Hozattan çıkıp cepheye gitmesine müsaade etmişti. Mutasarıf Ziya Hozatı muhafaza eden aşiretlere ve Seit Rizaya talisisatı mestureden külliyetli paralar veriyordu. Fikirleri milli istiklâl temini gayesine hazırlar gibi görünüyordu. Bu hengâme arasında Vehip paşa Dersim

merkezine gönderdiği şifreli bir telgrafla tahsisatı mesture parasının sarfının durdurulmasını bildirdi. Çanakkale **13 üncü firka** kumandanı **miralay Galatalı Şevket** kuvvetlerinin Dersime hareket ettiğini ilave ediyordu. Benim de orduya iltihakımı emrediyordu. Bütün bu hallerden aşiretler haberdar edilmişlerdi. Büyük aşiret kuvvetleri Elaziz istikametine doğru Pertek dağlarında müdafaa vaziyeti almış bulunuyorlardı.

Miralay Şevket fırkası Elazize varmıştı, mumailleli onbirinci kol ordu kumandan vekâletini dahi üzerine alarak, getirdiği kıtalar, kol ordu kuvvetleri ve bunlara inzimam eden çerkez alaylarıyla birlikte harekete başladı, kendisine Çarsancak beyleri piştarlık ediyordu.

23 Nisan 1332 de Pertek ve Çarsancak mıntıklarına hücum ederek Pilvank aşiretiyle şiddetli savaşlar yapılmaya başlandı. Şevketin ilk işi, güzergâhında ve Pertek mıntıkasında rastladığı müti ve fakir kürtlere gaddarane ve caniyane muamele yapmak, ahaliyi tehcir, köyleri yağma etmek, katliam yapmak, ve Pilvank köylerinden büyük bir kısmını yakarmak oldu. Bu sırada babamın dahi malları ve eşyası yağma ve mahv ettirilmişti.

Şevketin yaptığı bu cinayetler, zavvalı babamın ve türkün sözüne inanmıyanlarını haklı olduklarını ispata kafi delillerdi.

Babam ve kürt istiklalini korumak isteyen her millet sever kürt, türklerin mahza darda kaldıkları zaman kürtlere bol bol vaid eden ve darlık geçtikten sonra kürtlüğü imha için fırsat kaçırmıyan kahbe ruhlu insanlar olduklarını sezmiş bulduklarını, bugün o mübarek ve namuslu kürt kahramanlarının adını göz yaşlarıyla anarak takdir ediyorum.

Şevketin saçtığı dehşet, Dersimlilerin dikkat nazarını çekmişti. Gerek merkezlerde Ziya ile işbirliği yapan ve gerekse harb eden aşiretler, ordu merkezlerine ve Elaziz vilayetine tehdit amiz protestolar çektiler ve yapılan askeri hareket der-

hal durdurulmadığı takdirde, kendilerinin de hükümete karşı hücum'e kalkışacaklarını bildirdiler.

Türkiyenin mukadderatını idare eden İttihat ve Terakki partisi ünderleri, ermenilere yaptıkları gibi kürtleri dahi yıkılmakta olan Osmanlı Devletinin enkazı altında gömmek isteyenler ve müstakil bir Kürdistan yaratılmasına mani olmağa kullandıkları tedbir artık anlaşılıyordu.

Türkün kahpeliği kürtlerin gözünü açmış ve Şevketin yaptığı zulümler bir kürt birliği doğmasına sebep olmuştu. Bu sebeple, hükümete karşı harb eden aşiretlere yardım kuvvetleri gönderildi. Miralay Şevket fırkaları aciz bir duruma düştüler ve hareketten sakit bir halde kaldılar. Her zaman olduğu gibi bu defa dahi, yapılan cinayetlerin sorumluluğunu **çerkes alaylarının** üzerine atarak, Şevket işin içinden sıyrılmak istiyordu.

Sorumluluğun çerkes alayları üzerine yükletilmesi, bu alaylara karşı kürtler arasında şiddetli içbirar uyandırdı. Mercimek dağlarında mevki almış olan çerkes alayları üzerine şiddetli hücumler yapıldı ve neticede çerkes sivari alayının büyük bir kısmı kumandanı ile beraber imha edildi, kalan suvariler Elazize gerilemek zorunda kaldılar.

Dersimde başlayan umumi ayaklanma üzerine, miralay Şevket fırkalarının Dersimden çekilmelerine emir verildi ve bu emrin verildiği telgraf merkezleri vasıtasıyla Seit Rizaya ve bütün aşiretlere tebliğ edildi. Bu sefere iştirak eden Erzurum seyyar jandarma taburu dahi hemen Kızıl Kiliseden çekilerek Şevketin fırkalarıyla beraber ikinci orduya birleşti.

Yakılan köylere tâvizat verileceği Ziya vasıtasıyla aşiretlere bildirilerek, tatmin ve teskin edilmek istendi. Elaziz valisi Sabit, benim ikinci ordu emrine alınmağımı ve bu suretle idare bakımından Dersimde kalmaklığımı münasip görmüş idi isede, üçüncü ordu Kumandanı Vehip paşa buna katıyen rıza göstermedi ve Sivasın Kangal merkezinde üçüncü menzil müfettişliği emrinde istihdamına karar verdi ve Der-

simi mıntıkasından ayrılmaklığımı ısrarla emretti. Ben rahat-sız olduğumu behane ederek Dersimden ayrılmıyordum.

İkinci ordu kumandanı Ahmet İzzet paşa, Dersimlileri daha ziyade okşamak ve genel kaynakışı teskin etmek maksadıyla aşiret reislerini ordu merkezine davet etti, Dersimliler bu daveti reddettiler. Vali Sabit ve Ziya aşiretler nezdinde tekrar tavassutta bulundular ve Zıyanın ısrarına dayanamıyan aşiret reislerinden bir heyet seçilerek Elazize ve oradan da karargâh merkezi olan **Gazik** mıntıkasına geldiler. Bu heyetle birlikte ben de Ahmet İzzet paşanın verdiği aşiret usulu bir ziyafette hazır bulunmuştum.

Ziyafet esnasında Ahmet İzzet paşa aşiret ağalarının ağızlarına eliyle yemek ve kuzu dolması lokmaları veriyordu, askeri bando çalınıyor ve büyük dostluk gösterileri yapılıyordu.

Tabii bu ziyafet ve coşkun dostluk gösterileri aşiret mümessillerini aldatmak gayesiyle tertip edilmişti. çünkü, ziyafet esnasında İzzet paşa söze başhıarak:

Dersimlilerin her türlü istekleri harp sonunda yerine getirileceğini, miralay şevket fırkaları tarafından yakılan köylerin tamiri ve yağına edilen mal ve eşyanın bedellerinin tazmini için emirler verildiğini, İstanbul hükümeti bu kararları tensip ve tastik etmiş olduğunu, ballandıra ballandıra anlattıktan sonra; Dersimlilerin ne gibi istekleri varsa, bundan sonra mahalli vali ve mutasarrıflarla doğrudan görüşülerek arzuları yerine getirileceğini ve esasen Dersimin her türlü vergi, tekâlif ve askerlikten muaf olduklarını sözlerine ekledi. Bu sözlerden sonra; dünyanın mutasarrıf olduğu şu unumi harptan ve onun doğurduğu afet ve belalardan Tanrı Dersimi korumuş olduğuna şükredilmesi gerektiğini nasihat etti. Kurmay Başkanı İsmet beyi dahi ziyaret etmemizi söyledi,

Heyetle birlikte Kurmay Başkanı İsmetin yanına gitmiştik. Mümaileh konuşuklarımızı anlamak için kulağını eğiyordu, bundan sağır olduğu anlaşılıyordu. Bu zatın ıhalı hazırda Türkiye Cumhuriyet Başkanı İsmet Paşa olduğunu tahmin ediyorum.

İsmet dahi, İzzet paşa gibi nasihatlerde bulundu ve hatta kendisinde aşirete mensup ve aslen **Şamlı** olduğunu söyledi.

Heyet karargâhtan ayrılırken kendilerine verilen hediyeleri reddettiler ve yalnız silah ve cephane verilmesini istediler. İzzet paşa, ağalara mavzer silahları verilmesini emretti ve silahlar verilirken; «**bunları dostlarınıza değil, düşmanlarımıza karşı kullanınız!**» dedi.

Heyet Dersime dönmüştü.

25 Mayıs 1916da ruslar, **Eşek meydanından** (Tercan) **Mamahatun** mıntıkasına çok kuvvetli bir ordu ile hücum başladılar. Ahmet İzzet paşa, Dersimlileri heyecana getirmek maksadıyla, ilk önce **Kâzım paşa** vasıtasıyla Kiğinin **Kârir** ve **Hormek** aşiretleriyle, Plümerin **Çarekân** ve **Kureyşan** aşiretlerine kolordu kuvvetleriyle birleştirerek, ilerilemekte olan rus kuvvetlerine karşı harba sevkettirdi. Bu hareket kürt köylerinin yağma edilmesine ve yakılmasına sebep oldu. Çarekân aşiret reisleri **Mustafa** ve **Hasan** Batı Dersime, **Hormek** ve **Kârir** aşiretleri de çok perişan bir halde ve külliyetli telefât verdikten sonra Mazkert, Çarşacak ve Malatyaya hicret etmeğe mecbur oldular.

Bu muharebelerde, büyük bir cesaret ve kahramanlık gösteren ve **Şemdinan** mıntıkasında şehit düşen, **Kureyşan** aşiretinden **Haydar** hakkında kardeşi **Dürsün** tarafından Zaza dili ile aşağıdaki methiye söylenmişti.

Şemdino, Şemdina habe şemdino,
 Durs vano, bra şa Hayder, sere kho vadare
 Tic biya şirine tfank erzino,
 Şa Hayder vano, bra Durso, perode, ma perodime
 Ba devletra, mare par vecino,
 Durs vano, bra, pare tırki perskennay
 Fincana kafadi jaro ne şimino.
 Pane, pane, pane, şa Hayder pane !
 Milis taburan miande,
 Ze zereci neri, buvane,
 Drbetyane tobtı goni şonna,
 Bra, deho kemer şane.
 Şemdino, şemdino, habe yalle !
 Mar vano, meyte lace mın bere seka vialle!
 Biko dorme to yar u ağıyaro kano!
 De hore gran, gran binalle
 Pane, pane... İlh.
 Şemdino, şemdino, habe kâre !
 Durs vano, bra mın vadare seka feâre (piare)
 Maye vano, na dne, ça e ? şarire bia, mal u milke
 Lace mınra bia vare.
 Pane, pane... İlh.

Ahmet İzzet paşanın yukarıda sözü geçen planı sayesinde Dersimliler ruslara karşı kıskırtılmış ve burada genel bir kaynayı ve dayanış başlamıştı.

Rus orduları ise, pek arızalı olan Dersim mıntikasına yürümekten sarfınazar ederek, Munzur dağları ayırış sınırı kalmak üzere, 1916 Temmuz iptidasından itibaren, bir koldan **Mamahatun** ve **Sansa** deresinden **Kemah**, diğer koldan da **Kelkit—Bayburt** istikametinden **Çardaklı** boğazlarına ve **Trabzon** hattına hakim olmak istiyorlardı.

İkinci rus ordusu da, **Elaziz** cephesinden **Kiği** istikame-tiyle **Palandöken** dağlarıyla **Eşek meydanını** istila etmiş-ti. Bu suretle Dersim aşiretleri kendilerini ikinci ve üçüncü rus orduları arasında istiladan kurtarmış oluyorlar ve rus—türk ordularının tecavuzi hareketlerine karşı tedafü bir durum başarabiliyorlardı.

Miralay Şevket fırkalarının Dersimde yapmış oldukları me-zalim, Doğu Dersimliler üzerinde önemli bir intikam duygusu uyandırmıştı. Aynı duygu Batı Dersimlilere de yayılmış oldu-ğundan, ilk fırsatta yeniden türk ordularına hücum başladılar.

Rusların 25 Haziran 1916da büyük kuvvetlerle Erzincan üzerine hücum başladıklarını Dersimliler görüyorlar ve yalnız kendi mıntıklarını korumağı düşünüyorlardı.

Dersimlileri ve kürt alemini yeniden ruslara karşı müca-deleye sürüklemek için, **Vehip paşa** dahi Ahmet İzzet paşanın yaptığı hileye başvurdu ve kürtleri işe bulaştırmak gayesiyle, Balaban aşiret reisi Gül ağayı davet ederek kandırmağa ve aşiretiyle birlikte ruslara karşı harba sokmağa muvaffak oldu.

Bir hafta süren muharebelerden sonra, Gül ağa yaralandı ve cepheyi terkederek aşiretiyle birlikte yurdunu bırakıp mağ-lup türk ordusunun peşine takılarak Erzincana geldi. Burada Vehip paşadan ümid ettiği yardımı göremediğinden, 5 Temmuz 1916 da Dersime ilticaya mecbur oldu.

Türk üçüncü ordu merkezi **Peteriçten** Erzincana ve ora-dan da münhezimen **Su Şehrine** çekildi.

Ruşlar, Erzincanın Kuzeyinden sarkarak, Çardaklı boğa-

zına enmişler ve 11 Temmuz 1916 da Erzincan düşmüştü.

Dersimliler, türk ordu kumandanlığının hilesiyle kürtlerin uğradığı felaket ve sefaletin intikamını almak istiyorlardı. Bu sebeple, Kemah boğazına doğru çekilmekte olan **28** ve **36ncı firkaların** ricat hattı Dersimli Ovacık ve Gülap aşiretleri tarafından kesilerek, müdafaa teşebüsünde bulunan türk subayları imha ve firkalar efradı teslim alınarak, askeri teçizatları ellerinden alındıktan sonra efrad serbest bırakıldı.

DERSİMLİLERİN RUS VE ERMENİLERLE İŞBİRLİĞİ VE NETİCESİ

Erzincan merkezine gelen ermeni gönüllü alay kumandanlarından **Gövdinli Murat paşa** ve **rus generalı Lahof**, ermeni tehcir ve katliamları esnasında, ermenileri—kardeşlerimizdir diye—koruyan ve onlara sığınacak yer veren Dersimlilerle işbirliği yapılmasını teklif maksadıyla kürtlere haberler gönderdiler ve türk ordularına karşı elbirliğiyle hücum davet ettiler.

Bu davete, Elaziz vilayetinin **Koruk köyünden** olup alay kumandanı vazifesiyle orduda bulunan kürt **Mustafa Vefa** icabet etti ve taburuyla beraber Erzincan cephesinden ruslara iltihak eyledi.

Ruslarla Dersimliler arasında Kürdistan teşkilatı hakkında müzakereler başlamıştı. **Koçkirilli Alişer** Erzincana gelmiş ve bu hususta rus kumandanıyla muzakerede bulunarak rus subaylarıyla birlikte Koçkiri mıntikasına dönmüştü.

Kürt reislerinden Alişan ve Haydarla görüşülüp ve takip edilecek hareket hattı tesbit edilerek Dersimlilerle iş birliği meselesi kararlaştırmak üzere iken, üçüncü ordu kumandanı Vehip paşa Alişan ve Haydarı ordu merkezine getirterek göz bapsı altına almış ve Dersimle irtibatlarını kesmişti.

Alişer efendi, Koçkiri ve Dersim aşiretlerinin birleşme-

sini sağhyarak türk orduları Sivas mıntıkasına atıldıktan sonra, Kürdistan istiklalını ilan etmek arzusunda idi. Koçkiri aşiret reislerinin türk ordu merkezinde göz hapsi altına alınarak, Koçkiri Dersim irtibatının bu suretle kesilmiş olması ve iki mıntıka arasında henüz türk askeri kıtaları mevcut bulunması, Alişer efendinin planının tatbikinin tehirini mecburi kılıyor ve rusların Sivas cephesine müteveccih hücumlerinin neticesini beklemeyi icap ettiriyordu. Hadisatın inkişafını beklিয়েক, Alişer efendi kürt mümesili sıfatıyla Erzincanda kalıyordu.

Bu devrede, Fırat nehrinin Doğu ve Güney mıntıkaları temamiyla kürt nüfuzu altında olup, Dersime bağlı bulunuyorlardı. Dersimliler her hususta ermenilerle mütabık kalmışlardı, hatta Erzincanın işgalinden az sonra, 220 mevcutlu bir ermeni ve kazak müfrezesinin Erzincandan gelip Munzur dağlarını aşarak Ovacık merkezine ve oradan Koçan aşireti mıntıkasına geçmesine Dersimliler yardım ve müsaade etmişlerdi. Bu ermeni—rus müfrezesi kumandanının **Koç** ve **Şemkan** aşiretleriyle mahiyeti türklerce bilinmiyen esasat üzerinde müzakerelerde bulunması ve mahrem kararlar alınarak Erzincana geri dönmesi türk saltanat mahfilleriyle ordu merkezlerini telaş ve endişeye düşürmüştü.

Ovacık aşiretleri Pılırdaki türk hükümet memurlarını kovarak hükümeti işgal ve Erzinzana bağlı yerli bir kürt hükümeti teşkil ederek, Erzincan havalisindeki kürt köylerini nüfuzları altına almışlar ve türklerle her çeşit ilgi ve bağlarını kestirmişlerdi. Bu hadiseler Dersimde büyük sevinçle karşılanmışdı.

Dersimliler, rus kumandanı Lahof ve ermeni kumandanı Murat paşa ile uyuşmuş olduklarından Fıratın Doğu ve Güney mıntikasıyla, Doğu ve Batı Dersim ve hususiyle Ovacık mıntıklarında Kürdistan hakimiyeti altında muvakkat bir siyasi varlık taraflarca tanınmıştı.

Sözü geçen anlaşma gereğince, ruslar bu mıntıkaya müdahaleden sarfı nazar etmişler ve Kürt—Ermeni mıntıklarını

tayin ve tahdit etmek üzere, Fıratın Güney kısmında Abbasan aşiret merkezi olan **Girlevik köyünde Ermeni Korpüs** mümesilinin dahi huzuruyla istişareler başlamıştı.

Dersim bu suretle bilfiil türk hakimiyetini üzerinden atmış ve müstakil bir duruma girmişti. Ne yazık ki, öteden beri türklere kulluk eden bir takım soysuzların, Güney Kürdistan kürtlerinden teşkil etmiş oldukları **Hamidiye alayları**, halâ türk iğfalatına kapılmakta devam ve kürtlüğün milli menfaatlarına aykırı olarak, kardeş ermeni gönüllü teşkilatlarına ve rus ordularına karşı intihar savaşlarına devam etmişlerdi. Bu savaşlar hem bu gafillerin müstebit türk idaresi hesabına mahvolmalarını intac etmiş ve hemde yurt ve ocaklarının istila ve tahribine, hanümanlarının sönmesine müncer olmuştu. Hamidiye alayları adıyla adlanan ve türklere hesabına kardeş kanı döken bu intihar teşkilatı müstahak olduğu feci akibete uğradıktan sonra, bu alaylara gönüllü efrad yetiştiren aşiretlerin zavallı bekayasını perişan bir halde yurtlarını terk ederek Anadolu içerilerine hicrete mecbur olmuşlardır. Hesabına pala salladıkları türk hükümeti, bu betbaht muhacirlere yardım etmek şöyle dursun, mahza kürt oldukları için elden gelen fenalıkları yapmakta kusur etmemiş ve Vehip paşanın yaveri bu biçare kürtlerin yurtlarından soygunculuk ederek topladığı külliyetli emval ile ticarete başlamıştır. **Ali İhsan paşanın yaveri çerkes bir yüz başı** da, Kürdistanı soyduğu 18 sandık kıymetli eşyayı **İzmidin büyük Derbendine** taşırken tarafımdan görülmüştür. Bunu, türk dostluk ve himayesine inananlara bir intibah misali olarak burada zikred ediyorum.

Rusyada 1917 yılı sonlarında vaki olan büyük inkilap dolayısıyla meydana gelen durum, rus ordularının Erzincandan çekilmelerini icap ettirmiş ve aynı yılın sonlarında cep-helerde başlayan genel çekiliş hareketi, ermeni kuvvetlerini yeni askeri tedbirler almağa icbar etmişti.

Kumandan Lahof 1918 yılı ocuk ayında Erzincanı terk etmiş olduğundan, orada kalan ermeni kumandanlarından

Murat paşa, Dersimlilerle kuvvetli bir ittifak yapmak istemişti. Bu hususta **Alişer** efendiyle yapılan görüşmelerde bazı önemli şartlar üzerinde uyuşulamamış ve Murat paşanın teşebbüsü akim kalmıştı.

Alişer efendinin beyanatına göre, Murat paşa yalnız **Büyük Ermenistan amalini** takip eden bir proje teklif etmiş ve Kürdistan muhtariyet ve istiklali hakkında ittifaka girmekten çekinmiş olduğundan, kendisiyle uyuşmak mümkün olmamış ve bu sebeple meyusen Batı Dersime çekilmeye mecbur kalmıştır. **Murat paşa** Doğu Dersim aşiretleri reisleriyle dahi ayrıca anlaşmağa teşebbüs etmiş ve Keçelan aşiretleri reislerinden kayın biraderim **Ağabeyi**, Abbasan kabilesi reisi **Seit Ali** Ağa oğlu **Hüseini**, Lolan aşireti reislerinden **Mehmet, Ali** ve **Yusuf** ağa oğlu **Keko** ağayı kürtlerin mümesili sıfatıyla Erzincana davet ederek, dersimliler adına istişarelere başlanmıştı. Murat paşa bütün harp malzeme ve muhimnatının ermeni komitesi tarafından temin edilmesi şartıyla Dersimden kendi kumandası altında muhim savaş kuvvetleri teşkilatlandırılmasını ve derhal müşterek bir Ermenistan—Kürdistan istiklali ilan edilerek, devletin idaresinin kendi nüfuzu altında bulunmasını ve bunlara benzer başka ağır şartlar ileri sürdüğü için, bu kürt heyetiyle de uyuşmak mümkün olmamış ve kürt heyeti Erzincanı terk ederek Dersime dönmüştü.

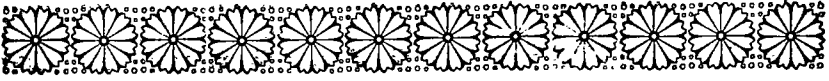
Vehip paşa fırsattan istifade ederek Dersimlileri türk görüş noktasına getirmek maksadıyla, Alişerin Rusyaya iltihakını mâzur görduğunu ilan ederek, mumalehi Ovacık aşiret reisleriyle birlikte **Suşehri** ordu merkezine davet ve taltiflerde bulundu, ordu merkezinde göz hapsi altında bulundurduğu Koçkirili Alişan ve Haydarı serbest bıraktı. Alişer, Vehip paşanın vadlerine emniyet etmedi ve Ovacık nuntikasına dönerek orada kaldı.

Benim için dahi türk idaresi başka bir tedbir düşünmüştü, ilk önce Kangalda menzil müfettişliği emrine verildiğim Dersim mutasarıflığına bildirilmiş olmakla, Kangala geldim. Men-

zil müfettişi **Abdurrahman**, burada beni sorguya çekti ve Dersimde kürt hareketlerine sebebiyet vermek ve Dersimlileri istiklal davasına sevk etmek ve ordu kumandanlığının emri hilafına izinsiz uzun müddet Dersimde kalmak suçuyla sanık olarak yasak altına alındım. Bu mevkufuyetime karşı, gerek Dersim aşiretleri ve gerekse Dersim valisi taraflarından Vehip paşaya protestolar gönderilmesi üzerine serbest bırakıldım. Serbest bırakılmaklığımı o sırada menzil müfettişliği yaveri olan **İzol aşireti** kürtlerinden **yüzbaşı Yusufun** dâhi yardımını almıştu.

Türk hükümeti, benim artık kürt mıntıklarında bulunmaklığım ve bilhassa Kangal gibi bir kürt muhitinde aşiretlerle mütemadi temas halinde olmaklığımda büyük mahzurlar görmüş ve bu hususta menzil müfettişliği kumandanlığınca orduya verilen bilgi üzerine, Giresun mıntika müfettişliği emrine nakledilmiştim.

DERSİMDE YAPILAN TÜRK TEŞKİLATI

(1 3 3 4)

Rus orduları Erzincanı tahliye etmiş, Erzurum—Erzincan cephelerinde ermeni kuvvetlerinden başka bir şey kalmamıştı.

Vehip paşanın Ovacık aşiretleriyle temasa girdiği, Erzincandaki ermeni mahfillerini kuşkulandırmaya başlamıştı. Kumandan Govdunlu Murat paşanın Dersimlilerle ittifak için yaptığı teşebbüs, ileri sürdüğü şartların pek ağır olması hasebiyle akim kalmıştı. Murat paşa, şartlarını tadil ve her iki taraf için kabulü mümkün mâkul tekliflerde bulunacak yerde, kürt köylerine hakarete ve kürtler lehine konferanslar vermeğe başlamıştı.

Buna karşılık, Dersimliler dahi Erzincan mıntıkasına mühim kuvvetler göndermeğe ve o havalideki kürtleri korumak için ermenilere karşı muhalif cephe almağa başlamışlardı. Bu durum, tabii türk mahfillerinin işine yaramış ve ele geçen bu fırsattan istifade ederek, bir takım aşiretlerden milis alayları teşkiline ve ermenileri o mıntıkadan geri atmağa güzel bir vesile olmuştu.

Ermeniler, türk kuvvetlerinin hücum hazırlığını öğrenmeleri üzerine, Erzincanı tahliye ve güzergahlarındaki kürt köylerini yağmaya ve ahaliyi imhaya başlamışlardı. Bu hareket kürtleri daha ziyade türklere yaklaştırmaya sebep olmuştu.

Türkler zayıflamış olan ordularını tanzim ederek hücum hazırlığına başlamışlar ve Palu mıntıkasında bulunan **dokuzuncu kolordu kumandanı Ali İhsan paşa, Hasan Lutfi** adındaki bir binbaşığı Doğu ve **Halit** adında diğer bir subayı dahi Batı Dersim mıntıklarına göndermişti. Bunlar Dersimlilerin ruhi ahvalinden faydalanarak ve para vererek harba iştirak etmek üzere mahallinde teşkilat yapmışlardı.

Erzincan ve Erzurum mıntikalarını kurtarmak ve **Kara Kazım paşa** ordusuna piştar olmak maksadıyla Dersimlilerden muhim kuvvetler seferber edilmişti.

Dersimlilerden bir kısmı, artık rus ordularının çekilmiş olduğunu ve ermeni kuvvetlerinin dahi yalnız kaldıkları için mağlup olacaklarını hesap ederek ve türk hükümetine karşı evvelce yaptıkları isyanları unutturmak için ona hoş görünmek lazım geldiğini düşünerek ve bolca verilen maaşlara kapılarak milis kaydolunuyorlardı. **Seit Rıza** ise, bu harekete katıyen razi olmuyor ve akıbetin tehlikesini düşünerek, kürtlerin bu hengâmede tarafsız kalmalarını arzu ediyordu, Dersimin bir çok aşiretleri Seit Rızanın bu fikrini tasvib ederek teşkilata iştirak etmiyorlardı.

Kumandan Halit, Seit Rızayı kandırmağa çalışıyordu, buna muvaffak olamayınca, hususi postalarla bazı Dersimlileri Erzincana ve oradan Seit Rıza ile alakası olan bir takım kürt ayanında Seit Rızanın yanına gönderdi.

Bunlar, bir hafta zarfında Dersimden Erzincana imdat kuvvetleri yetişmediği taktirde umum Erzincan kürtlerinin ermeniler tarafından imha edilmek tehlikesine maruz bulduklarını Seit Rızaya tebliğ ederek, mumailehin milli duygularını heyecana getirdiler ve Seit Rıza aşiretiyle birlikte Erzincan üzerine harekete geçti. Seit Rızanın bu hareketi yalnız kürtleri korumak maksadına münhasır bulunuyordu, çünkü, gerek Seit Rıza ve gerek Dersimliler, ermenilere karşı husumet mevkiine girmek istememişler ve hatta Doğu ve Batı Dersim aşiretlerinden büyük kısmı bu harekete bile asla iştirak etmemişlerdi.

Seit Rızaya ancak bir kısım Ovacık aşiretleri birleşmiş ve bunlar Munzur dağlarını aşarak 13 Şubat 1334te Erzincan merkezini harben işgal etmişlerdi.

Erzincanın işgalinden sonra, Erzuruma doğru hareket başlarken, Seit Rıza ile beraber bulunan ve **Deli Halit şöhretiyile** maruf olan kumandani, Seit Rızaya: **Aman Seidim,**

Kara Kazımden evvel Erzuruma biz girelimi, demiş ve hakikaten Erzuruma ilk olarak giren Seit Rıza kuvvetleri olmuştu.

Seit Rıza kuvvetleri Erzurumu, Bayburt istikametinden ilerlemekte olan Kara Kazım paşa kuvvetlerine terkederek Dersime dönmüşlerdi.

İşte bu suretle türkler, ermeni—kürt anlaşmazlığını kendi lehlerine istismara muvaffak olmuş oluyor ve iki kardeş kuvvetlerinin çarpışmasından müşterek düşman faydalanmış bulunuyordu.

Bu vakaaları yazarken duyduğum derin acı ile, kürt ve ermeni aydınlarını intibaha davet etmeği bir boyun borcu bilirim.

MİRALAY KÜRT HALİT BEYİN DERSİME

G Ö N D E R İ L M E S İ

(1 3 3 5)

Erzincan ve Erzurum mıntıkları rus ve ermeni kuvvetlerinden tecrid edildikten sonra, Dersimde yeniden bazı mahalli ihtilaller başgösterdi.

Aldandıklarını anlamış olan Ovacık aşiretleri, türk mıntıklarına akın etmeğe başladılar.

Türk hükümeti bu hareketlere karşı yeni bir hile tasarlamış olmalı ki, bu mıntıkaya kürt aşiret alayı kumandanı Cebanlı Halit kuvvetlerini gönderdi.

Dersimliler, gerek alay kumandanının şahsına ve gerekse efradına karşı hüsnü kabul gösterdiler ve hiç bir hadise çıkmaksızın, alay mümanaasız Ovacı'ya yetti. Bu durum türk hükümetinin dikkat nazarından kaçmamıştı. Her fırsatın is-

tifadeyi bilen türkler, kürt Halit sayesinde Ovacık mıntıkası aşiretlerinde hasıl olan sükünden dâhi faydalanarak, Ovacıkta bu kürt kumandan sayesinde yeniden bir türk kaymakamlığı tesisini başarmışlardı.

Kaymakamlık tesisi işi başarıldıktan sonra, kürt Halit bey alayının Dersimde ipkası türklerce mahzurlu görüldüğünden, bu alay orduya birleşmek üzere geri çekirilmişti.

KOÇKIRI KÜRT İSTIKLAL SAVAŞI

(1 9 1 8)

Mütarekeyi mütaakıp İstanbula gelmiştim. Koçkirili Mustafa paşa oğlu (...) da oraya gelmişti. Mumaileh ile birlikte **Kürt Teali Cemiyetine** intisap etmiş ve milli haklarımızın tahakkuku uğrunda çalışmağa başlamıştık.

O zaman, Kürdistan Teali Cemiyeti reisi, **Devlet Şurası reisi Seit Taha oğlu Seit Abdulkadir** idi. Kürt gençler arasındaki milli kaynaşma siyasi mahfillerin dikkat nazarını çekiyordu. Yapılan genel bir toplantıda gençler, **Kürdistan İstiklalının ilanına karar verilmesini ve Kürdistanda bundan sonra bir tek ecnebi kuvvet kalmamasını** istediler.

Meclis reisi **Seit Abdulkadir** bu isteğe muhalefet ediyor ve türklerin şu düşkün zamanında onlara darbe indirmekliğimizin kürtlük siarına yakışmadığını ileri sürüyor, şimdilik türklerle yardım etmekliğimiz lüzumunda ısrar ediyordu.

Reis Abdulkadir, gençleri kandırmak için, türklerin esasen bir Kürdistan kurmak isteğini kabul etmiş olduklarını ve **Osmanlı Padişahına** bağlı muhtar bir kürt idaresi tesisine rıza gösterdiklerini bildiriyor ve türkler bu vadlarından nükül eyledikleri taktirde, kürt milletinin bazı

kuvvetiyle hakkını almağa muktedir olduğunu beyanla milli gururumuzu okşamağı da unutmuyordu.

Bu sözlerinden sonra, gençlerin Kürdistan'a giderek Cemiyetimizin programı dahilinde teşkilat yapmasını tavsiye ediyor ve **Amerika Cumhur Reisi Vilson prensiplerine göre Kızıl ırmağa kadar** uzayan ve **Kürdistan Vilayetlerinin büyük bir kısmını içerisine alan (Büyük bir Ermenistan)** yaratılmasına katiiyen razı olmayacağımızı ve **Sevr Muahedesi gereğince** Kürdistan istiklalinin müdafaa edilmesi gerektiğini ileri sürüyordu.

Şurası dikkate şayandır ki, Seit Abdülkadir, kürt ve ermeni davasının halli için müşterek bir hudut dahilinde bir Kürdistan ve Ermenistan Federasyonunun yaratılması imkânı fikrine katiiyen yanaşmıyor ve müdafaa ettiği prensipte, müstakil bir Kürdistan'dan değil, ancak bir türk vilayeti mahiyetinde, bir kürt Muhtariyet mıntıkası fikrini müdafaa etmiş oluyordu.

Seit Abdülkadirin ileri sürdüğü bu formül, pek çok elastiki olup, türk diplomatlarının darda kaldıkları zaman, göz boyamak için ileri sürdükleri sözde **Müstakil Kürdistan** formülünden farklı hiç bir mahiyet arzetmiyordu. Şu halde Seit Abdülkadir, **Kürdistan Teali Cemiyeti** sinesinde bir türk ajanı rolünü bilerek ve ya bilmiyerek oynamış oluyordu.

Gençler, Seit Abdülkadirin bu mütalaalarından bir kısmını kabul ve büyük bir kısmını da reddediyorlardı, ki, bu suretle toplantıda iki çeşit fikir cereyanı baş göstermiş oluyordu.

Meclis üyelerinden, İstanbul Polis Müdürü Dersimli Miralay Halilin ıstırakıyla Seit Abdülkadirin başkanlığında yapılan başka bir toplantıda, bazı gençlerin teşkilat yapmak için Doğu vilayetlerine gitmelerine karar verildi. Dersimle Sivas—Koçkiri arasındaki münasebetlerin takviyesi maksadıyla da, o sırada İstanbul'da bulunan—şimdilik ismini açıklayamayacağım—Dersimli binbaşı (....)nın Eğin kaymakamlığına ve benim de

Sivas aşiretleri arasında bulunmaktığı temin için Zara—Divrigi—Kangal ilçeleri veterinerliğine tainim tensip edilmişti, fakat binbaşı(...)min muamelesi Harbiye Nezaretinden reddolunmuştu. Bu sebeple 1918yılı ilk teşrininde İstanbuldan ayrılarak Koçkiri merkezine gelmiştim.

Bu sırada **Ümraniye** nahiyesi müdürü; koçkirili Mustafa paşa oğlu **Alişan** beydi. İlk önce, Koçkiri aşiretleri reisi Mustafa paşanın kâlibi olan ve yukarıda adı geçen Alişerin Dersime giderek orada teşkilat yapmasına karar verildi. Bu sırada Sivas merkezinde bâzı fransız subay ve efradının do-laşmakta oldukları haber alınmış ve bu haber aşiretler arasında genel bir kaynaşma ve heyecan uyandırmış olduğundan, muhitte bir kararsızlık havası esmeğe başlamıştı.

Zara—Divrigi—Kangal—Hafik ilçeleri arasında temas-lara geçilerek, kürt nüfus kesafeti, bulunan **Ümraniye—Bey-pınar—Celallı—Sincan—Hamo—Zmara** ve **Domurca** na-hiyeleri merkezlerinde birer «**Kürdistan Teali Cemiyeti**» şubesi acılarak kürtler arasında kuvetli bir milli cereyan mey-dana getirmeğe muvaffak olmuşum. Aynı şekilde Dersimde de Alişer vasıtasıyla teşkilat yapılmasına devam olunuyordu.

Umumi eftar, bir taraftan yaptığımız bu teşkilatlanma ce-reyanıyla ve diğer taraftan da **Erzurumda Kürdistan bey-lerine sığınarak teşkilat** yapmak için kürtlerden imdad isteyen **Kuvayı Milliye reisi Mustafa Kemal paşanın** bu teşebüsüyle ilgileniyordu (Eylül 1919—1335).

Mustafa Kemal paşa, kendisiyle işbirliği yapmak için, Erzu-rumda Kürdistan bey ve şeyhlerinden kuvvetli teminat alma-ğa muvaffak olmuştu. Fakat, müşarünleh Erzincandan geçerken, Dersim ve Koçkiri kürtlerinin yapmakta oldukları teşki-lattan haber almış ve bundan kuşkuılarak ihtiyat tedbirleri aldıktan sonra, **Çardaklı** boğazından **Zara** ve **Sivasa** geç-miş ve Sivas valisi **Reşit paşa** vasıtasıyla beni ve arkadaşla-rımı Sivasa istetmişti. Bu dâvete yalnız **Alişan bey** icabet etmiş ve Sivasta Sultani mektebini merkez ittihaz etmiş olan

Mustafa Kemal paşanın huzuruna varmıştı. Mustafa Kemal paşa, «her ne kadar ne maksatla çalıştığımızı biliyorsa da, bunu bir defa da bizzat bizden anlamak istediğini» beyan etmişti. Alişan B.: «Amerika Cumhur Başkanı **Vilson** prensiplerine dayanarak, Doğu vilayetlerinin, Sivasın Kızıl ırmak hududuna kadar Ermenistana verildiğini ve kürtlerin hakkı nazara alınmadığını ve bu sebeple Kürdistan topraklarında kürt çoğunluğu bulunan mıntikalarda nüfus miktarı tesbit ettirilmek suretiyle, Osmanlı saltanatına bağlı Muhtar bir Kürdistan idaresinin ihtisası için ihzari çalışmalar yapmaktan başka bir maksat takip etmemekte olduğumuzu» bildirmişti.

Mustafa Kemal paşa bu sözlere karşılık olarak; «**Vilson prensiplerinin, şark milletlerinin azim ve iradesi karşısında paçavraya döndüğünü ve yırtılıp atıldığını**» beyan ettikten sonra, kendisiyle derhal Dersim mümessilleri sıfatıyla işbirliği yapmağımızı ve ileriye doğru hareket etmeğimizi teklif etmişti. «İstanbulda Devlet Şurası reisi Seit Abdülkadir den aldığımız direktif dairesinde teşkilat yapmakta olduğumuzun farkında olduğunu ve ne yazıkki, Seit Abdülkadır **Ferit paşa hükümetine** bir alet ve bir İngiliz uşağı mevkiine düşmüş bulunduğunu» dahi sözlerine eklemiş ve «**Kara Kâzım paşadan aldığı bir telgrafta, İngiliz casuslarından binbaşı Noelin Malatyaya gelerek Ferit paşa hükümeti tarafından gönderilen Bedirhanı ve Cemil Paşa ailelerinden bazılarıyla, Elaziz valisinin dahi adı geçen casusla işbirliği yaptıklarını ve Şivas Kongresi üzerine kürt aşiretleri tarafından hücum tertibatı alınmakta olduğu** bildirildiğini» Alişan beye söylemişti.

Mustafa Kemal paşa, Ferit paşa ile Seit Abdülkadır aleyhine bu hakaretleri savurduktan sonra, «Kürdistanın, Ferit paşa hükümetinin bu planına baziçe olmayacağından emin bulunduğunu, Erzurum kongresinde bütün Kürdistanın kendisine müzaheret edeceğine söz aldığını ve işte bu sebeple kendisinin bilhassa Doğu vilayetlerini temsil etmekte olduğunu» mağrur bir eda ile söyledikten sonra Alişan beyden ayrılmıştı.

Mustafa Kemalın bu beyanatının büyük bir kısmı hakikata aykırı idi, çünkü:

Birinci Cihan Harbı sonunda, Amerika Cümhur Başkanı Vilson tarafından yapılan müdafaa üzerine, Ermeniler, Adana vilayetinden itibaren Kafkasyaya kadar uzayan geniş topraklar üzerinde bir Ermenistan Devleti kurulmasını istiyorlardı. İstenilen bu arazi, Kürdistanı dahi ihtiva ediyordu. Bu sebeple **Pariste** toplanan **Sulh Kongresi**, kürt ve ermeni istekleri hakkında bir hall şekli bulmak üzere **Noel** adında bir İngiliz binbaşısını mahallinde tetkikat yapmağa göndermişti. 1919 yılı Eylül ayında, Noel **Birecik** istikametinden **Kürdistana** girerek, kürt ve ermenilerle temaslara başlamış, nüfus sicillerini tetkik ve bundan başka her iki unsurun hakiki sayısını tesbit için mümkün tedbirlere baş vurmuştu. Malatyaya yetiştiğinde, daha ileri gitmesine Mustafa Kemal paşanın, silahlı kuvetlerle engel olması üzerine, tetkikat ve seyahatını yarıda bırakarak Parise dönmüştü.

İşte Mustafa Kemal paşanın casus diye vasıflandırdığı binbaşı Noel bu adamdır ve vazifesi resmi bir vazife olup, Sulh Kongresi tarafından Ermenistan ve Kürdistan hudutlarının tayin ve tesbiti için ihzari bir rapor tanziminden başka hiç bir şey değildi.

Ahvalin şu karışıklığı sebebiyle, artık İstanbuldaki **Kürdistan Teali Cemiyeti** genel merkeziyle muhaberemiz kesilmişti. Durumun gerektirdiği ve kürtlüğün yüksek menfaatlarının teminine faydalı mahalli tedbirlere başvurmak zaruri idi.

Alişanın, Sivas vilayetinden mebus adayı gösterildiği bildiriliyordu. Bir taraftan kürt milli davası cereyanı ve diğer taraftan Mustafa Kemalın pek ustalıklı ve aldatici manevraları sayesinde meydana gelen milli menfaatlarımıza aykırı cereyan, aşiretler arasında ikicilik doğurmuş ve bazı menfaatperest kürtler, para ve payeye kapılarak, Türk hakimiyetini takviye için Mustafa Kemal lehinde propagandaya başlamışlardı.

Merkezle muhaberemiz kesilmiş olduğundan, talimatsız olarak ve kendi başımıza Kürdistanın diğer mntıkalarında meydana getirilecek milli menfaatımıza uygun harekâtın inkişafına ve bunun Dersimde teşkil edebileceğimiz milli kuvvetlerin hareket sahasına ilavesine çalışıyorduk.

Tehlikeyi sezmiş olduğumuzdan, Alişan Sivas mebusluğu adaylığından çekildi. Ben dahi, Mustafa Kemalın başkanlığındaki temsil heyeti hükümetine iştirak edemeyeceğimi Sivas vilayet mektupcusu Divrikli **Ayan bey oğlu** vasıtasıyla bildirdim. Çünkü, Dersimdeki teşkilatımızın inkişafı ümitlerimizi kuvvellendiriyordu.

Gösterilen lüzum üzerine Dersime giderek, babam ve Seit Rıza ile görüştüm. Alişer ile işbirliği yapmalarını sağladım, ve Ovacık kürtlerinin yardımında sağladıktan sonra, Koçkiriye döndüm.

Artık Dersimde büyük bir kaynaşma başlamış ve Ankara hükümetinden Kürdistan muhtariyetinin kabul edilmesi istegi ileri sürülmüştü. Hal bu ki, Ankara hükümetinin iğfalatına kapılan Kürdistan mebusları, İtilaf Devletlerine bir telgraf çekerek, **türklerden ayrılmıyaçaklarını** bildiriyorlardı (1).

Kürt muhtariyet ve bağımsızlık davasına, **milli benliklerini inkâr eden bu soysuzların indirdiği darbeyi hükümsüz bıraktırmak için, Dersimliler adına mufassal bir rapor** tanzim ederek, Kürdistan Teali Cemiyeti vasıtasıyla **İtilaf Devletleri mümesillerine** gönderdik. Bu raporda, Ankara hükümetinin lazyikiyle çektirilen ve mahiyeti yukarda yazılı telgrafta bahis konusu olan iddiayı red ve tekzip etmekle beraber, bağımsız bir Kürdistan yaratılmasını istedik.

Dersimden Kangal-Zara mntikasına döndüğümde, Ginyan aşireti reisi Murat paşanın, teşkilatımız hakkında Zara kaymakamlığına ifşaatta bulunduğunu öğrendim. Bu hiyanetin vukunu, Zara kaymakamının benden bazı izahat istemesi ve Dersime yolculuğumun sebebini Vilayete resmen bildirmesi dahi

(1) *Ankara Büyük Millet Meclisinde Kürdistan namına Mustafa Kemal paşa ile işbirliği yapan kürt mebusların sayısı yetmiş iki idi.*

teyid ediyordu. Zara kaymakamının Vilayete verdiği bildiride: teşkilatımızın gizli hususlara dair kısımlarının, Mustafa Kemalın başkanlığındaki Temsil Heyetinin gaye ve mefkurelerine aykırı bulunduğuna ve bu husustaki malûmat teşkilatımızın müessis üyelerinden biri olan Ginyan aşiret reisi Murat paşa tarafından verildiğine de işaret olunmuştu. Bu sebeple artık Murat paşaya karşı ketumî davranmağa ve ancak idareten temasta bulunmağa karar vermiştik.

Muradın aşireti efradı, bu soysuz ve zalime lânet okuyor ve artık bu ahlak düşkününe hiç bir saygı göstermeden Siyası tehdit ediyorlardı.

Kürt milli teşkilatına iştirak eden aşiretler arasında, türkçe konuşan alevî köylüler dahi vardı ve bunlar mükemmelen silahlendirilmişlerdi.

336 yılı başlangıcında, **Kangal** ilçesinin **Yellice** nahiyesinin **Hüseyin Aptal** tekkesinde önemli bir toplantı yaptırılmıştı. Bu toplantıya **Canbegan**, **Kurmeşan** ve diğer aşiretler ve o muntıkadaki bütün kürtler iştirak etmişti.

Toplantıda hazır bulunanların cümlesi andiçerek: **Sevr muahedesinin** tatbikiini ve **Diyarbakir, Van, Bitlis, Elaziz, Dersim—Köçkiri** muntikalarını ihtiva eden bağımsız bir Kürdistan teşkilini başarmak için silaha sarılmağa ve bu uğurda sonuna kadar savaşmağa tam bir ittifakla karar verdiler. Hüseyin Aptal tekkesinin sahibi olan aile ile mevcut alâkam, bu ittifakın tesisine muhim bir amil olmuştu.

Anlaşma gereğince, kürtler civar merkezlerden cephaneye tedarik ediyorlardı. Dersimden gelen son raporlarda, muntazam teşkilatlı **45 bin** kişilik bir kürt kuvvetinin Batı Dersimden harekete hazır bulunduğu ve bu harekete Doğu Dersim kuvvetlerinin de inzimam edeceği bildirilmekle beraber, Elaziz merkezinde dahi Kürdistan Teali Cemiyeti şubesi teşekkül ettiği ve Kürdistanın her tarafında milli heyecanın yüksek bir tarzda inkişaf etmekte olduğu bildiriliyordu.

Sivas mıntıkasının Doğu ve Kuzey bölgelerine kürtler tamamen hakim bulunuyor ve türk mıntıkalarını daima tehdit ediyorlardı.

336—920 yılı Temmuzunda, **Misto** kumandasındaki müfrezelerimiz Zaranın **Çulfa Ali** türk karakolunu baskın yaparak esir almışlardı. Bu sebeple türk hükümeti Sivas ve Erzincandan Kangal ve Zara merkezlerine muhimmat sevkedemiyordu. Kürtler, türk karakollarına hücum ederek, bunların cephanelerini müsadereye devam ediyorlardı.

1336 Ağustosunda, sabık jandarma kumandanı ve Refahiye ilçesinin Şadan aşiret reisi **Paşo**, önemli bir kuvvetle harekete geçerek, Kuruçaya gönderilmekte olan cephaneyi zapt etmiş ve türk askerlerini esir almıştı. Bu başarıdan sonra, Refahiye ilçe merkezini de işgal ve o mıntıkada kendisini resmen kürt milli kuvvetleri kumandanı ilan etmişti.

Durumu korkunç goren Sivas vilayeti, Ankaradan aldığı talimata göre, mahalli durumu düzelmek ümidiyle, Koçkiri aşiret reisi Alışanın Refahiye kaymakam vekâletine ve kârdası Haydarın dahi Ümraniye müdürlüğüne tayin edildiklerini ilan etmişti.

Genel durumumuzu yakından incelemek için tekrar Dersime gidilmek luzumunu duyuyorduk. Bâzi arkadaşlar ise, doğrudan doğruya siyasi harekete geçerek Kürdistan bağımsızlığını resmen ilan etmek istiyorlardı. Teşkilatımız kuvvelli ve Dersindeki kürt kuvvetlerinin istediğimiz anda harekete hazır bulduklarını kesin olarak ümid ediyorduk. Nihayet, Alışan beyin Dersime giderek durumu tesbit etmesi ve mahallinde yapılacak programa göre hareket edilmesi daha münasip olduğu kararlaştırıldı. Bu suretle Dersim ve Koçkiriden yapılacak harekete bütün Kürdistanın yardım edeceği şüphesiz görülmekte idi.

Biz bu kararları aldığımız sırada, yani 20 Ekim 336da, Dersimden hareket eden bir kürt kuvveti Giresundan EGINE gelmekte olan türk cephane kuvvetlerini Kuruçay ilçesinin **Kam-**

ho mintikasında muhasere ve cephaneleri tamamen müsadere etmişti. Alışan, Refahiye kaymakam vekili olması sıfatıyla Dersim kuvvetlerini takibi behane tutarak, yüz kişilik bir kürt müfrezesiyle Kuruçay—Kemahtan Dersimin Ovacık mintikasına girmişti. Burada aşiretler Alışanı iyi niyetle kabul etmişlerdi, çünkü Dersimdeki teşkilatımızın merkezi Ovacıktı ve Ovacık kürtleri Alışanın kürt milliyetçisi olduğunu biliyorlardı. Mümailehin yanlarına gelmiş olmasından faydalanarak, Kürdistanın bağımsızlığı davası uğrunda canlarını fedaya hazır olduklarını bir defa daha teyid ve antlarını yenilemişlerdi.

Alışan, Ovacıktan aşiret reisleriyle beraber Hozat mintikasına dahi gitmiş ve oradaki kürtlerle de temas etmişti. Hozat ve Çimışkezek mintikaları aşiretleri genel bir toplantı yaparak, kürt milli kurtuluş hareketinde birlik olduklarını, Kürdistanın bağımsızlığını ilana hazır bulduklarını, Batı Dersimden 45 bin kişilik muntazam bir kuvvetin (ki bu cihet Alışanın sicil kayıtlarına dayanmaktadır) teşkilatlandırıldığını ve Doğu Dersimlilerin de aynı nisbette yardıma bulunacaklarını bildirmişlerdi. Yapılacak bu harekete bütün Kürdistanın elbirliği yaparak ayaklanacaklarından emin olduklarını beyanla, bu milliyetperver kürt toplantısı üyeleri Alışanı temin etmişlerdi. Bu kararlarından dönmiyeceklerine dair de, Dersimlilerin seit zümresi ananeleri üzere, **Zülfikar Mur-tazaya** ve **parçalayıp niyaz makamında yedikleri elmaya** yemin etmişlerdi (1). Hozat aşiretlerine emniyeti olmadığı için, yalnız Seit Rıza bu yemine iştirak etmemiş ve ancak Ovacık aşiretleriyle kuvvetli bir birlik kurmakla iktifa etmişti.

Hozatta yapılan bu ittifak neticesinde, Ankara hükümetinden aşağıda yazılı sorulara karşılık istenmesine lüzüm görülmüştü:

1.— Kürdistan muhtariyet idaresine muvafakat eden İstanbul Saltanat Hükümetinin bu baptaki kararını Mustafa Kemal hükümetinin de resmen kabul edip etmiyeceğinin açıklanması.

(1) Bu remz hakkında Seitler fashına bakınız.

2.— Kürdistan muhtariyet idaresi hakkında Mustafa Kemal hükümetinin görüş noktası ne olduğu hususunda Dersimlilere acele cevap verilmesi.

3.— Elaziz, Malatya, Sivas ve Erzincan mıntıkları hapishanelerinde mevcut bütün kürt mevkuların hemen serbest bırakılması.

4.— Kürt çoğunluğu bulunan mıntikalardan türk hükümeti idare memurlarının çekilmesi.

5.— Koçkiri mıntikasına gönderildiği haber alınan askari müfrezelerin derhal geri alınması (15 Kasım 1336).

Merhum babam İbrahim efendi tarafından kaleme alınan bu Nota, Abbasan aşiret reisi Meço ağa tarafından Dersim mutasarıfı Rizaya verildiği zaman, Meço ağa mutasarıfa hitaben:

«Bu isteğimize 24 saat zarfında cevap gelmediği taktirde, (parmaklarını göstererek) bu parmaklarımla senin gözlerini çıkarırım!» diyerek mutasarıfı tehdit etmişti.

Mutasarıf, o gece Dersim merkezini terk ederek kaçmış, Elazize varmış ve keyfiyeti Ankara hükümetine bildirmişti. Ankara hükümet erkânı telaşa düşmüşler ve türk idare adamlarına mahsus hile ve aldatıcılık tedbirine baş vurmağa lüzüm görmüşlerdi. Bu maksatla Elazizden Dersim merkezine öğüt verici bir heyet gönderilmiş, ve bu heyet Kürdistanın isteklerinin kabul edileceğini bildirmişti. Türk hilesi yürümedi, Dersimliler öğütücü heyeti tehdit ederek kovdular ve Elaziz vilayeti vasıtasıyla Ankara hükümetine aşağıdaki telgrafı çektiler:

Elaziz vilayeti vasıtasıyla

Ankara Büyük Millet Meclisi riyasetine

Sevre muahedesi mucibince Diyarbekir, Elaziz, Van ve Bitlis vilayetlerinde müstakil bir Kürdistan teşekkül etmesi lazımlı geliyor, binaenaleyh bu teşkil edilmelidir, aksi taktirde bu hakkı silah kuvvetiyle almağa mecbur kalacağımızı beyan ederiz.

imza

25 Teşrin Sani 1336

(Garbi Dersim aşair ruesası)

Bu telgraflara Ankara hükümeti yazılı karşılık vermedi. Ancak, kürtleri oyalamak için Elaziz vilayeti vasıtasıyla, hükümetin Kürdistan isteklerine mütabakat ettiğini bildirmek suretiyle vakit kazanmak istediği, Sivas mıntikasına askeri tahşidat yapmasından anlaşılıyordu.

Mevsim dolayısıyla Dersim dağlarına şiddetli kar yağmıştı. Bu sebeple Koçkiriye imdat gönderilmesine ve umumi harekâtın icrasına imkân yoktu. Harekâtın ilk bahar sonlarında yapılması gerektiğini Dersimliler bize bildiriyorlardı.

Malatyanın Arapgir ilçesi mıntikasında Drejan—Atma ve Divriği dağlarındaki Parçikan aşiretleri de milli harekete iştirak edeceklerini vadetmişlerdi.

Programımız şu idi:

İlk önce Dersimde Kürdistan istiklalı ilan edilecek, Hozatta Kürdistan bayrağı çekilecek, kürt milli kuvveti Erzincan, Elaziz ve Malatya istikametlerinden Sivasa doğru hareket ederek Ankara hükümetinden resmen Kürdistan istiklalının tanınmasını istiyecekti. Türkler bu isteği kabul edeceklerdi, çünkü isteğimiz silah kuvvetiyle desteklenmiş olacaktı.

İlk adımı başarıyla aldıktan sonra, bütün Kürdistanın bizimle işbirliği yapacağına şüphe yoktu, çünkü milli kurtuluş ve ecnebi boyunduruğunu kırıp atmak milli vakarı olan her kürdün emeli idi.

Bu programımızın tatbik sahasına konması için ilk baharı beklemek zarurî idi, halbuki Ankara hükümeti durumdan ve teşebbüslerimizden haberdar olduğundan, zahirde mahalli asayışı temin behanesiyle, Koçkiri etrafına askeri müfrezeler gönderdi. Bu müfrezelerin asil işi harekâtı tarassud etmek olduğu anlaşılıyordu. Türkler bir taraftan bu askeri tedbirleri alıyor ve diğer taraftan yalan, hile ve desise yollarını da elden bırakmıyorlardı. **Meço** ve **Diyab** ağalarının Dersim mebusu olarak tayin edildiklerini, Kürdistanın her tarafından Ankaraya mümessiller geldiğini, kürtlerin arzularına uygun kararlar verileceğini, hatta esasen

MEÇO AĞA
Dersim mebusu
(27 Mayıs 1336 h.)

MUSTAFA
Dersim mebusu
(23 Nisan 1336 h.)

Kürdistan isteğini kabulda hiç bir mahzur bulunmadığını, Elaziz valisi, Mustafa Kemal adına ilan ediyor ve bu ilanı bizzat Pertek ilçesi merkezine gelerek Dersimli Meço ağaya bildiriyordu. Mutasarıf, bu gibi vaidlerle **Meço ağayı** aldatmış, Pertekten Elazize ve oradan da Ankaraya götürüp Mustafa Kemal ile görüştürmüştü.

Meçonun bu hareketini gören **Diyap** ağa dahi, Ankaranın kendine gösterdiği menfaat ve payeye kapılarak, kürt milli harekâtına arkasını cevirmiş ve Mustafa Kemalın tuzağına düşmüştü.

Mustafa Kemal; Ankara askerlik şubesi başkanı Dersimli **Mustafayı**, Sivasın **Aziziye** kazasına uzun seneler evvel yerleşmiş olan Dersimin Kara Bal aşiretinden **kolağası**lıktan emekli **Kango oğlu Ahmet Ramlizi**, ve **binbaşı kürt Hasan Hayrıyı** dahi kandırarak, bunların Dersim mebusu tayin edildiklerini acele olarak Dersimlilere bildirmiş ve

AHMED RAMİZ
Dersim Mebusu
(4 Ağustos 1336 h.)

HASAN HAYRI
Dersim mebusu
(1 Haziran 1336 h.)

bu suretle Dersim milli harekâtını zafa düşürmeğe muvaffak olmuştu.

Dersimin geniş halk kitleleri, paye için milli menfaatlarını unutan ve bu-gafletlerini sınırları pek pahalı ödeyen adları yükarda yazılı önderlerin ihanetlerine rağmen, manevi kuvvetlerini ve milli imanlarını muhafaza ediyorlardı.

Dersim fiylen bağımsızdı, idare başkanlığını Seit Rıza ele almıştı ve Kürdistan adına faaliyetine devam ediyordu. Ankara ile işbirliği yapan kürt mebuslarının menfaatsever kimseler olduklarını toplantı ve kongrelerle Seit Rıza kürtlere ilan ediyordu.

Ankarada bulunan Dersim mebusları Seit Rizaya gönderdikleri mektuplarda, kendilerinin Mustafa Kemal hükümetiyle işbirliği yapmaktan gayeleri Kürdistan haklarının muslihane yollarla temini olduğunu bildiriyorlar ve şahsi menfaat için

ihliyar ettikleri ihaneti bu suretle mazur göstermek istiyorlar ve yahut da, hakikaten türk hilebazlığına kurban olduklarının farkına varmamış bulunuyorlardı.

Mustafa Kemal, Alişanı da elde etmek istiyordu. Bu maksatla mumailehe Dersim mebusları vasıtasıyla haber göndererek Sivas mebusu sıfatıyla Ankaraya gelmesini ve bunu arzu etmediği takdirde Sivasta yüksek bir memuriyete tayin edilmek üzere Dersimden ayrılmasını tavsiye ediyordu. Bu vaid ve tavsiyelere, Dersim mebuslarının arzu ve isteklerine uygun olarak Dersime bir kürt mutasarıfı gönderileceğini de ilave ediyordu.

Alişan, mevsim dolayısıyla Dersimden ayrılmasına sıhı durumu elverişli olmadığını bildirdi. Seit Rıza, muhim bir kuvvetle Dersim merkezini işgal etti ve Mustafa Kemal'a çektiği bir telgrafla, Ankarada bulunan ve Dersimliler adına mebus tayin edilen şahısların Dersimi katiyen temsil salahiyetini hayiz olmadıklarını, Dersinin bağımsız bir kürt idaresi istediğini ve bu milli istek Ankara hükümeti tarafından kabul ve resmen ilan edildikten sonra, ancak Kürdistanın bir **Konfederasyon** şeklinde Ankara ile işbirliği yapabileceğini bildirdi.

Dersimlilerin bu isteği Ankarada bulunan kürt mebuslarının dahi dikkat nazarını çekiyordu.

Ben, merhum babam vasıtasıyla Seit Rıza ile irtibat ve münasebetimi daima muhafaza ediyordum, bulunduğum Zarakangal—Divriği ilçeleri aşiretlerinin maneviyatını kuvvetlendirmek için gereken propagandalara devam ediyor ve bu havali kürtlerine aldığım direktifleri bildiriyordum.

Bu sırada Mustafa Kemal, İstanbuldan hakkımda almış olduğu bir ihbar mektubunu **Sivas valisi Reşit paşaya** göndererek derhal tevkif edilmekliğimi emretmişti. Bu ihbar mektubunda, İstanbulda Kürdistan Teali Cemiyeti vasıtasıyla **Balya madeninde** çalışan 1200 kürt Dersimli ameleyi silahlandırmış olduğum, Sivas Dersim mıntıklarında Kür-

distan bağımsızlığı için teşkilat yapmakta bulunduğum ve türk milli kuvvetleri alehinde çalışan hain bir kürt olduğum bildirilmekte imiş.

Reşit paşa tevkifim işini Divrigi kaymakamlığına havale etmişti. Meseleden haber aldım, resmi vazifemi terkettim ve açıktan açığa Kürdistan harekâtı faaliyetine giriştim.

Dersimdeki teşkilatımızın başarıları, bulunduğum Sivas mıntıkası aşiretlerini galeyana getirmiş ve her tarafta kürt hakimiyeti başlamıştı.

Kürt hakimiyetine fiyili bir şekil vermek için, kürt halkında dikkata değer bir hazırlık ihtiyacı ve sabırsızlık başgöstermişti. Bu sebeple Sivas—Kangal—Divrigi türk postası Dumurca dağlarında **Canbegân aşireti** tarafından müsadere edilerek, posta müdürü Divrigili türklere Ayan oğlu Mustafa imha edilmişti (20 Aralık 1336 H.). Aynı günde Divrigi merkezinde bulunuyordum, fırsat ve behane arayan hükümet beni bu hadisenin mürettibi sıfatıyla apansız tevkifetti. İfadem alınırken Ayan oğullarına hakaret ettiğim behane edilerek tevkifhanede türklere müted olan usule göre ayağıma pranga vuruldu.

Tevkif hanede benden başka bir çok kürt gençleri de vardı. Türklerin bizim için fena bir akibet hazırlamakta olduğunu tahmin etmek güç değildi, bu sebeple tevkifhane divarını delmeğe karar verdik, işe başladık, tam kaçacağımız gece, Divrigi **savcısı Mustafa**, jandarmanın kumandanı ve kaymakam Sermet tevkifhaneyi basarak teşebüsümüzü akim bıraktırmışlar ve biz kürt gençlerini laleye vurmuşlardı. Tevkifhane divarını delmek teşebüsümüzün dışarıya ifşa edilmesi yine bizim kusur ve ihtiyatsızlığımızın mahsulü idi, çünkü, aramızda Divrigili bir türk dahi mevkuf bulunduğunu hisaba katmamıştık, ve teşebüsümüz işte bu türk tarafından harice haber verilmişti.

Boyunlarımıza lale takılırken, ben çok derin bir azap ve heyecana kapılmıştım. Bu ruhi haletin tesiri altında, Kürdistan milli istekleri hakkında şüphesiz pek acı sözler söylemiş olmalıyım ki, Savcı Mustafanın yanına yaklaşarak içten gelen

bir sevgi ile beni kucakladığına, yüzümden öptüğüne ve öperken kulağıma «**Bende kürdüm**» fısıldadığına hayret ve heyecanla şahit oldum.

Ben de kürdüm !

Bu ses, kaşki kürdü imhaya karar vermiş olan müstebit türk idaresine hala hizmet edan her kürdün vicdanında her an akisler yapsaydı. . . !

Mevkufiyetimden Dersim haberder edilmişti. Seit Rıza, Mustafa Kemaldan tahliyemi istemiş ve aksi taktirde kişin şiddetine rağmen büyük kuvvetlerle Sivasa hücum edeceğini bildirmişti. Mustafa Kemal, Sivas valisi Reşide şifreli bir telgraf vererek derhal tahliyemi emretmiş ve işe resmi bir şekil vermek için, Sivas Daimi Encümeninin müstacel idari bir kararıyla serbest bırakılmıştım.

Sivas valisi Reşidin ısrarlı davetine uyarak Sivas merkezine gittim. Bu sırada Sivasta yayınlanan **Yerli** gazetesi, mütaaddit* yazılarında beni **Kürt Cihangir Çetesi** önderliği cinayetiyle ittiham ediyordu.

Vali Reşit, beni Mustafa Kemal adına çağırıldığını, ve hakıkında İstanbuldan almış oldukları haberlerin mahiyetini bildirdikten sonra, yapmakta olduğumuz teşkilatın şu zamanda lüzümü kalmadığını ve bu hususta Dersimlilere nasihat vererek Ankara hükümetine sadık kalmalarının teminine çalışmalığımı rica etti.

Vali, beni daha ziyade kandırmak maksadıyla **bir harita çıkardı** ve bu harita üzerinde Osmanlı İmparatorluğunu işaret ederek, **İngiliz Hariciye Nazırı Loyd Corc, «Türkiye dünya haritasında siyah bir lekedir, bu siyah lekeyi bıçakla kazıyıp çıkarmak gerektir»** demiştir dedi, ve meyusane başını sallıyarak:— Bu gibi nazik bir zamanda türklerle işbirliği yapmaktığımız gerektiğini ve memleketimiz hakkındaki ecnebi ihtirasları izale edildikten sonra, Türkiye hükümetinin Kürdistanın haklarını kabul edeceğine katiyen emin

olmaklığımızı,—türklerin darda kaldıkları zaman yapmasını pek iyi bildikleri riyakâr ve nazikâne bir eda ile sözlerine ekledi.

Beni şahsen dahi tatının ve milli heyecanımı rüşvetle körletmek maksadıyla, hilebazlıkta yekta olan türk zekası şu planı hazırlamıştı :

Mustafa Kemalın emrine ve aşiretleri İskân Kanununa uygun olarak, bana bir çiftlik veriliyor, adıma tapuya tescili için İskân müdürü vasıtasıyla tapu dairesine yazılıyordu.

Bu çiftlik, Şivasın Koçhisar ilçesi dahilinde bulunan ve **Fertalli oğullarından** Hazineye intikal etmiş olan **Süleymaniye** adındaki çiftlik idi.

Vali Reşit, Mustafa Kemala bir telgraf çekerek hem tahliye ve hemde adıma bir çiftlik teşkil edilmiş olması için teşekkür etmemi ısrar ediyordu. Her iki cihetin Dersimlilere dahi ıblağımı benden talep etmeği de Vali paşa hazretleri unutmuyorlardı.

Tapu dairesince, Süleymaniye çiftliğinin namıma tesciline başlanmıştı, fakat bu rüşvet güttüğümüz amaca yetişmek için takip ettiğimiz yolda bir saniye bile durmaklığımızı temin edememişti, çünkü vatani olmıyan bir millet evladının malikânesi düşmanın istediği zaman geri alacağı aldatici bir varlık olduğunu bilenlerdendim. Bu sebeple milli ideal uğrunda çarpışmak zevkini cihan malikâneleriyle deyişemezdim.

Çiftlik, Kurmeşan aşireti dahilinde bulunuyordu ve bu durum hareketimiz için bize başkaca kolaylıklar temin ediyordu, çünkü o havalideki kürtleri teşcie ve milli emellerimizi propagandaya bu sayede güzel bir zemin elimize geçmiş bulunuyordu.

Sivas vilayetinin Doğu ve Kuzey mıntıkları temamiyle kürt nufuzunda bulunduğunu ve kürt fedai kuvvetlerinin her tarafta hakim bir durumda cevelan ettiklerini gördükçe, gözlerimizden meserret yaşları akıyordu. Burada kolaylıkla şubeler tesis ediyor ve teşkilatımızı genişlediyorduk. Hatta bu havalide uzun zamanlardan beri yerleşmiş ve kürt olduklarını

*Divriği hapishanesinde Kımıl Aziz
ve Mahmed Ali ile zincirli laleye takıldığım
(3 Ocak 1337 h.)*

unutmağa başlamış olan türkleşmiş kürtler istisnasız hareketime iştirak ediyor, kürt fedai çetelerine silahlarıyla ve malzemeleriyle birlikte iltihak ediyorlardı.

Kürt müfrezeleri, türk ordusundan Koçkiri teşkilatımıza iltihak eden **yüz başı Sadık**ın idaresinde idi. Askeri tertibat ve harekâtı mumailah tanzim ediyor, aşiretlerle irtibatı ve Dersimle münasebet ve muhaberatı dahi ben temin ediyordum. Durum arzu ettiğimiz şekli almış ve umumi harekâta geçmek için ilk baharın gelmesini, Dersim dağlarının geçit vermesini ve Büyük Kürt Davasını silahla hal edecek günün mukaddes şafağının açılmasını sabırsızlıkla bekliyorduk.

Fedailerin teganni ettiği kürt milli marşı ve kürt kahramanlık şarkıları her köyde, her evde kürt erkek ve kız çocuklarının

dudaklarından, kürdün asırlardan beri sönmeyen hürriyet aşkının bir zemzemesi gibi akıyordu, Kürdistanın efsanevi ruhu bütün kürt muhitine kanatlarını germiş olduğu duyuluyordu.

Türk mıntıka ve müfrezelerine yapılan hücum ve baskınlarda kürt milli marşı avazeleri, Kürdistanın yüce dağlarının yalçın ve azametli yamaçlarında sönmez büyük kürt imanının bir tekbiri gibi inlerken, milli bir gururla kürt göksünün kabarmaması mümkün değildi.

Bu sıralarda Sivas jandarma taburu Zaraya hareket emri almıştı. Sivashılarca **Zalim Çavuş** şöhretiyle yadolunan Şadan aşireti kürt yiğitlerinden **Hüseyin ağa** kuvvetleri bu taburla çarpışmağa başladı ve **Karaca ören** nahiyesinin **Kaya** mıntıkasında adı geçen müfrezeye indirdiği kati bir darbe ile teslime mecbur etti. Bu seyyar jandarma müfrezesi silah ve muhimattan tecrid edilerek efrad serbest bırakılmış ve bu haber Sivas merkezini korku ve heyecana düşürmüştü.

Sivastaki piyade fırkası kumandanı bir kısım kuvvetini Zaraya göndermişti.

Vilayet **baş mühendisi Emin** ve adını gizli tutmağa mecbur olduğum başka bir kürt aydını, **Kürtlük davasına yardım maksadıyla** Sivas haricinde benimle buluşarak, Mustafa Kemalın, hakkımda vali Reşide yazdığı mahrem şifrelere bilgi edinmişim. Bu gençleri, teşkilatımızın hedeflerine bağlı saymağa hakkımız vardı çünkü, bu sıralarda Güney Kürdistanda bizim gayemize uygun teşkilatdan bu gençler vasıtasıyla gereken malumatı alıyordık.

Harekâtın sorunlu şahsiyeti sıfatıyla belirmiş olduğundan, artık Sivas merkezine gitmekliğine zemin ve zaman müsait değildi, şu halde Kangal, Koçhisar ve kısmen Divriği mıntıkalarında bilfiil harekâtın başına geçmek zarureti hasıl olmuştu.

Birinci Cihan Harbı esnasında Sivasa muhacir olarak gelip bu mıntıkaya yerleşen Bitlisli **Kürt Aziz**, hükümetten aldığı hususi talimat gereğince **Celalli** mıntıkasına gelmiş ve

kürtler arasında milli hareketimizi akim bıraktıracak cereyanlar ihtasına çalışmakta bulunduğu anlaşılmıştı. Bu hayinin tedibine kuvvet gönderilmiş ve yapılan çarpışmada mağlup olan bu ahlak düşkününü kaçıp Sivasa dönmüştü.

Aziz hayininin bu son teşebbüsü, türklerin, birliğimizi bozmak için hileli yollara müracaattan geri kalmadıklarını ispat etmiş olduğundan, kürt kuvvetleri, türk askeri müfrezelerine karşı taaruzla başlamışdı. Sivas merkezinin durumu pek tehlikeli olduğundan Ankaradan imdat istenmişti. Bunun üzerine 18 Ocak 1337 de **fırka kumandanı Malatyalı Miralay Halis**, Sivasta ihtiyat bıraktığı **altıncı sıvari** alayıyla ve bu alay kuvvetine bir kısım makinalı tüfenk ve bir kaç top ilavesiyle, **görünüşte Erzincana geçmek bahanesiyle** Zaraya gönderilmiş ve Zara kaymakamı vasıtasıyla Kürt Haydar nezdinde teşebüsatta bulunarak, imha edilen seyyar jandarma taburunun askeri muhimmatının geri verilmesi istenmişti.

Bu teklif reddedilmişdi, bunun üzerine Ankara hükümeti, Haydarın Ümraniye nahiye Müdürlüğü vazifesinden çıkarıldığını Zara Kaymakamlığına tebliğ etmişdi. Miralay Halisin alayı da 15 Şubat 1337 de **Ümraniye** üzerine yürümek emri alınmıştı.

Halis, Ümraniye merkezine yerleştikten sonra, bir müddet istirahat edeceğini, istirahatını bitirdikten sonra Erzincana gideceğini ilan ediyordu.

Halisin bu ilanında bir hile olduğu seziliyordu, bu sebeple durum Dersime bildirilerek direktif istendi. Alınan cevapta, genel hareketin ancak ilk bahar sonlarında yapılması mümkün olduğu, o zamana kadar sükuneti muhafazaya gayret etmemiz ve yolların kış yüzünden kapalı olduğu bildiriliyordu.

Koçkiri aşiretlerine gelince: bunları sükunet halinde saklamak oldukça çetin bir işti, çünkü bu aşiretler yalnız başlarına kürt milli amalini tehakkuk ettirmeğe muvaffak olacakları kanaatiyle derhal harekete geçmek için ısrar ediyorlardı.

Kumandan Halis ise Ümraniyede vazife görmek için Başkumandanlıktan yeni bir emir aldığı ve hatta Mustafa Ke-

malın, Kürdistan isteklerine dair mahrem emirleri hakkında aşiretlere tebliğat yapmak üze; **Haydar, İzzet, Mahmut, Azemet, Mehmet** ve **Naki** beylerle diğerkabile reislerini bir araya tophıyarak tebliğat yapacağını ilan ediyordu.

Bu sözlerin bariz surette yalan ve bizi avutmak için tertib edilmiş bir komediya olduğunu anlamak güc değildi. Bu böyle olmakla beraber, ilk bahar sonlarını beklemek zorunda olduğumuz göz önünde bulundurularak, bizim de vakit kazanmağa ihtiyacımız vardı.

Ankara hükümetinin planı ise, kış çıkmadan, Dersim yolları açılmadan, Koçkiri mıntıkasındaki kürt elemanlarını birer suretle aldatarak teşkilatlarını parçalamak ve silah patlatmaksızın bunları, kısmen tevkif ve kısmen tebid ederek, yapılması mutasavver Dersim umumi harekâtından Sivas ve Koçkiri mıntıklarını tecrid etmekte.

Türk alayı, bahar yaklaştıkça projesini aceleleştiriyor, dışlerini açıktan açığa sırtıyor, yüzündeki maskeyi atıyordu. İlk önce kürt müfrezelerinin kaytsız şartsız teslim olmaları ilan ediliyor ve aksi taktirde köylerinin imha edileceği bildiriliyordu. Kürtlerde genel heyecan ve kaynaşma son haddine gelmişti.

Ardı arası kesilmeyen toplantılarda, derhal harekete geçmek istekleri ileri sürülüyordu, çünkü, kürt benliğinin tehditlere dayanamaz olduğu mâlûmdu.

4 Mart 1337de Miralay Halis Ümraniye merkezinde bazı kürtleri yakalıyarak bir bölük asker himayesinde Zaraya sevk etmek küstahlığını bile göstermişti. Bunu haber alan kürt kuvvetleri, müfrezenin önüne çıkmış, onu muhasere ederek **Yazı—Haci** mevkiinde teslim mecbur etmiş ve kürt mevkularını serbest bırakmışlardı.

Bu başarıdan sonra Miralay Halise şiddetli bir inzar verilmiş ve alayı ile birlikte kaytsız şartsız kürtlere teslim olması, aksi taktirde doğacak durumun sorumluluğu kendisine ayit olacağı bildirilmişti.

Halis, bu teklifi reddetmiş ve fakat, kürtlerin gazabını teskin için, türk hükümetinin kürtler hakkında fena bir fikir beslemediğini ve alayının Zara ve Sivasa dönmesi kararlaştırıldığından bu harekete yol verilmesine müsaade edilmesini beyan etmişti.

Kürtler bu yalana fiili cevap vermek lüzümünü hissettiler ve 6 Mart 1337 de Ümraniye merkezini her taraftan muhasere çemberi altına aldılar. Yirmi dört saat süren şiddetli muharebelerden sonra, **türk alayı teslim mecbur oldu. Kumandan Halis, hususi surette teşkil edilen kürt askeri Divanı Harbî tarafından yargılanarak ölüme mahkum ve ölüm kararı Ümraniye merkezinde Halis'in kurşuna dizilmesi suretiyle infaz edildi.**

Türklere karşı elde edilen bu parlak zafer üzerine **Ümraniye merkezinde Kürdistan bayrağı çekildi.**

Yapılan muharebelerde imha edilen türk alayının bütün top, makinalı tüfenk ve askeri teçizatı elimize geçtiği gibi binden fazla at, ve külliyetli miktarda nakliye katırları ıġtınam edildi.

Ümraniyede teşekkül eden bir kürt askeri heyeti marifetiyle türk alayına mensup subay ve askerlere terhis vesikası verilerek serbest bırakıldılar.

Adı geçen türk alayında bulunan kürt subay ve neferlere ve hatta çerkes subaylara Kürdistan silahlı kuvvetlerine iltihak etmek müsaadesi verildi.

Yukarıda anlattığımız olaylar Türkiyenin her tarafında büyük heyecan doğurmuştu ve Ankara hükümeti durumun pek korkunç olduğunu taktir ederek **Koçkiri kürt hadisesi diye** vasıflandırdığı bu duruma hususi bir ehemmiyet vermeğe başlamıştı.

Ümraniyeden Koçhisar mıntikasına geçilerek, **Kurmeşan** aşireti harekâtını **Şelt Azız** ve kürt subayları arasından seçilen **Zallım** ve kardeşi Hasan üzerlerine almışlardı. **Kangal** mıntikasında ise, **Çarek - Gınlı - Zaza - Canbek** ve **Şadyan**

aşiretleri seferber edilmiş ve bir müdafaa hattı tesis olunmuştu.

Ginyan aşiret reisi Murat paşa, kardeşi oğlu Efendiyi bir heyetle Ümraniyeye göndererek hakkındaki suizannın zail olmasını dilemiş ve kürt davasına sadık olduğunu yeminle temin etmişti. Kangal ve Sivas cephesinin müdafaasını da idaresine almışdı.

İlk önce Murat paşanın sadıkane bir şekilde üzerine aldığı görevi yerine getirmekte olduğu göze çarpıyordu.

Bütün kürt kuvvetleri hudutlarda savaşa hazır bir duruma getirilmişti. Alişan bey oğlu **İzzet** kuvvetleri, on iki Mart 1337 de Divriginin **Hamo** nahiyesine gelen Divriği jandarma bölüğünü tamamen esir etmişlerdi.

Ümraniyedeki savaş durumu ciddi tedbirler alınmasını gerektirdiği, Dersim, Erzincan ve Malatya aşiretlerine bildirildi, bunlardan imdat istenildi, hal bu ki mevsim kış olduğundan acil bir imdadın yetişmesine imkân olmadığı anlaşılıyordu. **Urfa** ve **Ayntaba** kadar yetişmiş olan fransızlardan yardım istemek düşünüldü, fakat kürt gençliği bu ecebî kuvvetten yardım istemeği kürt şerefine bir zül sayarak bu teklifi kabul etmediler, yalnız başımıza çarpışmağa öybirliği ile karar verildi.

Alişan bey oğlu **Mahmut**, Divriği cephesi kumandanlığını üzerine aldı, **Azamet** ve **Aşki** ise Kuzey cephesini muhafaza ediyorlardı. Kürt kadın ve çocuklar cephelerdeki muhâriplerimize erzak ve cephane taşıyorlardı, hatta bazı kadınlar silahlı olarak ateş hatlarında savaşıyorlardı. Kürdün tarihi kahramanlığının bu canlı misalları, milli dava uğrunda, kürdün sarsılmaz bir imanla çarpışmak bildiğini ispat ediyordu. **Kangal—Koçhisar—Divriği—Zara—Refahiye—Kuruçay ve Kemah** kazaları Dersim hududuna kadar işğalimiz altında idi. Bu mıntikalardaki bütün kürtler milli haklarını elde etmek için tamamen isyan halinde bulunuyorlardı. Bu sırada türk hükümeti, Temiz Mahkemesi Başkanı **Bitlisli Şe-**

fikin başkanlığında Koçkiriye bir heyet göndermişti.

8 Mart 1337 de Ovacık aşiretlerinden ancak 2500 mevcuttu bir kuvvet durumumuzu islahaya medar olmak amacıyla hareket etmek zorunda kalmış ve bu kuvvete mensup kürt kahramanları ayaklarında **hedik** ve **lekan** denilen kalburlar takılı olduğu halde karla örtülü Munzur dağlarını aşarak Kemaha gelmişlerdi.

Bu kürt kuvveti Kemah merkezinde türklerin mukavemetini kırarak, hükümet konağını ve Kemah derebeylerinin konaklarını yakmışlar ve kaymakamla jandarma kumandanını esir etmişlerdi. Bu başarıdan sonra, Fırat nehri üzerindeki **Şeytan köprüsü** denilen köprüyü tamir ederek, Kuruçay ilçesine girmişler ve burada da türk mukavemetini kırarak, hükümeti işgal ve kaymakamla buranın derebeylerinden **Şehsivar oğlu Mahmut** ve arkadaşlarını tevkif ederek muhakemeleri görülmek üzere Ümraniye merkezine getirmişlerdi.

Dersim kuvvetlerine kumanda edenler, **Pezgâvir aşiret reisi Bıra İbrahim, Maksudan reisi Polis Minzur, Çirpazin nahiyesi sabık müdürü Mustafa, Arslanan aşiret reisi Mahmut** ağalarla **Alişer** idiler.

Yukarıda sözü geçen kürt kuvveti Refahiye ilçesini, Divriği mıntıkası nahiye merkezlerini ve Koçhisar ilçesinin Cellaı nahiyesini dahi işgal ettikten sonra, suretini aynen aşağıya dercettiğim telgrafı çekmişlerdi;

Ankara Büyük Millet Meclisi Riyasetine
Nefsi Zara hariç olmak üzere ekseriyet azimesi
kürtlerle meskûn olan Koçkiri kazasıyla Divriği, Refahiye, Kuruçay ve Kemah kazalarının mümtaz bir vilayet haline ifrag ve teşkiliyle yerli kürtlerden bir vallinin tayinini, memurun adliye ve mülkiyenin yine vazifeleri başında bulunmasını dileriz.

11 Mart 1337 H.

Koçkiri aşireti reisi
MUHAMMET ve TAKİ

Sadattan
ALİŞER

Dersim aşiretleri reislerinden
MUSTAFA, SEIDHAN, MUHAMMET, MUNZUR

Her dara düştüğü zaman, hile yolunu tutmasını pek iyi bilen türk hükümeti, sözümlerine bir kürt olduğunu ileri sürerek kürtler arasına nifak bırakmak için saldırdığı Bitlisli adı geçen Şefikin başkanlığındaki heyeti Şarka doğru yürürken, Sivas beylerinden bazılarını da kuyruğuna takmış ve Haydar bey adlı adamın Boğazviran köyündeki konağına göndermişti (15 Mart 1337 h.).

Şefik, kendisinin bir kürt olduğunu, Kürdistan istiklalına taraftar bulunduğunu ve bunu temin için hükümetten her çeşit salahiyetlerle mücehhez olduğunu ileri sürerek, bu hususta kürt başkanlarıyla ve önderleriyle müzakereye geldiğini, ileri sürülecek bütün şartları hükümet adına kabule yetkili olduğunu ilan etmiş ve ancak müzakerelerin neticesine kadar kürt hücumlerinin durdurulması hususunu rica suretiyle yalançılık perdesini açmıştı.

Ne yazık ki, hayin Şefikin kurduğu bu dolap, bu defa dahi türklere bekledikleri başarıyı temin etmişti, çünkü; yukarıda adı geçen Haydar başta olarak, bir takım safdil kürtler bu yalanlara kapılmış ve kürtler arasında türklere muslihane uzlaşmak cereyanı başgöstermişti. Hal bu ki:

Merkez ordusu kumandanı **Nuriddin paşanın**, ordu tahşidatına devam ettiğini mahalli gazetelerin yayınladığı haberler teyit etmekte idi. Hatta 12 Mart 1337 de *Yozgattaki 53 üncü sivari alayı* Sivasa hareket ettiği, ve 14 Mart 1337 de *Amasyadaki 5 inci fırka hücum taburları ve Merzifundan 5 inci fırkanın 10 uncu alayının iki taburu, kudretli cebel ve grup toplarıyla mücehhez olarak Sivasa geldikleri dahi ayrıca tarafımızdan haber alınmıştı.*

Gönderdiğimiz telgraf üzerine, *merkez ordusu 13 Mart 1337 H. de İcra Vekilleri Heyeti tarafından aldığı geniş yetkiye dayanarak, 14 Mart 1337 H. den itibaren mevzii seferbeylik ilan ve 308—330 doğumluları dahi silah altına davet etmişti.* Bu tedbirden başka, *umum jandarma kuvvetleri dahi Sivas askerlik şubesi emrine verilmiş ve 54 üncü sivari alayı Sivastan Koçhisara, 32 inci sivari alayı da Tokattan Sivasa, Erzincan jandarma ve millis kuvvetleri dahi Re-*

*fahiye*ye gönderilmişlerdi, ve 15 Mart 1337 den itibaren *Sivas*, *Elaziz* ve *Erzincan* vilayetleri dahilinde ırfi idare ilan edilmişdi.

Diğer taraftan bu hazırlıkları engelsiz olarak ikmal için, Şefikin başkanlığındaki heyet, Haydarın konağında kürt aşiret reislerini aldatıp uyutmağa çalışıyorlardı.

Milletim için feci bir akıbet hazırlandığını görüyordum, bu sebeple artık hakikatı bütün çıplaklığıyla ortaya koymak mecburiyetini duydum ve Şefikin başkanlığındaki heyete hitaben aşağıdaki beyanatta bulundum:

«Ankara hükümetini temsilen müzakere ve Kürdistan haklarını kabul ve şartları tetkike geldiğinizi iddia eylediğiniz halde, diğer taraftan merkez ordusunun Koçkiriye karşı tethiş hareketi devam etmektedir. Şu halde hükümetin her türlü salahiyetine malik iseniz, evvel emirde askeri hareketin durdurulmasını temin ediniz, çünkü, ciddi bir samimiyet ancak bu suretle isbat edilmiş olabilir. Aksi taktirde, vazifeniz bizi aldatmaktan başka bir şey olmadığı, vaid ve sözlerinize güvenilemeyeceği malûmünüz olsun».

Bu beyanatım mecliste heyecanlı cereyanlara sebep olmuştu. Bilhassa Haydar, bu sarih beyanatımızdan memnun kalmamışdı. Mütalaamızı kabul eden diğer kürtler toplantıdan ayrılıp gitmişler ve Şefik heyetini tevkif etmeği bile tasavvur etmişlerdi.

Haydar ise hala heyeti kandırarak muvakkaten Kürdistan istiklal davasının sözünü ortadan kaldırarak, ordu hareketini önlemek fikrinde idi, çünkü bu suretle güttüğü amaç yalnız kendi malikânesini ordunun tecavuzundan kurtarmak ve müstakbelde mümkün olursa Dersimden gelecek imdat sayesinde yine kürt istiklal davasını ele almaktı. Haydar bütün düşüncelerinde tamamen aldanıyordu, çünkü merkez ordusu, nasihat heyetinin oyalamak planı sayesinde bütün hazırlıklarını ve tertibatını bitirmişti ve bu tertibata, Dersimden yapılacak umumi harekâtı karşılamak hususu da dahildi, çünkü

türk hükümeti, Dersim harekâtına esasen vakıf olmuştur. Sivas valisi Elaziz vilayeti vasıtasıyla, Dersim aşiret reislerine bir telgraf çekmiş ve mücadeleye devam edip etmeyecekleri hakkında bilgi vermelerini istemişti. Bu telgrafa cevap olarak, Dersim aşiret reisleri yine aynı yolla ve telgrafla gerek Sivas vilayetine ve gerek Ankara hükümetine: «**türk hükümetinin, kürtleri de ermeniler gibi tehcir ettirmek emelinde olduğunu bildikleri için, milli istekleri uğrunda ve meşru müdafaa durumunda savaşa devam edeceklerini**» bildirmişlerdi.

Alişanın Dersimde kalarak teşkilat yapmağa devam etmesi, Ankara hükümetini büyük müşkülât karşısında bulunduyordu, çünkü, Dersimden yapılacak mühtemel bir taarruza karşı, yunanlılarla savaşmakta olan türk kuvvetlerinden bir kısmını cepheden çekerek, ihtiyat olarak alıkoymak zorunda kalyordu.

Kürt harekâtı başarıyla sona erdiği ve Kürdistan türk topraklarından ayrılmaya muvaffak olduğu taktirde, Ankara hükümetinin artık mevkiinde tutunamıyarak inhilal edeceği şüphesizdi. Bu sebeple Ankara, Nasihat heyeti vasıtasıyla aşiretleri aldatmaktan başka çaresi olmadığını kestirmiş ve bu heyeti Koçkiriye göndermekle beraber, Sivas ve Ankara üzerine vukuu muhtemel hücumleri önlemek için de, türk Kurmay Heyeti, 14 üncü sivari fırkasıyla 13 üncü sivari livasını acele olarak Sivasa göndermiş ve harekâtın Doğu ve Kuzeye yayılmamasını temin maksadıyla dahi Elaziz ve Erzincan merkezlerine önemli kuvvetler sevk etmişti.

Bu durum karşısında, amacımıza başarıyla yetişebilmek için her zamandan ziyade birliğimizin takviyesi gerekiyordu, fakat ne yazık ki, Haydar; Nasihat heyetinin yalanlarına aldanmıştı ve bu sebeple Sivas vilayetinin kürtler tarafından işgaline ve Ankara üzerine kadar harekâtımızın genişlemesine içten engeller çıkmıştı.

Bu sırada Ankara Büyük Millet Meclisinde, Merkez ordu-

sunun Koçkiri üzerine hareketi müzakere ediliyor ve Kürdistan mebusu adını taşıyan ve kürtleri hiç bir suretle temsil etmeyen bir takım dalkavuklar, Mustafa Kemala hoş görünmek için, kürtlerin imhasını hedeftutan bu harekâtı, «muvafık» sedalarıyla tasvip ediyorlardı. Bu dalkavuklardan istisna teşkil eden yalnız Erzurum mebusu ve Şadan aşireti aydınlarından **Hüseyin Avni** olmuştu. Bu zat, kürtleri imha hedefini güden böyle bir hareketin icrasına itiraz etmek cesaretini göstermişti. Mustafa Kemal, bu itiraza cevaben: «ordunun Koçkiriye hareketi, tenkil maksadıyla olmayıp ileride vukuu melhuz büyük bir hadiseyi önlemek maksadına matuf bir tedip ve islah hareketi olduğunu» dermeyan ederak meclisten istediği kararı almış ve **Nuriddin paşa** acele olarak Sivasa hareket etmişti.

Nasihât heyeti ise, Haydarın konağında hala aşiretleri aldatmağa devam ediyor ve ordunun Koçkiriye hareketi hakkında yayılan haberleri yalanlıyordu. Merkez ordusunun Sivasa yettiği artık tevil kabul etmez bir şekilde tahakkuk ettikten sonra, Nasihat heyeti yapacağı bir iş kalmadığını kestirerek, güya orduyu Koçkiri üzerine yürümekten alıkoymak ve kürt isteklerini kabul ettirmeğe çalışmak için, Sivasa hareket zaruri olduğunu ileri sürerek, Koçkiriden Haydarın himayesinde ayrılıp gitmişti.

Sivas—Kangal—Malatya—Elaziz, Sivas—Zara şoseleri ordu kuvvetlerinin kontrolü altına alınarak buralardan seyahat yasak edilmişti.

Dersim ile Elaziz, Arapkir, Malatya, Egin ve Kemah arasındaki Fırat ve Murat nehirleri üzerindeki köprüler dahi kapatılmış ve geçit noktalarına askeri müfrezeler konuşmuş, gemiler bu kuvvetlere teslim edilerek münakale tamamen kesilmişti.

Dersim—Erzincan mıntkasına gelince: bu mıntıkada karlı ve başı dumanlı Munzur dağlarından geçmek esasen çok güçtü ve mevsim dolayısıyla vadilerde sular, nehir-

ler, çaylar çokun bir halde olup yağmur mütemadi bir surette yağmağa devam ediyordu. Tabiatın bu engellerine rağmen, savaş bütün şiddetiyle başlamıştı. Kürtler için artık bir ölüm kalım mücadelesi meydana gelmişti bu sebeple eli silah tutan erkek, kadın, kız ve hatta çocuklar bile güçlerinin yettiği ve ellerinden geldiği kadar savaşa iştirak ediyorlardı.

Yukarıda adı geçen Nasihat heyeti, Sivastan bir çok beyannemeler neşrederek, Haydarı teslime davet ediyor ve eskiden yaptığı vaidleri tenfiz edeceklerini bildiriyordu. Bu yalanlara ilave olarak, kürtlerin, **Dersimli baytar Muhammet Nuri** (bu satırları yazan) ve **Koçkirili Alişerin** iğfalatına kapılmamalarını halka tavsiye ediyordu.

Haydar, türklerin bütün sözlerinin ve vaidlerinin yalan olduğuna artık kanaat getirmişti, bu sebeple bütün kuvvetiyle harba iştirak etmeğe başlamıştı. Sivas—Koçhisar—Zara ve Sivas—Kangal hatları üzerinde şiddetli muharebeler başlamış ve aynı hatlarda Seit Aziz dahi bizzat muharebelere iştirak etmekte idi.

Sivas istikamelinden, Hafik cepesinde, Kurmeşan aşiretiyle muharebe eden orduya **kürt Aziz bey** kuvvetleri pişartlık ediyorlardı. Bu hıyanete rağmen, aslen kürt olup türkçe konuşan bütün alevi mıntukaları saflarımızda kürt milli davası uğrunda bizimle beraber cansiperane savaşa iştirak ediyorlardı.

Harbın ağırlık merkezi evelce Sivas ve Kızıl ırmak hattına münhasır iken, Kuzey Doğudan Girasunlu **Topal Osman** çete alayı, **Şeyran** jandarma kuvvetleriyle 20 Mart 1337 de Refahiye üzerinden Koçkiriye cephe açmışlardı.

Ecnebi hesabına av köpeği vazifesini yapmaktan zevk alan, namus düşmanı bu barbar çete alayları, zapttettikleri köylerde her çeşit zulüm ve melaneti yapmağa başlamışlardı. Masum kürt çocukları, bu canavarlar tarafından ateşe atılıp yakılıyor ve tüyler ürperten bu manzara karşısında; laz alayı adını taşıyan bu alçaklar zevk ve cunbuş yapıyorlardı. Kürt kuv-

vetleri, insan kıyafetli bu canavarlar üzerine şiddetle hücum etmişler ve bu suretle Doğu Kuzeyden dahi savaşlar başlamıştı. 25 Mart 1337 de Koçkirili **Beko** kumandasındaki kuvvetlerimiz, Topal Osman melunu kuvvetlerini bozguna uğratmış ve Refahiye'nin Taş Dibi mevkiinde muhasere etmişti. Erzincandan gelen 11 inci alayın 2 inci taburu ve kudretli dağ bataryaları lazların yardımına yetişerek alçak Topal Osmanı ölümden kurtarmışlardı.

Kahraman Koçkiri aşiretleri, artık yalnız başlarına kalmışlar ve arslanlar gibi savaşarak vicdansız ve hayin düşmana karşı ölüm dirim mücadelesi yapmağa devam ediyorlardı. Yağmurlar arasız yağıyor, harp sahnesi bir mahşer manzarası arz ediyordu. Bütün bu çetinliklere rağmen, kürt yiğitlerinde neşe, emel ve ümit katiyen gevşemiyordu, çünkü, kürtlük; namusu için, hayat hakkı için çarpışıyor. Topal Osman alayından bir çok canavarlar kürtlerin eline düşüyor ve kurşuna dizilmek suretiyle müstahak oldukları cezayı görüyorlardı.

Dersimden gelen aşiretlerin, **İlic ve Şeytan** köprülerinde, ricat hatlarını müdafaa maksadıyla bırakmış oldukları kuvvetler, Eğin ve Erzincandan gelen askeri müfrezelerine külliyetli telefata verdirerek mağlup etmişlerdi.

Erzincan hükümeti, Dersimlilerin hücumuna maruz kalmaktan endişe ederek mevzii seferbeylik ilan etmiş ve bütün ihtiyat subay ve erlerini silah altına almıştı.

Kemah, bir çok müşkülata geriden gelmekte olan, Ovacık aşiretlerine teslim olmuş olduğu için, ricat hattımız müemmen bir hale konmuştu. Divriğinin Zimara nahiyesi, Mahmut bey kuvvetleri tarafından işgal edilmişti. **Dostan ve Lordun** geçitlerinde karşılanan Divriği jandarma taburları tamamen mağlup edilmişti. Kangal aşiretlerinin iştirakiyle Divriğinin **Sincan** nahiyesine de hücum edilmiş ve 30 Mart 1337 de nahiyede mevcut türk müfrezesi teslim alınmıştı. Divriği merkezine ise, bazı emniyet mülahazaları ile girmekten sarfınazar edilmişti. Artık Dirijan ve Atma aşiretleriyle iltisak ve irtibatımız temin edilmiş ve arada hiç bir mania kal-

mamışken, ne yazık ki bu aşiretlerden bir yardım görülememişti. Arapkir jandarma bölüğü Divriğiye hareket ederken tarafımızdan yapılan güzel bir çevirme hareketiyle teslimine mecbur olmuştu. Bayburttan 11 inci alay ile dağ bataryaları dahi Erzincanda birikmek üzere hareket etmekte iken, **Filik Ali** ve **Paşa** beylerle aralarında Kuzeyde çetin savaşlar yapılmakta idi.

Durum bu merkezde iken, Kangal ağası kürt **Hacı ağa** (ki İttihat ve Terakki partisine mensup idi), türk hükümetinden aldığı talimat üzerine, Ginyan aşiret reisi Murat paşa ile **Yılanlı dağlarında** mahrem bir temas yapmış ve cephede harbin durdurulmasını mumaillehten istemişti. Murat paşa, Hacı ağa ile kurduğu plan dairesinde Beypınar nahiyesine dönerek, Celallı mıntikasında bulunan cephe kumandanlarımızdan Seit Azizi ve kürt kahramanlarından **Zalim** ve kardeşi **Hüseyin** çavuşları cephe ve erzak tevzii behanesiyle aldatarak konağına davet etmişti. Bu saf ve temiz kürt cengâverleri, Murat paşanın kurduğu tuzağı anlamıyarak konağına gelmişler ve silahlarını misafir odasına bırakarak kabul salonuna girmişlerdi. Aradan yarım saat geçmeden, Murat paşanın hazırladığı 40 kişilik silahlı bir kuvvet gafil kürt yiğitlerini derdest etmiş, ellerini ve kollarını bağlayarak tevkif eylemişlerdi. Hayin Murat, ordu kumandanına yazdığı bir mektupla, öteden beri türk hükümetine sadakatından dolayı ordu ile işbirliği yapmağa hazır olduğunu ve bunun başlangıcı olarak kürtlere yaptığı hıyaneti haber vermişti.

Vakayı haber aldığımda Murat paşanın konağına gittim, kendisiyle görüştüm ve mevküfları serbest bırakmasını istedim. Murat, beni ve beraberimde bulunan müfrezenin başlıca ileri gelenlerini yemek odasına davet ettiğinden, dışarı çıkmış ve heyecanla isteğimi tekrarlamıştım. Bu sırada Muradın kardeşi oğlu **Efendi** bana yaklaştı ve yavaşça kulağıma—**Muradın yaptığı bu muameleden kendisinin de canı sıkıldığını—söyledikten sonra, Zazaca—Aman Nuri bey ellerini öpeyim, şimdi bu canı herif seni de Zalim çavuş gibi tutacaktır, rica ederim, hiç durmadan**

buradan gidiniz!—dedi. Bu sözler beni ikaz etti ve Muradın benim için dahi kötü niyeti olduğunu anladım. Ben, belki sabaha kadar Muradı kandırır ve mevkurları serbest bıraktırım ümidiyle o gece konağında kalacağımı söylemiş olduğum için, Murat hakkımızdaki hiyaneti ferdaya bırakarak harem dairesine çekilmiş ve hizmetcilerine bizi misafir odasında intizar ettirmeği tenbih etmişti. Biz bu odadan **Zalim çavuşun** sesini işliyorduk, bu kürt kahramanı mütemadiyen—yaşasın Kürdistan, kahrolsun hayinler!— diye bağıriyordu. Aşiret halkından bir takım kimseler oraya toplanmış ve Muradın bu hiyanetini tel'in ediyorlardı.

Artık durumumuzun pek nazik olduğuna şüphe kalmamıştı. Verdiğimiz bir işaret üzerine, nöbetçilerimiz hemen hayvanlarımızı hazırlamışlardı, kimseye sezdirmeden bineklerimizle atladık ve Muradın muntikasından uzaklaştık.

Planımız, kuvvetli bir tertibatla Beypınar nahiyesine hücum etmek ve mevkurları Muradın elinden zorla kurtarmaktı, fakat ne yazık ki, Murat aynı gece mevkurları 200 silahlının muhafazası altında ve kendisi bizzat beraber olduğu halde, Kangal merkezine götürüp türk hükümetine teslim etmiş ve bu betbaht kahramanlar derhal Sivasa nakledilerek, 24 saat sonra Divanı Harpce ölüme mahkum edilmişlerdi.

Namuslu ve vatan sever her kürdün kalbinde ebediyen yaşayacak olan bu kahraman kürt çocukları, darağacına giderken—Yaşasın Kürdistan, yaşasın Kürdistan Teali Cemiyeti, kahrolsun Nureddin paşa!— diye haykırmışlar ve kürt milli marşını teğanni ederek, kürede yakışır bir cesaretle ölümü karşılamışlardı.

Alçak ve hayin Muradın bu cinayetine rağmen, aşiretinden bir kısmı kürt milli mücadelesini terketmemiş ve harba devam etmişlerdi. Aynı aşiret fedailerinden **Cığız Mehmet Alinin** kumandasında teşekül ettirilen önemli kuvvetler, Koçkiriye ve daha sonra da Dersime iltihak etmişlerdi.

Nureddin paşa ordusu, **Kurmeşan** aşiretine hücum ve

köylerini imhaya başlamıştı. Kürt cephesini idare eden **Kurmeşan** aşireli reisi **Eymerli Güzel ağa** harikalar gösterdikten sonra şehit düşmüştü. Bu cepheye kumanda eden **Zalim çavuşun** ve **Selt Aziz**in kahpece derdest ve idamları, o muntıkadaki aşiretlerin mağlubiyet ve inhizamına sebep olmuştu. Kuvvetlerimiz Koçhisar istikametinden Doğuya doğru çekilmek zorunda idi. Yalıncağ ve Karabel dağları ordu tarafından tamamen işgal edildiğinden, **Kurmeşan** aşireti kıs-

HÜSEİN AVNÎ
Erzurum mebusu
(23 Nisan 1336 H.)

men Koçkiri ve Zara istikametine ve kısmen de Kangal ve Divriği istikametinden **Şadan** ve **Canbegan** aşiretleri muntakalarına çekiliyorlardı.

Bu hezimet üzerine; hain Murat, **Selt Aziz efendi**yi daki Kangal merkezine götürüp, Kangal ağası Hacinin konağına teslim etmiş ve oradan Sivasa gönderilerek ordu **Örfi Harp Divanına** verilmişti.

Aziz efendinin gerek Sivas ve gerek Dersim kürtleri üzerinde pek büyük manevi nüfuzu olduğunu dikkat nazara alan türk askeri mahfilleri, mumailehin idamına cesaret edememişlerdi. Bu arada Dersimliler Ankaraya protestolar yağdırmış ve meclisteki kürt mebuslarının dikkat nazarlarını çekmeğe çalışmışlardı. Bundan başka, Dersimli meşhur **Ateş kuvvetleri** dahi Erzincan—Kemah arasını keserek, ricat hatımızı takviyeyi başarmışlardı.

Harp bütün şiddetiyle Koçkiri ve Ümraniye mıntıklarına mahsur kalmış ve bir kısım kuvvetlerimiz de Zara civarında harp ediyorlardı. Ümraniye cephesi kumandanımız **Azamet bey** dahi şehit düşmüştü.

Topal Osman çeteleriyle Şabinkarahisar jandarma kuvvetleri tarafından, Haydarın konakları yakılmış ve ecdadının mezar taşları bile tahrip edilerek; irtikap edilmedik hiç bir alçaklık kalmamıştı.

Dersimden **Kasım oğlu Munzur** kuvvetleri Beytan aşiretiyle Kemah mıntikasına gelerek, Kamarik nahiyesi aşiretleri dahi kendilerine iltihak etmiş ve bu kuvvetler Erzincanda toplanan türk kuvvetlerinin Koçkiri üzerine hareketini geciktirmeğe muvaffak olmuşlardı. Erzincanın Güney mıntikasında bulunan Aşuran aşireti dahi Dersimli Seit Rızadan aldıkları ilham üzerine, Erzincanı sıkıca tehdit ettiklerinden, Doğu cephesi bir dereceye kadar müemmen olarak harba devam ediliyordu, fakat Güney ve Batı istikametlerinde imdatsız kalan kuvvetlerimizi türk ordusu dört beş parçaya bölmeye muvaffak olmuştu.

Aşiret cephe kumandanlarından **Sabit ve Bahri beyler** de şehit düşmüşlerdi. Harp sahasındaki kadın ve çocukların Dersime iltica ettirilmesi kararlaştırılmıştı. İki bin kişilik bir kuvvetle Haydar, 24 Nisan 1337 de Erzincan ve Plümer istikametlerinden Dersime iltihak etmek üzere Doğu Kuzeye doğru yola çıkmıştı. Bu durum sebebiyle Erzincan merkezi büyük heyecan ve korku geçiriyordu. Haydarın kuvvetleri Doğuya doğru ilerledikçe, ordu kuvvetleri arkasını takip

ediyordu. Haydar kuvvetleri, Erzincanın Kuzeyinden geçerek Kureyşan aşireti içerisine yetişmişlerdi.

Haydarın planı, Kureyşan ve Balaban aşiretleri içerisinden, Plümér—Mamahatun geçitlerinden aşarak Dersime yetişmekti. Haydar, ailesi efradını Dersime bıraktıktan sonra, buradan alacağı kuvvetlerle yeniden Koçkiriye dönmek fikrinde idi. Fakat Haydarın kuvvetleri Kureyşan aşireti hududuna yetiştiklerinde, **yardım görecekları yerde**, bu aşiret reisi **Kör paşo** Erzincan türk hükümetinden kazanılmış olması hasebiyle, bir kaç bin silahlı kuvvetle Haydara karşı çıktı, Dersime geçmesine mani oldu ve muhalefeti halinde kendisiyle harp edeceğini bildirdi. Haydar, hiç beklemediği bu durum karşısında son derece müteessir oldu ve Kör Paşoya cevaben: «**Ben ırkdaşlarımla harp etmek ve onlara kurşun atmak istemem, geri döner giderim, mantıkamda ölürüm ve ölünceye kadar da, ancak milli haklarım uğrunda türk ordusuyla çarpışırım**» diyerek, kafilisiyle geri dönmeğe mecbur kaldı. Kendisini takip etmekte olan türk kütalarıyla karşılaştı ve bunlarla savaşarak tekrar Koçkiri dağlarına döndü. Bu arada, Haydarın Dersime yol almasını temin maksadıyla; Dersimli **Seit Abbas** kuvvetleri Kemahın **Hogus** geçitlerinde ve Seit Rizanın kardeşi oğlu **Zeynelin** kuvvetleri de Erzincanın **Arkegan** geçitlerinde mevzi alarak, Haydarın kuvvetlerine yol açmışlarsa da, artık mümaileh Dersime geçmekten vazgeçmişti.

Koçkirinın her tarafında cehennemi bir harp devam etmekte ve yağın şiddetli yağmur fırtınaları kürt kuvvetlerinin durumunu daha fazla güçleştirmekteydi. Topal Osman çeteleri vahşeti son haddini bulmuştu, teslim olan köylerin gençleri öldürölüyor, ihtiyarlar Batıya zorla gönderiliyorlardı. Türk ordusu, ormanları ateşlemiş ve her tarafta yangınlar meydana getirmiş olduğu için, kürt aileleri, dağlara, vadilere ve mağaralara iltica ediyorlardı.

Kahraman milletin bu çetin mücadelesi sırasında, yüzlerce kürt yavruları meyanında oğlum Ali dahi ölmüştü.

Koçkiri bu suretle milli istiklal davası uğrunda can verirken, Kureyşan aşiretinin hain reisleri Erzincana gelerek yaptıkları hizmete karşılık türklerden mükâfat istiyorlardı. Diğer taraftan dahi; Dersim mebusu sıfatıyla Türkiyede Büyük Millet Meclisinde sandalya işgal eden soysuzların mensup oldukları aşiretlerden, bir takım tiynetsiz dalkavuklar, Ankara-ya telgraflar çekerek, Koçkirilileri **şaki** diye tavsif, türk hükümetiyle birlik olduklarını, Kürdistan istiklaline dair hiç bir istekleri bulunmadığını bildirerek, ırklarının, namus ve şereflerinin düşmanlarına sadakat ve hulus arzetmek alçaklığını irtikâp ediyorlardı.

Koçkiri kürtleriyle işbirliği yapan Arapgir ve Malatya aşiretlerinden dahi artık bir yardım beklenemezdi.

Kürt şairi Alişerin, kürtce tanzim ettiği ve türkce karşılığını aşağıya dercettiğim şarkı; dağlar başında ve harp sahalalarında top, tüfenk terakeleri arasında teğanni ediliyor ve savaşçıların maneviyatını artırıyordu!

Koçkiri başladı harba,

Sesi gitti şarka garba.

Bir ordu asker geldi,

Dayanamadılar bu darba.

Dilo yaman, yaman, yaman,

Çiyan kırto berfo duman,

Mera bişin şahi merdan,

Êvdermane hemu derdan.

Ovacığın aşireti

Zapt eyledi memleketi,

Geriden imdat gelmedi,

Hozat çekmedi gayreti.

Dilo yaman

Kürdistanın orduları,

Kahr ettiler barbarları,

Vatan için öleceğiz,

istemeyiz moğolları

Dilo yaman

Yemin edenler elmaya,

Zülfükari Murtezaya,

Geriden teller çektiler,

Biz uymayız aşkiyaya.!

Dilo yaman, yaman, yaman,

Mera bişin şahi merdan

Êv dermane hemu derdan

Çiyan kırto berfo duman.

ALİŞER

Bu sırada Dersimden Seit Rıza ve Doğu Dersim aşiretleri Ankara hükümetini mütemadiyen telgrafla tazyik ediyorlardı. Mesele Büyük Millet Meclisine aks etmiş ve Koçkiri vakası etrafında şiddetli tartışmalar olmuştu. Bu tartışmalar esnasında, Erzurum mebusu Hüseyin Avni, ateşli demeçlerde bulunmuş ve ordunun Koçkiri üzerindeki gaddarane hareketini ve Topal Osman çetelerinin kanlı vahşetlerini belirterek kürt mebuslarını uyandıracak şekilde açıklamalar yapmıştı.

Asırlardan beri kürt milletini istismar eden ve kürt kanını emen tufeyli aşiret reisleri zümresinden olup, bir zaman kızıl Sultanlara hizmet eden ve şimdide Türkiye Büyük Millet Meclisinde kürsü işgal ederek yine **sayyadı bir insafa hizmetten zevk alan** alçaklar, kürt milletinin bu büyük faciası karşısında lakayt kalıyor ve can veren ırkının iniltileri, bu sefillerin vicdanında hiç bir tepki yapmıyordu.

Fakat tarih amansız bir hakimdir, o, düşmanla işbirliği yapan soysuzları bizzat düşman eliyle cezalandıracaktı. İbret....

Türk hükümetiyle işbirliği yaparak yüzbinlerce kahraman kürt çocuklarının, kürt vatani uğrunda dökülen masum ve mukaddes kanlarını müdafaa etmeyen, ırkının iniltilerini duymayan, bu menfaat düşkünü aşiret reisleri, zamanı gelince, birer birer, işbirliği yaptıkları türk hükümeti tarafından boğazlarına ipler takılarak boğulmak, beyinleri türk kurşunuyla patlatılmak, çoluk çocukları türk eliyle imha edilmek suretiyle milli davaya hiyanetlerinin cezalarını görmüşlerdir.

Kürdün geçirdiği tarihi kanlı imtilanda, Türkiye Büyük Millet Meclisinde, milletinin ızdırabını haykıran mebuslardan Hüseyin Avniye, Hasan Hayri ve daha bir kaç Doğu vilayetleri mebuslarının dahi iştirak etmiş olduklarını zikretmek tarihi bir borçtur.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılan tartışmalar sonunda:

(Bazı mebuslardan bir komisyon teşkiline ve askeri bir he-

yette birlikte Sivasa gönderilmesine, vak'a, mahallinde incele-
nerek neticesi Büyük Millet Meclisine bildirilmesine, ordunun
dahi, adil bazı islahat yapmakla iktfa etmesine ve alınacak
raporlara göre son kararın ittihazına karar verilmişti).

Türkiye hükümetinin ilan ettiği yukarıda belirttiğimiz resmi
yayınlamalara rağmen, türk ordusu harekâtını tadil etmemiş
ve kürtlüğü imha yoluna devamdan geri kalmamıştı.

Haydarın ailesi efradı yakalanarak Sivasa gönderilmişti.

Hayın Murat paşanın kuvvetleri, hükümet kuvvetleriyle iş-
birliği yapmışlardı. Kurmeşan, Canbeğan ve Şadyan aşiretle-
rinden teslim olmak mecburiyetinde kalanlar imha edilmişler-
di. Teslim olmıyanlar ise; Koçkiri kürt savaşçılarıyla birleşerek
türk ordusuna karşı çarpışmağa devam ediyorlardı.

Nuriddin paşa, Haydarı elde etmek için Sivas beylerinden
bazıların Zaraya getirip harp sahnesinde Haydarla bir mülâ-
kat yaptırmıştı. Sivas beyleri; bir çok vaidlerle Haydarı al-
datmış ve ordu merkezine götürmüşlerdi. Bin kişilik silahlı
mayetiyle birlikte ordu kumandanlığına teslim olan Haydarın
arkadaşlarından 400 kişi Sivas hapishanesine gönderilmiş ve
mütebaki 600 kürt, Batı vilayetlerine sevk bahanesiyle imha
edilmişlerdi.

Bu hiyanet üzerine, Koçkiride bulunan Dersim kuvvetleri
bir cephe tutarak Dersime ricat etmek kararını vermişlerdi.

Haydarın yerine, Koçkiri aşiretlerini amcası Mahmut idare
ediyordu. Mumailh önemli bir kuvvetle Dersime iltihak etmek
üzre ricata başlamıştı.

Alişer ve diğer aşiret fedai kuvvetleri kumandanları Nuri,
Sabri, Cıgız Memet Ali, Tarbazlı Meme. Kımıl Aziz, Dlo, Paşo
ve Abbas gibi savaşçılar da, kumandalarındaki kuvvetlerle Divri-
ği—Kuru çay—Arapgir dağlarından harp ede ede Dersime ilti-
haka mecbur kalmışlardı. Doğudan ricat hattımızı kesmeğe
çalışan 27 inci sivari livasının 53 üncü alayının ve Erzincan,
Bayburt, Kelkit ve Kemah jandarma kuvvetlerinin hücumleri-
ne maruz kalmıştık. Çok çetin savaşlardan sonra; Fırat nehri-

nin geçit mahallerinden ve İliç köprüsünden geçmiş ve buralarda şiddetli çarpışmalar yaparak Dersime iltihaka muvaffak olmuştuk.

Dersime iltihak eden bu önderler, Ovacık aşiretlerini kendilerine inzıam ettirerek geri dönmüşler ve Kemah kazasını muhasara etmişlerdi. Yapılan çarpışmalarda Topal Osman yaralanmış ve Giresuna gitmiş olduğu haber alınmıştı. Bu adam bir zaman Mustafa Kemalın mayetinde gizli vazifeler görmüş ve daha sonra Terakki Perver Hürriyet fırkasına mensup Trabzon mebusu **Şükrinin** katline iştirak etmişti. Bu sebeple, adı geçen fırka mensupları bu mel'unu Ankara sokaklarında beynini parçalamak suretiyle öldürmüşler ve menfur vucudunu ortadan kaldırmışlardı.

Nuriddin paşa, bir askere yakışmayan zulüm muameleleriyle yüreğini sovetamamış ve kürt kanı içmekle iştihasını tatmin edememişti, çünkü bu şerefsiz asker, her fırsat düştükçe: **«Türkiyede-zo-diyenleri imha ettik,-lo-diyenleri de ben kökünden temizleyeceğim»** der idi.

İnsanlık düşmanı Nureddin paşa, bu emeline muvaffak olamamışsa da, kendisinin Kurmay reisi ve damadı olup kürt düşmanlığıyla tanınmış olan Albay Abdullah Alp Doğan, generalliğe terfi ettikten sonra, son 1938 Dersim harbinde, umumî mufettişliği devrinde, bu hayin emeline kısmen muvaffak olmuştu.

Merkez ordusu karargahı artek Sivasa dönmüş, Koçkiri mıntıkası askeri mürakabeye tabi olmak şartıyla mülkiye idaresine verilmişti.

Bu sırada ordu kurmayı aşağıdaki tebliği neşrediyordu:

«Koçkiri reislerinden Azamet ve biraderleri Bahri ve Sabit beylerle Filik Ali ve Hamo ve Zaranın Çevirme Hanından Aziz, Taki ve Haydar bey müteallikatından Pehlivan ile Hüseyin ve Aşur ile beraber 159 kişi ve ayrıca 113 kişi meyyiten ve 113 kişi mecruhen elde

edilmiştir. Aynı zamanda 2000 tüfenkle 218 bargir ve 207 asker firarisi yakalanmıştır.

Görülüyor ki; yayınlanan bu ilanda yapılan harbin sebepleri ve türk ordusunun uğradığı telefat gizlenmiştir. Bu mü-nasebetle, Türk **Tarih Harp Encümeni notlarından** —ta-rafeynin kuvvetlerine dair— elde edilen aşağıdaki yazıyı açık-layaçak olursak; harekâtın ehemmiyeti belireceği şüphesizdir:

K U M A N D A N L A R

Birinci derecede Türk kumandanları

Merkez Or. kumandanı
Nurettin paşa

İkinci derecede Türk kumandanları

14. Sv. F. K. V. Kay. Ziya
13. Sv. L. K. Kay. Fahri
27. Sv. L. K. Ethem
Erzincan Müf. K. Bnb. Mah-
mut
Erzincan Müf. K. Bnb. Abdul-
lah
Giresun A. K. Osman ağa

Birinci derecede Kürt kumandanları

Koçkiri reislerinden Haydar,
Mahmut, Alışan, Naki, Aza-
met, Kör Rifat, Zalim Çavuş.

İkinci derecede Kürt kumandanları

Alışan bey zade Mahmut bey,
Baytar Nuri, Filik Ali, Aza-
met bey, Polis Munzur, Eczacı
Halil, Ovacak kazası aşiret reis-
leri.

14 Mart 1337 den itibaren türk küevvetleri

54. At P. F. Sv. A.

54. At. P. P. F. 6. Sv. A.

Ja. Sv. A.

308—330 ihtiyat Ef.

14. Sv. F.

13 Sv. L.

53. Sv. A.

5. F. H. T. B.

Sivastan

»

»

»

Erkan Harbiyeden

»

Yozgattan

»

5. F. A—10—T2	Amasyadan
5. F. Ku. C. B—T2	Merzifundan
32. Sv. A.	Tokattan
11. A. 2T.	»
J. A.	Erzincandan
Milis A. ihtiyat efradı	»
11. P. A. 2T.	Bayburttan
11. P. A. 2K. B. T.	Giresundan
1. Sv. A.	Şabin Karahisardan
J. A.	»
1. P. A. 1T.	Çimişkezekten
1. P. A. 2M. T.	»
2. Aş. B.	Arapkirden
2. Aş. B.	Eginden

14 Mart 1337 den itibaren kürt kuvvetleri

Sayı

500	Dersimli kuvvetler Nuri, Alişer, Munzur, İbrahim kumandasında Ümraniyede
300	Dersim kuvvetleri » » Munzur kumandasında Divriğide
200	» » Kemahın Terkiloğ dağlarında Koçkiride
300	» » » Erkiğan geçidinde Dersimli Ateş kumandasında Koçkiri
400	» » Kasım oğlu Munzur K.da Fırat üzerinde İliç ve Şeytan köprülerinde
300	» » Seit Abbas kumandasında Hogos dağlarında
150	» » Zeynel » Kemah cepesinde
2150	Yekün

Sayı

- 300 . *Koçkiri kuvvetleri Alişan Bey zade Mahmut ve Nuri kumandasında Tuzla köyü ve Çamözü dağlarında*
- 150 » » *Alişan, Mahmut ve Nuri K. Kara İbo köyü civarı*
- 85 » » *Filik Ali kumandasında Bağlama dağlarında*
- 1500 » » *Haydar, Azamet, Taki beyler kumandasında Boğazviran ve Karataş muntakalarında*
- 500 *Kurmeşan* » *Güzel ağa kumandasında Koçhisar çephesinde*
- 1500 *Kangal aşiretleri kuvvetleri, Zalim Çavuş kumandasında Kangal—Divrigi dağlarında*

6185 Yekün

«**Giresun jandarma kumandanlığından** matrut yüzbaşı kürt Sadık harekât isyanıyeyi idare ediyordu. 180 kilometro tul, 80 kilometro arzında takriben 15000 kilometro mürebbaı muntika, kürtlerin işğali altında idi. İşte Koçkiri isyanı tarihte kürtler namına bir siyah leke daha bırakarak bu suretle sönüp gitti» diyerek Türk Tarih Harp Encümeni notlarını kapatmaktadır.

Sivasta, Divan Harp Örfi, 400 mevcutlu suçluyu (!) sorguya çekiyor ve Ankaradan gönderilen Tetkik Heyeti dahi incelemelerde bulunuyordu.

Haydar ve arkadaşları ifadelerinde, harekâtı, bir Kürdistan istiklal davası mücadelesi olarak göstermekle beraber, bunun amel ve müsebbiplerinin başlıcalarının dahi Dersimli Muhammet Nuri ve Koçkirili Alişer olduklarını ileri sürerek, Nasihat Heyetinin vaidleri yerine getirilmediğinden bu harba sürüklenmek zorunda kaldıklarını dermeyan etmişlerdi.

Haydarın ileri sürdüğü müdafaa tarzı, mevküfler arasında

münaferet doğurmuş olduğundan, Haydar bunlara hitaben: «Dersimli Muhammet Nuri ve Alişer şimdi Dersimde serbest bulduklarından, ben, sizi ve bizi kurtarmak maksadıyla bu ifadeyi verdim» diyerek meseleyi halletmişti.

Nasihat Heyetinin verdiği raporda: Haydar müdafaa ve himaye ediliyor, vakaya müsebbip olarak Koçkirili Alişer ve Dersimli Baytar Nuri gösteriliyordu.

Harp Divanı; Haydar ve Seit Aziz ile diğer 15 arkadaşlarının vicahen, Koçkirili Alişer, Dersimli Baytar Nuri, Mustafa paşa oğlu Mahmut, Tarbazlı Memo, Dilo, Sabri ve diğer 95 kişinin dahi giyaben idamlarına, kalan sanıkların, derecelerine göre müebbet, onbeş ve beş yıl olmak üzere muhtelif hapis cezalarına karar vermişti. Bu suretle 400 mevkufan ancak 110 kişinin sorumsuzluğuna karar verilmiş isede, bunların dahi sürgün edilmeleri tensip edilmişti.

Bu karar, Tahkik Heyetinin raporuyla birlikte Büyük Millet Meclisine gönderilmişti.

Dersimden mütemadiyen Büyük Millet Meclisine telgrafalar yağdırılıyor ve Sivastaki mevkufaların tahliyesi isteniliyordu.

Kürtler, resmi muracaatlarını filen teyit için, Dersim ve Koçkiri kuvvetleriyle Erzincan—Kemah—Egin istikametlerinden Zara ve Divriği mıntıklarına kadar önemli akınlar yaptırmağa dahi başlamışlardı.

Zara—Erzurum ve Sivas—Kangal—Divriği hatlarında sey-rusefer çok muhataralı bir duruma girmişti. Doğmurca—Yılanlı dağlarında, Beypınar ve Zara kapılarında jandarmanın kuvvetleri mütemadiyen fedailerle müsademe ediyorlardı.

Büyük Millet Meclisi, Dersimin durumunu Türkiyenin Genel siyasetine aykırı görüyordu.

Güç bir durumda kalan Mustafa Kemal, Alişer ve Dersimli Baytar Nuri mustesna olmak üzere bütün mabkûmların affını ve Sivastaki Harp Örfi Divanının lağvını meclisten istedi. Meclis bu isteği tamamen kabul etti. Keyfiyet Sivas ve Koç-

kiri mıntıkalarında ilan edilerek, ölüme mahküm bütün mevkuflar serbest bırakıldı. Ancak, Haydar Koçkiriye gitmekten men edilerek Sivasta ikamete ve Seit Aziz dahi Celallı nahiyesinde göz hapsine tabi tutuldular.

Tahliye edilen mevkuflardan büyük bir kısmı, hürriyetlerini tahdit eden bazı şartlar dahilinde Koçkiriye dönmüşlerdi. Sözü geçen affın Dersimde bulunan Koçkirililere şumulu yoktu.

Dersimdeki Koçkiri fedaileri, faaliyetten durmamışlardı. Dersime türk kuvvet ve nufuzunun girmesi mümkün değildi.

Ağdat denilen Seit Riza mıntıkasında, Kürdistan bayrağı dalğalanıyordu. Türk kuvvetlerine karşı sistemli akınlar yapılıyor ve bu akınlar türk hükümetini şaşırtıyordu. Bu sebeple Büyük Millet Meclisi; bir kararla, Dersim mebuslarından bir kısmını, Erzincan mebusu **Haci Fevzi** ile birlikte Nasihat

HACİ OSMAN FEVZİ
Erzincan mebusu
(22 Ağustos 1336 H.)

Heyeti olarak Dersime gönderdi. Dersim mebusu Diyak ağa, Mustafa Kemal ile pek samimi olduğunu söylüyor, beraber aldıkları fotoğrafları gösteriyordu. Mustafa Kemal bir gün kendisine, «**şayet Ankaradan çıkarak Dersime gelsem, mücadelemizi başa çıkarmak için yüksek dağlarınız ve büyük mağaralarınız var mıdır ?**» diye sorduğunu bizlere söylüyordu. Bu sırada Yunanlılar Ankara kapılarına yanaşmış oldukları için, Mustafa Kemalın Diyak ağaya bu sorusunda önemli bir mana gizleniyordu.

Türk hükümetinin durumu pek nazik idi, çünkü, bir taraftan Yunan ileri hareketi ve diğer taraftan Dersimlilerin istiklal davası uğrunda yaptıkları savaşlar; Türkiye Büyük Millet Meclisini ikinci bir afv kararı vermek zorunda bırakmıştı.

Bu karar,—Dersimli Baytar Nuri ve Alişer müstesna olmak üzere —Alişan ve arkadaşlarına teşmil edilmekte idi. Bundan sonra, Mustafa Kemal, Dersim aşiretlerine izafeten Seit Rıza ile telgraf muhaberesine başlamış ve sükunetin muhafazasını rica etmişti.

Erzincan mebusu Hacı Fevzi dahi Erzincana gelmiş, Seit Rıza ve Alişanı müzakereye davet etmişti.

Seit Rıza, Alişanın ısrarı üzerine mülakata muvafakat ederek, Ovacık aşiretlerinden bin kişilik bir kuvvet almış ve Alişanla birlikte Erzincanın Kısmıkör köyüne gitmişlerdi. Buraya müfti Hacı Fevzi, Erzincan valisi Ali Rıza ve bir kısım Erzincan eşrafı gelmiş bulunuyorlardı.

Seit Rıza, müzakere esaslarının tesbit edilmesi işini öhteme bırakmış olduğundan, 24 maddelik bir talepnameyi hazır bulunanlar huzurunda okudum. Erzincan valisi;

«Bu şartların teklif usulu, ancak bir hükümetin diğer bir hükümetle müzakeresi usulu olduğunu ve bu cihetin nazik bir mesele bulunduğunu» beyan ettikten sonra, Dersimi türk hükümetine bağlı bir mntıka telakki etmek şartıyla muzakereye başlamak icap edeceğini söyledi.

Bu sözler, kürtler arasında asabiyet uyandırdı ve—Artık

biz türklerle uyuşamayız!—sesleri yükseldi.

Biz, Ankara hükümetince Kürdistanın haklarının itiraf edilmesi, Koçkiriye tazminat harbiye verilmesi, yerli kürtlerden bir vali tayini ve kürtce tedrisat için kürt mektepleri açılması hususundaki isteklerimizi Dersimliler adına tekrar ısrarla talep ettik, fakat Alişan bu talepleri yolsuz gördü.

Türk heyeti, Alişanın Dersimden çıkmasını diledi, ve Koçkırinin çok zarar görmüş olan mıntıkalarına tavizat vereceğini vadetti. Heyet, aynı zamanda, ekseriyeti kürtlerle meskûn bulunan mıntikalarda kaymakam ve diğer memurların kürtlerden intihap ve tayin edilmesini de derühte etti.

Vali Ali Riza, isteklerimizin bir çoğunu Ankara hükümetine yazacağını ve kabul ettireceğini şerefiyle vadetti. Bu vadi Erzincan türk beyleri dahi Erzincan ahalişi adına teyit ettiler.

Haci Fevzi ise, Mustafa Kemaldan aldığı yetkiye dayanarak isteklerimizin Ankara Meclisince kabul edileceğine yemin ve Alişanın Erzincan merkezinde ikamet etmesi şartıyla Dersimden çıkmasını ısrarla rica etti.

Heyetin gayesi, bu suretle ihtilal içinde bulunan Erzincan ve Sivas mıntıklarının sükûnete kavuşmasını temin idi. Müzakere ertesi gününe bırakıldı. Seit Riza civar kürt köylerine gitti. Alişan ve müfti Haci Fevzi Kismikörde kaldılar.

Seit Riza, ertesi gün toplantı yerine geldiğinde, Alişan ve Haci Fevzinin o gece Erzincana gitmiş olduklarını hayretle haber aldı.

Seit Riza ve aşireti efradı müteessiren Dersime döndüler. (15 Haziran 1337 H.).

Alişanın Erzincana gelmesi Ankara hükümetince memnuniyetle karşılandı ve ailesi de Sivastan Erzincana gönderildi. Bir müddet sonra, Alişan ve Haydar Koçkiriye gönderilmişlerdi.

Heyet tarafından kabul ve vadedilen isteklerimize gelince:

Müfti Fevzi Ankaradan Seit Rizaya bir mektup gönderiyor ve bu mektupta isteklerimizin prensip itibarıyla kabul edildiğini bildirdikten sonra, Alişan ve Haydarın tekrar Koçkiriye gitmelerine ve Refahiye ile Kuruçay kaymakamlıklarına tayinlerine karar verildiğini ve keyfiyetin merkez ordusu kumandanı Nurreddin paşaya bildirildiğini dahi verdiği malûmata ilave ediyordu.

Müfti Fevzi, Erzincan beylerine yazdığı mektupta ise:

«İsteklerinizin tamamen kabul edilmesi için, muhitimizin asayiş ve selameti namına Erzincan valisi Ali Rıza beyin Ankara hükümetine yaptığı teklif, netice itibarıyla Koçkiri hadisesine memur Nuriddin paşa tarafından reddedilmiştir. Aralarında zuhur eden bu noktai nazar ihtilafı üzerine, vali Ali Rıza bey Heyeti Vekileye istifanamesini taktim etmişsede kabul edilmemiştir ve vakı ısrarına binaen Olti valiligine tahvilen Erzincandan ayrılmıştır» deniliyordu.

Daha sonra, Diyarbekir ve Elaziz valiliklerinde bulunmuş olan Ali Rıza insanlığa hizmet eden vicdanlı bir zat olduğunu ispat etmişti. Ne yazık ki, mumaileh maksadını zalimlere anlatamıyacağını idrak ederek, en nihayet memuriyet hayatından tamamen ayrılmağa mecbur olmuştu.

Ankara hükümeti Yunan ordularını tamamen mağlup ettikten sonra, Alişan ve Haydar İstanbulla çağrıldılar, ikamete mecbur bırakıldılar. 1931 de ilan edilen umumi aftan faydalanarak Koçkiriye dönmelerine müsaade edildi isede, Zara kaymakamı Şükrü eliyle teşkilatlandırılan bir suikasta maruz kaldılar. Bu suikast, Haydarın ve Alişanın Ümraniyede ikamet ettikleri bir odaya bombalar atılmak suretiyle icra edildi. Bombalar betbaht Alişanı parça parça etmiş ve Haydar ağır yaralı olarak kurtulabilmişti.

Tahsil görmüş olan ve eyi hazırlıklı bir kürt aydını bulunan Alişanın feci akıbeti, Koçkiri ve Dersim aşiretleri arasın-

da derin bir acı bırakmıştır.

* * *

Koçkiri harekâtı esnasında hiyaneti sabit olan Ginyan aşireti reisi Murat paşadan intikam almak ve hiyanetinin cezasını vermek zamanı gelmişti.

Murat paşa, Sivas, Zara, Divriği, Kangal mintikasında büyük bir şöhret kazanmıştı ve durmadan türkler hesabına çalışıyordu. Örfi Harp divanında Koçkiri harekâtı hakkında yalan-yanlış bir çok ifşaatta bulunmuştu. Aşiretini kendisine karşı köle ve esir haline getirmişti. Aşiretinden hiç bir kimse mal, can ve ırzından emin değildi. Zulüm ve soygunculukla pek büyük servet toplamıştı. Ormanlar arasında, aşiretin mesiregâh mahallerinde konaklar, kâşaneler yaptırmıştı, zevkusefa içinde yaşıyordu. Sivas ve civar merkezlerden, büyük küçük türk memurları, bu mesirelere gelirler ve buralarda zevklerini tatmin ettikten sonra; bir sürü hediyeler alarak yerlerine dönerlerdi.

Kürtlüğün yüz karası olarak lânetle tarihe geçen bu Murat mel'unu, hoşuna gitmeyenleri ya öldürtür ve yahot hükümet vasıtasıyla zıندانlara attırırdı. Şeref duygusundan tamamen mahrum olan bu sefil mahlûk, kürt fedailerinin Zara mintikasında kalmış olan ailelerini türklere teslim, namuslarına tecavüz ederek bu barbarların dahi şehvani hislerinin tatminine vasıta oluyordu.

1926 da Dersimden bir kıta tertip edilerek **Cığız Mehmet Ali** kumandasında Sivasa gönderildi ve bu kara yüzlü millet haininden hesap sorulmak istenildi.

Murat, bir mesiresinden diğerine giderken, ilk önce gereken emniyet tertibatını alır ve en az 200 kişilik bir kuvvet himayesinde yolculuk ederdi.

Dersimden gönderilen 100 kişilik fedai kuvveti, gice Muratın oturduğu Merkez köyü çevresinde siper almış ve hainin o gice konağında bulunduğunu tesbit etmişti.

Haydar adında bir yigit ile diğer dört kürt fedaisi, **türk**

resmi jandarma elbisesi giymişler ve sabah erkenden Merkez köyüne girmişlerdi. Fedailer doğruca Muratın konağına varmış ve karşılarına çıkan muhafızlara, tam bir soğuk kanlılıkla: Zaradan geldiklerini ve paşaya getirdikleri bir mektubu bizzat kendisine teslim edeceklerini söyleyerek, bir de mazruf göstermişler ve sür'atla merdivenlerden çıkarak Muratın bulunduğu odaya girmişlerdi.

Dökülen kürt kanının, lekelenen kürt şerefının, telvis edilen kürt namusunun intikamının bu canlı heykellerini karşısında gören Murat, şaşalamış ve kürt yigitleri — «**kürt düşmanı hain, senden hisap sormağa geldik !**» — diyerek kurşunla sefil herifin beynini parçalayarak gebertmişlerdi.

Verilen silah sesleri parolası üzerine, siperdeki fedailer dahi yerlerinden fırlanmış ve konağı işğale başlamışlardı. Muratın imha edildiğini anlayan muhafızları ve köy halkı, bu zalimin zülmundan bıkmış ve osanmış olduklarından, fedailere mukabelede bulunmak kimsenin aklından geçmiyordu. Fedailerin Dersime dönüş hareketleri esnasında, Sivas—Zara—Divriği—Hafik ve hatta Erzincan—Kemah—Kuruçay merkezlerinden gelen türk kuvvetleriyle müsademeler olmuş, fakat bu türk kuvvetleri püskürtülmüş ve dört gün süren müsademelerde yalnız iki şehit vererek Dersime kavuşmuşlardı.

Koçkiri Kürdistan istiklal savaşı 1920 yılında başlamış ve Murat paşanın öldürüldüğü 1926 tarihinde sona ermiştir, fakat bu müddet arasında cereyan etmiş olan bir hadiseden aşağıda bahsetmeği gerekli görüyorum.

1924 TE SEIT RIZANIN HOZATI MUHASERESİ

1924 te Mustafa Kemal, Halk partisi adına **Feridun Fikriyi** aday göstererek Hozat merkezine göndermiş ve mebus seçilmesini sağlamak için propagandalar başlamıştı. Feridun Fikri, Dersimli ve milletler arası şöhrete malik hukukşnas **Lutfi Fikrinin** amcazadelerinden idi. Kürt olmasına rağmen, türkcülüğü ile tanınmış ve bu gaye uğrunda Mustafa Kemal

ile işbirliği yapmış bir zat idi. Bu zat ırkının kendisine vermiş olduğu zekâyı yadlar hesabına kullanmakta olmasına rağmen, bir gün kürt istiklalı tehakkuk ettiği taktirde, eyi bir kürt siyasisi olabilmek istidadına malikti, fakat tuttuğu yol gözönüne alınarak, Dersim mebusu adaylığını Seit Riza kabul etmedi.

Bu sırada, Terakki Perver partisine intisap etmiş olan sabık Dersim mebusu Hasan Hayri dahi kaçarak, Mustafa Kemal aleyhinde harekâta bulunmak üzere Seit Rizaya iltica etmişti.

Seit Riza, Mustafa Kemala çektiği müteaddit telgraflardan birinde, Feridun Fikrinin ileride **Mustafa Sağır** gibi kendisine süikastta bulunacağını bildirmesi üzerine, Mustafa Kemal cevabında, Feridun Fikrinin sadık ve vatanperver bir şahs olduğunu bildirerek, Baytar Nuri ile Hasan Hayrının ihanetleri dolayısıyla Dersimden çıkarılmalarını tavsiye ediyordu.

Dersimliler, mütemadiyen iddialarına devam ve Hasan Hayrının Dersim kürtlerini temsil etmekte olduğunu bildiriyorlardı. Bu maksatla, Seit Riza bir iki bin kürtle Hozat merkezini muhasara ve Ankara hükümetini tazyik ediyordu. Hasan Hayrı, Mustafa Kemal partisine muarız olduğundan, bunun adaylığının hükümetce mahzurlu olduğuna şüphe yoktu. Hal bu ki, Dersimliler bu kanuni mahzurları nazara almaksızın kendi istedikleri kimseleri mebus yapmak istiyorlardı. Hakikatta ise, yapılacak şey intihap namı altında bir tayinden ibaret idi. Hozat valisi basit bir mazbata tanzim ederek, intihapta filan kazanmıştır diyecekti. İşte, aşiretler böyle uydurma bir mazbata ile Feridun Fikrinin mebus çıkarılacağını haber almış ve Hozatın muhasarası şiddetlenmişti. Hozatta bulunan jandarma kuvvetleriyle çarpışmalar olmuş ve Feridun Fikri yaralanmıştı. Bu sırada Elazizden gelen askeri taburların himayesinde Feridun Elazize kaçmağa muvaffak olmuştu.

Hozatın zaptı Seit Rizanın hedefi olmasına rağmen, kürt olan Hozat jandarma kumandanı **Yahya** efendi zade **Ali Avni**, **Mezra** köyünde Seit Riza ile bir mülakat yapmış ve Hozatı muhasaradan vaz geçirmeğe muvaffak olmuştu.

NIÇİN MUVVAFFAK OLAMADIK ?

Türkiyede türk şovinizminin inkişafı devrinin başlanğıcından itibaren yekdigerini takip eden hükümetlerin iç siyasetinin başlıca ümdesi, Doğu vilayetler yerli halkının türkleştirilmesi ve ya cezri tasfiyesi olduğu hadîsat ile sabit bir hakikat idi.

Bunu anlayan aydınlar, milletlerinin tarihi varlığını ve haklarını korumak için, siyasi ve kültürel teşkilatlar yaratmak zorunda kalmışlar ve türkcülük cereyanına karşı cephe almağa müztar kalmışlardı.

Kürt aleminin bu bapta en önemli teşkilatı «Kürdistan Taali Cemiyeti» idi.

Bu teşkilat ve diğer kürt aydınları—bilhassa türk Cumhuriyet hükümetinin teşekkülünden sonra — kürt milleti aleyhinde tertiplenen türk suikastını sezmişler, ve Kürdistan topraklarında korunma tertibat ve teşkilatı yaratmağa mecbur olmuşlardı.

Koçkirideki harekât, işte bu milli korunma teşkilatından birisi idi.

Harekât başlarken, «Kürdistan Taali Cemiyeti» inhiyal etmiş ve üyelerinden bazılarının ihmal ve lakaydisi, bazılarınun da İstanbuldan harice kaçarak harekâta iştirak imkânlarından mahrum olması hasebiyle, harekâtı bir ahenk ve plan dairesinde merkezleştirip idare etmek imkânsız olmuştu.

İşin maddi cephesi, işte bu pek çetin şartlar altında açılmıştı.

Manevi cephesine gelince:

A— Müstakil bir Kürdistan yaratmak hususunda İtilaf

devletlerinin **Sevrede** hazırladıkları proje, kürt geniş halk tabakaları içerisinde derin bir sirur ve heyecan yaratmış ve asırlardan beri ecnebi boyunduruğu altında inleyen bu milleti ayaklandırmış iken, İtilaf devletleri bu ayaklanmalara bigâne kalmış ve hiç bir yardımda bulunmamıştı.

B— Kürt milletinin ictimai kurumunun ekseriyetle **aşiret şeklinde** bulunması, aşiretler arasındaki husumet ve ademi ittihat, kurtuluş savaşları için gereken birlik ve ahengi paltalamıştı.

Orta halk tabakasının noksanlığı dolayısıyla da, aşiret reisleri kolaylıkla düşman devlet tarafından kazanılabiliyordu.

C— Din ve mezhep ihtilafları dolayısıyla kürtler arasında mevcut ilimatsızlığı izaleye muktedir munevver kütle henüz matlup bir yeküna baliğ olmamıştı.

Yukarıda gösterdiğim amillerden başka, **düşman türt kuvvetlerinin tehzizat ve sayı üstünlüğü de, muvaffakiyetsizliğimizin başlıca sebebiydi.**

Bu sebepler mevcut iken, Koçkiri hadisesi amilleri niçin nazara almadılar, nasıl böyle büyük bir sorumluluğu üzerlerine aldılar? Şüalı varid olabilir.

Evet, işte kulaklarımda oğuldayan, vicdanımda akisler yapan süal budur.

Koçkiri hadisesine meydan veren amiller, büyük bir ümit, kuvvetli bir azm ve iman, hakiki bir samimiyetle bu işe başlamışlardı.

Tarih boyunca vaki olan inkılaplardan bir çoğu, insan topluluklarının ma'seri vicdanında tekevvün eden zaruretlere cevap verdiği için muvaffak olmuş ve şartların noksanlarına rağmen yürüye bilmiştir. Kürdün fitri enerjisi, hürriyet ve istiklal aşkı, kürt halk tabakalarında bu ma'seri vicdanı yarat-

miş olduğuna güvenilerek, iŖe başlanmiş ve kürt milli harekât elemanları fırsattan faydalanarak hürriyet kazanmağa, hak ve varlık için mddafaa savaşı yapmağa mecbur olmuşlardır.

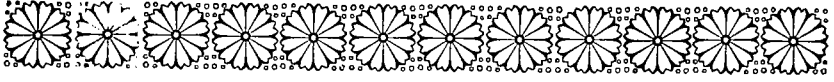
Bu savaşta şans bize yar olmamıştır. Kan dökülmüş, fakat kürt milli harekât elemanlarının vicdani telakilerine göre, dökülen bu kanların teranesiyle milli duygular kamılanmiş, intikam için ruhlar alevlenmiş, milli kurtuluş aşkı krdn vicdanında volkanlaşmıştır.

şeref meydanında Ŗehit düşen Koçkiri, kürt milletine işte bu zaferi kazandırmıştır.

Dökülen kanlar heder olmamıştır, çünkü onların yarattığı kızıl Ŗafaklardan kürt genliğinin güneşi doğacak, Müstakil Kürdistan arzı edam edecektir.

Koçkiri, krdn istiklal savaşının bir merhelesidir, onunla bir meydan muharebesi gaip ettik, fakat harp bitmedi,.. Biz son zaferi kazanacağız!.

ŞEYH SAİD İSYANINDA DERSİM

1925 yılında Kürdistan'da çıkan Şeyh Said isyanında Dersimlilerin durumundan bahsetmeden önce; bu isyanın muhtasar bir tarihçesini yapmak faydadan hali değildir.

Kürt haklarını korumak amacıyla 1922 yılında Cebranlı miralay **Halit Beyin** başkanlığında ve Bitlis mebusu **Yusuf Ziya** ile bir çok kürt subaylarının iştirakıyla Erzurumda **Kürt İstiklal Cemiyeti** adlı bir parti kurulmuştu. Bu parti ile işbirliği yapan kürt subay ve aydınlarının maksadı, bütün Kürdistanı kavrayan bir teşekkül yaratmaktı.

Bitlis, Darahini, Elaziz, Diyarbakir, Urfa, Siirt, ve daha bir çok yerlerde parti şubeleri kurulmuştu. Bu sırada, adı geçen havalide Nestori harekâtını tenkile memur bir türk fırkası bulunuyordu. Bu fırkanın kurmay başkanı İhsan Nuri kürt olduğu gibi, fırka dahilinde Vanlı Rasım, Hurşit, Tevkif Cemil ve Riza adlı kürt subayları dahi vardı. Bu subaylar, yukarıda adı geçen parti merkezinden aldıkları emir gereğince buldukları mıntika dahilindeki aşiretler arasında isyan teşkilatı yapmakta ve kürtleri birleşmeğe davet etmekte idiler.

Bu ayaklanma harekâtının dinamizmini; türklerin kürtlere karşı gösterdikleri husumet ruhunda, kürt aydınlarının millî kürt hukukunun istihsalı gayesinin takibinde, kürdün din ve anane mukaddesatına karşı gösterilen saygısızlıkta aramak gerekir.

Kürdistanın hemen her tarafında, bütün kürtler ve bilhassa kürt aydınları hür ve bağımsız bir Kürdistan yaratmak amacıyla savaşa hazırlanıyorlardı.

Miralay Halit bey, alicenap, zeki, müdebbir ve vatansever bir kürt aydını olarak tanınmış bulunduğu için, yaptığı propaganda ve irşadat başarılı sonuçlar veriyordu. Bu teşkilata şeyhler de girmişlerdi, başta merhum Şeyh Said olduğu halde, Melkânî Şeyh Abdullah, Çabakçurun Çan şeyhleri, Pa-

lulu Şeyh Şerif ve daha bir çok şeyhler dahil idiler.

Bitlisli Yusuf Ziya, 1924 yılı son baharında Ankaradan İstanbulla gitmiş ve orada Mustafa Kemalın muhalifi olan Terakkî perver ve başka muhalif partilerle görüştüktan sonra Erzuruma dönmüştü. Buradan Hizan ilçesi cihetlerinde askeri hareket yapan fırkada bulunan kardeşi teğmen **Rizaya** verdiği şifreli bir telgraf, Riza ve diğer subay arkadaşları tarafından yanlış tefsir edilerek, ne yazık ki, bir umumi isyan işareti sanılmış ve subaylar mayetlerinde bulunan ve ekserisi kürt olan taburlarını alarak, İhsan Nuri kumandasında isyan bayrağını çekmişler ve dağa çıkmışlardır.

İhsan Nuri ve arkadaşları subaylar vaktından evvel harekete geçmiş olduklarından başarı elde edememişlerdir.

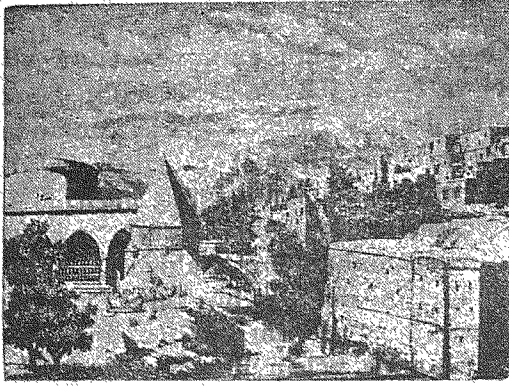
Yusuf Ziyanın Erzurumdan kardeşi Rizaya çektiği yukarıda sözü geçen telgraf; ip ucu tutularak, kendisi tevkif edilmiş ve askeri Harp Divanında duruşması yapılmak üzere 10 Ekim 1924 de Bitlise gönderilmişti. Bu arada, Mutkânlı Hacı Musa ile Bitlisli diğer bazı kimseler dahi; 20—12—1924 te tevkif edilen Miralay Halit beyle birlikte Bitlis askeri mahkemesine gönderilmişlerdi.

Bitlis vali vekili ve fırka komandanı Kâzım paşa, ilk önce hile yolunu tutmuş, Hacı Musa beyi serbest bıraktırmış ve diğer bazı şahıslarla görüşerek bunları dahi bir takım teminatla aldatabilmişti. Bu suretle, Muş—Bitliş—Hizan bölgelerini işgala muvaffak olmuştu.

Bitliş askeri mahkemesinde yapılan yargılamada, Şeyh Said ve Hasananlı **Halit** beyin ifadelerinin alınmasına lüzum görülmüş ve fakat gönderilen celpnanelere bunlar icabet etmemiştir.

Hasananlı Halit Bey, büyük kuvvetler hazırlıyarak ilk fırsatta Bitlis üzerine yürümek ve mevkufları kürtarmak amacını gütmekte idi. Bu maksatla Zerkânlı Kerem, Cebranlı Kâmil ve arkadaşları, Karlı Ovanın Kanireş köyünde toplanarak mevkufları Halit beyden alacakları talimatı beklemekte idi.

ler. Mevkuf Halit bey, bu kuvvetlerin Bitlis üzerine hücumunu muvafık görmeyordu.

Bitlis

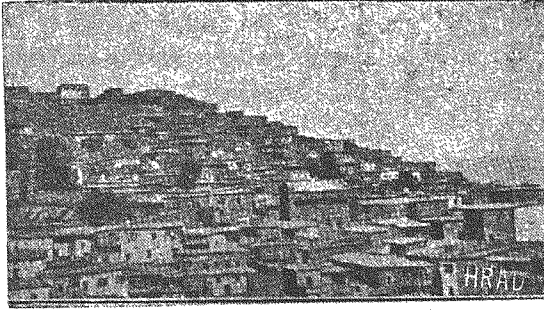
Şeyh Saide gelince: merkezi olan Hınısın Solhan köyünde oturmağı şahsi maslahatına uygun bulmadığından, tarikat ve şeyhliğinin en ziyade yayılmış bulunduğu **Genc** Darahini Zaza aşiretleri içine geçmek istedi ve 30—12—1924 te Hınıstan çıkıp Şuşar bölgesine, 12—1—1925 te Cabakçura ve 15—1—1925 te Darahini vilayet merkezine geldi. Bu mıntika, tarikat ve şeyhliğinin en ziyade yayılmış olduğu Zaza aşiretlerinin bölgesi idi. Ötedenberi türk hükümetinin zulmuna karşı dış bileyen Zazalar, fazla bir teşvike lüzüm görmeksizin Şeyh Saidin mayetine iltihak ettiler.

Şeyh Said, seyahatını Lice ilçesine ve Hani nahiyesinden Diyarbakir merkezine **30** k. m. mesafede Piran köyüne kadar uzatmıştı.

Şeyh Saidin hareketini adım adım takip eden hükümet, Şeyhin daha fazla kuvvet bulmasına meydan bırakmamak maksadıyla Piran köyünde hareketi doğmadan boğmak istediğinden, ilk önce bir jandarma müfrezesi Piran köyüne gelerek Şeyhin mayetinde bulunan bazı kürtleri yakalamak istemişti. Şeyh, tekemmülünden evvel bir hareket yapılmasını istemediği için, müfreme kumandanından bu kürtlere dokunulma-

masını bizzat rica etmiş ve akıbetin korkunç olacağından şüphe ettiğini söylemişti. Müfreze kumandanı ise, Şeyhin nüfuz ve mevkiini sarsmak ve mayetini dağıtmak için talimat almış olduğundan, talebinde ısrar etmişti.

İşte bu sebeple ve Şeyhin arzu ve iradesi hilafına olarak, tüfenk patlamış ve 8—2—1925 te Şeyh Saidin beraberinde bulunan kardeşi Abdülrahim, hem müfreze kumandanı subayı ve hem de türk askerlerini Piran merkezinde öldürmüştü. Yukarıda da dediğim gibi, Şeyh Said, isyan hazırlığı ikmal edilmeden gayrikâfi vasaitle bir ayaklanmanın mazarratını takdir ettiği için, hadisenin mahalli bir mahiyette kalması düşüncesiyle, vukuat mahallini derhal bırakarak uzaklaşmış ve Hani yoluyla tekrar Genç ve Darahini taraflarına gitmek istemişti. Hadiseyi Hanide haber alan kürtler, Şeyh Saidin vusulinden önce isyan bayrağını kaldırmış ve hükümet memurla-

Muş

ıyla jandarmaları esir almışlardı. İş işten geçmiş olduğunu gören Şeyh Said, «**kader böyle imiş**» diyerek bu suretle vaktından evel zuhur etmiş olan isyanın idaresini fi'len eline almak zorunda kalmıştır.

14—2—1925 te Darahini vilayeti işgal edilmiş ve vali ile türk memurları esir edildikten sonra, Modan aşiret reisi Fakı Hasan, Darahini valisi tayin ve müstacel bir kanun neşredilmişti.

Bu kanun hükmüne göre, Darahini Kürdistanın muvakkat hükümet merkezi olarak tesbit edilmiş, her kürt

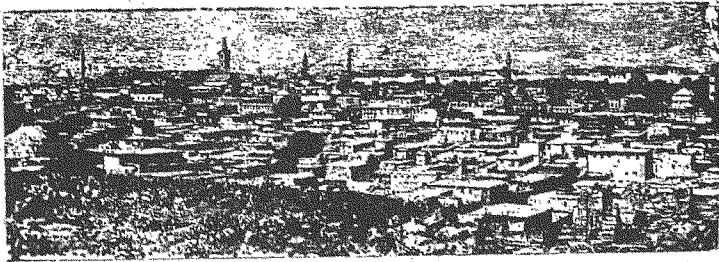
bir mücahit sıfatını almış, Şeyh Said maddi ve manevi bütün kuvvetlerin mümessili olmuş ve **Emir-el-mücahidin ve Nakışbendi** ünvanını almıştı.

Sözü geçen kanuna göre, bütün vergiler ve türklerden alınmış ve alınacak askeri esirler Darahiniye getirilecekti. Kanun, Şeyh Said tarafından imza edilmişti.

Başlıca harp muntaka ve sahnaları şunlardı:

I

Mıstan ve Botan Zaza aşiretleri **Lice** merkezini işgal ve Hini boğazında türk taburlarını tepeleyerek Şeyh Abdülrahim kumandasındaki kuvvetlerle 29—2—1925 te Arğını, Madeni ve Siverek kazalarını işgal etmişlerdi. Diğer bir kısım kürt kuvvetleri de Diyarbekiri muhasara etmişlerdi.

Diyarbakir

Diyarbakiri muhasara eden kürt kuvvetleri, ordu müfettişi Kâzım ve Kol Ordu Kumandanı Mürsel paşalardan şehrin teslimini istemişler ve beş gün süren muhasaradan sonra 2—3—1925 te şehir üzerine şiddetle hücumla başlamışlardı.

Surlardan şehre giren kürt mucahitleri ile türk kıtaatı arasında kanlı çarpışmalar olmuştu.

Bu sırada Mardin ve Siverek üzerinden muazzam türk orduları harekete geçmiş ve çok şiddetli muharebeler neticesinde 27—3—1925 te kürtler geri çekilmeye mecbur olmuştu.

II

Çan şeyhlerinden Mustafa ve İbrahim 17—2—1925 te Ca-bakçuru işgal ederek, Çanlı Şeyh Hasan kaymakam tayin edil-mişti. Aynı kuvvetler Vartoyu da zabtederek işgal sahalarını genişletmeğe çalışıyorlardı. Bu kuvvetlere karşı 8 inci Kolor-du hücumla geçti isede, kürt kuvvetleri bu ordu kıtaatını çetin ve arızalı mıntıkalarda pusuya düşürerek mağlup etmek üzere iken, Kârir ve Varto havalisinde bulunan Hormek ve Lolan kürt aşiretleri reisleri ırkdaşlarına arkadan hücum ederek türklerin galibiyetini temin etmişlerdi.

III

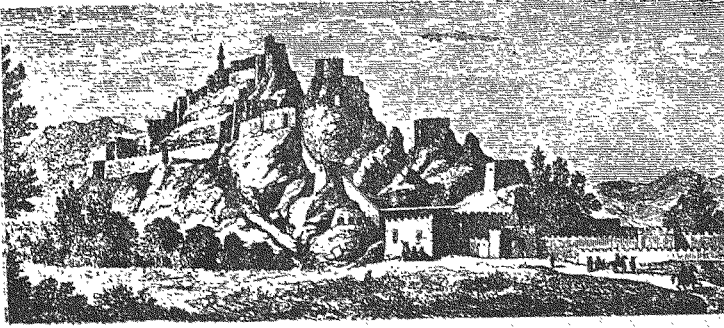
— Hasananlı Halit bey kuvvetleri, Solhan, Varto, Malaz-gert, ve Muş havalisini tamamen işgal etmiş ve Erzuruma doğ-ru yürümeğe başlamıştı. Bir koldan da Ağrı ve Bitlis üzerine hücumla geçilmiş 19—2—1925 te Şerefettin dağları aşılarak Karlı ovaya inilmişti. Halit Bey; topladığı büyük kürt kuvvet-leriyle 19—3—1925 te Muşa hücumla başlamıştı. Tam bu gün-lerde Cebranlı Halit Bey ve Yusuf Ziyanın Bitliste idam edil-dikleri haber alınmış ve bu feci haberi alan kürtler 23—3—1925 te Arpa deresinde (9 ve 12 nci fırka ile) yaptıkları şid-detli muharebeler sonunda, türk kıtaatını kısmen imha ve kıs-men esir etmişlerdi. Fakat fırka kumandanı Osman paşa, 8inci Kolordudan aldığı takviye kuvvetleriyle, hain Hormek aşiret reislerinin tertip ettikleri milis kuvvetleri sayesinde tekrar hücumla başlanmış ve muhim başarılar elde etmeğe muvaffak olmuştu.

8—4—1925 te sekizinci Kol ordu da Erzurumdan harp sahasına hareket etmişti. Bu sırada Bitlis havalisindeki bir kısım kürt aşiretleri ve Varto mıntikasındaki Hormek ve Lolan aşiretleri reisleri, türklerin işgalatına kapılarak Kürdistan mücahitlerini arkadan vurmaya suretiyle geri çekilmeğe mecbur bırakmışlardı. Öteden beri aralarındaki husumete inzımam eden türk işgalatı yüzünden, Hormek ve Lolan aşiretleri reis-lerinin bu muharebelerde Cebran ve Hasanan aşiretlerine vur-

dukları darbe, kürtlük tarihinde lânetle yadedilecektir.

Osman paşa, Hormek aşiretinin delaletiyle 34 inci Alay kumandanı Talât kumandasındaki türk kuvvetlerini Malazgerte sevk etmiş ve Şirvan muntikasındaki hain kürt aşiretleri, Lolan ve Bitlisli Mutkan aşiretlerinin dahi türklere inzima-mıyla yapılan çetin muharebeler sonunda, Hasananlı Halit B. ve Ali Riza kuvvetleri Doğuya doğru çekilmek zorunda kalmışlardır.

Tam bu sıralarda, Karakösedeki türk kuvvetleri, Van bölgesindeki Hayderan ve Ademan kürt aşiretlerinden aldıkları yar-

Van Kalesi

dım kuvvetleri ve hususuyle Muradiyeli hain Yusufun takip ve tertibat ile vakı olan kanlı muharebeler neticesinde, Hasananlı Halit B. İrana ricata ve arkadaşlarıyla beraber Maku kasabasına ilticaya mecbur olmuştu. İran hükümeti bu ilticaya rıza göstermedi, ve askeri kuvvetle mani olmak istedi. Mülteci kürtlerle iranlı askerler arasında müsademe oldu. Maku kaymakamıyla Halit beyin oğlu Şemseddin, Şeyh Saidin oğlu Abbasettin, Zergân aşiret reisi Kerem ve bir çok arkadaşları ve bir kısım iran askerleri ölmüşlerdir.

Hasananlı Halit B. ve Ali Riza, Maku müsademesinden sonra kuvvetlerini çekmeğe ve kürt dere beylerinden Sımkoya ilticaya mecbur olmuşlardır.

Kahraman Halit, 1926 yılının ilk baharında, yeniden isyan çıkarmak üzere Malazgerte dönmüş, türk kıtaatıyla bir çok başarılı müsademeler yapmış ve bir gece Şirvan Şeyh köyünde istirahatata çekilmişken, bazı hain kürt reisleri delaletiyle türk kıtaatı tarafından tevkif edilerek, 31—7—1926 tarihinde Diyarbekirde idam edilmiştir. Kürdün istiklal mücadelesi tarihinde nurlu ve şerefli bir iz bırakarak ebediyete iptikal etmiş olan bu büyük kürdün hatırası önünde hürmetle eğiliriz.

IV

Gökdereli Şeyh Şerif ve **Yado** kuvvetleri, Paluyu işgal ederek buradaki aşiretlerin de iştirakiyle 5—3—1925 te Elaziz vilayetini zaptettiler.

Elaziz ahaliisi kâmilten mücahitlere iltihak etmişti. Şeyh Şerif, Huseynik merkezinde Dersimli Hasan Hayrinin evine misafir olmuş, 6—3—1925 te Elaziz merkezine gelerek, Müftü Mehmet efendiyi Elaziz valiliğine tayin etmiş ve Dersime aşağıdaki telgraf çekilmişti:

*Hozatta Celal zade Mehmet efendi vasıtasıyla bilumum
Dersim aşiretleri rüesasına*

*Sükuneti muhafaza ediniz, yakında bir heyetle Dersime
geleceğiz, muvaffakiyetler.*

Elaziz 6 Mart 1925

*Elaziz cephesi kumandanı
ŞEYH ŞERİF*

*Dersim mebus sabıki
HASAN HAYRI*

Bu sırada Hüseynikteki cephane depolarında pek büyük bir infilak vaki olmuş ve ahaliiden bir çoklarının ölümüne sebebiyet vermişti. Bu hadise kürt kuvvetleri önderleri arasında bir anlaşmazsızlık meydana getirmişti. Bu anlaşmazsızlık gitgide bir anarşi doğurmuş, **Şeyh Şerif** ile **Yado**, mesele- nin önlenmesine muvaffak olamamışlardı. Kürtler arasında zuhur eden bu iç nifaktan faydalanan **Kâzım** paşa emrindeki türk kuvvetleri, Malatyadan Elazize doğru hücumu geçerek, kürt kuvvetlerinin Diyarbekir ile irtibatlarını kesmeğe ve Şeyh Şerif kuvvetlerini Palu istikametine doğru geri çekil-

meğe mecbur bırakmışlardı. Kürtlerle iş birliği yapmış olan Elaziz eşrafı, bu defa da türk kuvvetleriyle işbirliği yaparak onları takip etmişlerdi.

Palu ovasında çetin muharebeler olmuş ve 3 Nisan 1925 te Mendo boğazında Kâzım paşa fırkası kürt mücahitleri tarafından muhasara edilerek esir alınmak üzere iken, yetişen türk kuvvetlerinin baskısı neticesinde, kürt kuvvetleri 8—4—1925 de Cabakçura çekilmişti ve Şeyh Şerif; bazı hain kürtlerin delaletile yakalanmıştı.

Zaza Yado kuvvetleri ise, türk muhasara çenberini parçalıyarak Cabakçur dağlarına çekilmeğe muvaffak olmuşlar ve buralarda mukavemete devam ederek 1927 yılı iptidalarında Suriyeye iltica etmişlerdi.

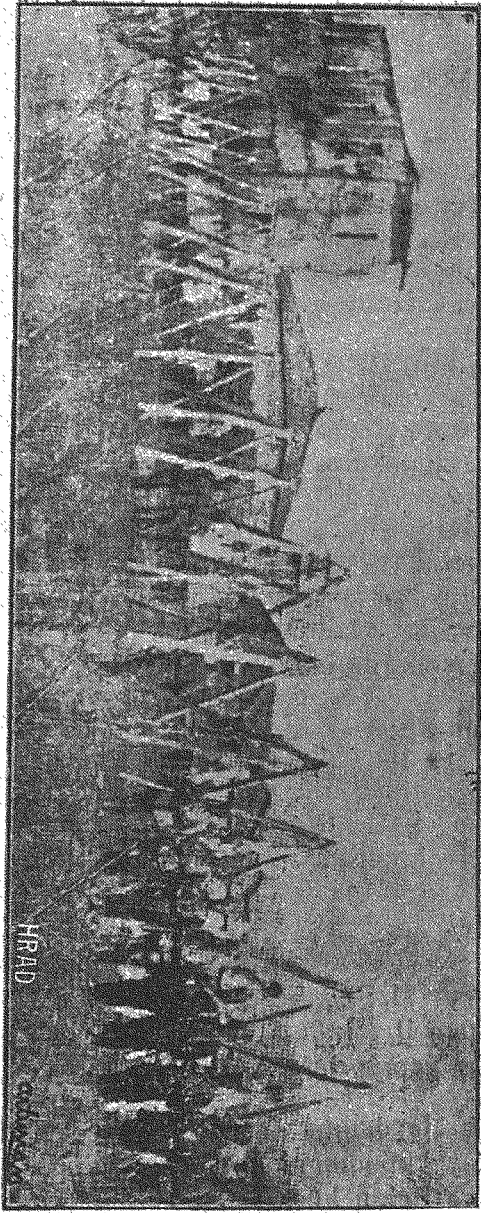
Elaziz beylerinin türklere yardım hareketleri, kendilerini kurtaramamış ve kürtler mağlup olduktan sonra, bu ayan, istisnasız hıyanetle ittiham olunarak istiklal mahkemesine sevk edilmişler ve Elaziz halkının başta gelen bütün münevverleriyle Batı vilayetlerine sürülmüşlerdi.

Türkler **Ali Saip** ve arkadaşları **Mazhar Müfit** ve **Süreyya** vasıtasıyla Harputta Palu ve Cabakçurlu 400 kürt gencini idam etmişlerdi. Türk medeniyetinin (1 1) binlerce icraatından biri olan bu hadise ile, Harput Kürdistan şehitlerinin metfen merkezi oluyordu.

V

Şeyh Sait ve Melikânlı Şeyh Abdullah kuvvetleri, 3—4—1925 te Solhan ilçesinde sekizinci Kolordu türk kıtaatı ile şiddetli savaşlar yapıyorlardı.

Harp, Eşek Meydanına doğru ilerilemiş ve 12 inci Fırkanın 35 inci Alay kumandanı Kaymakam Galip emrinde olan hain Hormek ve Lolan kürt aşiret reisleri kuvvetleriyle Şereftin dağları eteklerinde çarpışıyor ve 12 inci Fırka kıtaatı da arkadan Boğalan gediğini muhasara etmiş bulunuyordu.

*Elazizde asılan mazlum krl Őhidleri
(27 Nisan 1925)*

Esasen Cenuptan ilerleyen türk orduları da, 6—4—1925 te Dara-
rahiniyi muhasara etmişlerdi.

Şeyh Sait kuvvetleri Boğalan gediğinde türk kuvvetlerini
ezerek, 24—4—1925 te Muş ovasının Murat köprüsüne gelmiş
ve 34 üncü Alay kıtaatı ile kanlı bir mücadeleye başlamışlar
ve neticede Varto istikametine geri dönmüşlerdi.

Şeyh Sait, Dirik mıntıkasından, Vartonun Abdürrahman
paşa köprüsünden ve Bulanık üzerinden İrana geçmek tasav-
vurunda bulunuyordu. Fakat, arkadaşı Cebranlı binbaşı Ka-
sım adındaki hain, türk taburlarıyla işbirliği yapmış olduğun-
dan, gafil avlanmıştı.. Köprüde pusu kurmuş olan türk kıtaatı
üzerine düşmüş olan Şeyh Sait, Cebranlı Kasımın bir pılamı
üzerine el kaldırmadan, hayin Kasım ilk olarak teslim olmuş
ve Şeyh Saitle arkadaşlarından İsmail, Melikânlı Şeyh Abdul-
lah, İbrahim, Hüseyin, Boğlanlı Hacı Halit, Cebranlı Hunno
oğullarından Mehmet, Reşit ve diğerleri köprü üzerinde türk
askeri kıtaatı tarafından tevkif edilmişlerdi.

Her ne kadar Şeyh Sait kuvvetleri türk kuvvetlerine karşı
ateş açmışlarsada, düşman kuvvetlerinin sayı üstünlüğü kar-
şısında müteferrik bölgelere çekilmişlerdi, 27—4—1925.

Osman paşa, Vartoya getirilen kürt mücahitlerini bir fir-
ka askerle Cabakçura ve oradan Diyarbekir İstiklal Mahke-
mesine göndermiştir.

Garzandaki Fencinaran ve Reşikotan aşiretleri de isyan
ederek, Batman köprüsü üzerinde türklerin iki alay askerini
mağlup ve imha etmişlerdi.

Kâzım paşa kumandasındaki 2 inci Fırka, Cemil Cahit ku-
mandasındaki 12 inci ve 48 inci Fırkalar isyanı mıntikasına
gelerek, muharebe etmişlerdi. Hiç bir taraftan yardım görme-
yen kürt kuvvetleri, dağlara çekilmeğe ve bir çok kürt müca-
hitleri de Suriye ve İraka ilticaya mecbur olmuşlardı.

İşte, bütün kürt milletinin türk zulmuna karşı derin hu-

sumetine rağmen Anadoludan sevk edilen ve kürdün imhasına memur olan kuvvetlerin harekete başladığı bu kanlı mücadele ve kürt milli kurtuluş savaşında, kendini bilen her kürdün milli davaya birleşmesi şeref borcu iken, bir takım şeref düşkünü kürt reis ve şeyhleri, hasis menfaatlarını temin gayesiyle türklerle işbirliği yapmak denaetini irtikâp etmişler ve merhum Şeyh Said isyanını her tarafta müşkül bir vaziyete sokmuşlardı.

Yanlış propaganda yapmakta mahir olan türkler, cihan umumi efkârını aldatmış ve kürt istiklal milli mücadelesini bir irtica hareketi şeklinde göstererek, Rus milletini bile bedbaht kürdün istimedadına bigane kalmağa ikna etmişti. Medeni adını taşıyan alem, şehit edilen bir milletin imhasını seyirci gözülle takip etmek şöyle dursun, bu aleni katliama yardım etmek haksızlığını bile göstermişti.

Türk hükümeti; ordularını, kürt katliamına sevk etmek için, Fransızların müsaadesiyle Suriye toprakları dahilinden ekspreslerle muhimmat ve techizat sevk ederek, Kürdistan mücahitlerine saldırmak imkânına muvaffak olmuş, bu sayede Diyarbekiri kurtarmış ve bu şehirde teşekkül eden İstiklal Mahkemesi faaliyete geçmiştir.

Şeyh Sait isyanı vesile ittihaz edilerek, Kürdistan Teali Cemiyeti sabık reisi Seit Abdulkadir ve oğlu Seit Muhammet, Palulu Sadi, Bitlisli avukat Kemal Fevzi, Diyarbekirli doktor Fuad, avukat Muhammet ve daha bazıları İstiklal Mahkemesince idama mahkum edilerek, Diyarbekirde idam hükmü icra edilmiştir. Bu bedbahtlardan bazılarının hiç bir suçları olmadığı ve hatta bir kısmı Kürdistan Cemiyetine mensup bile olmadıkları halde, mahza kürt aydını bulunmaları günahı, kürt mefküresini boğmak emeli, bunların öldürülmesine sebep olmuştur.

Şeyh Sait ve 47 mucahit aşiret reisleri de, Diyarbekirde 4 Eylül 1925 te idam edilmişlerdir. Yalnız Cebranlı soysuz ve hain binbaşı Kasım, serbest bırakılmış ve hiyanetine mü-

Kadri Cemil Paşa Burc

*Kürt Telebe Hevi Cemiyeti
muessislerinden*

(1911—İstanbul).

Kürt İstiklal Cemiyeti

Diyarbakir Bölgesi Reisi

(1922)

kâfat olarak kendisine Anadolu'da toprak verilmiştir.

İsyan sebebi ile tevkif edilen Diyarbakirli Cemil paşa oğullarından Kadri, Ekrem, Memduh, Muhittin, Ahmet ve diğer birçok aydınlar dahi yargılanarak, bunlardan bir kısmı ağırlıklarınca altın mukabilinde adem mesuliyet kararıyla serbest bırakılmış ve yalnız Ekrem on beş yıl hapsa mahkûm edilerek Kastamuni hapishanesine sevk edilmiştir.

Hıms'ta açılan Askeri Harp Divanı dahi yüzlerce kürtleri idam ettirmiştir.

VI

Merhum Şeyh Saidin idamından bir kaç ay sonra, Kürdistan reislerini ve bu meyanda türklerle işbirliği yapanları daha evvel Anadolu'ya nakla başlamışlardı. Kürdistanın her tarafında insafsız kürt katliamları yapıyordu. Türk Cumhuriyet hükümeti, medeni (!) cihanın gözleri önünde bedbaht kürt

milletini öz yürdunda imha ediyor, Kürdistan boşalıyor ve boşalan Kürdistana türk muhacirleri yerleştirilmeğe çalışılıyordu.

Kürt ruhu mağlubiyeti kabul etmemiştir. Elinde silah kalmış olan kürt yiğitleri savaşa devam ediyorlardı.

Muş dağlarında oturan Huveyti aşiret reisi Hacı Musanın kardeşi Nuh, Cabakçur dağlarında Mıstan aşiret reisi Ömer Mahi, Sasun dağlarında Mehmet Ali Yunus, Ağrı dağında Celali aşiret reislerinden Berho adlı kahramanlar, kürt şeref bayrağını halâ yüksek tutmakta ve amansız düşmana karşı savaşmakta idiler.

VII

Kürdistanın bu büyük mücadelesi esnasında Dersimlilerin durumuna gelince:

«Terakki Perver Cümhuriyet» partisine mensup ve Mustafa Kemalın partisine muhalif olan, Dersim mebusu Hasan Hayrının 1924 yılında Dersimli Seit Rizaya iltica ettiğini bundan evvelki fasılda yazmıştım. Bu zat, Elaziz fırka K. Nurettin paşanın tavassutuyla Elazize gitti. Hüseyin köyünde oturdu, 1925 yılında Elazizi işgal eden kürt kuvvetleriyle işbirliği yaptı. Fakat, mahza Dersimlilerin tatmini maksadıyla bir müddet tevkif edilmedi. Seit Riza, Hasan Hayrıya haber gönderdi, Dersime iltihakını tavsiye etti. Hasan Hayrı bu tavsiyeyi red etti. Nurettin paşanın kendisine verdiği şeref sözüne itimaden Elazizde kaldı. Dersimlilere daima sükunetin muhafazasını tavsiye edici haberler gönderdi.

Hasan Hayrı Dersimin Karabal aşiret rüesasından Ganço ailesine mensup olmağla, tavsiyesi; gerek aşireti ve gerekse diğer bir kısım aşiretler üzerinde oldukça tesir yapmaktaydı. Hasan Hayrı ile Şeyh Şerifin Dersime yazdıkları telgraf üzerine, türkler; Erzincan—Elaziz cephelerinde Dersimlilere karşı ihtiyat tedbirleri de almışlardı.

Dersimli Seit Riza; Elazizi işgal eden Şeyh Şerif kuvvet-

lerinin Malatya üzerine hücumlarını ümit ederek, o anda kendisi de Erzincan ve Koçkiri aşiretleriyle Sivasa hücum tasavvurunda bulunuyordu. Düşünce bu merkezde iken, Malatya—Siverek cephesinden 5 inci F. K. Kâzım paşa kıtaatı Elazize doğru taarruza başlamıştı. Türk erkânının iğfalatına kapılan Elaziz beyleri, Şadan aşiret reisi Ohili Necip ağa kuvvetleri ve o sırada Elazizde bulunan **Doğan Dede oğlu Hüseyin** (1) tahrikiyle de, Şarki Dersim aşiretlerinden Palu mntikasına hemhudut olan Hıran, Lolan, İzolan, Suran aşiretleri, Şeyh Şerif kuvvetlerine arkadan saldırmışlar, ve kürt nücahitlerini Palu istikametine doğru çekilmeğe mecbur etmişlerdi (1—4—1925).

Bu durum karşısında, Dersimin mutebaki aşiretleri kendi mevcudiyetlerini tamamen koruyabilmişler ve türk ordularının Dersim mntikasına nüfuz edebilmesine mani olabilmışlerdi.

Türk hükümeti ise; bu sırada Dersim aşiretleri üzerine taarruz etmek değil, Dersimlilerin isyan çıkarmadıklarını büyük bir muvaffakiyet telakki ediyor ve Dersimin imhasını vakti ahire bırakıyordu. Gafil Dersim aşiretleri ise; bu plana vakıf olamıyorlar ve ancak kendi dahili bağımsızlıklarının muhafazasını haklarında bir fali hayr sayıyorlardı. Bütün Kürdistanı işgal eden türk ordularının Kürdistanındaki umumi tehcir, taktik ve mezalimine, ne yazık ki, Dersimliler seyirci kahıyordu. Bu hâl, türk hükümetinin Kürdistanı parçalar halinde imha projesine pek uygun bulunuyordu.

Bu proje, **(Dersim haric)** Kürdistanın diğer bütün mntikalarında tatbik edildikten sonra, Hasan Hayrı ve amcası oğlu Celal Mehmet, Mustafa Kemalın verdiği bir direktif üzerine derhal tevkif edilerek Elazizde idam edilmiş ve aynı gün, Dersim hudutlarında türk Kolordu kıtaatı ihtiyaten müdafaa tertibatı almış olmasına rağmen, Dersimliler bu idamları da soğuk kanlılıkla karşılamışlardı.

(1) *Hüseyin: tarikat noktai nazarından, sözü geçen aşiretlerin Mürşidi tanınmıştır.*

Hüseyinik

Bu iki kürt aydınlarının yarğılanması sırasında, İstiklal Mahkemesi reislerinden Ali Saip, Hasan Hayrıya hitaben: «Ankara Meclisinde kürt milli kıyafetiyle hazır bulunduğu zamanlar dahi Kürtcülük gayesi takip edip etmemekte olduğunu» sorması üzerine, Hasan Hayrı: «Mustafa Kemal paşanın emri ile kürt milli elbisesi giyerek Lozan Konferansına telgraflar verdiğini ve türk camiasından ayrılmayacağını» beyan ederek, kendisini müdafa etmek istemişse de, bu müdafaası nazara alınmamış ve kürt doğmuş olduğu günahı kâfi görülerek idamına karar verilmişti.

TARIHI BİR MÖHAVERE

Sırası gelmişken, merhum Hasan Hayrı ile aramızda geçmiş olan bir muhavereyi tarihi önemi ve ırkdaşlarıma ibret numunesi olabileceği düşüncesi ile aşağıya naklediyorum:

1924 yılında merhum Hasan Hayrının Dersime Seit Rıza nezdine iltica etmiş olduğunu geçen sahilelerde anlatmıştım. Bu sırada bir gün, Hasan Hayrı Dersim aşiret reisleri ve ben Hozatın Ferhadan aşiret reisi Cemşidin evinde bir toplantı yapmıştık. Bu toplantıda Hasan Hayrı söz alarak şunları anlatmıştı: «Lozan Sulh Konferansında Sevre Muahedesi bahis mevzuu olurken, kürtlerin türklerden ayrılmak isteyip istemedikleri hususuna temas eden bir soru vâki olmuştu. Bu cihet 1922 de bir telgrafla B. M. Meclisinden istizah edildi. Aktedilen mahrem bir celsede, Mustafa Kemal kürt mebuslarının

fikrini istimzac etmek istedi. Ben söz aldım ve kürtlerin türklerden ayrılmıyacaklarını kati bir lisanla beyan ederek, bu sözlerimi Hazreti Muaviyeden bu güne kadar cereyan etmiş olan hadiseleri sayıştıtararak tarihen isbata çalıştım. Bu sözlerimden son derece memnun olan Mustafa Kemal, sevincinden ayaklarını yere vuruyor ve beni çılğuncasına alkışlıyordu. Hatta ertesi gün kürt milli kıyafeti ile meclise gelmekliğimi benden rica etti. Ben ve diğer kürt mebus arkadaşlarım, ertesi gün kürt milli kıyafeti ile meclise geldik ve Lozan Konferansına telgraflar çekerek kürtlerin türklerden ayrılmıyacağını bildirdik» dedikten sonra: garıp bir eda ile beni işaret ederek:

«Arkadaşım Doktor Nuri yıllardan beri Kürdistan İstiklal dâvasını güdüyor ki, bu dâva Dersimi mahvetmek demektir, Doktor Nuriyi çok severim, fakat gayesine muarızım. Biz, türklerle işbirliği yapıp milletimizi tenvir ettikten sonra istiklal kendiliğinden olur.... İlah.» gibi sözler sarfetti.

Ben cevabımda:

«Muhterem Hayrı bey, sen şimdi türklerden ayrılmış bir kürt mebususun, **Terakki Perver** partisine mensup olduğun için Mustafa Kemalın menfurusun ve **Terakki Perver** parti sayesinde tekrar mebus olabilirim ümidindesin, fakat aldanıyorsun. Bir gün gelecek, sen kürt adını bile söyleyemiyeceksin. Şimdi türk hükümetinin düşkün bir zamam olduğu için, kürtsün diye yüzüne gülüyor, kürt elbisesi giydiriyor, zaman gelecek ki, belki kürt elbisesi giymiş olduğunuz size bir cürm addedilecektir.»

«Biz elimize geçen fırsattan faydalanmalıyız. Türklerle alakamızı keşmeliyiz. Lozan Sulh Konferansına çektiğiniz telgraflarla belki de kendi mezarınızı kazmış oldunuz.... İlah,» demiştim.

İbretâimiz kehanet!...

İstiklal Mahkemesinde merhum Hasan Hayrıya sorulan sùallerden biri de: «Büyük Millet Meclisinde niçin kürt milli kıyafeti taşımış olduğun?» olmuştur.

İşte, Tarihin böyle amansız istihzaları var!..

Zavallı Hasan Hayrı!

O, türkü anlamamış olduğunu belki de idam kararı verildikten sonra idrak etmiş ve Kürt İstiklalı için ölenlere hak vermiştir. Çünkü, idam sehpası önünde «Yaşasın kürt milleti, ey Kürdistan şehitleri, işte Hasan Hayrı size kavuşuyor!» diye feryat etmiştir...

Ey kürt genci, işte sana tarihinin feci bir sahnesini gösterdim, bundan ibret al ve bil ki, cihanda en kıymetsiz şey, türkün verdiği şeref sözüdür...

TÜRKLER DERSİMİN İMHASINI

NASIL HAZIRLADILAR

(1926)

Beliren bütün olaylar, 1926 yılında, türk hükümetinin Dersim aleyhinde bir sui-kast hazırlamakta olduğunu gösteriyordu. Çünkü:

Şeyh Saîr hadisesi dolayısıyla merhametsizce tatbik edilen ölüm cezalarını durdurmak için, Seit Rıza tarafından Ankara'ya yapılan müracaatlar hiç bir fayda temin etmemiş ve bu hadise behane itihaz edilerek, sistemli bir suretle kürtlerin imhasına devam olunmuştu.

Diyarbakır valisi Ali Cemal, Seit Rıza ile bir mülakat yapmak üzere Dersime geldi. Mülakat mahali olan Karaca köyünde Ali Cemal, etrafına Seitler ve Dedeleri toplamış olduğu halde bir içki masası başında bulduk. Ali Cemal söze başlayarak:

Kendisinin âlevî olduğunu, Dersimlilere büyük teveccühleri bulunduğunu, Erzincan—Elaziz mintıklarında metruk ermeni arazilerini Dersimlilere verdireceğini, Dersimde okullar açarak Alevî ananelerine uygun tedrisat yapılacağını, ve Koç-

kirililer hakkında da umumi afıv çıkarılacağını bildirdi.

Ertesi gün, Diyarbekirden Umumi Müfettiş İzzettin ve Elaziz valisi Riza da Hozata gelmişlerdi. Ali Cemal, bizi İzzettin paşa ile görüştürmek için ısrar ediyordu. İzzettin paşanın ani surette Hozata gelmiş olması Seit Rizayı şüpheye düşürmüştü, bu sebeple mülakat teklifini kabula tereddüt ediyordu. Bunu anlayan Ali Cemal, cebinden tabancasını çıkararak:

«Bu tabancamı alınız, arkamdan geliniz, size ufak bir yan bakan olursa beni bu tabancamla imha ediniz, size şerefimle söz veriyorum, beni mahcup etmeyiniz!» dedi.

Bunun üzerine, Seit Riza ile Hozat merkezine gidip İzzettin paşa ile görüşmeğe söz verdik.

Berberimizde vali Cemal bulunduğu halde Hozata muvaseletimizde, hükümet konağı önünde askeri bir kıta tarafından resmen selamlandık ve doğruca İzzettin paşanın huzuruna kabul olunduk.

Seit Riza ile benim milli kıyafette bulunmanız paşanın dikkat nazarını çekmişti. «Seit Riza ve Baytar Nuri siz misiniz?» dedi. Ben müsbet cevap verdim. Seit Riza ise:

«Ben Dersimli Rizoyum, Dersimde her meşe altında ve her dağ başında birçok Rizalar vardır, şu halde, hangi Seit Rizayı soruyorsunuz, bilmem?» dedi.

İzzettin paşa:

«Madem ki Ağdad köyünde oturuyorsunuz, Seit Riza da sizsiniz» dedikten sonra; uzun uzadıya öğütler vermeye başladı ve Ali Cemalın Elazize vali olarak geleceğini, Dersimlilerin her türlü arzuları tatının edileceğini, Mustafa Kemalın umum aşiretleri selamlamağa kendisine vazife verdiğini bildirdi. Bu yaldızlı sözlerden sonra: benim dahi Dersimden çıkarak Elazizde oturmaklığuma idareten lüzüm görüldüğünü ve hiç bir sorğu ve mesuliyete maruz kalmıyacağımı ve yakın zamanda bu hususa dayir özel bir karar dahi çıkarmağı taa-

hüt ettiğini sözlerine ekledi.

Seit Rıza, Alişer ve ben, Dersimden çıkmaklığım hususundaki teklifi aramızda istişare ettik ve neticede: Seit Rıza Elazize gelmiyerek daimi surette Dersimde kalacağından, benim hayatımın Elazizde müemmen kalacağı kanaatına gelerek Elazize gitmekliğime karar verdik. Bu karardan yirmi gün sonra ailemi Dersimde bırakarak yalnız başıma Elazize geldim ve vali Ali Rızaya müsafir oldum.

Üç gün sonra, Ali Cemal Elazize gelmiş, Ali Rıza da Diyarbakire gitmişti.

Doğu Dersimli İbiş Zeki adlı bir kürt, Ali Cemal ile sıkı alaka tesisi için kendini bir türk dostu gösteriyor, ve Doğu Dersimden bazı aşiret reislerini Ali Cemalın ziyaretine getiriyordu.

Ali Cemal ilk hamlede, Doğu Dersim aşiretleri reislerinden nüfuzlu olanları Elaziz vilayeti Daimi Encümen azahklarına intihap ettirdi. Bunlardan birincisi de İbiş Zeki idi. Olaylardan Seit Rızayı günü gününe haberdar ediyordum.

Dersimlilerden takriben 2000 aileye İskân kanununa göre Elaziz ovasında arazi teffiz edildi. Hususi Muhasebeden—Artırma yoluyla—**Holvenk manastırı** dahi bana verildi.

Seit Rızanın Elazize gelmesi için Ali Cemal durmadan ısrar ediyordu, ve ben de, mümkün olmadığını bildiriordum.

Doğu Dersimliler Ali Cemalın alevi olduğuna kesin olarak inanmışlardı.

Ali Cemal, Dersimlileri kendine celp etmek için gizli tahsisat parasından külliyetli sarfiyatta bulunmakta ve hatta arada sırada: «Hükümet Dersimi islah için ordular gönderse milyonlarca para sarfetmek zorunda kalacaktı. Dersim bu masrafların yarısı ile ve idareten islah edilirse daha muvafık olur ve ben dahi Dersimi muhafaza etmiş ve esirgemiş olurum» demekte idi.

Dersimde meccani ve giceli bir okulun açılması, kürt öğretmenleri yetiştirilmesi, bazı gençlerin hükümet hesabına İstanbulbula, Ankaraya ve Avrupaya tahsile gönderilmesi, yollar, köprüler yaptırılarak ziraat ve iktisadiyat alanında inkişafın temini istekleri Seit Riza tarafından ileri sürülmekte idi isede: Ali Cemalın güttüğü siyaset bu isteklerin tatmininden uzaktı.

Valinin tek amacı süküneti muhafaza ettirmek, ayaklanmaları önlemek ve bilhassa Seit Riza ile bazı muhim kürtleri Dersimden birer yol ile çıkarmak, ilk önce Elazize ve daha sonra Batı vilayetlerine sevk etmek ve bu suretle Dersimi önderlerinden mahrum etmekte.

Vali Cemal işin gösteri tarafını dahi ihmal etmiyordu. Bu gaye ile Mustafa Kemalı ziyaret behanesi ile Ankaraya Dersim aşiretlerinden mürakkep bir **Arzı - tazimat** heyeti göndermesini tasarlamıştı. Bu maksatla beni vilayet konağına istiyerek kendisi ile beraber Dersime gitmekliğimi rica etti. Bu vesile ile arkadaşlarımla bizzat görüşebileceğimi düşünerek yapılan teklifi kabul etmiş ve beraberce Hozata gitmiştim. Seit Rizayı getirmek üzere, beni Ağdat köyüne göndermişti, mümaileh kendisinin gelmesi muvafık olmadığını, benim heyetle gitmekliğimi, ve bunun mucip sebeplerini bana anlattı. Hükümetin müsaadesi olmaksızın Dersime gitmek benim için mümkün olamadığından bu fırsattan faydalanarak Seit Riza ile milli davamızla ilgili bütün meseleleri görüştük ve Ağdattan ayrıldım.

Seit Rizanın kardeşi oğlu **Rahberin** amcası ile bir köy muhalefeti vardı, bundan dolayı Seit Rizanın tuttuğu meslek aleyhine hareket fırsatını kaçırmıyordu. Amcası gelmediği için kendisi, sözü geçen İbiş Zekinin vasıtasıyla Bahtiyar aşireti reisi Yusuf, Arslanan ve Maksudan aşiretlerinden Keko ağalarla Hozata gelmişlerdi. Diğer aşiretler vali Cemala red cevabı vermişlerdi.

Vali, bir gece, mutasarrıflık konağında bir içki alemi tertip ettirmişti, kendisi keman ve ben bağlama ile Koşma çalıyor «**Hu, Alim Hu**» diye terennümler ediyor ve beraberce bir

«**Mey**» alemi geçiriyorduk. Bir aralık vali, bana bir sır vereceğini söyleyerek ve sözü Seit Rizaya intikal ettirerek, gelmediğinin sebebini sordu ve Güney hudutlarından kürt, fransız ve ermeni casuslarının Seit Rızanın yanına gelmiş olduklarını ve hatta son zamanlarda Cemil paşa zade Ekrem'in dahi tebdili kıyafetle geldiğini bana bildirdi ve bu hususda bilgim olup olmadığını benden sordu. İki canbaz bir ipte oynamağa başlamıştık. Sorduğu meselelerin, Seit Rızanın kardeşi oğlu Rahberin isnadı olduğunu kendisine söylemem üzerine benden gücendiğini anlıyordum.

Ertesi sabah Elazize hareket ettik, Elaziz belediyesi heyet şerefine bir balo tertip etti. Bu baloda fırka komandanı Mustafa Haydar da hazır bulunuyordu. Baloda alevi tarikatına mahsus **sema** yapılmakta ve Gazinin yaranlarından olan Diyar ve Meço ağalar dahi ortaya atılarak ve «**Şah, Şah**» nidalarıyla el çirparak **pervaneye** başlamışlardı. Hülasa, türkün başı olan Gazinin de alevi olduğuna kanaat etmişlerdi.

İbiş Zeki vasıtasile ekserisi Doğu Dersimden gelmiş olan heyete Ali Cemalın ısrarına rağmen bende iştirak etmiştim.

Karabal reisi Kango oğlu Mehmet Ali, Koç Mustafa, Abbasan reisi Meço, oğlu Hüsein ve kardeşi Beko, Ferhadan reisi Cemşid, Diyar oğlu Veli, Pilvenkan reisi Süleyman ve Hıdır, Kırgan reisi Ağa, Bahtiyar reisi Yusuf, Seit Rızanın kardeşi oğlu Rahber, Arslan, Maksudan reisi Keko, Yusufan reisi Kanber, Allan reisi Ali, Hıran reisi Mustafa, Şadan reisi Veli Hakii, Kiği adına Mehmet, Süleyman, Elaziz Belediye reisi mütekait Miralay Halil, Hususi İdare reisi Sabri, Encümen üyelerinden İbiş Zeki ve Vali Ali Cemaldan mürekkep heyet Diyarbekir yolu ile Ankaraya müteveccihen yola çıkmıştı. Böyle uzun bir yolu ihtiyardan maksat Kürdistan üzerine teesir bırakmak olduğunun farkında idim.

Diyarbekirde ordu kumandanı İzzettin paşa, Urfada vali Fuat Paturay taraflarından gine birer balo, gine aynı amaç...

Gazi Antep ve Maraş muntikasından geçerken refakatımıza

bir kamyon muhafız asker verilmişti, sebebini sorduk, Cennet'te bulunan kurtlerin ve bilhassa Hoybuncuların mühtemel bir taarruzuna karşı ihtiyati bir tedbir olduğunu söylediler. Adanaya yetiştiğimizde, Vali Ali Cemal, bana yaklaşıp, Dersimlilerin memnun kalıp kalmadıkları hususunda fikrimi sordu, aramızda şöyle bir muhavere başladı:

...Bey efendi: Dersimlileri tamamen memnun etmek için bir dileğimiz vardır. Seit Rızanın da istirahatı bu merkezde idi, ki: «Şeyh Said hadisesinden Batı vilayetlerine sürgün edilen kurtler af edilir ve memleketlerine dönerlerse, ben dahi istenilen yere gelirim ve hükümetin emirlerini yerine getiririm» diyordu. Heyetimizi teşkil eden reislerin de dilekleri bu merkezdedir. Bütün Dersim halkı bunu arzu ediyorlar. Bu arzuları yerine getirilir de, Batıda bulunan bütün kurtler yerlerine dönerlerse, sizin kadır ve kıymetiniz, son derece artacaktır.

— Dersimliler alevidirler, diğer kurtlerle ne gibi alakaları vardı?

— Dersimlilerin, dini ve mezhebi ananelerden ziyade milli ve ırki ananelere bağlılıkları vardır, bu sebeple Batıdaki sürgün halkın durumundan müteesirdirler. Esasen sürgünler meyanında, Şadan aşiret reisi Necip ağa ve Çarsancak beyleri dahi vardır.

— Ohili Necip ağanın Hoybuncularla alakası olduğuna kaniim, bununla beraber, Ankarada bu fikrinizin tervecine çalışacağım, dedi.

Konyaya yetiştiğimizde, burada sürgün bulunan Dersimin Çarsancak beylerinden **Yumni** ve kardeşi **Paşa**, İzol aşireti reislerinden Harputlu **Haci Kaya** ile temasa girdim. Bağdad otelinde kendilerini vali Cemal ile görüştürdüm ve memleketlerine dönmeleri için Ankarada teşebbüste bulunacağına dair tekrar vad aldım.

Ankarada Mustafa Kemala vekâleten Meclis Başkanı Kâ-

zim paşa ile Büyük Millet Meclisi dairesinde görüştük. Bizi, paşaya, vali Cemal prezante ediyordu. Kâzim paşa; «Baytar Nuriyi... tanıyabilirmiyim?» dedi. Vali Cemal, beni ikinci defa taktim etti. Kâzim paşa, Heyete dönerek:

Ziyaretimizden Gazinin ve kendisinin memnun olduklarını, Seit Rızanın ve diğer aşiret reislerinin gelmemesinden teessür duyduğunu, Dersimin pek yakında şoselere, mekteplere ve ümran vasıtalarına malik olacağını, vali Cemalın iktirahı mucebince Doğudan Batıya sürgün edilmiş olan bütün kürtlerin memleketlerine döndürüleceklerini, bu hususta pek yakında Meclise bir af kanunu tasarısı sunulacağını, Gazinin dahi bu hususu kesin olarak vadettiğini ve Dersimlilere Elaziz, Erzincan ve Malatya yayla ve ovalarında toprak dağıtılacağını, Dersimlilerden sükuneti muhafaza etmelerini beklediğini söyledi. Bu sözleri, — tarihi nutkunu yazmakla meşğul olduğu için bizimle bizzat görüşemiyen — Gazinin emri ile söylediğimi de sözlerine ilave etti.

İsmet paşayı ziyaretimizde dahi aynı nakaratı dinleniştik.

Vali Cemal, Dahiliye Vekili Cemil ile görüşerek kürt sürgünlerinin af edileceğine dair kesin vad aldığını heyetimize bildirmişti. Heyet Ankaradan Dersime dönmüş, ben, bir kısım arkadaşlar ve vali Cemal İstanbulla gitmiştik.

İzmire sürgün olup bu sırada İstanbulda bulunan Diyarbekirli Cemil paşa zade Kadri ile Reşadiye otelinde gizli olarak görüştüm. Dersimlilerin Ankara hükümetiyle siyaseten yaptıkları temasların gayesini teşrih ettim ve milli haklarımızın istihsalı için ilelebet çalışacağımıza dair Dersimliler adına Umumi Merkeze bildirilmek üzere bir Taahütname imzalayarak kendisine verdim.

İstanbuldan Elazize dönüşümden az bir zaman sonra, Af Kanunu ilan edildi ve bütün Kürdistan sürgünleri Batı vilayetlerinden memleketlerine döndüler. Dersim, Elaziz ve Erzincan merkezlerindeki bütün mevkıflar cezaları tecil edilerek serbest bırakılmışlardı.

Dersimlilere karşı gösterilen bütün bu müsamahalara rağmen, Seit Rıza ihtiyatlı durumunu muhafaza ediyor ve türk hükümetine itimat edemiyordu. Çünkü, tarih boyunca, türk idaresi daima bu gibi hilelerle kürdü aldatmış, gafil avlamış ve fırsat deneyerek kürtler aleyhine fecaatlar yaratmıştı. Bu hakikatı en iyi takdir edenlerden birisi büyük kürt önderi Seit Rıza olmuştu. Mumaileh, türk hükümetine kürt milli haklarının nelerden ibaret oldukları hakkında ısrarlı isteklerde bulunuyor ve bu isteklerin mahiyeti türklerce mahrem tutuluyordu. Bu isteklerden başlıcası Dersimde kürtce okullar açmak idi. Bu isteğe Batı Dersimin kahraman Koçan aşireti de ısrarla iştirak ediyordu. Vali Cemal bu istekten son derece sinirleniyor, Dersimlilerin irken dağılı türk olduklarını ve esasen bütün türkler ilk önce alevi iken sonraları sünni mezhebine girmiş bulduklarını ileri sürerek kürtleri kandırmağa çalışıyordu.

Bütün gayretlerine ve ümitlerine rağmen vali Cemal, Seit Rizayı elde edemeyeceğine kani olduğundan benden de emin değildi ve zavahiri kurtarmak için temasa devam ettiğini anlıyordum, çünkü: Seit Rızanın fikirlerinin mürevvici olduğunu, vali Cemal anlamıştı.

Cemal, Seit Rızanın itibarını kırmak ve mümkün olursa vücudunu ortadan kaldırmak gayesiyle, Dersimliler arasında mumailehe karşı cereyan yaratmağa koyulmuştu ve tertip ettiği pıllanın tatbikinde kullanılan amillerden birisi, yukarıda adı geçen Dersimli İbiş Zeki idi. Bu soysuzun delaletiyle Doğu Dersim aşiretleri reislerinden bazıları ve Batı Dersim aşiretleri reislerinden bir kacı Hozat merkezine gelerek; Cemalın başkanlığında bir kongre aktetmişlerdi.

Bu kongrede yapılan tartışmalar sonunda, hükümete karşı vakı olan bütün isyanların, ayaklanmaların biricik sorumlusu Dersimin Koçan aşireti olduğu ileri sürülmüş ve bu aşiretin imhasına karar verilmişti.

Bu karar, vali Cemal için önemli bir başarı idi, çünkü, Koçan aşiretinin imhası Seit Rizayı önemli bir kuvvetinden mahrum edecek ve bu aşiretin imhasından sonra sıra Seit Rizaya gelecekti.

KOÇAN AŞİRETİ SAVAŞLARI

(1927)

Yukarıda sözü geçen kongreye, Dersim aşiretlerinden bir çokları iştirak etmek istememişlerdi.

İştirak eden aşiretler ise, el altından Koçan aşiretini, haklarında yapılması kararlaştırılan suikasttan haberdar etmişlerdi.

Kongreye iştirak etmiyen Ovacık aşiretleriyle Kalan aşiretlerinden dahi faydalanmak için, vali Cemal benim bu aşiretler üzerindeki nüfuzumu istismar etmek istiyordu. Bu sebeple, vali Cemal beni istedi, benimle birlikte Ovacık mülkasına bir seyahat yapacağımı ve Munzur suyu menbainda umum Ovacık aşiretlerinin toplanmasını temin etmeliğimi teklif etti ve toplantı mahallinde bu aşiretlere bazı tebliğat yapacağımı bildirdi.

Valinin tekliflerine karşı gelmemek pılanımız gereğinden idi. Cemal ile Ovacığa muvaseletimizde, aşiretlerin Ziyaret köyüne toplanmaları istenildi. Ovacık aşiretlerinden ancak dört aşiretin, yani Arslan, Beytan, Pezgevrân ve Maksudan aşiretlerinden bir kısmı ile reisleri, Munzur menbainda toplanmışlardı.

Vali Cemal, ilk önce aşiretler efradının aşiret usuluna göre reislerinin tensip edecekleri harekellere boyun eğeceklerine dair and içmelerini teklif etti. Bu teklife uyarak aşiretler efradı Munzur menbainda ilerlediler ve avuçlarıyla bir miktar su içmek suretiyle reislere inkıyat edeceklerine ananevi usulda andıçtılar.

«Bu çeşit andıçme kürt mitolojisine dayanan ve dikkati çeken bir usuldur. Çünkü Munzur dağı mitolojiye göre mukaddes bir dağdır ve su ilahesi Anahit bütün Ari kavimlerin annesi olup su içmek o annenin sütünü içmek anlamında olduğu için, Zerdeşt dini ananatına göre avuçla su içerek bir şeye söz vermek, hilafına hareket edersem ilahe annemin sütü bana haram olsun demektir».

Vali Cemal, bu ananeyi her halde biliyordu ki böyle bir yeminle aşiretlerin ittifadının teminini düşünmüştü.

Reisler intihap edildikten sonra, Cemal dahi ayağa kalkarak menbaâ yaklaştı ve halka hitaben:

«Ağalar, ben de sizinle sadakatla konuşup, sadakatla hareket edeceğime dair bu mukaddes Munzur suyundan bir bardak su içmek sureti ile yemin ediyorum» dedi ve cebinden çıkardığı bir bardakla menbadan su içtikten sonra:

«Ağalarım, Ğazi paşanın sizlere hassatan selamı var, beni size o gönderdi, içtiğim su ile yemin ederim ki, o alevi dir, dünyadaki bütün alevileri ihya edecektir. Ben dahi aleviyim, bu sıfatla size söz veriyorum, yollarınız yapılacak, mektepler açılacak, toprağı olmiyanlara Erzincanda ve Elazizde toprak verilecek. Ancak sizden bir hizmet bekliyorum, ki o da, yakında hükümet kuvvetleri gelecek ve öteden beri Dersimin adını lekeliyen Koç Uşağı aşiretini biraz islah edecek, siz dahi bütün aşiretiniz efradıyla bu harekete iştirak edeceğinize şimdi söz vereceksiniz. Bu suretle Koçan aşireti islah edildikten sonra, Dersimde her şey yoluna girmiş olacak, hükümet Dersimden emin kalacak ve Dersimlilerin her türlü istekleri yerine getirilecektir» dedi.

Reislerden Kasım oğlu Munzur ağa kendi aralarında hususi bir toplantı yaparak ertesi gün son sözlerini verebileceklerini bildirdi ve bunun üzerine Munzurdaki toplantıya son verildi.

Vali Cemal benim kendisinden ayrılmaklığıma fırsat vermiyordu, ve ben de şüpheye meydan vermemek için kendisinden ayrılamıyordum.

Kürtler, Koçan aşireti tenkil edildikten sonra, diğer aşiretlerin de birer behane ile aynı akıbete getirileceklerini temamen sezmişlerdi. Müzakere için istenilen yigirmi dört saatlık müsaadeden gaye, bir red cevabı vermek için değil, Koçan aşiretine yardım için icap eden vasıtaları temin etmekte.

Bu vasıtalar, istenilen müddet zarfında temin edildikten sonra, Koçan aşiretinin tenkili harbına iştirak edileceğine dair vali Cemala muvafakat cevabı verilmişti. Bu cevapta şu şartlar ileri sürülmüştü:

1— Ovacıkların tutacakları cepheye türk askeri kuvvetleri gönderilmemesi. Buna sebep olarak da, kürtlerin türk kuvvetleri ile imtizac edemeyecekleri ihtimali ileri sürülüyordu.

2— Ovacık cephe kumandanlığının, benim ühdeme tevdi. Bu şartlara ilaveten külliyetli cephaneye ihtiyac gösterilmekte ve bunun temini istenmekte idi.

Ali Cemal çok yüksek kabiliyette bir komiteci olmasına rağmen, Dersimlilerin kurduğu bu tuzağa düştü ve ileri sürülen şartları kabul etti.

Kainpedirim Ali ağaya bağlı bulunan bütün Kalan aşiretleri, Koçan tenkili harekâtına hiç bir suretle iştirak etmeyeceklerini ilan etmişlerdi.

Vali Cemal, Elazize gitmiş, mürettep ve muntazam bir askeri fırka Haydar paşanın kumandasında Elazizden hareketle Çimişgezek—Hozat nuntıklarından, o civar aşiretlerinin de inzimamıyla Koçan aşiretini çevirmişti.

Koçan aşireti, Resik ve Şemkân aşiretleri ile birlik ve müttelik bulunduğundan, bu aşiretler ayrılmaz bir kitle halinde idiler. Haydar paşa, bir Beyanname ile adları geçen aşiretleri kayıtsız şartsız teslim olmağa davet ediyor, Elaziz vilayeti dahilinde iskân edileceklerini vadediyor ve aksi taktirde çoluk çocuklarına bile merhamet edilmiyeceğini bildiriyordu.

Ovacık aşiretleri, Koçanlılar ile mükemmel irtibat temin etmişlerdi. Koçanlılar bizden cephaneye istiyordu, biz bunun teminini mukaddes bir borç biliyorduk. Çünkü, Koçanlılar bize — «Cephanemiz olursa, Türkiyenin bütün orduları üzerimize gelse bile hiç bir şey yapamazlar» diyorlardı.

Vali Cemal, 150 ester yüklü çebhaneyi yüzbaşı Faik ile beraber Ovacık cephesine göndermişti. Bu yüzbaşı, cephane tevzii behanesi ile daimi surette cephede kalmak istiyordu, ki bu, faaliyetimizi bir nevi kontrol altına almak demektir.

Kahraman Koçanlılar ilk hamlede bir gece baskını yaparak, Amutka mevkiinde bir bölük askeri tamamın imha etmiş ve külliyetli harp malzimesi iğtinam etmişti. Bu vakia harbi alevlendirmişti.

Ovacık cephesinde, cephane az verdiniz, çok verdiniz gibi dedi kodu çıkarılarak, Faik'in cephede uzun müddet kalması, aşiretlerin dağılmasını intaç edecek yollu müstacel bir yazı, Vali Cemala gönderilmesi üzerine, Faik'in cepheden geri çağırılması temin edilebilmişti.

Elimize geçen cephanenin büyük miktarı, Koçan aşiret reisi Seithan ağaya gönderiliyordu. Koçan aşiretinin ihtiyar ve çocuklarından büyük kısmı Ovacık aşiretlerinden Pejgâr ve Maksudan aşiretleri dahiline çekilerek yerleştirilmişlerdi. Koçan aşireti bütün kuvvetleri ile Güney ve Batı cephelerine yükleniyor, başarılı gece baskınları ile askeri kuvvetleri tarumar ediyordu.

Harekâtı cephede bizzat takip eden Haydar paşa, bu kahramanlıklar karşısında hayretlere düşüyor ve:

«Benim bu aşiretlerden bir fırka muntazam askerim olsa, billah, dünyanın fatihi olurum», demeğe mecbur kalıyordu.

Paşa, taktirkâr bu sözlerini, yanında bulunan Hozat aşiretleri reisleri huzurunda sarfetmekten çekinmemişti.

Harbin şiddetine ve türk ordusunun bütün gayretlerine rağmen, Koçanlılardan ufacık bir köyün bile zabtı mümkün olamıyordu.

Türk askeri kuvvetleri pek müthiş zayata uğramış. Harba iştirak eden uçaklardan birisi düşürülmüştü.

Bir ay süren harp neticesinde, hiç bir başarı elde edile-

memiş, Vali Cemal ile Haydar paşa arasında ciddi anlaşamamazlık başgöstermişti.

Haydar paşa, cephedeki kürt aşiretlerine itimadı olmadığını kesin olarak bildirmiş, bu sebeple Erzincandan üç piyade alayı Ovacığa getirilmiş ve aşiretlerin harekât sahasından çekilmeleri, Haydar paşa tarafından emredilmişti. Bu türk tedbiri, yine kendi aleyhlerine döndü, çünkü, aşiretler kendi yerlerine çekilmekle beraber, giceleri askeri kuvvetlere sağdan soldan şiddetli hücumlara başlamışlardı.

Pek çetin ve arızalı yollardan gelmiş oldukları için zaten yorğun ve bitap olan türk kıtaları, bu gece baskınlarına da maruz kalınca, büsbütün şaşırmış ve arkalarından erzak dahi yetişememesi bu kıtaları büsbütün perişan bir duruma sokmuştu. Açlıktan hırpalanan bu insan yığınları, harbi unutmmuş, yalnız yiyecek temini çareleri aramağa başlamışlardı. Silah ve cephaneleri mukabilinde aşiretlerden koyun, kuzu, ekmek ve un satın alıyorlardı. Diğer taraftan, cephane mahalleri, gece baskınlarıyla kürtler tarafından zabtolunarak Koçan aşiretine gönderiliyordu.

Türk kuvvetlerinin bu perişanlığı, Cemal ile Haydar paşa arasındaki ihtilafı şiddetlendirmiş ve Cemal cepheden ayrılarak Elazize dönmüştü. Her iki hasım yekdigeri aleyhine Dahiliye ve Harbiye vekâletlerine şikayetlere başlamışlardı.

Güz gelmiş, soğuklar başlamış ve geceleri dışarıda barınmak mümkünsüz bir hale gelmişti, türk fırkaları Elazize çekilmek zorunda kalınıyordu.

Aradan çok geçmeden, Haydar paşa Elazizden ve İzzettin paşa dahi Diyarbekirden Erzincana kaldırılmak suretiyle dışarı oldukları hezimetin cezasını görmüşlerdi.

İşte bu suretle, Dersimde Koçan harekâtı askeriyesi de türk kuvvetlerinin mağlubiyeti ile neticelenerek, Dersim kürtlüğüne karşı tertip edilen türk suikastı tamamıyla akim kalmıştı.

Seit Rızanın vali Cemal ile işbirliği yapmak istememesi, Dersim aşiretlerinin büyük bir çoğunluğu üzerine önemli tesir bırakmış ve bunlar türk hükümetinden daima uzak kalmak istemişlerdir.

Vali Cemal, Doğu Dersim aşiretlerine, İbiş Zekinin tensibiyle, Ziraat bankalarından yüz bin lira dağıtarak müte-selsil kefalet talimatnamesi uyarınca bu borcların tecili hususunu temine de çalışıyordu.

Bütün bu gayretlere rağmen, Cemal, Ankara hükümetini tatmin edecek bir semere elde edemediği için, durumu git-tikce güçleşiyordu.

* * *

Dersimi imha için hazırlanan ilk türk pılanı akim kalma-sı üzerine, Türkiye Kürdistanının tamamına şamil olmak ve kürtlüğü imha etmek maksadıyla yeni bir pılan tertip edil-mişti. Bu pılan: **Mıntika Umumi Müfettişlikleri** namı al-tında pek mahirane hazırlanmış yeni bir idare teşkilatı idi.

Üç Umumi Mıntika Müfettişliği ihdas ediliyordu.

1 — Birinci Umumi Müfettişlik (merkezi Diyarbekir)

2 — Üçüncü » » (» Erzurum)

3 — İkinci » » (» Tırakya) idi.

Merkezi Elaziz olmak üzere bir de Dördüncü Mıntika Mü-fettişliği ihdas edilmişti.

MUMI MÜFETİŞLİKLERİN MAHIYETİ

VE DERSİMDEKİ ICRAATLARI

(1 9 2 8)

Müfettişliklerin mahiyetinden bahsetmeden önce, Türkiye Cümhuriyeti denilen siyasi varlığın umumi karakteristigidinden bilgi edinmek faideden hali degildir.

Türkiye Cümhuriyeti; doğduğu günden itibaren kendini doğuran siyasi amillerin yarattığı zaruretler çenberi arasında sıkışıp kalmış ve hiç bir zaman bir iç evölüsiyonu, hakiki bir sosyal devrim manasını ifade edememiştir. Dış bina bakımından modern bir sima arzetmek ve her kesi buna inandırmak istemiş olmasına rağmen, iç yapılış bakımından eski göçebe sosiyete, eski derebeyleri devleti kalmıştır.

Teokratik Osmanlı Halife - Sultanlarını ve bu müessese etrafında toplanan dalkavuk idare şebekesini, bütün sosyal vasıflarıyla teokratik, fakat dış yıldız itibarıyla modern adlı ve şanlı bir müessese istihlaf etmiştir. İşte bu müessese Kemalist Türkiye Cümhuriyeti dir.

Yer yüzü Halifesini, Tanrının yer yüzündeki gölgesini; Yaratıcı, Kurtarıcı, Münci ve Yoktan var edici ünvanları ile tapılan Mustafa Kemal Atatürk istihlaf etmiş ve islam dini yerine de, Turancılık mefküresi, Türkcülük dini kaim olmuştur.

Osmanlı Halife-Sultanlarının islamlık sayesinde türkleşdiremediği ve yahot imhasını başaramadığı unsurları—modern bir kisveye bürünerek—ya türkleşirmek ve ya imha etmek,

modern türk idaresinin başlıca ümdesini teşkil etmiştir. İşte Anadolunun Doğu vilayetlerinde Şeyh Sait ve Dersim hadiselerinden sonra yaratılan ve Umumi Müfettişlik adını taşıyan hususi idari teşkilat, bu gayenin temini içindi.

1928 yılında merkezi Diyarbakir olmak üzere ihdas edilen Birinci Umumi Müfettişliğin vazifesi, kürtleri imha için bir şebeke vicude getirmekten başka bir şey değildi. Bu müfettişliğe, Mustafa Kemal'in itimadını kazanmış ve ırkan arap olduğu halde mevki ve ikbal için her şeyi feda etmiş olan, **İbrahim Tali** tayin edilmişti.

İbrahim Tali'nin vazifesi, Doğu vilayetleri mıntıkası halkını kısmen yerliyerince imha etmek ve kısmen de Batı vilayetlerine nakletmek idi.

Batıya nakledilen bedbaht kürtlerin büyük bir kısmını çocuk ve kadınlar teşkil ediyordu. Bilhassa fazla miktarda çocuk nakletmek hususuna önem veriliyordu, çünkü, bunların türkleştirilmesi daha kolay sanılıyordu. Yerliyerince imha edilenler ise, ekseriya münevverler ve aşiret reisleri idi. Bunlardan bir kısmı Harp Divanlarınca mahkûm edilerek ve bir kısmı da gizli yollarla öldürülüyordu.

Van, Bitlis ve Diyarbakir mıntıklarından Batıya sevkedilen bedbaht ve masûm kürt çocukları katile katile Elaziz mıntikasından geçiriliyor ve yollarda açlıktan, hastalıktan ve yorgunluktan ölen zavallı yavrucuklar, kürtlere gösterilmeksizin köy bekcileri tarafından yol kenarlarına gömülüyordu. Her şeyin gizli kalması verilen şiddetli emirler gereğinden idi.

Erzurum vilayeti müstesna olmak üzere, Doğu Kürdistanın Diyarbakir, Elaziz, Van, Bitlis, Muş, Hekkari, Mardin, Sirt vilayetleri Birinci Müfettişlik mıntikasına dahil idiler.

İbrahim Tali ve mayetindeki canavarlar, yalnız Dersimin isyanından korkuyor ve bu korku ile muhacir kabilelerini mümkün olduğu kadar Dersim mıntikasından uzak yollardan Batıya sevkediyorlardı.

Tehcirin fecaati hakkında bir misal vermek ve türk hükümetinin zulmunun derecesini anlatmak için, okuyucularıma şu feci tabloyu arzedeceğim:

Van vilayeti köylerinden tehcir edilen 1400 hanelik bir kabile, Erzurum muhitinden yaya olarak Bayburt üzeri Trabzondan deniz yolu ile Trakyaya sevk edilirken, bu kafiliden 1000 hane bütün efradiyla yollarda mahv olmuş ve artan bicareler pek canhıraş bir durumda Trakyaya yetişebilmişlerdir.

Yüzlerce zulum misallarından şunları da okuyucularımın ibret nazarına arzedeceğim:

Hazro ve Sasun kürtlerinden on yedi bedbaht, 1928 yılının Mais ayı sonlarında Elaziz hapishanesi denilen zulum cehennemine getirilmişlerdi. Bunlardan münevver birisi olduğu anlaşılan bir kürt genci, bu kafiliden ayrılarak, kan içmekle maruf Mazgerli Zekeriya adında bir jandarma onbaşı ile mechul bir istikamete sevk edilmekte iken, Sarını nahiyesine bağlı kürt köyünden geçirildiği görülmüştür. Bu genc köylülerin dikkat nazarını çekmiş ve bunlardan bazıları Zekeriya onbaşıya «Bu kimdir, böyle akşam üzeri nereye götürüyorsun» sorusuna, zavvalı kürt genci: «Beni nerede öldüreceklerini bilmiyorlar da gezdiriyorlar, ben ölsem de kürt milleti ölmez», diyerek vakarlı ve azımkâr bir tavırla Zekeriyanın yüzüne bakarak, kelepçe takılı elleri arasından sigarasını içmeğe devam etmiştir.

Zekeriya melûnu ise, köylülere, bu kürt gencini yarğılanmak için Perteğe götürmekte olduğunu söylüyerek yollarına devam etmişlerdir.

Ertesi gün, sözü geçen gencin cesedi Fırat suyu kıyılarında çobanlar tarafından görülmüş ve kürt aydınları bu şehidin cesedini gizli olarak nakletmişler ve Hozik köyünde derin saygılarla gömmüşlerdir. Bu bedbaht şehidin merkadını ben de ziyaret etmiş ve binlerce adsız kürt şehitlerinden birisi olan bu kahramanın üzerine ağlamışım, öcleri alınacağına andiçmişim.

*
* *

Müfettiş İbrahim Tali Dersim merkezine kadar gelmiş ve aşiret reislerine nasihatlar vererek, sükûneti muhafaza ve hükümetin emirlerine itaatla kürt fedai akınlarının durdurulmasını dilemişti.

İbrahim Tali, Diyarbekire dönmüş ve kürtler hakkındaki mezalime devam etmiş olduğundan, Dersimliler de akınlarına devamla mecbur kalmışlardır.

İki ay devam eden akınlar üzerine, vali Cemal Dersime geldi ve Seit Rizaya müracaat ederek Dersimlileri ilgilendiren hususata ait meseleleri dostane bir hava içinde hal edebilmek için, mumaillehi Diyarbekire İbrahim Tali nezdine davet etti. Vakı olan bu teklif, Seit Rizaca tasvip edildi ve çete faaliyetine muvakkaten son verildi.

Seit Rızanın arzusuna uygun olarak, benim de beraber gitmekliğim tensip edilmiş olduğundan, Seit Rıza ile Diyarbekire gittik ve İbrahim Tali ile temasa geçtik. İbrahim Tali, inûtat vechle yarı tehdit ve yarı ikna yolunu tuttu. Dersimi tenkil için icrâsı mutasavver askeri harekâta kendisi mani olduğunu ve bu sebeple bizim sükûn ve asayişini muhafaza etmekliğimiz lazım geldiğini bildirdi.

İsteklerimiz tatmin edilmeden geri dönmüş ve Seit Rıza da Dersime geçmişti. Mumaillehin Dersime dönüşünü Müteakıp, yine hercumerc başlamış ve bir semere elde edemiyen Ali Cemal ile İbrahim Talinin dahi araları açılarak, biri biri aleyhine Ankaraya şikayetlerde buldukları haber alınmıştı.

Ali Cemal tekrar Dersime kadar gelmiş ve Sivasslı Murat paşanın öldürülmesinde metheli olan çetelerin hükümete teslimini Seit Rızadan rica etmişti. Fakat, Vali bey (!) hayal sukutuna oğrayarak Dersimden geri dönmüştü.

Cemalın bu beceriksizlikleri ve İbrahim Tali ile aralarında hasıl olan münaferet yüzünden, Dersim hakkında hükümeti aldatmış olma suçu ile suçlandırılarak, Ali Cemal Elazizden kaldırılmıştı.

Vali Cemal, tebdilen Çoruma gitmeden önce benimle görüşmek istedi. Kendisiyle baş başa kaldığımızda: Dersimlilerin ve bhusus Anadoludaki alevilerin samimi bir dostu olduğunu, kendisinin bu muhitten ayrılması Dersimlilere büyük zararlar doğuracağını, Dersimlileri kurtarmak için çalıştığını ve hatta Seit Rızanın imhası için müteaddit planları red ettiğini anlattı, ve ne çare ki, Dersimliler bunu taktir etmiyerek kendisini mahcup düşürdüklerini ve bir gün bu yaptıklarına nadim olacaklarını sözlerine ekledi.

Ali Cemalın tebdili, durumu islah edemedi. İbrahim Tali Dersimlileri korkutarak sükuneti temin edeceğini ümit ediyordu ve bu gaye ile beni Diyarbakire istetmişti. 1929 yılı temmuz ayı iptidasında bir gün, şahsi bir işimi takip için vilayet konağı koridorunda gezinmekte iken, vilayet Mektupçusu olan ve kendisi de benim gibi fişe tabi olduğundan polis göz hapsi altında bulunan merhum Nurittin, beni görerek yanıma yaklaşmış ve «Baytar, seni Diyarbakire istiyorlar, müthiş bir pılan var, güzel idare et, ben vali muavinine gidiyorum, seni isteriz» diyerek muavin Mithatın odasına girmiş ve az sonra içeriye çağırılmışım. Beni acilen Diyarbakire istedikleri ve hemen yola çıkmaklığım lüzumu bildirildi. Ben bu tebliğe cevaben: Hususi İdarede 570 lira alacağım olduğunu ve bu parayı tahsil edemediğim taktirde yola çıkamayacağımı bildirdim. Bunun üzerine Muavin, telefonla İdare Müdürü Sabriyi çağırdı ve elden 570 liralık bir çek tanzim edilerek bana verildi. Düşündüm, zavallı milletdaşlarım haklı ve cüzi alacaklarını tahsil için günlerce hükümet koridorlarında süründükleri halde, benim gibi mimli bir kürde oldukça muhim bir meblağın böyle acele verilmesinde bir sır ve hikmet olmalıydı...

Yola çıktım. Diyarbakire vardığımda İbrahim Taliye misafir edildim. Mumailih benden, Ali Cemal hakkındaki intibahımı sorduktan sonra: kendisinin sünni olduğunu, bu sıfatla dürüst hareket ettiğini, Dersimlilere doğru yolu gösterdiğini, Güneyden kürt çetelerinden aldığı mektup üzerine hududa gittiğini ve burada çete reisleriyle temas ettikten sonra on-

ları serbest bırakarak geri döndüğünü ve on beş gün sonra teftiş için Van ve Muş vilayetlerine gittiğinde, Güneyde temas etmiş olduğu kürt çeteleri oralara kadar gelerek kendisine iltica ettiklerini ve yine bunları silahlarıyla serbest bıraktığını söyledi. Yaptığı bu muamelelerle kürtlere karşı müşfik olduğunu isbat ettiğini ve tabib olduğu için mesleki cepheden de **hastayı tedavi** maksadını takip ettiğini söyledikten sonra, Vali Cemalın «**ben aleviyim**» diye yalan söylediğini, kızını kürtler nezdine göndererek hediye toplamak suretiyle de vazifesini kötüye kullandığını ve bundan başka, Tazim Heyetini Ankaraya götürürken yol masrafı olarak Elaziz Hususi Muhasebe İdaresinden aldığı 75000 lirayı şahsi işlerine sarf ettiğini sözlerine ekledi.

İbrahim Tali, bundan sonra Ali Cemalın siyasi faaliyetine temas ederek, Koçan aşiretine karşı yapılan askeri harekete kendisinin sebep olduğunu ve bu yüzden orduya pek büyük zarar verdiğini anlattı. Kürtlerin hükümet nazarında düşman görülmesinin bütün sorumluluğunu Ali Cemalın omuzlarına yükledi.

Bunun üzerine, masasının bir gözünden büyücek bir evrak dosyası çıkardı ve bu dosyanın içinden bir kâğıt ayırarak bana uzattı, «alınız okuyunuz» dedi.

Latin yazılarıyla ve türk diliyle yazılmış bu evrakın müderecatını aşağıya aynen naklediyorum:

Birinci Umumi Müfettişlik İstihbarat Dairesi

1 — Cemil paşa zade **Ekrem** İngiliz kadını kıyafetiyle Yado çetesiyle teşrik mesai ederek Dersimli **Baytar Nuri** vasıtasıyla Seit Rıza ile görüşmesi.

2 — Sultan Hamitin oğlunun padişahlığına dair gelen mektubun Malatyada yakalandığı.

3 — Garptan firari Azizden Dersime gelen mektubun **Hoza** zatta yakalandığı.

4 — **Hoybun cemiyetinden** gönderilen beyannemenin Koçkırılı Alişer tarafından Dersim aşiretlerine neşir ve ilanı.

5 — Seit Rızanın oğlu Şeyh Hasanın garbi Dersim mıntıkasında aşiretler arasında dolaştığı.

6 — Gev aşiretinin silahlandığı.

7 — Dersimlilerin Muhtariyet İdaresinin temini için Avrupa hükümetleri nezdinde teşebbüsatta bulunmak üzere Alişerin Murahhas olarak gönderilmesi için para toplanmakta olduğu.

8 — Cenuptan gelen mektubun Hözatta Doktor Cafer Sadık tarafından yakalandığı.

Bu notları okuduktan sonra, İbrahim Tali:

«Görüyorsunuz ya, haberler pek önemli, fakat hükümet Dersimliler hakkındaki bu ihbara inanmıyor, inanacak olsa Dersimlileri imha eder. Siz Dersimin münevver şahsiyetlerinden birisi olduğunuzdan, sizi Dersime göndereceğim, orada muhitiniz halkı ile temas ederek bu meseleler hakkında fikir ve maksatlarının ne olduğunu bana bildirmelerine tavassut etmenizi memleketinizin selameti namına sizden beklerim» dedi.

Bu teklife muvafakat ettim ve mumaileyhten ayrıldım.

Seit Rızanın yanına gittim, macerayı ve durumu anlattım. Mumailleh ile birlikte Hozat civarında Ferhadan aşireti reisi Cemşit ağanın evine gittik ve Karabalan reisi Kango zade Mehmet Ali ile sairlerini oraya davet ederek, durumu müzakere ettik. Bu müzakereler sonunda, İbrahim Talinin bir takım behaneler icat ederek Dersime ordu göndermek ve bizi imha ettirmek emelinde olduğunu anladık ve aşağıdaki kararları aldık:

1 — Vaki ihbaratı tekzip etmek üzere, Dersim aşiretleri adına bir Heyet teşkil ederek Müfettişliğe gönderilmesi.

2 — Türk hükümetinin Dersime yapması muhtemel askeri harekâta karşı ihtiyati müdafaa tedbiri alınması.

3 — Hükümetin Dersime karşı bir takım behanelerle askeri harekât yapmasına fiili bir sebep yaratmamak için Dersim aşiretlerinin muvakkaten sükuneti muhafaza etmeleri.

4 — Umumi bir harp zuhurunda kürt milli haklarını, siyasi ve askeri alanda korumak için, Dersimde aşiretlerin ittihadını temin etmek üzere Alişer ve arkadaşlarının aşiretler arasında çalışmalara devam etmeleri.

5 — Bu faaliyetin daimi surette Seit Rızanın oğlu Baba İbrahim tarafından kontrolü, yapılan tertibat sırasında aşiretler arasında ihtilaf zuhuru halinde Seit Rızaya malûmat verilmesi ve Erzincan ile Elaziz mıntukalarından silah ve cep-hane tedariki gibi meseleler kararlaştırıldıktan sonra:

Diyarbakire aşağıdaki telğraf çekilmişti.

Diyarbakir Birinci Umumi Müfettiş İbrahim Tali beye

Dersim hakkında vakı ihbaratın red ve tekzibi maksadıyla teşekkül eden Heyet huzur devletinize müntehiî hareket bulunduğunu Dersim aşiretleri namına arz eylerim efendim.

6 Mais 1929 Hozat

Baytar Nuri

Diyarbakire hareket etmek üzere:

- 1.— Seit Rızanın büyük oğlu Şeyh Hasan
- 2.— Karabalan reisi Kango oğlu Mehmet Ali
- 3.— Ferhadan reisi Cemşit
- 4.— Aşağı Abbasan reisi Zeyno oğlu Ahmet

Bu zatlardan müteşekkil heyetle beraber Diyarbakirde İbrahim Talinin nezdine gitmiştik. Dersim heyeti adına söz alan Şeyh Hasan, selis bir-lisanla:

«Dersim aşiretleri hakkında yapılan ihbarat tamamen uy-

durmadır. Abdülhamidin oğlunu tanımadığımız gibi, zaten müşarünleh kürt olmayıp türk olduğu malûm olmasına binaen biz Dersimliler bir türk saltanatı davasına karışmak istemediğimiz şüphesizdir».

«Şayet bu gibi behanelerle hükümetin emeli, biz Dersimlileri vurmak ve imha etmek ise, buna da bir diyeceğimiz yoktur». dedi.

Buna cevaben İbrahim Tali: «Babanız Seit Rıza niçin gelmedi?» demiş ve ihtiyarlığı sefere mani olduğu cevabını almıştı.

Bu mülakat günü akşamı, yalnız olarak görüşmek için İbrahim Tali beni istetmişti. Yanına girdiğimde, hemen telaşla söze başlayarak, Seit Rıza «**Karga bülbül olmaz**» demiş, bu sözden mürat nedir diye sormuş ve bu soruya karşılık olarak: Seit Rızanın bu sözden maksadı bir takım türedilerin iktidar mevkiine geçmiş olmalarına işaretidir, diyerek izahat vermiştim.

Ertesi gün arkadaşlarla birlikte İbrahim Talinin yanına giderek vedalaşmıştık. Mumaileh arkadaşlardan her birine birer lira vermiş ve ayrıca Seit Rıza için iki bin lira nakit para ile bir sandık içerisinde bir takım hediyeleri mumailehe teslim edilmek üzere bana vermişti.

Seit Rızaya tahsis edilen hediyeler, şekerleme, ipekli kumaş ve buna benzer adi şeylerden ibaret idi, hal bu ki aşiretler arasında, bir teneke dolusu altındır diye şaya çıkarılmıştı. Bu hediyeleri Seit Rızaya yetiştirmekle beraber, Dersimi sükûnet içinde sakliyabilmek için gereken tedbirler alınmıştı. Hal bu ki mahalli memurlar aldıkları gizli emirlere uygun olarak, Seit Rızanın damadı olan Aşağı Abbasan aşireti reislerinden İbrahim ağayı öldürtmüşlerdi. Bu cinayet Hozat kaymakamı Kâzım delaletiyle ve bin lira para mukabilinde Meço ağa oğlu Hüseyin tarafından ika edilmişti. İbrahim ağanın öldürülmesi, Seit Rızayı son derece müteessir etmiş olduğundan mumaileh silahşorlarıyla katilin bulunduğu köye inmiş ve bü-

tün emvalını musadere etmişti. Bu yüzden kürt fedai çeteleri de türk mıntıkalarına akin etmeğe başlamıştı. Bu sırada Hekkâriden **Fahri**, Elazize vali olarak gelmişti.

İbrahim Tali, **Elaziz valisi Deli Fahri** adıyla maruf bu zata, Dersimlilerin bütün elebaşlarını birer yol ile elde ederek imha edilmeleri için gereken bütün tedbirlere başvurmasını gizlice emretmiş olduğu kürt İstihbarat şebekemiz tarafından bize haber veriliyordu. İstihbarat şebekemiz bütün hükümet dairelerinde vazife gören namuslu ve millet sever kürt gençliği idi, ki bunların bütün tehlikeleri göze alarak bize yardım etmiş olmalarını bu **Dersim tarihine** minnet ve şükranla dercediyorum.

Yukarıda hizmetlerini şükranla yadettiğim fedakârlar sayesinde, gerek Umumi Müfettişlik ve gerek Dahiliye Vekâleti ile vilayet arasında cereyan eden ve kürtlüğün imhasını hedef tutan bütün muhabarelerden günü gününe haber alıyor ve ona göre mukabil korunma tertibatı hazırlıyorduk.

Ayrı gayrılık ve nifak yaratarak, Şark milletlerini bir-biri ile boğuşturmak suretiyle imparatorluğun varlığını altı asir sürükleyen gayri insani siyaset, o imparatorluğun parçalanmasından sonra dahi türklerin elinde kalan bedbaht kıtada teşekkül eden Asri (!) Türkiye Cümhuriyetinde bir türk idare usulu olarak devam etmiştir. Türkün pençesinde kalan halk, bu defa da Garblılık — Şarklılık adlarıyla ayırt edilen zümrelere ayrılmış ve Şarklı mefhumu, kürt anlamına delalet ettiğiinden, bir nev hakaret ünvanı olarak kullanılmağa başlamıştı. Bu ayrı-seçi siyaseti, beklenen gayeyi temin edememiştir; çünkü öğeyevlat gözü ile bakıldığını gören kürt aydın gençliği, Şarklılığına yani kürtlüğüne daha fazla bağlılık göstermeğe başlamıştır.

UMUMI MUFETTİŞLİĞİN DELİ FAHRIYE

VERDİĞİ GİZLİ PLANLARIN TATBIKI

(1 9 2 9)

Kürtlerin imhası için gereken gizli direktif ve talimatları almış olan Deli Fahri, milli taassubun bütün kin ve garazı ile faaliyete başlamış ve **Dersim fatihi** ünvanını kazanmak sevdasına düşmüştü.

1930 yılı Mayıs ayının dokuzuncu günü Elaziz Belediye dairesinde Fırka kumandanı Hüseyin Hüsnü paşa ve memleketin ileri gelen kimselerinden müteşekkil bir toplantı yapılmış, ve bu toplantıda söz alan vali muavini Mithat, Doğunun orta sahalarının ve Dersimlilerin halis türk olduklarını, saltanat devrinde bu türk unsurunun ihmal edildiğini, kanuni yollarla ve muslihane tedbirlerle bunların Türkiye Cumhuriyeti topluluğu içinde müreffah ve mesut bir hayat geçirmeleri mümkün olduğunu belirtmiştir. Hüseyin Hüsnü paşa, Ticaret Odası reisi Ahmet ve Belediye reisi Halil dahi aynı tezi müdafaa etmişlerdir. Deli Fahri hitabet mevkiine geçerek mağrur ve mütekebbir bir eda ile dışlerini gıcırtarak: Dersimlilerin türk olmadıklarını, türk köylüsünde mevcut hassaların hiç birisi Dersimlilerde mevcut bulunmadığını, ileri sürdükten sonra, Dersim muhitinin ecnebilere, kürt Hoybun cemiyeti emellerine hizmet ettiklerini ve bu sebeplerle bunların vicutlarının bir an evvel ortadan kaldırılması gerektiğini hayasızca ileri sürmüştür. Timarhane kaçkını olan bu herif; sözlerini kanundan bahseden hazırına hitap ederek «Kanun, kanun, kanunun içerisinde... tükürürüm. İki dudağımın arasından çıkan her söz kanundur. Dersimlilerden maddi, manevi hiç bir hizmeti türk milleti beklemiyor, hadiseler türkün bu kanaatını teyit etmiştir» dedikten sonra: «Beş yıldan beri Dersimliler fedai kürt çetelerine yardım ve sığınak temin etmiş olduklarını

ve Koçkirili bu asilerin hükümete teslim edilmesi kendilerine bir çok defalar tebliğ edilmesine rağmen hükümetin bu tek-lifini kabul etmedikten başka, adı geçen çetelere yardıma de-vam ettiklerini» kudurmuş bir köpek gibi Meclisin huzurunda haykırdıktan sonra hitabet mevkiünden inmiş ve bu sözler üze-rine sıkıntılı bir hava içerisinde toplantı dağılmıştır.

Fahri, tehditlerini kuvveden fiile koymağa başlamıştı. 1931 yılının ilk baharı sonlarına doğru, bir gün jandarmalar beni ikametgâhımdan alıp doğrudan Fahrinin huzuruna gö-türdüler. Bir zaman akıl hastalığına müptela olarak timarha-nede tedavi altına alınmış olan Fahri, pek haklı olarak deli ünvanını kazanmıştı, çünkü hunhar tavırlı, cani bakışlı ve çok fena karakterde bir adam olduğu her hareketinden anlaşılı-yordu.

Bu adam, beni bir zaman ayakta beklettirdikten sonra, bir çılgın gibi masasından kalkarak, kin, gıyız ve intikam dolu gözlerini gözlerime dikmiş, dişlerini gıcirtatarak bana doğ-ru ilerlemiş ve önüme dikilmişti. Sağ elini başına götürerek sert ve haşın bir kuvvetle bir tek kıl çekerek bana göstermiş ve aynı vahşi eda ile:

— Bu nedir ? demiş.

— Bey efendi başınızın bir kılıdır, dediğimde.

— Bilemedin, bilemedin! diye odanın içerisinde bir tur yaptıktan sonra, korkunç bir tavır ve vahşi bir eda ile yine önümde dikilip başından bir tek kıl çekerek:

— Bu ne dir ? demiş.

— Bey efendi zannedersem başınızın bir tek kılıdır, de-diyimde; Fahri çılgın bir kahkaha ve çığlık ile:

— Bilemedin, bilemedin! demiş ve bir çocuk tavrı ile ziyaretçi koltuklarından birinin üzerine oturarak ve ayaklarını yerden keserek sallanmağa ve aynı «bilemedin, bilemedin ! » nakaratını tekrarlamaya başlamıştı. Bir müddet bu deli eylen-cesini yaptıktan sonra, yine başından bir kıl çekmiş ve gözü-

me sokarcasına bana uzatarak:

— Bu ne dir ? gözünü patlatırım, bu ne dir ? dediğinde;

— Vali bey efendi, şu halde bunu bilmek, bilgimin haricinde dir, demem üzerine:

— Yapılan bütün melanet ve fesatları biliyorsun da, bunu neden bilmiyorsun ? demiş ve söz söylemekliğime meydan bırakmadan yine başından hırçınca bir kıl daha çekmiş ve bana göstererek:

— İşte bu Dersim dir, Dersim... Şu gözlerinle gördüğün başım da, Türkiye Cumhuriyeti dir... Bu kılı başımdan çekip attığımda bileğim bir kuvvet sarfetimi ? demesi üzerine:

— Hiç olmazsa, bir sarsıntı oldu, bir şey duyuldu, diyecektim, fakat kendimi geri aldım, tutundum, derin bir sükün ve hüznle, ancak:

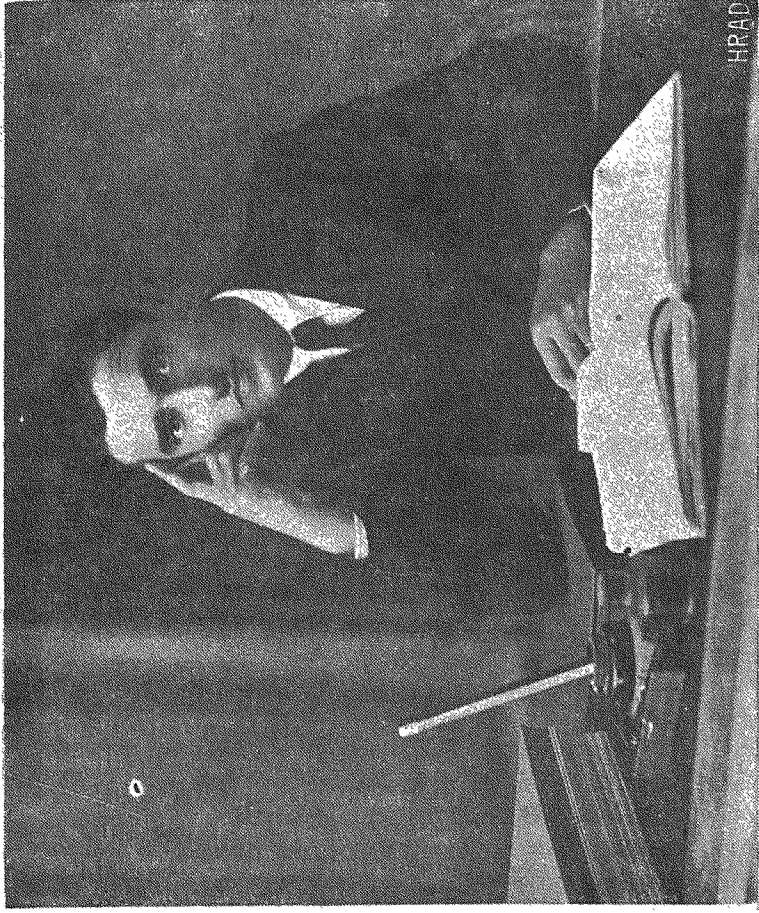
— Hayır bey efendi, diyebildim. Muhatbım sözüne devamla:

— Bu bir kılın başımdan çıkmasıyla başımın vaziyetine bir zarar geldimi, başımda bir noksanlık oldumu?

— Hayır efendim! şu halde?..

— Size emrediyorum, şimdi gidiniz, emrettiğim şekli kendilerinin kalın kafalarına sokmak üzre, Seit Rizaya bir mektup yazınız, benim hiç bir valiye benzemediğimi, Yozgatta da milli mücadele harbinde isyan eden Çapan oğullarını mahveden Deli Fahri ben olduğumu, emirlerime itaat etmedikleri taktirde kendilerini dahi Çapan oğulları gibi mahvedeceğimi, boyunlarına ip takarak gezdirteceğimi bildiriniz ! Yanlarında barındırdıkları Koçkirili kürt fedailerini ve takip müfreze kumandanı Münir beyin katillerini hemen teslim etmelerini, aksi takdirde sonları fena olacağını kendilerine anlatınız ! dedi.

Bu muhavere esnasında, bulunduğumuz odaya açılan bir iç kapıdan, kısacık boylu ve centilmen tavurlu vali muavini

Dr. Ve. M. Nuri

Dersimli

*Gürbet ellerinde
bu satırları yazarken*

Mithat elinde bir takım evrak bulunduğu halde içeriye girmiş ve hürmetkâr bir tavırla ayakta durarak muhavere ve müca-
delemizi sükût ile dinliyordu. Ben valinin teklifine cevap
olarak:

— Bu emirlerinizi kaymakamlık vasıtasıyla Seit Rizaya
tebliğ buyurunuz, çünkü mumaileh ile hiç bir alakam kalma-
mıştır; dediğimde:

— Sana emrediyorum, yazacaksın !

— Bey efendi, beni af ediniz, mazur görünüz.

— Sana, yaz dediğim halde, sen halâ ısrar ediyorsun,
be ayı...!

— Bey efendi, afedersiniz, benim ayıya benzer hiç bir
vaziyetim yoktur, ben ufacık tefeçik bir adamım. Dediğimde,
Fahri, vahşi bir canavar gibi üzerime hücum etmiş ise de, va-
li müavini Mithat aramıza girmiş ve ben de:

— Ben şimdi hakkınızda Müddei Umumiliğe şikayete gi-
diyorum, sözlerinizi de aynen ve tamamen size iade ediyor-
um, diyerek dışarıya çıkmışım.

Koridorlarda bir çok memurların bizi dinlemekte olduk-
larını gördüm ve bunların arasından söylenerek geçip Müddei
Umumilik dairesine girdim.

Müddei Umumi, kendisi ile kadeh arkadaşlığım olan dü-
rüst karakterli bir zat idi. Telaşla ve dargın bir durumda içe-
ri girdiğimi görerek:

— Doktor yine ne var ? meyus ve mükedder görünüyor-
sun, derdin ne dir ?

— Vali Fahri beyi şikâyet edeceğim, emrediniz, odacı bir
pul ve kâğıt getirsin, elden makamınıza bir istida vereyim.
Vali hakkında kanuni takibat yapılmasını sizden rica ediyor-
um, dedim ve meseleyi bütün safahatıyla anlattım.

Müddei Umumi, bir zaman sükût edip elindeki kalemle adı

bir kâğıt üzerine bir şeyler karaladıktan sonra, müteesir bir tavırla yüzüme baktı ve odacıyı çağırıp iki kahve emrettikten sonra söze başlıyarak:

— Doktor ! Türkiyede söz, kalem ve kişi hürriyetlerinin çoktan mahvolmuş olduğunu bilmiyormusun ?. Sen maceraperest, felekzede bir adamsın, diktatorluğun ne demek olduğunu bilmiyormusun ?. Doğu imha politikasını anlamadın mı ?. Şahsi mevki ve ihtiraslar için yapılan facialardan haberin yok mu ?. Mâsum ve mazlum binlerce ocakların söndürüldüğünü, yuvaların yıkıldığını görmüyormusun ?. Mazlumların kanı ile kınalanan ellerin, sefahet masalarında neşelendiği günlerde yaşıyoruz ... Heyhat Nuri ... Heyhat ! asabisin, aculsun ve bu durumun yüzünden lekelenedin. Bu sözümü afet lekelenmedin, ellendin, bellendin, şüphelendin ve bu sebeple artık en ufak bir hareketin bile senin için ölüm kalım durumu yaratıyor. Hakkında uzun boylu tetkikat yapılıyor. Dedikten sonra (elini masasının gözüne uzatarak bir takım evrak çıkardı) ve:

«Biliyormusun, şu dosyalar arasında hakkınızda ne gibi mahrem evrak vardır ? Şimdi de kanuna dayanarak ve Doğulu ve hususıyla Dersimli olduğunu unutarak kanundan kanunun tatbikinden, kanuna dayanarak şikâyetten bahsediyorsun. Doğuda ayrı bir kanun, keyfi bir rejim, unsurları değiştirecek bir gaye takip edilmekte olduğunu bilmiyormusun ?. Vicdanım bu duruma dayanamıyor, fakat heyhat ki, ailem efradını geçindirecek orta halli bir geçim vasıtasından mahrumum, buna malik olsam, bu günden itibaren çekilirim ve zannedersen Türkiye Cümhuriyeti memurlarından vicdan ve namus sahibi olan her hangi birisi de böyle yapar. Çünkü namus ve vicdan sahibi memurlar aldıkları maaştan, gördükleri hizmetten, oturdukları masadan her dakika vicdanen muazzezdirler, buna inanınız ! Siz, yapılan keyfi muamelelerden haberdar değilsiniz. Kanun, vicdan, namus ve şeref mefhumları ortadan kalkmıştır. Cümhuriyetin ilan ettiği Medeni Kanun, Dahiliye Vekâletinin gizli emirleriyle bir tezat teşkil etmekte ve doğmadan ölen bir çocuğa benzemektedir. Hal bu merkezde iken kanuni mevzuattan ne ümit bekliyorsunuz ?.

Diarbekirli Cemil Paşa zade
E k r e m

Böyle bir durum karşısında sükûtu ihtiyardan ve metanetle zuhurata tabi olmaktan başka çare göremiyorum» dedi.

Aramızdaki muhavere burada sona ermişti. Bu esnada yine adliye meslekinden olan ... zat içeri girmiş ve vali ile aramızdaki hadiseyi işitmiş' olmalı ki, hemen bana hitaben:

«Ne var, Doktor, yine kanundan ve kanunun tatbikatından bahsediyorsunuz. Kanunu yapanlar, milleti asriliğe sevkediyoruz, diyenler arasında, şahsi mevkilerini tarsin için, yalnız yaptıkları kanunları değil, âilevi şereflerini bile feda edenler ne kadar çok olduklarını bilseniz dehşetten titersiniz. Diktatorun, bir takım dalkavuklar arasında ilahlanmış ve bu ilaha her şeyi kurban sunan bir muhit meydana gelmiş olduğunu/ işin iç yüzünü bilenler, ancak vicdanları önünde itiraf edebilirler.

Her ne kadar, Mustafa Kemalın Türkiyesinde Tekke ve Zaviyeler kapatılmış, her çeşit tarikat yasak edilmiş ise de,

bunların yerine bir Kemalist dini kaim olmuş olduğunu söylersem buna hayret edilmemelidir. Bunu bir misal ile izah edeyim:

Bir zaman Ankarada bulunuyordum. Bildiklerimden olan ve Ankara merkezinde ehemmiyetli bir mevki bulunan bir zat bir gün konuşuk arasında bana: Kemalist Tarikatına girmekliğimi teklif etti. Bu tarikata intisabım benim için çok hayırlı olacağını söyledi.

Bu tarikatın ümdeleri neden ibaret olduğunu sorduğumda:

—Bilen demez, deyen bilmez, gir de gör ! dedi.

—Şeref ve namusunüz üzerine bana hakikatı söyleyiniz ! dedim.

Bu sözüm üzerine, muhatıbım gülerək:

—Sen tarikata girmeğe layık bir adam değilsin, çünkü eski kafada ve eski zihniyette bir adamsın. Namus, namus diye söyleniyorsun. Namustan maksat ne dir bilmem. Mesela, bir bayan kendi bayından başka bir bay ile arzusunu tatmin ederse, namussuz mu sayılacak ? Bayı da bunun görmekle şerefsiz mi olacak ?

Mabudumuz Gazinin, namus mefhumunun, göbekten yukarıda tecelli edeceği ve göbekten aşağı hususatın ancak zevke ait bulunacağı fetvasını duymadımız mı ? demesi üzerine:

Ben son derece sinirlenmiş ve muhatabımın sözünü keserek:

— Yahu, Allahımı seversen tarikatın şartlarını söyle desem, buna ne diyeceksin ?

— Mabedim Halkevleri, Mâbudum Gazi dir. Eğer Allah diyerek Gaziyi kastediyorsan söyleyeyim.

— Akide ve Tarikatınızda bu derece sebatkârmısınız ?

— Sebat mı ? bu da pek gülünç şey. Benim babam kürt ve annem türk olduğu için ilk devirlerde kürtlük gayesini gü-

düyordum, bunda sebat etsem felaketimi mucip olacağını anladım. Sebatı bir tarafa attım ve Kemalist tarikatına girdim. Yalnız bir ilk okul tahsilim olmasına rağmen, Ankara gibi bir merkezde adliye memuru oldum, dedi.

Arkadaşımız, sözlerine devamla:

— Odacılıktan valiliğe, tahsildarlıktan müfettişliğe, tenekecilikten vekillliğe, dilencilikten millionerliğe yükselen birçok Kemalistler mevcut olduğunu bilmiyormusunuz?.

Kemalist tarikatının kurucu üyelerinden biri de, Kütahya mebusu Hakkı Naşıttır. Bu adam da Dersim hakkında yazılar yazıyor, «Bu dağlarda akıl ve mantık dışında bir din yaşamakta olduğunu» iddia ediyor. Türk gençliğine verdiği hitabelerde daima, «Mabudumuz Gazi, Mabedimiz Halkevleridir» sözlerini tekrarlıyor, zavallı gençliği delalete ve ruhen körlüğe sevk için bir dalkavuşun yapabileceği her çeşit riyakârlığı yapıyor, diye sözlerine son verdi.

Ben müddei Umumiye hitaben!

— Ne diyorsunuz, vali aleyhinde kanuni yollara müracaat edeyimmi, son sözünüz nedir ? dediğimde:

— Bırak, be yahu, meselâ istidayı verirsin, çiftliğine dönersin, iki gün sonra iki sivari jandarma gelir, seni vilayete götürmek bahanesiyle yola çıkarır ve yolda imha eder. Sonra gelir «kaçıyordu vurduk» diye bir rapor verir ve bu suretle mesele kapanır. Kürtler için artık hayat hakkı kalmadığını bilmiyormusun ?.

— Teşkilatı Esasiye kanunlarında, Türkiye Cumhuriyeti dahilinde doğan her fert türk dur denilmiyormu ?.

— Doktor, beni çıldırtacaksın, sen yine kanundan bahsetmeğe başladın. Teşkilatı Esasiye kanununa bakılırsa, Türkiye Cumhuriyeti dahilinde bir ermeni de türkdür, işin gösteri tarafı yerinde dir, hal bu ki; bu unsur hakkında tatbik edilen muamele gizli talimata göre dir. Sen dahi kanunun gösteri tarafına göre türksün, hakikatte ise bir yabancından far-

kın yoktur, çünkü kürtsün. Yirmi yıllık bir tahsil sahibi olduğun halde, sana ne gibi bir hayat hakkı verilmiştir ? Bütün meşru ve insani hakların inkâr edildi, her an ölüm tehlikesine maruz bulunuyorsun, kanun sana hiç bir teminat sağlamadığı halde nasıl kanun deyip duruyorsun ? Bir kişi en ufak bir vazifeye bile tayin edileceği zaman, ilk önce, türkümüdür, kürtmüdür diye Emniyet Dairesinden tahkik edildiğini bilmelisin.

— O halde, biz kürtleri bir an evel ya imha ve ya tehcir etmeli.

— Acele etmeyiniz, o da olacak. Doğuda yapılmakta olan tiren hatları, askeri maksatla yapılıyor. **Bu hatlar Doğudaki kürtlüğü imha içindir.** Hatlar ikmal edildiği zaman arzunuz dairesinde !! ırkınızın imha ve tehcir edildiğini de görürsünüz ! . . .

— Acaba Elazizliler de bu hesaba dahildirler ? diye,— bu esnada yanımızda bulunan bir münevver Elazizli gence bakarak — sordum ve her ne kadar Elazizliler aslen kürt iselerde, şimdi tamamen türkleşmiş olduklarına hükümet kanidir zannederim, dediğimde:

— Asla ! çünkü Gazi Elazizlilerden şu üç mesele için darğındır:

A— *Vali Abdülkadir (asılan Ankara sabık valisi) zama-
nundaki muhalefet.*

B— *Şeyh Said hadisesinde isyanın Elazize kadar genişlen-
mesi ve Elazizlilerin Şeyh Said ile işbirliği yapmış olmaları.*

C— *Elazizliler ermenilerden yüzlerce kız ve kadın almış
olmaları hasebi ile kanlarına ermeni kanı karışmış olması.*

Mühaveremize bu noktada son vererek başka konuya geçmeğe mecbur olmuştuk, çünkü, daireye bazı iş sahipleri girmişlerdi.

Meyus bir ruhi halet ile çiftliğime dönmüştüm.

DURUMUN NEZAKETİ KARŞISINDA ALDIĞIM TEDBİRLER

Evvelki bahisde yazdığım durumun nezaketi karşısında bir takım tedbirler düşünmek mecburiyetini duymuştum. Bu tedbirlerden birincisi, vatan dışına çıkarak Avrupa devletlerinden birisine sığınmak, ikincisi ise, vatan içerisinde kalarak aşiretler arasında milli davanın tahakkuku için çalışmak, tehlikeleri göze aldirmek ve icap ederse binlerce şehit ırkdaşlarım gibi şerefle ölmek idi. Bū son kararında sebat etmeğe vicdanım önünde yemin ettim ve durumumun harici görünüşünü maskeleyerek, kendimi kanuni icaplara uydurmak için de Sivase giderek hakkımda gıyaben verilmiş olan idam kararına itiraz etmeği münasip gördüm. Bu behane ile harici aşiretlerle dahi temas edebilecektim. Pılanımdan Seit Rızayı haberdar ederek Sivasa müteveccihen atlı olarak yola çıkmıştım.

Vatana hıyanet ve kürtcülük maddelerinden fişe tabi olduğumdan (fişimin numarası 23 idi) sıkı göz hapsi altında idim. Bu sebeple ani olarak hareketim ve aşiretlerle temasım dikkat nazarı çekeceğini biliyordum. Fakat içinde bulunduğum ruhi halet, bende mezbuhane bir zihniyet yaratmış olduğundan, resmi dairelerden hiç birisine haber vermeden, yanıma yalnız bir sivari alarak Elazizden ayrılmıştım. Birinci gün Geben Madenine bağlı Denizli köyünde bir kürt milliyet perverinin evinde konakladım ve ertesi gün, Yama dağları eteklerinde Atma aşireti merkezi olan **Şotik** köyüne girdim ve aşiret reislerinden Hülusi beyle görüştükten sonra, Sarı Çiçek dağları üzerinde bulunan Parçıkân aşireti ile de temas ettim. Divriği ve Domurca dağları eteklerindeki aşiretleri dahi ziyaretten sonra; Çamşeyhi mıntıkasında beş gün kaldım, gereken propagandayı yaptım, ve Koçhisar yoluyla Sivasa dahil oldum.

Elazizden hareketimden dört gün sonra, Dersim çetelerinin yeniden faaliyete geçmesi ve Seit Rızanın bir takım can

sıkıcı haberler göndermesi, deli Fahriyi telaşa düşürmüş olduğundan, ilk önce beni arattırması, Sivasa gittiğimi öğrenmiş, Malatya ve Sivas vilayetlerine şu şifreli telgrafı çekmişti:

Malatya vilayetine — Sureti Sivas vilayetine,

Dersimli Baytar Nuri esasen Koçkiri hadisesinin amilli olduğu malûmdur, mumalleh ani surette vilayetimizden gaybubet etmiştir. Tahkikatımıza göre Sivas mıntikasına geçtiği anlaşılmıştır. Elaziz, Malatya ve Sivas aşiretleriyle temasta bulunarak memleket aleyhinde propaganda yapmak tasavvurunda bulunan mumalleh hakkında tarassudat ve incelemenin yaptırılmasıyla neticeden acilen malûmat itası mercudur.

Elaziz, 1 Eylül 1931

Elaziz valisi

FAHRI

Sivas merkezinde idim, adlarımı mahfuz bırakacağım kürt aydınlarıyla tamasa başladım. Bu arada hakkımda gıyaben verilen karara itiraz ederek vicahi muhakemenin yapılmasını istedim. Aleyhimdeki gıyabi hükmün sudurundan sonra, müteaddit af kanunları çıkmış ve mesele zaman aşımına uğramış olduğundan dolayı, vicahi yargılama yapılmasına lüzum görülmediğinden mahkemeden buna dair bir karar sureti aldım.

Sivasta Palas otelinde oturuyordum. Odamda bulduğum bir sırada, kapım vuruldu ve «giriniz» demem üzerine kapım açılarak takriben on iki yaşlarında bir çocuk içeriye girdi. Bu çocuğun hal nasiyesi kürt olduğunu belirtiyordu. Son derece sıkılarak, kendisine bir sadaka vermeliğini diledi. Aramızda aşağıdaki muhavere cereyan etti:

- Nerelisin çocuğum ?
- Erzurumluyum beyim.
- Milletin nedir ?
- Efendim... (bu soru üzerine çocuğun benzi sararmış

ve bir heykel gibi sükût etmişti).

— Yani hangi millettensin, türkmüsün, kürtmüsün, nesin ?

— Bey efendi, ben kürdüm, niçin türk olayım ? diye sert ve vakarlı bir cevap verdi.

— Evet çocuğum, ben sana türksün demedim, yani sordum da, türkmüsün dedim ? Gözleri yaşarmağa başlayan kürt yavrusu başını önüne eymiş parmaklarıyla asabi hareketler yaparak, adeta kalbinde sakladığı mukaddes bir sırrı bana ifşa etmekten, ruhunda duyduğu elemeleri bana anlatmaktan tereddüt eder gibi bir vaziyet almıştı. Irkının mukaddes gururuyla bir iç mücadelesi yaptığını anladığım bu bahtsız çocuğa:

—Çocuğum, annen baban var mı ? dediğimde, çocuk nefesi tıkanmış, göksü üzerinde ağır bir yük varmış gibi boğuk bir sesle:

—Annem var, babamı türkler öldürmüşler . . .

— Babamı ne vakit öldürmüşler çocuğum ?

— Ah, bey efendi, babamı bana hatırlatma, derdimi açma, beni ağlatma . . .

— İdarenizi, yani yiyecek içeceğinizi nasıl temin ediyorsunuz ?

— Ben çalışıyorum, annem de evlerde tahta ve çamaşır yıkıyor.

— Ev kirası veriyormusunuz ?

— Hayır, bir kürt hemşerimizin bir odasında oturuyoruz.

— Kürtce biliyormusun ? (muhaveremiz türkce devam ediyordu).

— Ana dilimi bilmezmiyim ?

— Türkceyi neden az biliyorsun çocuğum ? niçin öğrenmiyorsun ? diye kendisine kürtce hitap ettiğim çocuk, aynı dilde.

— Beyim, beni ilgilendiren bir dil değil ki, benim ana dilim kürtce dir.

— Okumuyormusun ?

— Hayır

— Niçin ?

— Ben fukarayım, kimsem yok ki . . .

— Yetim hane yok mudur ?

— Annem çok yalvardı beni almadılar, çünkü kürdüm. Hatta bir iki gün de mektebe gittim fakat, kürt oğlu . . . kürt oğlu . . . diye beni kovdular.

— Sen buna mefak ettinmi ? Bu durumda kaldığına ağladın mı ?

— Niçin ağlıyayım. Babam öldükten sonra, ben türk olurmuyum ?

— Çocuğum, sen benim ne milletten olduğumu biliyor musun da böyle serbest konuşuyorsun ?

— Sen kürtsün.

— Neden biliyorsun ?

— Kürtçe biliyorsun daha . . .

Konuşmanın bu sırasında milliyetperver bir misafirim içeri girmişti. Kürt yavrusunun zeka ve nur fişkiran gözlerinden öperek ve kendisine bir miktar harchık vererek yolcu etmiştim.

O geceyi sözü geçen arkadaşımınla otelde hasbihal ederek geçirmiş ve ertesi gün yine odamda oturmakta iken, sözü geçen çocuk aralık olan kapıdan masumane içeri bakarak bir şeyler diyeceğini anlatmıştı. Kendisini içeriye alarak, telaşının sebebini sorduğumda:

— Hayırlar beyim, sana bir mesele hakkında haber vermeğe geldim, bu bana bir kürtlük borcudur.

— Nedir çocuğum ? senin bana karşı yapacağın vazife her halde önemli olmalı, çünkü sen büyük bir milletin büyük ruhlulu bir yavrususun. Ha, adımı sormadım çünkü gün unuttum.

— Adım **Şiro** dır.

— Oğlum, sen hakikaten «**Şir**» sin, söyle bakayım !

— Beyim, ben seni bir kaç günden beri çarşıda ve cadde gezerken görüyordum, çünkü ben de çarşıda geziyordum ve sana kanım kaynıyordu. Seni her gün hafiyeler takip ettiklerini görüyordum, çünkü gün sana söylemek istemedim, fakat evde anneme işi anlattığımda, derhal sana malumat vermekliğimi emretti ve işte annemin bu emrini yerine getiriyorum.

— Çocuğum hafiye nedir, neden beni takip ediyorlar ?

— Hafiye polistir, kürtleri takip ediyorlar, hatta burada

Koçkirili Mustafa paşanın oğlu Haydar bey var ki onun da etrafında her zaman polis hafiyeleri gezdiğini ben daima görüyorum. Seni takip edenlerden birisi de Mustafa efendidir, sivildir, şimdi aşağıki kahvede oturuyor.

— Bana gösterirmisin ?

— Evet göstereyim.

Beraberce dışarı çıkmış ve caddeye doğru ilerilemeğe başlamıştık ki, bu sırada, otelden de iki kişi dışarı çıkarak sezdirmeksizin bizi takibe başlamışlardı. Ben bir sigara satıcısı önünde durdum ve kürt yavrusu kahveye girip çıktı ve bana doğru gelenlerin yanından geçmek ve göz ile işaret etmek suretiyle hafiyeler ajanlar olduklarını anlatmağı başarabilmişti. Erzurum yaylalarının bu kürt yavrusu bana çok büyük bir hizmet yapmıştı, çünkü gizlice takip edilmekte olduğumu öğrenmiş ve ona göre ihtiyat almış ve Elazize geri dönmek zarureti duymuştum. Yirmi bir gün süren Sivas seferimden geri dönüyor, Karabel dağlarının Batı istikametini takiben, Kangalın Yellice nahiyesinden, Çaputlu boğazından geçiyor ve bu havalide bazı muhim şahsiyetlerle temas etmiş bulunuyordum. Maksadım bu yol ile Malatyaya inmek idi. **Yellice** nahiyesinin **Yalnızsöğüt** istikametinden yoluma devam ediyordum, bu esnada Zara—Divriği—Kangal müfrezeleriyle Koçhisarın Celallı nahiyesi müdürünün beni takip etmekte bulduklarının hiç de farkına varmamıştım.

Yalnızsöğüt patikasının daracık bir boğazından geçtiğimiz sırada mayetimdeki hizmetçi sivari:

— Bey efendi, arkamızdan bir müfreze geliyor, demesiyle arkamıza bakarken, daha ileriden başka bir müfreze önümüzü kesmiş ve bizi abluka etmiş bulunuyordu. Müfreze kumandanı, başında bir çerkes başlığı ve sırtında bir çerkes yamçası bulunmasına rağmen görünen yaka işaretleriyle apoletlerden bir jandarma yüzbaşısı olduğu anlaşılıyordu. Ortalığı kesif bir sis kaplamıştı. Müfreze kumandanı, ilk önce:

— Kimsin ?

— Baytar Nuri.

— Dersimli Baytar Nuri bey sen misin ?

— Evet benim.

— O halde buyurunuz . . . diye bana yol göstermiş ve arkadan gelen müfrezeye dahi ancak «evet, evet budur !» dedikten sonra, her iki müfreme kumandanları bir tarafa çekilip gizli istişare yapmağa başlamışlardı. On dakika kadar süren bu istişareden sonra, Divriği müfrezesi jandarma bölük kumandanı olduğu anlaşılan subay; müfrezesini alıp geri donmuştu.

Yukarıda hüviyetini bildirdiğim müfreme kumandanı ile beraber bir kaç dakika ileriledikten sonra mumaileh:

—Durunuz ! burada vazifemiz varder . . . demesi üzerine, olduğumuz yerde durmuş ve müfreme efradı üçer ve beşer metre mesafe ile etrafımızı kuşatarak hücum durumunda silahlarının namlılarını benimle hizmetçime tevcih ederek emre muntazır bir tarzda va kurşuna dizilecek şahıslara mahsus bir cephe vaziyeti almışlardı. Müfreme kumandanı, efrada ağızdan ağıza mahrem tembihatta bulunduktan ve bu mahrem emri en son nefere kadar tebliğ ettikten sonra, ayrılıp yanımıza geldiğinde:

—Kumandan bey, burada bize ne yapacaksınız ? eger hakkımızda bir hüküm infaz edilecekse, bu hükmün bir vilayet, bir kaza, bir nahiye ve ya hiç olmazsa bir köy merkezinde infaz edilmesini istiyorum. Böyle yolda, ormanlar va dağlar arasında bize ceza infazı muamelesi yapılmak isteniliyorsa, bunu büyük bir şerefle karşılız. Fakat bir çete idaresine yakışır şekilde ceza infazı, türklük namına bir küçüklüktür, zannındayım.

— Nuri bey, aldaniyorsunuz, itidalınızı muhafaza etmenizi rica ederim. Bir türk müfrezesi kumandanı sıfatıyla bana verilen vazife, sizi yakalamak ve yakaladığım noktada taharri etmektir. Şimdi bu vazifemi yapacağım. Türk Cümhuriyet kanunlarından emin olmalısınız. Üzerinizden zuhur edecek her hangi bir evrakı imha etmek ve yahut bir tarafa atmak ihtimali göz önünde bulundurularak, en ufak bir kağıt parçasının bile gözden kaçırılmaması için efrada emir verdim, gizli tembihatım da bu idi. Bu gibi evrakın üzerinizden çıkmamasını temenni ederim. Şayet bu gibi bir evrak mevcut ise on-

ları imha ve ya bir tarafa atmak gibi bir hareketi, tabii terbiye ve nezaketinize yakıştıramam. Üzerinizden bizce mahzurlu görünebilecek kağıtlar çıksa bile, Cümhuriyet kanunlarına güvenciniz olmalıdır.

— O halde araştırabilirsiniz.

— Paramız ne kadar vardır ?

— Üzerimde yüz lira harçlığımı kalmıştır, çünkü Sivastan geliyorum.

— Vali **Süleyman Sami** beyin telefonla bildirdiğine göre, aşiretlerin, yani kürtlerin, size beş on bin lira topladıkları söyleniyordu da, buna şaşım, diyerek üzerimdeki yüz lirayı ve elimle teslim ettiğimi 173 parça evrakı teslim aldıktan sonra, üzerimi ve hizmetcim Ahmedin üzerini tepeden tırnağa kadar aradılar. Ahmedin üzerinden bir mendil içerisinde bir miktar toprak zuhur etmişti, bunun ne olduğu sorulduktan, kayın pederimin mezarından refikamın emri ile aldığı ve hammine götürceğini Ahmet izah etmiş ise de, toprak da dosyaya ilave edilmişti, tabii üzerimizdeki tabancalar da alınmıştı. O akşam Yellice nahiye merkezinde mevkuf kaldım. Ertesi gün Kangala götürüldüm, tevkif haneye kondum ve ihtilattan men edildim. Soğuk bir koşuşta sabahladıktan sonra Müddei Umumilik odasına götürüldüm. Burada Baş Kâtip, Kaymakam ve Jandarma Kumandanından müteşekkil bir heyet evrakımı tetkik ediyorlardı. Bu evrak meyanında dikkat nazarı çeken bir kâğıt üzerinde tetkikat yaptıklarını gördüm, şüphelendikleri bu evrakın neden ibaret olduğunu sorduğumda, bunlar:

1 — *Karğanın bülbül olduğu.*

2 — *Seit Rızanın ifadesi.*

3 — *Mendildeki toprağın neden ileri geldiği.*

4 — *Dersim çetelerinin yeniden faaliyete geçmesi.*

5 — **«Atılır topları Dersimin» adlı şiir dir dediler.**

Bu noktalar hakkında vali Süleyman Sami beyi tatmin edecek izahat verdiğim takdirde, telefon başında beklemekte olan mumaileh, tahliyemi emredeceği şüphesiz olduğu bana tefhim edilmesi üzerine:

— Rahatsızım, ifade veremeyeceğim — demiştim.

Tabii beni tekrar tevkifhaneye gönderdiler. Dođdurucu bir sovk vardı. Giceyi kurú taş üzerinde geçirirken, garip bir zevk duyuyordum, çünkü, o gice çektiğim bu eziyetle, kúrtlúđümün iztirabatına cismen iştirak etmiş oluyordum.

Ertesi gún, Sivasa doğru yola çıkarıldım. Ellerim kelepçeli olarak atıma bindirilmiştim ve onbeş kişilik bir jandarma kuvvetinin múhafazası altında bulunuyordum. Yolda şiddetli bir kar fırtınasına tutulduk, hayvanların ayağı kayıyordu, ellerim kelepçeli olduğu için at üzerinde muvazenemi muhafaza edemiyordum, buzlar üzerine dúřúřümün hatırasını bu gúne kadar unutamam.

Ulařa vardığımızda, orada bulunan kúrt muhacirleri etrafımıza toplandılar, dertlerini döktüler, bu bedbaht ırkdaşlarımı teşci ettim, húkúmete karşı hakaretler savurarak iimi boşaltmağa fırsat bulmuş oldum.

Sivasa yaklaşmıştık, jandarma çavuşu, gúya mağlup bir dúřmeni esir almış da getiriyormuşcasına bir tantana ve debede ile bizi Sivasa sokuyordu. Ahali şehir dışına kadar seyre çıkmıştı. Seyirciler arasından birisinin; **«Geldi yine kurbanlık bir kúrt»** dediğini eşitmiştim...

Jandarma Alay kumandanı huzuruna çıkarıldık. Simasından arap olduğu anlaşılan jandarma kumandanı Sıdkı bey, beni nazikáne bir tarzda kabul etti, húkúmeti haberdar etmeksizin Elazizden ayrılmaklığım bir hata olduğunu söyledikten sonra, oturmaklığım için yer göstererek bir kahve emretti. Beni himaye etmek ve tahliyemi temin eylemek arzu ettiğini anlıyordum. Hal bu ki, buna inkán olmadığını ben pek iyi biliyordum... Hakkımda gösterdiği insani muameleye teşekkür ettim ve bittabi evrakımla beraber Múddei Umumiliğe gönderildim.

Múddei Umumi muayini Gani bey, beni kabul etmişti ve tevkifhaneye gtúrmelerini, ifadem alınıncaya kadar kimse ile ihtilat etmemekliğimi ve ayrı bir locaya konulmaklığımı emretmişti...

Aynı gece sorguya çekilmiştim. Bu zat, teessürümü izale etmeğe çalışıyor ve ilk önce benden sabık Dersim mebusu maslup Hasan Hayrıyı soruyordu. İfademin alınması çok uzun sürdü. Seit Rızanın sözlerinden «Karğa bülbül olmaz» şeklindeki tabir üzerinde önemle durulduğunu görüyordum. O gece ifademin alınması bitmediğinden tekrar tevkifhaneye iade edildim.

Ertesi gün Polis Müdürünün odasına çıkarıldım. Polis Müdürünün yanında, bir Başkâtip ve bir de Gani bey bulunmaktaydı. Gani bey, Polis Müdürüne: «artık kendilerinin huzuruna lüzum kalmadığını» bildirerek uzaklaştı. Bu sözlerden kendisine itimat edilmemekte olduğunu anladım, çünkü, Gani bey bir kürt idi. Vali Süleyman Samî tahkikata el koymuş olduğu anlaşılıyordu. Polis Müdürü, yine «Karğa bülbül olmaz» remzinin manasını sormuş ve gereken cevabı almıştı.

Müdür bey sözlerine devamla:

— Rica ederim Nuri bey, kendinizi bu kadar saf göstermeyiniz, siz bir komitecisiniz. 1920 yılında Sivasta çıkan yerli... gazetesinde — Dersimli Baytar Nuri, aşiretler arasında «Cihangir Çetesi» adlı bir teşkilat kurmaktadır — diye yayınlanan yazıları, o zamanki faaliyetiniz hakkında yaptığımız tahkikat teyit etmekte idi.

—Düşünce ve kanaatinizi değiştiremem, şu halde, durumuma göre gereken muameleyi yapınız!

—Hayır, diyeceğim bir nokta varsa o da şu dur ki, siz kendinizi, takip ettiğiniz gayeden uzaklaştırıyorsunuz da, buna içim sıkılıyor.

— Ruhunuzun sıkılmasını da arzu etmem.

—Madem ki Dersimlilerin esalete, familyaya, şahsiyete bu kadar bağlılıkları vardır, şu halde cümhuriyet rejiminin aleyhinde dirler. Saltanat hanedanına bağlı oldukları için ona iyaya çalışıyorlar.

—Dersimlilerin saltanat hanedanına hiç de sevgileri yoktur, çünkü bu hanedanın kötü idaresinden bir çok haksızlıklara uğramışlardır.

Dr. Ve. M. Nuri Dersimli
Sivas hapishanesi münferit locasında
 1931

— Siz güzergâhınızda bir türk gencine, el yazınızla Dersimlilere ait bir şarki verdiniz mi ?

—Evet, aslen kürt olup kürtce bilmeyen Şahin köyünden birine isteği üzerine Dersim şarkisini yazıp verdim. Bu şarkinin esası kürtcedir, kürtceyi unutmuş olanların anlayabilmesi için, türkceye tercüme edilmiştir. Elaziz ve Malatya havali-sinde bu şarkiyi işitmeyen kimse kalmamıştır. Ben bunu eyi niyetle yazıp adı geçen gence vermişim.

Sorğu daha fazla devam edememiş ve teykifhaneye geri çevrilmişim.

Sırası gelmişken, üzerinde önemle durulan Dersim şarkisinin kürtceden türkceye tercümesini aşağıya dercedeyim:

DERSİM ŞARKISI

Gönül gel gezelim Dersim dağını,
 Ne hoş memlekettir Eli Dersimin,
 Seyran eyliyelim Sultan Bağını,
 Ne hoş çiçekler var gülü Dersimin.
 Nice padişahlar geldi cihana,
 Bunu almak için düştü gümana,
 Her birin bir çeşit attı bir yana,
 Kesilmedi kalu kılı Dersimin.
 Arslanlar yurdudur tilkiler girmez,
 Gerçekler sırrıdır akıllar ermez,
 Kürdistan gülüdür zalimler dermez,
 Onlara bağlıdır yolu Dersimin.
 Kürdistan eline kim ki bulaşır,
 İmdada kavuşur hemen ulaşır,
 Coşâ gelip şimşek gibi sataşır,
 Etrafları yıkar seli Dersimin.
 Kahramanı çoktur kılınç takınır,
 Bütün Kürdistana yardım tokunür,
 Havariçler yedi devlet sakınır,
 Allahdandır kavi belî Dersimin.
 Aşayiri cömert hakkın rahına,
 Munzur dağı durmuş kiblegâhına,
 Tujik dağı derler onun şahına,
 Atılır topları belî Dersimin.
 Takinin Kürt Ahmet çeddi âlası,
 Seidan Şeyh Hasan ondan binası,
 Şükür, hakka geçmiş onun duası,
 Cümleye üstündür eli Dersimin.

ALİŞER

Tevkifhanade, ekserisi kürt olan mevküflardan gardiyanlar vasıfasiyle yardım görüyordum.

Bu arada, Müddei Umumi Gani bey beni tekrar isticvaba çağırmişti, gice ellerim kelepçeli ve beraberimde hapishane müdürü Fehmi bulunduğu halde isticvaba giderken, her nasılsa konuşma kabilinden «Bu gün hava pek soğuk» demiştim. Bu sözüme karşılık, hapishane müdürü: «E, e, yürü, yürü! Artık hiç bir şey bırakmadın da, Allahın işine de karışmağa başladın» demesine sükûtle mukabele etmiştim.

Ganinin huzuruna çıktığımda, Hapishane müdürüne hitaben; bundan sonra kelepçesiz olarak getirilmekliğimi emretmek suretiyle beni taltife çalıştığını ve müdür ile jandarmaları dışarıya çıkardıktan sonra, benimle hususi hasbihale başladığını hisettim. Gani bey, samimi bir lisan ile, Elazizde dahi ikametgahımda araştırma yapılmış ve bir takım silahlar ve önemli kâğıtlar elde edilmiş olduğunu dahi haber verdi. Sivastaki kâğıtlarımın tetkiki bittikten sonra, Elazize gönderileceğimi ve bazı hususlar hakkında Dahiliye Vekâletinden acele istizahlar karşısında kaldığımı dahi, beni tenvir maksadı ile izah etti.

* * *

Elazize nakledilmiş ve vali muavinin de huzuruyla Müddei Umumilikte sorguma başlanmıştı. Evimin araştırılması neticesinde elde edilen bazı kâğıtlardan ve hatta İstanbulda mektep talebesi olduğum zaman, babamın bana göndermiş olduğu hususi mektuplardan bazı cümleler hakkında bile isticvap edildim. Hoybun cemiyeti mensupları ile, Ohi ağası Necip hakkında çeşitli sorulara maruz kaldım.

Tahkikat neticesinde hazırlanan fezleke, Dahiliye Vekâletine ve Umumi Müfettişliğe gönderilmişti.

Umumi Müfettişlik, Seit Rizayı teskin etmek maksadıyla, Müddei Umumiliğe tebliğ ettiği gizli bir talimatla, işe kanuni bir merasim süsü vererek, ademi mesuliyet kararıyla serbest bırakılmaklığımı emretmiş ve keyfiyet Dersimlilere dahi tebliğ edilmişti.

Hakkında verilen karar suretini aşağıya aynen dercediyorum:

(Elaziz — Sivas — Kangal arasında aşiretlerle temas ederek memleket aleyhinde propaganda yapmak keyfiyetinden maznun Dersimli Baytar Nuri hakkında yapılan tahkikat neticesinde bir güne delail elde edilemiyerek takibata mahel olmadığına karar verildi.)

30 Kânunevvel 1931

Elaziz Müddei Umumisi

KARŞILAŞTIĞIM ZORLUKLAR

I

Çiftliğime çekilmiştim, ikametgâhımda bir çok defalar araştırmalar yapılmış ve bu yüzden heyecanlar geçiren refikam hastalanmıştı.

Sıkı bir tarassut altındaydım, en yakın arkadaşlarım bile benimle görüşmekten çekiniyorlardı . . .

Dersimlilerin hükümetle alakası gerginleşmişti, hemen hiç bir fert Elazize gelmez olmuştu. Hatta hükümetle iş birliğine devam etmiş olduğundan dolayı, İbiş Zeki adındaki şahıs, Elazizde Dersim fedailerini tarafından öldürülmüştü.

Vali Fahri zorbası ise, Dersimi, hükümet kuvvetleriyle her halde tenkil edeceğini Ankaraya, Umumi Müfettişliğe vadediyor ve bu deli saçmaları ile övünüp duruyordu.

Bu kan içici delinin hakkımdaki tazyiki tehammül edilmez bir hale gelmiş olduğundan, bir aralık tekrar Dersime iltica etmeyi düşündüm. Bu sıralarda, İbrahim Tali Elazize geldi, damadı olan Belediye Reisi Hurremin evinde görüşmek üzere bana haber göndermiş olduğundan mülakat mahaline gittim. Burada karşıma ilk çıkan Umumi Müfettişlik Müşaviri **Kadri paşa** oldu. Bu zat, beni nezaketle kabul etti ve İbrahim Tali uykuda olduğundan, o uyanıncıya kadar benimle beraber bir gezinti yapmayı ve bu fırsattan faydalanarak eski Alay kumandanı Dersimli emekli Kaymakam Hıdır beyi ziyaret etmeği teklif etti. Birlikte yurumeğe başladık. Öteden beriden konuşurken, sözü şahsıma intikal ettirerek, Vilayet makamının hakkımda pek fena düşündüğünü, Dersimin muharrik ve müşevviki beni bildiklerini, aleyhimdeki bu düşünce-

lerin tashihine çalışmaklığım gerektiğini, aksi halde fena bir akıbetle karşılaşacağımı, kendimi kurtarmak için biricik çarenin Seit Rızanın hükümete teslim olmasını temine çalışmak olduğunu bildirdi.

Bu sözleri söylerken, Kadri paşa kendisini müteessir gösteriyordu, hatta, derin bir ah çekerek:

— Ahvalden son derece müteesirim, vazifeden çekilip Avrupa gideceğim, bir müddet istirahat edeceğim, dedi.

Bu gibi hasbihaller yaparak Hıdır beyin bürosuna varmıştık. Mütat hal hatır soruşturmalarından sonra, söz Dersim meselesine intikal etti. Hıdır bey, hoş görünmek arzusuyla, Dersimlilerin aslen türk olduklarından dem vurmağa başladı. Bu gülünc iddiaya karşı, o sırada büroda hazır bulunan Palu kürt aydınlarından Abdurrahmen bey cevap vererek: Dersimlilerin katgırsız kürt oldukları tezini müdafaa ve buna delil olarak ta, Dersimlilerin asırlardan beri türk idaresinde yaşamış olmalarına rağmen daima türklerle sıhriyet peyda etmekten çekinmiş olduklarını, ileri sürdü. Bu can sıkıcı münakaşa bir müddet daha devam ettikten sonra, Hıdır beyden ayrılarak İbrahim Talinin nezdine geldik, vali Fahri dahi orada bulunuyordu.

Fahri hemen söze başlayarak: Dersimde hercumerc yaratan, bir çok hareketlerin zuhuruna sebep olan, Dersimlileri hükümetten nefret ettiren ve kürtlük zihniyetini idameye çalışan vatan haini ben olduğumu hayasız bir şive ile ileri sürdü.

Bütün bu ithamları yaptıktan sonra da, mıntıkamın asayişinin temini için, benim Elazizden uzaklaştırılmaklığım lüzumu üzerinde ısrarla durdu. İbrahim Tali sükût ediyordu...

Ben edep ve terbiye dairesinde kendimi müdafa etmiştim... Fahri ise terbiyesiz bir tavırla meclisi terk edip gitmişti.

İbrahim Tali ile yalnız kaldığımızda, haftada bir defa evimde araştırma yapılmakta olduğundan sızlanarak, böyle suizann altında yaşamaktansa, arazilerime mukabil bana Batı

vilayetlerinde arazi verilmek ve yahot meslekim dairesinde bir vazifeye tayin edilerek Batıya gönderilmekliğime tevassut buyurulmasını rica etmiştim.

İbrahim Tali, yaptığım bu dileklere cevaben: hakkımdaki gıyabi idam kararı ortadan kaldırılmış olduğu için kanuni haklarımı aramağa hakkım olduğunu, vali Falrı ile hoş geçinmekliğim gerektiğini beyan ettikten sonra, arazilerimi Batıda bir arazi ile mübadele için şimdilik bir kanun mevcut olmadığından buna imkân bulunmadığını söyledi ve vazifeye tayinim için delalet edeceğini dahi bana vadetti.

II

1932 yılı ortalarında Dersimde yine kaynaşma başlamıştı. Her ihtimale karşı ihtiyatlı bulunmak için Ankaraya gitmek mecburiyetini duydum. Orada Zıraat Vekâletine başvurarak meslekim dairesinde bir vazifeye tayinimi istedim, dilekçeme, hakkımdaki idam kararının kaldırılmış olduğuna dair karar suretini de eklemiştim. Devlet Şurasına dahi aynı şekilde müracaat etmiştim.

Bu sırada vali Fahrinin teşviki ile Elazizden bazı gençler, İsmet paşaya şu ihbarnameyi göndermişlerdi:

İsmet paşa hazretlerine

Ankara

1 – En asıl Dersimli olup kürtlük ve kürtcülük gaye ve maksatlarını yükseltmek, kürt efkârı fasidanesini tervic etmek emeliyle, kürt müfsitlerinden Mehmet Nurinin milli kuvvetlerimizin ilk teşekkül ve faaliyeti devrelerinde hamil bulunduğu türk üniformasını yerlere atarak kalbinde saklı olan kürtlük hissiyatını ortaya koyduğu, Koçiriyi isyana teşvike muvaffak olduktan sonra isyanın da başına geçtiği ve o sırada türklere yaptığı hakaret malûnu dövletleri dir. Milli kuvvetlerimizin cihana izhar eylediği kuvvet, Baytar Nurinin bütün amalini kırmış ve mahvetmiş bulunduğundan, firara muvaffak olan mümaileh, Dersimde ihtifa ederek kürtlere türklük aleyhinde telkinat ve teşvikatta bulunmaktan asla vaz geçmemiştir.

2 — Büyük Harpta, Sivas havalisinde mıntıka baytarı bulunduğu sırada, türklerden intikam maksadıyla bir çok has-talıksız hayvanatı itlaf etmek suçundan da Ağır Ceza mahkemesince beş sene müddetle hapsa mahkûm olmuş ve işbu kararın infazından kurtulabilmiştir.

3 — Birinci maddede arzolunan hiyaneti vataniye cürmünden dahi hidmeti dövletten ebediyen ihrac ve sureti katiyede idama mahkûm edilen mumaileh, genc cümhuriyetimizin feyizli lutuflarından istifade ederek, affa mazhar olmuş ve Elazizin Holvenk köyüne iskân ettirilmiştir. Fakat efkârı fasidesinden geri durmamış ve türklüğe asla sadık kalmamıştır.

Resmi sıfatla türklere daha fazla hakaret ve ihanet yolunu temine muvaffak olan mumaileh, katileşmiş bir kaç türlü ağır suçun sahibi bulunduğu halde, yine vazife ve baytarlık almak üzere tarihten bir hafta mukaddem Ankaraya gelmiştir. Hiyanetinden başka türklüğe ve türklere hiç bir menfaat ve muhabbeti olmayan böylesi bir şahsın, genc devletimizin hizmetinde kullanılamıyacağını kaviyen bildiğimiz cihetle keyfiyeti mühterem pašamıza arz eyleriz efendim.

Elazizde

Mürüdü ve Kömürcü kariyelerinde çiftci

1-7-932

ve öz türk Gençler namına

Nafi ve Avni

İsmet paşa bu ihbarı Ziraat Vekâletine tevdiyen Devlet Şurasına göndermişti ve Devlet Şurası dahi aşağıda yazılı kararı vermişti:

T. C.
Şurayıdevlet Deavi D. H. H.
No. 32—504
K. 872

TÜRK MİLLETİ NAMINA

Kazaya memur Şurayıdevlet Deavi Dairesi H. tarafından icabı müzakere olundu. Bittetik: hakkındaki ilam münderecatına nazaran, giyaben verilen kararın her nasılsa uzun müddet kendisine tebliğ edilmiyerek bilahara vakı olan müracaatında yapılan tebliğat üzerine kararı mezkûre itirazına mebni mahkemece kanunen tetkikine gidildiği ve şu kadar ki, aradan geçen müddet müruru zaman haddine baliğ olduğundan hukuku amme davasının sukutu kararıyla neticelendiği anlaşılmiş ve mahkemece meselenin vicahen tetkikine girişilmesi, kararı giyabının ortadan kaldırılması demek olduğu cihelle mahkûmiyet kararının mevcudiyetini iddia kabil olmayacağı tabii bulunmuş ise de, hakkındaki ihbarı ahire nazaran memuriyette istihdamını manî ahvalı sairesi bulunup bulunmadığının tetkikiyle ona göre kanun dairesinde muamele ifası Ziraat Vekâletinin cümlei salahiyyetinden bulunduğuna 26—7—1932 tarihinde ittifakla karar verildi.

Şurayıdevletin resmi damgası

Artık kiç bir suretle vazifeye tayin olunamayacağım anlaşılmiş olduğundan, Elazize dönmeğe mecbur kaldım.

İbrahim Tali Elazize geldiğinde kendisiyle görüştim, ce-reyan eden muameleyi anlattım ve mumailih bana kendiliğimden Elazizi terk ederek Batı vilayetlerine gitmekliğimi yarı resmi bir surette anlattı. Bu tekliften maksadı, beni resmen Batıya sürgün etmek Dersimlileri muğber edebilmesi ihtimaline mebni kendiliğimden gitmekliğimi temin etmek olduğunu anladım ve her şeye rağmen yerimde kalmağa karar verdim. Çünkü, benim Elazizi terk etmekliğim Dersimlilerin manevî

kuvvetine hanel getirebilirdi. Zaten ayda bir defa evinde araştırma yapılması artık adet hükümüne geçmiş ve ben buna ağışmıştım. Dersimlilerle temas çarelerini dahi temin etmiş olduğundan Elazizde kalarak faydalı olabilirdim.

VALI DELI FAHRİNİN MARUZ KALDIğI FECİ AKİBET

Bir aralık Seit Rızanın oğlu şeyh Hasan aldatılarak Elazize getirilmiş ve bir müddet burada mevkuf bırakıldıktan sonra Diyarbakire nakledilmişti. Seit Rıza hiç bir suretle oğlu lehinde müdahalede bulunmadığından, hükümet bu tevkiften bir fayda ıkmıyacağını anlıyarak, şeyh Hasanı serbest bıraktı.

Vali Fahri her tarafı jndarma kuvvetleriyle takviye, Muhtarraf ve Kaymakamlıklar dahilinde şiddetli tedbirler aldıktan sonra, Dersimlileri hükümete itaata davet, silahlarını ve Koçkiri fedilerini hükümete teslimine icbara başlamıştı. Bu emirler kıssa bir müddet zarfında yerine getirilmediği takdirde bütün Dersimi imha edeceğini dahi bildirmiş ve Elaziz Belediye ve Halkevleri salonlarında bu konuya temas eden söylevler vererek bir takım dalkavuklar tarafından alkışlanmıştı. Hal bu ki, Dersim halkı bu yüksekte atma tehditleri hiç aldırmamış ve sükûtle mukabelede bulunmuştu. Dersimin bu soğuk kanlığı Fahriyi kudurtmuş ve bu sebeple kendisi bizzat imişkezek, Hozat ve Mazgert merkezlerine giderek aşiret reislerini birer birer yanına çağırmış ve onlara tehditler savurmuştu. Bu tehditlerden hiç bir netice çıkmadığı söyle dursun, kürt fedileri akınlarını daha ziyade fazlaľařtırmıř ve karakollara ve nahıye merkezlerine sık sık hücum ederek trklere ehemmiyetli zararlar vermeğe başlamışlardı. Seit Rıza, hadiselerin bütün sorumluluğu Fahriye raci olduğuna dair Ankaraya şikâyet telgrafları yağdırıyordu.

Durumun nezaketine mebni, İsmet İnönü bizzat Elazize gelmiş, incelemeler yapmış, Elaziz ve Çimişkezek eşrafını hk-

met sarayına topluyarak, Fahri ile İbrahim Talinin icraatından memnun olmadığını bunlara alenen bildirdikten sonra Ankaraya dönmüştü. Elaziz fırka kumandanı Hüseyin Hüsni'nin Fahriye karşı muğber bulunduğu İnönü'nün dikkat nazarını çekmişti. Hatta Hüseyin Hüsni, merkez kumandanı Abdurrahmen bey vasıtası ile benimle dahi gizlice görüşmüş ve Fahri aleyhinde şikayette bulunmaktığımı tavsiye ettikten başka, kendisinin şikayetlerinizi teyit edeceğini de vad etmişti.

Fahri, tam manasiyle kudurmuştu, çünkü, bir gün cadde üzerinde bana rastlamış ve mayetiyle memleket eşrafı önünde üzerime adi bir sokak çapkını gibi saldırarak, bana karşı bir külhan beyinin bile kullanılmaktan utanacağı en kaba hakaret ve küfürleri savurmuştu. Bu hadise halk arasında pek acı bir tepki bırakmıştı. Ben, ihtiyatlı olmakla beraber, Hüseyin Hüsni'nin Fahriye karşı beslediği iğbirardan faydalanmağa çalışıyordum.

Fahri artık merkezi terketmiş, Mazgert Kaymakamlığını kendisine makar yaparak buradan Dersim işlerini tedvire başlamıştı. Yusufan aşiret reisi Kanber ağayı Mazgerte getirmek üzere, mumailehin üzerine 120 sivari jandarmadan mürekkep bir kuvvet göndermiş ise de, bu kuvvetin silah patlatmadan Yusufan aşireti tarafından abluka edilerek silahtan tecridi ve bu müfrezenin kumandanı vasıtasıyla Fahriye müstehzi bir selam gönderilmesi, tınarbane kaçkını büsbütün çıldırtmıştı. Bu sebeple, Kanber ağayı kendisi bizzat yakalayacağını, elindeki tabancasıyla öldüreceğini ve yahut öleceğini bağıarak, küfürler savurarak nezdinde bulunan eşrafa ilan ettikten sonra, Elazizden telle jandarma alay kuvvetlerini Mazgerte getirtmişti.

Fahri, bizzat kumanda ettiği bu kuvvetlerle Mazgerten harekette Pah Suyu önüne geldiğinde, Yusufan aşiretinin burada toplanmış ve mevzi almış olduğunu görünce, işin sapa sardığını anlamış ve aşiret reisi Kanber ve Yusuf ağalarla sulhen bir anlayışa gelmek için bir mülakat yapmak teklif etmişti. Bu teklife karşı aşiret reisleri, Fahriye mayetindeki bütün

kuvvetlerle birlikte kayıtsız şartsız aşirete teslim olmasını teklif ve ilk önce silahları ve alay teçhizatı aşirete bıraktıktan sonra mülakat mümkün olacağını, aksi taktirde kendisinin ve alayının imha edileceğini bildirmişlerdi. Fahri, kürt elçileri vasıtasıyla aldığı bu haberden son derece müteessir olduğundan, dimağ nezfine uğramış, mefluç ve yarı ölü bir halde, alay kendisini Mazgerde nakla ve çekilmeğe mecbur kalmıştı.

Fahrinin uğradığı bu akıbet, telle Elazize bildirilmiş ve sıhi bir heyetle birlikte vali muavini Mithat ve mektupçu Nuri Mazgerde hareket etmişlensede Fahriyi ölü bulmuşlardır. Fahri bu suretle «ölmeden Elazize dönmiyeceğim» sözüne sadık (!) kalmıştır. Fahrinin cesedi merasimle Ankaraya ve oradan İstanbula götürülmüştür.

Fahri gibi soysuz ve alçak bir düşmanın cesedinin, Kürdistanın aziz topraklarında kalıp bu toprakları telvis etmesine imkan verilmediği teşekkürü değer... işte adalet ilahesinin böyle cilveleri var...

Fahriden münhal kalan Elaziz valiliğine Van valisi Mithat getirilmiştir, fırka kumandanı Hüseyin Hüsnî dahi başka tarafa nakledilmiştir.

MÜFETTİŞ İBRAHİM TALİ'NİN

A K I B E T İ

Türkiyede Kemalist hareketinin ilk gününden beri Mustafa Kemal ile işbirliği yapmış, en çetin şartlar altında bile ona bağlılığını ispat etmiş ve bu sebeplerle onun derin ve sarsılmaz itimadını kazanmış olan İbrahim Tali bile; **Dersim akameti** yüzünden itibardan düşmüş ve Umumi Müfettişlikten çekilerek Ankaraya yalnız bir mebus sıfatıyla dönmeğe mecbur kalmıştı.

Dersimde Türk hükümetinin uğradığı muvaffakiyetsizlik, Dersim işinin dahili bir «İstiklal harbi» mahiyetinde önemi olduğuna türk zimamdarlarını ikna etmiş olduğundan, Birinci

Umumi Müfettişliğe bazı askeri şahsiyetler getirilmişse de, bunlar dahi muhim bir iş başaramadıklarından değiştirilerek, Ankara mahfillerince ciddiyetiyle tanınmış sabık Sivas valisi Vehbi bu mevkiye getirilmiştir. Bu zat Diyarbakire geçerken Elâzize uğramış ve Holvenk köyünde iskân ettirilmiş olan Rumeli muhacirlerini ziyareti sırasında, bunlardan komşuları kim olduğunu sordukta, benim adımı vermeleri üzerine: «Nuri, türk düşmanıdır, siz bu memlekete bu gibi zararlı kimseleri koymak için getirildiniz, onların bu memleket ve vatanla alakaları yoktur, memleket sizindir, ben bu haini Sivastan tanıyorum, şimdiye kadar yaşadığına teesüf ederim» diyerek, o basit insanları alehime kıskırtmıştır.

Vehbinin bir kürt aydını aleyhine sarf ettiği bu sözler, Dersim muhitine de aksetmiş olduğundan, burada çok fena bir tepki yaratmıştı. Bu sebeple de, gerek mumailehin ve gerek Mithatın Dersimi hile ile silahtan tecrit pılanları suya düşmüştü.

DERSİME KARŞI SON SUİKAST PLANININ BAŞLANGICI (1935)

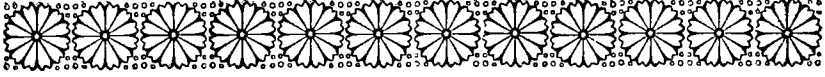
Siyasi hilelerle Dersimi ram etmek imkânsız olduğuna artık Ankaraca da kanaat hasıl olmuştu. Mustafa Kemalın teklifi üzerine, Dersim meselesi Büyük Millet Meclisinin hususi olarak gündemine alınmış ve ittihaz edilecek tetbirler hakkında gizli ve aleni tartışmalar yapılmakta olduğuna dair türk basınında mütemadi yayınlamalar başlamıştı. Kürtler bu yayınlamaları ciddiyetle takip ediyorlardı.

Dersim meselesine verilen önem, bu bapte cereyan eden her müzakere oturumunda Mustafa Kemalın bizzat hazır bulunmasından anlaşılıyordu.

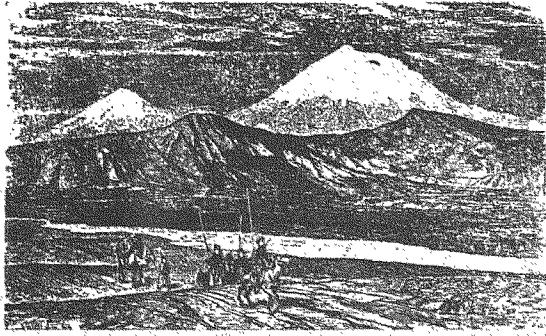
Nihayet; türk basını Dersim hakkındaki müzakerelerin sona erdiğini bildiriyor ve «ölüm cezalarını başka cezalara tebdile, alelumum cezaların te'ciline ve Türkiye Büyük Millet Meclisi kararlarını Dersimde tatbik, en geniş yetkilerle bir Fevkelade Kumandanın tayinine» dair resmi bir tebliği yayınlıyordu. Bu resmi tebliğ, tabii işin yalnız ilanı mecaz olan tarafı idi. Asıl önemli cihet gizli tutulmakta olduğu muhakkaktı, ki, bu gizli cihet Dersime karşı yeni bir suikast pılanının hazırlanmış olması idi.

Yukarıda sözü geçen Fevkelade Kumandanlığa Abdullah Alpdoğan tayin edilmiş ve eski siyasi suikastçıların rolü bitmişti. Dersim için yeni bir facia devresinin arefesinde olduğumuza şüphe kalmamıştı.

Bu faslı kapatarak son Dersim faciasının teşrihine başlamazdan önce, 1930 Ağrı olayları sırasında Dersimin oynadığı roldan da bahsetmeği tarih bakımında faydalı görüyorum.

AĞRI (1) SAVAŞLARI

Ağrı dağları

Türk hükümeti 1925 yılında Şeyh Saidin idare ettiği kürt isyanını büyük ordu kuvvetleriyle bastırdıktan ve bir çok kürt reis ve münevverlerini idam ettikten sonra, diğer kürt aydın ve milletseverlerini Batı vilayetlerine sürgüne başlaması neticesi olarak **Ağrı** dağına sığınmış olan **Celâli, Hasan, Cibran** ve **Haydaran** aşiretleri ile bu aşiretlerin başında bulunan önderler, Celâli **Berhonun** başkanlığında 1926 yılında ehemmiyetli bir isyan merkezi kurmuşlardı.

Bu isyan merkezine — bundan evvelki fasıllarda adı geçen büyük kürt vatan severi **İhsan Nuri**—dahi (iltica etmiş olduğu İraktan mütenekkiren geçerek) iltihaka muvaffak olmuştu. Mumaileh **Kürt Hoybun Cemiyetinin askeri fevkelâde Murahhası** sıfatını hayiz bulunmakta idi.

Eyi bir teşkilatçı olan İhsan Nuri, Ağrı mıntıkasında Celâli aşiret reisi **İbrahime Hasike Telle** namile maruf **İbrahim paşanın** kuvvetlerini tanzim ve tertip ederek ve Ağrı

(1) **Agri** = kürtce **Ateş**, **Agri** = **Ateşli** demektir. Asırlarca evvel buranın yanar dağ olmasına nazaran, kürtce bu isimle yadedilmesi tarihi önemi haizdir.

isminde bir de haftalık kürtçe gazete çıkararak, askeri ve idari bakımdan muntazam bir kürt devleti esaslarını kurabilmişti (1927).

Kürt kuvvetleri planlı bir tarzda türk mıntıklarına taarruz ediyor ve nufuz mıntikasını günden güne genişletiyordu.

Ağrı dağında Kürt istiklal bayrağı bekçileri (1927)

Kürtlerin bu başarısını gören türk hükümeti, her zaman yaptığı hile usullarına baş vurmağa lüzum gördü ve İhsan Nuri ile sulhhen anlaşmağa teşebbüs etti.

Türk siyasetini pek iyi bilen İhsan Nuri, kendisine ya-

pılan bu teklifi istismar etmeği düşündü ve anlaşma için ilk şart olarak, Anadoluya sürgün edilmiş olan kürtlerin yerlerine iadesini, emlak ve arazilerinin kendilerine geri verilmesini istedi. Bu isteği Dersim, Sasun ve Cabakçurdaki kürt asileri dahi destekledikleri için, türk hükümeti 1928 yılında derhal

*Ağrı Kürt istiklal şavaşı kahramanı Ihsan Nuri
ve arkadaşları, 1927*

bir kanun yaparak bu istekleri yerine getirdi. Türk hükümetinin bu siyasi gerilemesi, bir hile olduğunu ve kürt istiklal hareketine öldürücü son darbeyi hazırlamak için bir mütareke mahiyetinde bulunduğu seziliyordu. Bu düşünce ile, Hoybun Cemiyeti, faaliyetini daha iyi tanzim ve teşdite lüzüm görmüştü.

Batı vilayetlerinden dñnen kürt aydınlarından Diyarbekirli Cemil paşa oğullarından **Kadri, Ekrem, Mehmet, Bedri** 29 Mart 1929 da ve Argınımadeninden **Doktor Ah-**

met Nafiz ve kardeşi **Nurettin Zaza**, Elaziz vilayetinden **Arif Abbas** ve daha bir çok kürt aydınları, daha iyi çalışabilmek emeliyle, türk topraklarını terkederek Suriyeye geçmiş ve Hoybun cemiyetine iltihak etmişlerdi.

Sasun kürt fedailerinden Ali Yunus, Derviş Ali Yunus, Mehmed Ali Yunus ve oğulları

Ağrı kürt isyan merkezini hile ile dahi dağıtmağa imkân bulanıyan türk hükümeti, bu kahramanları arkadan çevirip vurabilmek için, İran hükümeti ile bir hudut tashihine luzum gördü ve Van vilayetinden bir takım araziyi İrana terk etmek, mukabilinde, Ağrı dağlarının Doğu ve Kuzey mıntikalarını temamen türk bakimiyeti altına almağa muvaffak oldu.

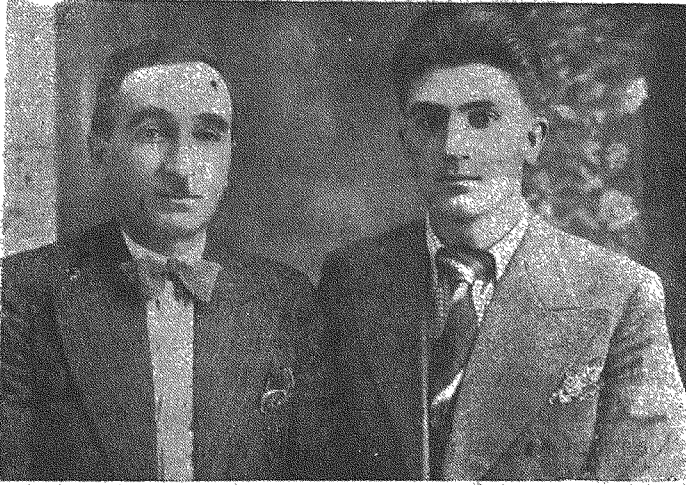
Askeri tabiye bakımından bu başarıyı elde ettikten sonra, türkler, siyasi sahada dahi faaliyete geçerek, Ağrı hareketinin bir ingiliz teşviki olduğuna, komşu devletleri kandırarak, bu suretle kürtleri harici yardım imkânlarından dahi

*Bedri Cemil
Paşa Burc*

mahrum ettikten sonra, 1930 yılı Temmuzunda her taraftan Ağrı kürt isyan mın-tikasına en modern harp vasıtalarıyla mücehez ordularla hücumu başladılar. Hoybun merkezi, Suriye — Türkiye hu-dudu boyunca mevcut teşkilatını hare-kâta getirdi. Bunların bir kısmı Türkiye dahiline girdi, Mardin ve Midyat dağ-larında ve bir kısmı da Suruç ovasında türk kuvvetlerini üzerlerine çekecek faa-liyette bulundularsa da, mâelesef vesai-tin ademi müsaadesinden bir iş yapamadılar.

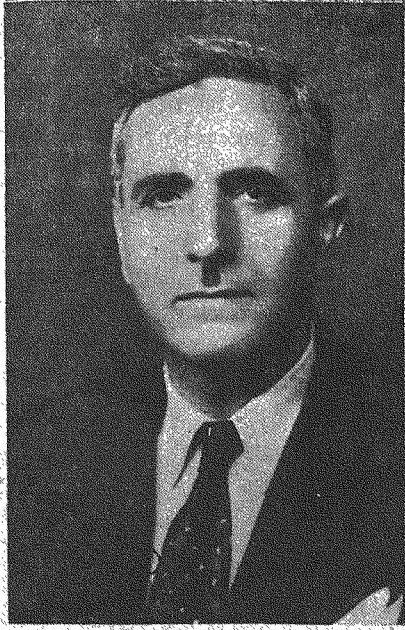
Sayı çokluğu ve silahların mükem-meliyeti karşısında nisbetsiz derecede zayıf olan kürt kahramanları, yalnız kürtlere has civan-mertlikle, kahbe düşmana karşı son ferdine kadar harb

Dr. Ahmet Nafiz ve kardeşi Nurettin Zaza

ederek şeref meydanında kuvvetin bir kısmı şehit düşdükten sonra, bu arslanlar yurdu, düşmanın eline geçti. Komşulara

iltica fırsatını bulabilerek sağ kalan kürt kuvvetleri — bu komşular tarafından milletler arası hukukunun en iptidai kaidelerinden olan «iltica hakkı» bile kendilerine diriğ edile-

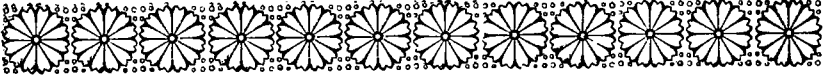

Arif Abbas
Zıraat doctoru

rek — dünya kurtuluş savaşları tarihinde emsaline pek az tesadüf edilen acı bir akıbetle karşılaştılar.

Kürt istiklal savaşının şanlı sahifelerinden biri üzerine işte böylece kara facia perdesi enmiş oldu.

KÜRT HOYBUN (1) CEMİYETİ

Türk zulmünden; Suriye, Mısır ve İraka iltica eden kürt vatanileri tarafından 1927 yılında **Hoybun** namında bir cemiyet tesis edilmişti. Bu cemiyetin birinci kongresi, 1927 senesi Ağustos ayında **Lübnanın Bihamdun** merkezinde yapılmıştı. Kongreye, Ermeni **Taşnak Cemiyeti** Lideri Vanlı **Vahan Papazyan** (Goms) da iştirak etmişti.

Böyük kürt alimi
Celadet Âli Bedir-Han
Kürt Hoybun Cemiyeti
müessisi

Hoybun: Kürdistanın türkler elinde bulunan parçasını Türk idaresinden kurtarmağı hadef ittihaz etmiş, fakat bazı zaruretler karşısında kalmıştı. Bu zaruretlerin telâfisi ve hasseten türk idareleri tarafından yaratılmış olan ermeni — kürt münâferetinin izalesi için, **Ermeni Taşnak Cemiyeti** ile

(1) Hoybun, kürtce istiklal, hürüyet demektir.

iş birliği yapmağı zaruri görmüştü. Hal bu ki, bu zaruri ittifak, **Sovyet hükümeti** nezdinde aksi bir tepki uyandırdı, çünkü:

Ermeni Taşnak Partisi, Sovyet hükümeti rejimine muarız olup, garplı devletler lehine çalışmakta bulunuyordu. **Bir çok önderleri Erivandan kovulmuşlardı.** İşte bu sebeple, Ermeni Taşnak Partisi ile ittifak etmiş olan Kürt Hoybun Cemiyeti vasıtası ile zuhur eden Kürdistan hadisesatının, bir İngiliz teşviki olduğuna dair vâki olan türk iddiası, Sovyetler nezdinde teyid edildi ve Kürdistan hadisesatından hiçbirine alâka gösterilmedi.

Esasen türkleri garp emperyalizmine ram etmemek için, o sıralarda Sovyetlerle türkler arasında dostluk ittifakı da mevcut

İstanbul ve İsviçrede

tahsil görmüş olan

Kadri Cemil paşa

Kürt Hoybun Cemiyeti

Mesul Umumi Kâtibi

bulunuyordu. Bu ittifaka binaen, kürt harekâtına mâni olacak derecede türk kuvvetlerine yardımda bile bulunmuşlardı. Hatta, 1928 senesinde, Ermeni Taşnak Cemiyetinin **Ağrı kürt harekâtına yardım maksadı ile Tebrizden mümessil olarak göndermiş olduğu Alaşgertli Ardaşes, Ağrının**

İğdir mevkinde malzemeyi askeriye temin edileceği vâdi ile Rus askeri kumandanı tarafından işgal edilerek tutulmuş, Eri- vana ve oradan da Tiflise gönderilerek, yok edilmişti.

İngiliz ve Fransızlara gelince:

Bunlar; bir taraftan Musul petroları ve diğer taraftan fran- sızlarla türklerin henüz halledilmeyen işlerinin kendi menfa-

Hoybun müessislerinden
Emir Dr. Kâmuran Âli Bedir-Han
Paris Dirî Doğu Dilleri
Millî Okulu Müderrisi
ve
Kürt Tetebbüt Merkezi Dergisi Müdürü

atları namına neticelenmesi için, türklere karşı Hoybun faa- liyetini bir zamanlar istismar etmekte idilerse de, kürtlere fiili bir yardımda bulunmaktan da katiyen çekiniyorlardı. Türkler- le menfaatlarına uygun mesail hal edildikten sonra, Hoybunun faaliyetine kati surette mani olmuşlardı. İşte bu sebeple, 1939 yılına kadar faal bir halde olan Hoybun, türklere kürtlere yaptığı fenalıkları âlemi medeniyete bildirecek bir çok neşri- yatta bulunduktan sonra, dünya siyasetinin icabatına uyararak terki faaliyet etmek zorunda kalmıştı.

AĞRI SAVAŞLARINDA DERSİM

(1 9 3 0)

1925—1926 dan beri Ağrıda toplanmış olan kürt kahramanlarının faaliyeti, yukarıda bahsettiğimiz gibi, 1930 yılı iptidalarında daha fazla alevlenmiş ve bütün Kürdistanı şamil bir mahiyet almak istidadını hayiz bulunmuş olduğunu Dersimli Seit Rizaya haber vererek bu hareketi desteklemek vacip olduğunu bildirmiştim. Bunun üzerine, Seit Riza ve Keçelan aşiretleri 1930 yılı ilk baharında isyan ederek, Erzurum ve Erzincan mıntıklarında bulunan türk kuvvetlerine şiddetle taaruza başladılar. Seit Rizanın başladığı bu isyan mıntıkası, günden güne genişleniyor ve türkler için korkunç bir mahiyet alıyordu. Bu sebeple türk hükümeti, **Müşir Fevzi paşayı** bu havaliye göndermeğe mecbur kalmıştı. Hal bu ki, Fevzi paşanın bu memuriyetinin hakiki mahiyeti gizli tutuluyor ve gelen ordunun güya yıllardan beri asker ve vergi vermekten istinkâf eden Plömer ilçesinin **Danzig, Aşkirek ve Harsi** köyleri ve civarı halkını kanuna itaata icbar maksadıyla gönderilmiş olduğu ileri sürülüyordu. Bu behanenin aslı olmadığının en muhim delili, Üçüncü Ordunun da hareket emri almış olması ve **Kurmay başkanı kolonel Rüştü**nün hareketi tanzime memur edilmiş olması idi.

Kolonel Rüştü, **on piyade taburu** ile **on beş top, beş-on uçak** ve civar vilayetlerin **umum jandarma kuvvetlerini** harekete iştirak ettirdikten başka, bu kuvvetlerle de işin başarılamiyacağını kestirdiği için, **paraca bir çok fedakârlıklara katlanarak, Erzincan ve Erzurum cihetlerinden Dersimin coğrafi ahvaline vakıf kürt eferadından mürekkep millis taburları** dahi teşkil etmiş ve bunların pişdarlığı ile Dersime hücumе başlamıştır.

20—10—1930 tarihinde Dersimin Doğu yamaçları üzerine hücum uçuşu yapan bir uçak filosu üzerine yapılan müdafaa

ateşi sonunda uçaklardan birisi düşürülmüş ve diğerleri kaçmağa mecbur edilmiştir.

Seit Rıza, Batı Dersimden Plömer aşiretlerine külliyetli yardım göndermiş ve Brıman, Hayderan, Demnan aşiretleri de yardıma yetişerek, türklerle işbirliği yapan kürt milis kuvvetlerine külli telefât verdirmişlerdir. Netice itibarıyla, türkler pek büyük zayıat vermiş olmalarına rağmen Dersime girememişlerdir. Dersim kuvvetleri ise, Erzincan üzerine yaptıkları bir hücumda, bir türk taburunu muhasere ve imha ve gerek bunların ve gerekse bunlara yardımda bulunmuş olan türk köylerinin silah, muhimmat ve mevaşisini iğtinam ederek Dersime dönmüşlerdir.

Bu başarılar üzerine Balan, Lolan ve Karsan aşiretleri dahi hücumla geçmişler ve Erzincanı tehdide başlamışlardır.

Dersimliler **Merh gedigi** denilen mevkide külliyetli tahşidat yaptıktan sonra, esir almış oldukları Plömer kaymakamı vasıtasıyla türk ordusuna bir ultiatum göndererek teslim olmalarını ihtar etmişler ise de, ordu kumandanı Rüştü aldığı yeni takviye kuvvetine güvenerek harekete geçmiş ve Erzincana civar olan Abbasan aşireti köylerini yakmıştır.

27—10—1930 tarihinde Dersim kuvvetleri türk askeri birliklerine karşı taarruza geçmiş ve kendileri bir kişi bile zayıat vermeden, önemli türk kuvvetlerini imha etmişlerdir. Bu muharebelerde, **on birinci tabur kumandanı Sirri** bütün muhimmatıyla teslim olmuş ve zaferden ümidi kesen albay Rüştü istirahat etmek behanesiyle kuvvetlerini geriye çekmiştir.

Ağrı savaşlarından geri dönmekte olan Üçüncü Fırka kumandanı Ömer Halis paşa, 7—11—1930 tarihinde Erzincanda Rüştü kuvvetlerle birleşerek, Dersimlilere karşı taarruza başlamış ve hiç bir netice elde edemeksizin savaşa son vermeğe mecbur kalmıştır.

Kışın basması, Dersimlilerin en çetin tehassunğâhlara sığınması, şiddetli soğukların hüküm sürmesi ve Dersim kuv-

vetlerinin mükemmel mukavemeti karşısında aciz kalan Halis paşa orduları, savaşı terke ve ilk baharda yeni harp hazırlıklarına başlamak bahanesiyle geri çekilmeğe mecbur kalmışlardır.

Ağrı kahramanlarının feci akıbetinden sonra, Dersim, türk kuvvetlerine karşı gösterdiği emsalsiz mukavemetle, kürt varlığını korumağa muvaffak olabilmıştır.

DERSİMİ İMHA İÇİN SON TÜRK TEŞKİLATI

(1 9 3 6)

Cihan umumi efkârı, ikinci bir Dünya Savaşının zuhuruna kati surette kani bulunmakta idi.

Türkiye hükümetinin iç endişelerinden en önemlisi ise, Kürdistan meselesi olduğu şüphesizdi. Çünkü, yıllardan beri Kürdistan mıntıkasında yapılan müteaddit tethiş hareketleri, gerçi bu mıntıkayı muvakkaten teskin edebilmiş ise de, asırlardan beri Türk hükümetine asla boyun eğinemiş olan Dersim mıntıkası, nüfus kesafetini muhafaza ettikce, yeni bir dünya savaşının zuhuru halinde, büyük bir tehlike teşkil edebileceği de hisaba katılmıştı. Şu halde:

Dersim nüfus kesafetini muhafaza ettikce, umumi bir cihan kargaşalığı içinde istiklal isteğinde bulunacak, yahot ecnebi ihtirasatına alet olacak ve Türkiye dışında teşekkül edip Kürt istiklal hedefini güden kürt siyasi partilerine üs olabilecekti.

Bu sebeplerle, 1936 da Türkiye Parlamentosunun ilk açılış devresinde uzun bir nutuk irad eden ve bu nutku bütün türk gazetelerinin ilk sahifelerinde yayınlanan Mustafa Kemalın şu sözleri iddiamızın belığ bir delilidir:

«Dahili işlerimizden en muhim bir safha var sa o da Dersim meselesidir. Dahilde bulunan işbu yarayı, bu korkunç çıbanı, ortadan temizleyip koparmak ve kökünden kesmek işi her ne pahasına olursa olsun yapılmalı ve bu hususta en acil kararların alınması için, hükümete tam ve geniş salahiyyetler verilmelidir».

Resmi ve aleni olan bu beyanattan başka, gizli ikna ve tehditlerle, Şark mebuslarından bazılarının muhalefeti dahi kırılmış ve en nihayet Mustafa Kemalın Meclise teklif ettiği kanun projesi ittifaka yakın bir çoğunlukla kabul edilmişti.

Milletler tarihinde benzerine nadiren rastlanan bu kanuna göre, Dersim Mıntıkası Valiliği adıyla bir idari teşkilat yaratılıyor, bu teşkilatın başına geçecek zata tam bir diktator salahiyeti veriliyor, orduyu istediği zaman tahrike, mahkeme kararlarını istediği gibi tadil, tebdil ve tecile, sözün kıssası Dersim üzerinde istediği gibi tasarrufa yetgi veriliyordu. Böyle bir kanunu yaratıp yürürlüğe koymak, Dersim hakkında bir ölüm kararı verilmiş demek olduğuna şüphe yoktu.

Bahsettiğimiz geniş yetgilerle, **General Abdullah Alpdoğan** Dersime vali ve kumandan tayin edilmişti. Bu adam, meşhur insaniyet düşmanı, elleri mazlum kürt ve arapların kanıyla boyanmış, hain general Nurittinin damadı idi.

Tasarlanan suikasti gereği gibi hazırlayabilmek için, ilk önce Dersimde bir merkez kurmak mahzurlu olduğu takdir edilerek, Elaziz merkezinde «**Dersim Valiliği**» adıyla bir teşkilat şebekesi vicuda getirildi ve Mezra'da bu teşkilatı yerleştirmek için bir çok hususi binalar kiralandı.

İhdas edilen teşkilatın şubeleri şunlardı:

- 1 — *Askeri Müşavirlik*
- 2 — *Özel Kurmay*
- 3 — *Mektupculuk*
- 4 — *Bir askeri Mahkeme (Bir reis ve iki azadan mürekkep)*
- 5 — *Âdliye müşavirliği*
- 6 — *Maliye Müşavirliği*
- 7 — *İstihbarat Reisiği*

Abdullah Alpdoğana, ikinci bir vazife ve yetgi verilmişti, ki o da, **Üçüncü Umumi Müfettişlik** görevi idi.

Üçüncü Umumi Müfettişlik mıntıkası:

- 1 — *Elaziz Vilayeti*
- 2 — *Dersim Vilayeti*
- 3 — *Çapakçur (Bingöl Vilayeti) idi.*

Şu halde, Alpdoğan, hem Üçüncü Umumi Müfettiş ve hem de Dersim Umumi Kumandan ve Valisi idi.

Dersim hakkında tatbik edilecek kanun, devlet eliyle ve devlet vasıtalarıyla resmi bir katilamcılık kanunu olduğu şüphe ve tereddüt kaldırmayan bir olaydı. İcabında daha şumullu hareket edebilmek için bu üç vilayetlerin bir salta altında birleştirilmesi de ayrıca bunu isbat ediyordu, çünkü, bu üç vilayetlerde kahhar bir kürt çoğunluğu vardı.

DERSİM KATILI GENERAL ABDULLAH ALPDOĞAN İLE MACERAMIZ

Alpdoğan ilk defa Elazize yetişirken, kendisini karşılamak için istasyona kadar gitmiş olan kimseler arasında ben de vardım. Mumaileh, mâyetiyle birlikte hususi vağonundan inerken; askeri üniformasını giymiş bulunuyordu. Kendisini alkışlayan halka hiç bir iltifak ve güler yüz göstermeden sert bir selam vererek otomobiline atladı, kendisinde, bir düşman memleketine giren bir fatih azamet ve gururu vardı.

Alpdoğanın Elazize muvasalatının üçüncü günü, bir deneme kabilinden olarak Dersimin Pehami köyünden Ali ağayı nezdime çağırdım, kendisini arzuhacı Dersimli Aziz oğlu Bahri Turğudun yazıhanesine götürdüm ve Alpdoğana hitaben bir arzuhal yazdırdım. Bu arzuhalda, Dersimdeki arazilerinin hükümete terkiyle mukabilinde Batı vilayetlerinde arazi verilmesini ve ailesi efradıyla Dersimden hicret etmeğe razı olduğunu rica ettirmiştim. Maksadım Alpdoğanın Dersim hakkındaki pılan ve programına vakıf olmaktı.

Ali ağa, arzuhalı Alpdoğana sunduğunda, hayretini mucip olmuş ve bizzat okuyup tetkik ettikten sonra Ali ağaya:

- Nerelisin, türkce bilirmisin ?
- Dersimin Pehami köyündenim, az türkce bilirim.
- Okur yazarmısın ?
- Hayır.
- Bu arzuhalı sana kim yazdı ?
- Arzuhacı Bahri Turğut

demesi üzerine, «gidiniz!» demişti.

Ali ağa yanıma gelerek hikayeyi bana anlatmıştı. Ertesi gün, Alpdoğan bir polis memuru göndererek Bahri Turğudu celbetmiş ve arzuhalı kimin yazdığını sorduğunda, Bahri Turğut:

— Ali ağayı benim yanıma Baytar Nuri bey getirdi ve numaihahin söylediği tarzda ben de arzuhahı tanzim ettim, demişti.

Alpdoğanın, Kurmay heyetinden binbaşı Şevket vasıtasıyla beni istediğini tebelluğ etmişim. Müfettişlik makamına giderek, yaver tarafından geldiğim haber verilmesi üzerine derhal huzura kabul edilmişim. «Dersimli Baytar Nuri» diye kendimi tatkim ettim. Bu sırada generalın yanında, askeri ve adli müşavirlerden başka, Baş Müşavir Fuat Baturay dahi hazır bulunuyordu. Bana nezaket ve terbiye iktizası oturmam için bir yer göstermeden:

— Nerelisin ? demiş ve cevaben ben de:

— Dersimliyim.

— Şimdi neredesin, ne işle meşgulsun ?

— Elaziz merkezinde çiftliğimde ziraatla meşgulüm.

— Evelce nerede idin ?

— Dersimde idim.

— Ne işle meşguldun ?

— Ebeveynim nezdinde idim.

— Daha evel nerede idin ?

— Sivas mıntıkasında idim.

— Sivasta ne işle meşgul idin ?

— Sivasta, bir müddet vazifeten ve bir müddette ziraatla...

Sözümü ikmal etmeden, Alpdoğan bir hiddet ve istihza ile:

— Söyle, Nuri söyle! niçin kendini benden saklıyorsun, niçin hakikatı benden ketmediyorsun, ben seni tanımıyormuyum sanıyorsun ? ... Sivasta Koçkiri hadisesini tertip ve oynamış olduğun rollar esnasında, ben Nuritin paşanın Kurmay reisi idim. Yaptığım planlarla, daha sonra Dersime kaçtığını ve orada da yıllarca Dersimlileri tahrik ve teşvik ettiğini, yani bütün melânetlerini tamamen biliyorum. Halâ aynı maksat ve emel peşinde koşarak Dersimlilere rahberlik ediyor, şuna buna yol gösteriyorsun. Elazize geldim, burada olduğunu haber aldım. Vazife başına geçtiğim birinci günün, birinci müracaat arzuhahnın senin tertip ve teşvikinle olduğunu da öğrendim ve senin halâ aynı gaye ve maksattan vaz geçmemiş bulun-

duğuna kani oldum, dedikten sonra, cevap vermeliğime meydan bırakmadan yanındaki müşavirlerine hitaben:

— Efendim, asırlarca evvel, İrakla Acemistan arasında **Lorlar** ve **Partlar** adlı kabileler varmış, bunlar kendilerine kürt diyerek, biribirleriyle muharebe ediyorlarmış, hatta bunlardan Lorlar o derece zalim imişler ki, reisleri, yaptığı muharebelerde, bütün vücudunu kana boyayarak kabilesi nezdine avdetinde, Allahla muharebe etmiş ve mağlup olmamış olduğunu beyan edermiş. Netice itibarıyla, bu kürt kabileleri tamamen mahv ve munkariz olmuş ve hiç bir eserleri kalmamıştır. Bir kaç asır evvel, bir rus profesörü, Doğuda tetkikat yaparken 700 kelime kürtçe bulmuş ve son zamanlarda bunlarında kısmen türkçe, kısmen Acemce ve kısmen de Ermenice olduğu meydana çıkmıştır. (Beni eliyle göstererek) **İşte fen adamı**, aslı ve nesli malûm olmıyan bir ırk için yıllardan beri istikbalini meçhul bir gaye için mahvetmiş ve (elini şiddetle masasına vurarak) **Türkiye Hükümet ekâbiri nezdinde ve devlet sicil dosyaları arasında — Dersimli Baytar Nurl kürttür ve kürtcüdür — lekesini kazanmıştır.** Dedikten sonra sert ve soğuk bir çehre ile bana dönerek:

— Dersimin hangi aşiret ve kabilesine mensup sunuz ?

— Dersimin **Kalan** aşiretindenim. Demekliğim üzerine, general gine müşavirlerine hitap ederek:

— Aman efendim, bunların eba ve ecdatları asırlarca önce Türkistandan !.. hicret ederek Dersim dağlarına gelmişler ve bu müthiş dağlık mıntıkaları ve gayet bol, geniş yaylımları gördüklerinden, sürüleriyle buralara yerleşip kalmağı muvafık görerek «burada kalalım» demişler ve kalmışlar. Bu sebeple kendilerine **Kalan** aşireti demişler. İşte görüyorsunuz ya, ne tatlı ve güzel türkçe !.. bir adıdır, sözlerine, müşavirler hep bir ağızdan:

— Evet, Paşa hazretleri, dediklerinde, ben artık dayanamıyarak heyecanla söze başlayarak:

— Evet paşa hazretleri, biz Dersimliler türküz dediğimizde,

hayır siz türk değilsiniz, kürtsünüz, diyorlar. Evet biz Dersimliler kürdüz dediğimizde, siz kürt değilsiniz, dünyada kürt yoktur, gözünüzü patlatırız, diyorlar. Şu halde, biz de şaşık, ne olacağımızı bilemiyoruz. Siz tarihen isbat ediyorsunuz ki Dersimliler türktür, şu halde, umum türklere kültür ve inkişaf bakımından gösterilen şefkat ve muhabbeti bize de gösteriniz, biz de göstereceğiniz yoldan yürüyelim. Sizin şimdi haiz bulunduğunuz yetkiler bizler hakkında dilediğimiz adil karar ve tetbirlerin ittihazına müsaittir, dediğimde;

General, meyusane başını eğip, sükunetle elini kaldırarak:

— İşte, bu kürtlük size bir mukadder leke dir ! . . . dedi.

Bu söz üzerine derin bir sükun hükümran oldu. Kendimi bu bunaltıcı mühitten dışarı atmak için bir hareket yaparken, general buna mani olarak ve masası üzerindeki bir haritaya bakarak:

— Çiftliğinizin adı ne dir ?

— Holvenk manastırı.

— Çiftliğinizle **Çorçoh köyü** arası kaç sa'attir ? diyerek — elindeki pergel ile haritada bir mahalli ölçerek—benden cevap beklerken:

— İki sa'attir, dediğimde:

Alpdoğan yine pür gazap:

—Suriyedeki Taşnaklarla Hoybuncular Movses Potoğliyan adında bir ermeni komitecisini Dersime göndermişler. Bu ermeni, Dersimden Suriyeye dönerken, yolda yakalanmış. Tevkifhanede her nasılsa bir jandarma paltosu ele geçirerek kaçmağa muvaffak olmuş ise de, hemşiresinin oturduğu Çorçoh köyünde tekrar yakalanmış ve ifadesi alınmadan imha edilmiştir. Söylendiğine göre, bu ermeni senin yanında da bir müddet müsafir kalmıştır. Bilmiş olmalısınız ki, ben her şahsın emel, hareket ve kalbinde gizlediği her dürlü planları nasıyesinden bilir ve anlarım, dedikte:

—Vicdanınız her nasıl emrediyorsa, o suretle icra edersiniz... dedim ve pek yorgun ve müteesir bir halde kendimi dışarı attım.

Meslekdaşlarımdan baytar müdürü... odasına girerek Alpdoğan ile aramızdaki macerayı anlatmakta iken, sabık Elaziz mebusu meslekdaşlarımdan Eginli baytar Hacı Osman dahi içeri girdi, muhaveremizi o da dinledikten sonra:

— İki gün evvel Eginden gelmiş olan bir Hususi Heyet ile paşayı ziyarete gittiğimizde, yine adınız geçti. General sizi Dersimlilerin müşevviki biliyor, hakkınızda pek dehşetli kötü düşüncesi vardır. Gerçi sizi uzun boylu müdafaa ettimse de, generalın bildiğinden şaşmıyacağına eminim, dedi.

Türk Kemalist rejimine muarız olan bu iki meslek arkadaşlarımla uzun boylu fikir teatisinden sonra, vatani terk etmekten başka kurtuluş çaresi kalmamış olduğu kanaatına geldim.

DERSİMİ İMHA İÇİN TÜRK ASKERİ HAREKATI BAŞLANGICI 1 9 3 6

Alpdoğan, bir beyanname ile; Dersim, Elaziz ve Çabakçur vilayetleri mıntıklarının Sıkı Yönetim bölgesi olduğunu bildiriyor ve bütün ahaliyi bir takım korkunç sözlerle tehdit ediyordu.

Teftişlerin sonunda, **Dersim** adının **Tunç eli** adına değiştirildiği bildiriliyordu. İkinci bir beyanname ile de; Çimişkezeğin **Amutka**, Ovacığın **Burnak** ve **Pulur**, Hozatın **Karaoğlan** ve Mazgert ilçesinin **Mamikân** merkezlerinde birer askeri kışla ve bu kışlaları biri birine bağlayacak bir çok askeri binalar (**Karakol**) yapılacağı ilan ediliyordu.

Dersimliler bu faaliyetin hedefini anlamış ve Dersim için idam sehpaları hazırlanmakta olduğunu sezmişti . . .

Ne yazık ki, teahüdü üzerine alan, Dersimli askeri kaymakam mütekaidi Hıdır ve Palulu Abdurrahman adlı iki kürt olmuş ve bunlar Ovacıkta kışla binasına başlamışlardı. Müteahitlerin kürt olması dolayısıyla civar kürt aşiretleri kendilerine engel olmuyor ve binalardan maksat ne olduğunu anlamalarına rağmen, kürtlere has bir nefse güvenme ile bu teşebbüsleri ehemmiyete almıyorlardı.

Korkunç istikbal beliriyordu. Dersimli aşiret reisleri toplantılar ve danışıklar yapıyorlardı. Herkes durumun nezaketini idrak etmişti, fakat, ne yazık ki, giceli gündüzlü devam eden danışıklara rağmen, reisler arasında tam bir fikir birliği, müşterek bir faaliyet planı üzerinde ittifak hasıl olamıyordu.

Aşiretler arasındaki eski husumet ve iğbirar, ittifak hasıl olmasına önemli bir engel teşkil ediyordu. Bu sebeple

ancak biri biri ile dost olan aşiretler, kısım kısım, bölge bölge ittifaklar yapabiliyordu.

Başta Seit Rıza olduğu halde, yukarı Abbasan, Ferhadan, Karabalyan aşiretleriyle, Bahtiyar, Yusufan, Demnan, Haydaran ve kısmen de Kalan aşiretleri kuvvetli ve sıkı bir ittifak yapabilmişlerdi.

Ovacık, Koçan, Şemkan, Mazgert, Plömer ve Nazmiye mıntıkaları aşiretleri tamamen tarafsız ve yalnız tedafüi vaziyette kalmışa, Hozat aşiretleri ise hükümete teslim olmağa karar vermişlerdi. Bu aşiret reisleri, Elazize gelmiş, Alpdoğana dehalet etmiş, hükümetin her türlü tekliflerini kabul edeceklerini bildirmişlerdi.

General dahi, bu iki yüzlekcilerin mahiyetini anlamış olduğundan, müracaatlarına ehemmiyet vermemiş ve onlara; kendisi için matlup olan şey, Seit Rizanın Elazize gelmesi olduğunu bildirmişti.

Alpdoğan, mütekait Hıdırı, bir taraftan kışlaların inşasında kullanmakla beraber, diğer taraftan da Seit Rizayı kandırarak Elazize getirmek hususunun teminine tavzif etmişti.

Mahut Hıdır, Seit Rizaya vaitlerde bulunuyor, teminatlar veriyor ve mahza şahsi menfaatını temin ve general nezdindeki mevkiini tarsin için, mumailehin Elazize gelmesine canla başla çalışıyordu . . .

Bir aralık, mahut Hıdırı gördüm, Dersim hakkında mütalaasını sordum, cevaben:

— Bizim için biricik çare, kaytsız şartsız silahı terk ederek hemen türk hükümetinin her türlü emirlerine boyun eyemektir, dedi.

— Türk hükümetinin gayesi bizi imha ve tehcidir, dediğimde:

— Tehcir hayırlıdır. Müdafaa ise, hepimizin toptan mahvimize sebep olacağına şüphe yoktur, demişti.

Hıdır, general Alpdoğandan aldığı teminat üzerine tekrar Dersime gitmiş ve Seit Rizayı kandırarak Elaziz merkezine getirmeğe ve general ile görüştürmeğe muvaffak olmuştu. Bir fırsat bularak, ben dahi Seit Riza ile görüşmeğe muvaffak oldum. Seit Riza bana: general Alpdoğanın fikri pek fena olduğuna tamamen kanaat getirdiğini ve bu sebeple mukavemetten başka hiç bir çare kalmadığını, türk ordularının Dersimlilerle başa çıkamayacaklarını, fakat her ihtimale karşı, benim bir ayak önce Türkiye dışına çıkarak, durumumuzu büyük ve adil devletlere iblağ etmeğimi tavsiye etti.

Seit Riza Elazize geldiğinde, general ile yalnızca görüşmüş ve bu görüşmelerde başka hiç bir kürt önderi hazır bulundurulmamıştı. Zaten mumaileh Elazizde ancak 24 saat kalarak Dersime dönmüştü. Bu müddet zarfında Seit Rizanın zekâsı Alpdoğanın bütün ruhiyatını anlamağa kafi gelmiş ve aldığı intibaatı aşiretlere tebliğ etmişti.

Bir müddet sonra, Alpdoğan, Kurmay binbaşısı ve İstihbarat reisi olan Şevketi Dersim mıntıkasına göndermişti. Bu zat, aşiretlere musafirlğe gitmek kabilinden, ilk önce Hozat ve daha sonra Ovacık merkezine giderek, oradan yanına aldığı bir iki aşiret reisi ile birlikte Seit Rizanın mıntıkasına gitmek arzusunu göstermişse de, buna Seit Riza muvafakat etmemişti. Şevket, almış olduğu istihbarata binaen, Seit Rizanın öteden beri hasmı olan ve arazi meselesinden aralarında ciddi münazaalar mevcut olan biraderzadesi **Rehber**e müsafir olmak üzere **Haçilli** köyüne gideceğini bildirmiş ve Rehberin gönderdiği muhafızla Haçiliye giderken, karşısında arkadaşım Alişeri bulmuştu. Alişer, Şevketin Rehber nezdine gideceğini daha evvelden hissetmiş olmağla, bir an evvel Rehberin yanına giderek Şevketi kabul etmemesini, mumailehin kendisiyle amcası arasına fesat bırakacağını, bildiği için, bu bapta Rehberi ikaz etmek fikri ile Seit Rizanın yanından Haçiliye gelmişti. Şevket, Rehber nezdinde bir gün musafir kalmış ve ertesi gün Rehberi beraber alarak Elazize getirmiş, general ile konuşmuştu. General, Rehberle bir çok vaadlerde bulunmuş, paralar vermiş, hülasa: amcası Seit Rizaya karşı muhasım bir cephe

almasını temine muvaffak olmuştu. Seit Rıza, bütün bu olaylardan bilvasıta haberdar olmuştu.

Alpdoğan, yayınladığı umumi bir tebliğ ile, umum Dersim aşiretlerinden 200 bin martın tüfengi istiyordu. Bu yekûna, her aşiret nüfus kesafetine göre iştirak edecekti.

Dersimliler, yapılan tebliğattan hiç bir şey anlamamazlığa geliyor ve ellerinden geldiği kadar müdafaa hazırlıklarında bulunuyorlardı.

Kurmay binbaşısı Şevket, Hozat aşiretleri arasında mütemadiyen dolaşmakta ve nifak ve tefrike çıkarmağa çalışmakta idi. Yaptığı propagandalarda, hükümetin bütün tedbirleri Dersimin islahı maksadına matuf bulunduğunu, başlıca islah edilecek, Seit Rıza ve taraftarı olan aşiretler olduğunu, diğer aşiretler de silahsızlandırıldıktan sonra yerlerinde serbest bırakılacaklarını telkin ediyordu.

Hain Rehber dahi; her hususta Şevketle işbirliği yapıyor ve bir taraftan da amcası Seit Rızaya ve aşiretler halkına sadık görünmeğe çalışıyordu. Hükümeti aldatmakta olduğunu ileri sürüyor ve netice ilibarıyla amcasıyla işbirliği yaparak türk ordularıyla çarpışacağını ve aşiretlere karşı ihanette bulunmayacağını bildirerek, iki yüzlü bir siyaset takib ediyordu. Hal bu ki, Elaziz ve Hozat kahvehanelerinde; Şevketin her defasında kendisine beşer bin lira verdiğini öğünmek suretiyle boşbögazlık ederek, foyasını meydana koyordu.

Bu sırada Demenan ve kısmen de Nazmiye aşiretleri, hudutlarında yapılmasına teşebbüs edilen askeri karakolları binalarına hücum ederek—henüz ikmal edilmeden—bu binaları tahrip ve muhafızlarını silahtan tecrit etmeğe başlamışlardı.

Seit Rıza ise, general Alpdoğana; Dersim hakkındaki kanunun ilga edilmesini ve Dersim için hususi ve milli hakları temin eden mümtaz bir idarenin ihdasını mütemadiyen istiyordu. Bu teklife karşı; general Alpdoğan jandarma alayını ve 9 uncu fırkayı Dersim hudutlarına tahşit ediyor ve Diyar-

Hasan Ağa Haco
Hoybun Cemiyeti
 üyelerinden

bekirden her sabah onar tayare gelerek Dersim üzerinde uçuyordu.

Artık sükûn bozulmuş ve ortalık karışmış olduğundan, her taraftan müsademe başlamıştı.

Kış basmış olduğundan, harp faaliyeti uzun sürmemiş ve Dersim mahsur halde kalmakla beraber, müsademelere son vermek mecburiyeti hasıl olmuştu.

D E R S İ M H A R B İ

(1 9 3 7)

1937 Yılı ilk baharında her tarafla türk faaliyeti başlamıştı. Merkezlere civar bulunan Deısimliler, toplanılarak kıtalara sevkolunuyorlardı. Kışlaların yaptırılmasına tekrar başlanmıştı. Harp uçakları, silahsız mıntıkaları bombalıyordu.

Dersim bombardıman edilirken 1938

«Harı Armağanı »
dergisinden

Silah toplamak behanesiyle, Yusufan aşireti üzerine askeri bir müfreze gönderilmişdi, bu müfreze askerlerinden bazıları, fakir bir kıza filişeni icra etmişlerdi. Bunu haber alan aşiret reisinin oğlu **Fındık**, Askeri müfrezeye hücum ederek, mıntıka dışına püskürtmeğe mecbur kalmıştı. Bu sebeple Mazkert mıntıkasında çarpışmalar başlamıştı.

Seit Rızanın oğlu **Bra İbrahim** Hozata gelerek, Abdullah Alpdoğan idaresi ricalile temasa geçmiş ve yapılmakta olan askeri hareketin, adilane bir şekilde icrasını babası adına dilemişti. Bra İbrahim geri dönerken, **kurmay şevketin** hazırlamış olduğu bir plan mucibince, Kırgan aşireti dahilinde **Deşt köyünde müsafir bulunduğu evde gece uyurken feci bir surette imha ettirilmişti.** Genç evladının kahbece öldürölmesinden müteesir olan Seit Rıza, Kırgan aşiretinin merkezi olan **Sin köyünü kuşatarak katillerin teslimini dilemişti.**

Türk generali bu haklı isteği yerine getirmedikten başka, Bra İbrahim'in katilleri, kurmay Şevketin mayetine, alınarak taltif edilmişlerdi.

Bu sıralarda, Suriyeye iltica eden kürt vatanilerinden ve Hasan an aşiret reislerinden Mehmed Emin bey oğlu **Fasih** bir kürt fedai müfrezesiyle, Diyarbekire 12 K. M. mesafede **Kara Köprü** mevkiinde türk karağollarına teseduf eseri olarak baskın yapmıştı.

Ankara hükümeti, bu hadiseyi dahi Dersimle ilgili göstererek, Dahiliye Vekilini Diyarbekire kadar göndermiş ve Diyarbekir Kolordusunu dahi Yusufan aşiretine hücum ettirmişti. Diğer taraftan da, Elazizden Fırka kumandanı İsmail Hakki kuvvetleri Seit Rizanın mintıkasına hücumu başlamışlardı. General Alpdoğan, Kirgan aşiretini işfale muvaffak olmuş ve bu gafil aşiret, Türk kuvvetlerine piştarlık yapmıştı.

Seit Riza ile birlik Bahtiyar aşireti de harba girmeye mecbur kaldığından, harp alanı genişlemiş ve muharebeler Hozatın Bahtiyar, Yukarı Abbas, Karabal ve Ferhat aşiretleriyle, Nazmiye ilçesinin Haydaran, Mazkert ilçesinin Demnan ve Yusufan aşiretlerinden ibaret olan yedi aşiret üzerinde şiddetlenmişti. Baki kalan aşiretler ise, tarafsız kalmışlardı.

Kürtler, saldırış durumuna geçmiş ve İsmail Hakki kuvvetlerini Hozat istikametine gerilemeye mecbur etmişlerdi.

Bu durum sebebiyle, Erzurum—Erzincan Kolorduları dahi tahrik edilmişti. Diyarbekirden Yedinci Kolorduya bağlı uçak karargâhı dahi Elazize getirilmiş, harp alanında zehirli ve boğucu gaz bombardımanlarına başlanmış ve Dersimliler bir türk tañını tahrife muvaffak olmuşlardı.

Türk hükümeti, Batı vilayetlerinde mevzii seferberlik ilan ederek, 26—27—28 doğumluları silah altına almış ve general İsmet İnönü, Dersimdeki kıtaları teftişe gelmişti.

Seit Riza, general Alpdoğana bilvasıta yeniden başvurmuş ve kürt milli haklarına saygı gösterilmek ve oğlunun katille-riyle müşevvikleri kanun pencesine teslim olunmak şartıyla,

Dersime asker sevkiyatı

1938

«Harp» dergisinden

askeri kuvvetlerden müsadere edilen harp teçizatını ve esir edilen subay ve erleri geri döndürmeğe razı olacağını bildirmişti. Alpdoğan ise bu teklife karşı, Seit Rıza ile müttefiklerinin 80 bin maveri hamilen kayıtsız şartsız teslim olmalarından başka çare olmadığını bildirmişti.

Harp yeni bir şiddet safhasına girmiş, taraflar çok büyük zararlar vermeğe başlamışlardı.

Türkler teslim olan fakir ve silahsız halkı tamamen imha ediyörlardı.

Bu sırada **Seit Rızanın kardeşi oğlu Rehber**, Hozat civarında **Pehami** köyünde tarafsızlığını ilanla beraber türklerle temasını muhafazaya devam ediyördü.

Kürt umumi efkârını aldatmak için, türkler, Rahberin Hozattan kaçarak aşî kuvvetlerle işbirliği yapmakta olduğunu resmi bir tebliğ ile ilan ediyörlardı.

Rehber, bir kısım mayetiyle ilk önce Bahtiyar aşiretile birleşmişti. Rehber, bir türk casusu olarak kürtler arasına girmişti ve kürt kuvvetleri hakkında elde ettiği istihbaratı günü gününe türklerle ulaştırmakta olduğu anlaşılıyordu.

İsmet İnönü

Askeri harekât sahasında

1938

«Cümhuriyet Armağanı» dergisinden

Rehber, amcası Seit Rizaya haber göndererek, elini öpüp af dilemekte olduğunu, Türk hükümetinin pılanlarını anlamış olduğundan nefret ettiğini ve türk ordularıyla çarpışacağını bildirdiğinde: Seit Rıza bu sözlere inanmadığını bildirmişti. Diğer aşiret reisleri ise, Seit Rızanın bütün irşat ve ısrarlarına rağmen, Rehberine inanmış ve Batı cephesinde harp etmek üzere Rehberin gelmesine razı olmuşlardı.

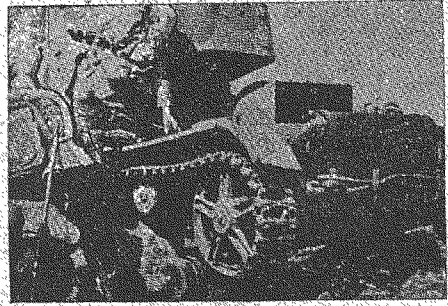
Rehber, tertip ettiği pılan mücibince, Alişerin idaresindeki mıntıkada, amcazadelerinden olup aldatmağa muvaffak olduğu **Misto Surenin** torunu Vanklı Efendiye yanına alarak Türklere karşı harbe başlamıştı. Zaten Rehberin harpcılığı, silahşorluğu, cesareti ve barbarlığı kürtlerce malûm idi.

Harbın ağırlık merkezi Seit Rıza üzerinde olup, harp pılanlarını da **Alişer** tanzim ediyordu. Bu sebeple, General Alpdoğanın biricik gayesi Alişeri imha ettirmektir. Bu gayenin hu-

*Dersimliler tarafından
tahrip edilen bir türk tankı*

1938

«Harp» dergisinden

sulini temin içindi ki, Rehber on beş gün müddetle harbe iştirak ettirilmişti. **Kahbe ve kurnaz Rehber**, Seit Rizadan başka diger bütün reislerin hatta Alişerin bile itimadını kazanabilmişti.

Seit Rızanın karargâh merkezi **Halvori Vank**, Alişerin ise **Ağdat** idi, **Tujik dağı eteğinde bir mağarada ailevi bir melce'i dahi vardı**. Rehber, her zaman Alişer ile temas ettiğinden, Seit Rızanın bütün pılanlarına vakıf olmuştu.

Daha fazla insan kanı dökülmesini önlemek gayesiyle, Seit Rıza, Alişerin İran ve ya İraka iltica ederek, Fransa ve İngiltere hükümetlerinin tavassutunu dilemesini kararlaştırmıştı. Bu karara vakıf olmuş olan Rehber, Alişerin harp mıntıkasından uzaklaşması mukarrer olan günden bir gün önce, *sekiz silahlı arkadaşıyla birlikte Alişerin ziyaretine gitmişti. Bu ani ziyaretin sebebini soran Alişere, aç ve yorğun olduğundan bir kaç saat istirahat edeceğini söylemişti. Zavallı Alişer, misafirine yiyecek hazırlamakla meşgul iken, namert ve alçak Rehber mümailehin üzerine apansız ateş etmiş ve bu emsalsiz kürt kahramanını şehit etmiştir. Şaşalayan eşi, kendisini kocasının üzerine atarak, «Aman havale min me kujin» — Aman arkadaşımı vürmayın — diye feryat etmiş ve ölmüş olduğunu görünce, tabancasını çekerek hain Rehbere ateş etmiş, mermi Vanklı Efendinin tepesine isabet ederek cansız düşürmüştü ve fakat alçaklığın sonuna kadar gitmeğe karar vermiş olan Rehber, silahını Alişerin emsalsiz eşi bu kahramanı*

kürt kızına da tevcih ederek, onu da kocasının cesedi üzerine cansız düşürmüştür.

Kürtlülükün ve insanlığın yüz karası olan ve Kürdistan kurtuluş savaşları tarihinde adı ilelebet lanetle anılacak olan alçak Rehber, dimağlarında kürt istiklal ve kurtuluş güneşlerini taşıyan Alişer ve refikasının başlarını kestirmiş, torbalara koğurmuş ve aynı günün gicesinde adı geçen muntıkadan kaçarak mukarrer parolayı verip Türk muntikasına geçmiştir. Şehitlerin başları, tanyanlar tarafından eyice teşhis edildikten sonra, hain Rehber bunları yine bizzat Elazize getirmiş ve resmi dairesinde Alpdoğana teslim etmiştir... Elaziz türkleri bile bu hadiseyi nefretle karşılamışlardır.

Alişer ve eşinin şehadeti, Seit Rıza ile Dersim aşiretleri üzerinde pek derin bir teessür ve aksülameli mucip olmuştur.

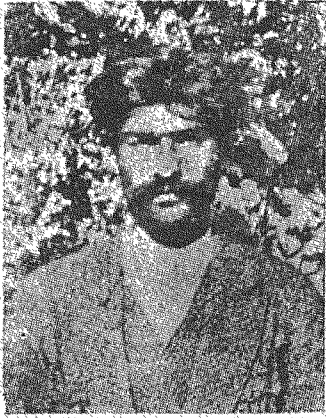
Rehber laini ise, artık yüzündeki maskeyi atarak, açıktan açığa Türk istihbaratı emrinde çalışmağa başlamıştır.

Burada hikâyemize bir fasıla vererek, şehit Alişerin hal tercümesini vermeği muvafık buluyoruz.

**Kürt Kahramanı
Büyük Şehit Alişerin
kesilmiş başı**
(İstanbulda yayınlanan türkce
«İnci» dergisinin 15 Aralık
1937 tarihli nushasından)

**Alişerin arslan eşi
Zarifenin kurşunuyla ölen
Millet ve Vatan haini
Efendi**
(İstanbulda yayınlanan türkce
«İnci» dergisinin 15 Aralık
1937 tarihli nushasından)

KÜRT AYDINI ALIŞER

Dersimin Şeyh Hasanan aşiretinin çocuğudur. **Koçkirlinin Ümraniye** nahiyesindeki çiftliklerinde doğmuş, tahsilini Sivas'ta ikmal etmiştir. Fitri zekâsı, kuvvetli mantık ve muhakemesi ve olağan üstü natıkasıyla, son derece şöhret kazanmış bir kürt şairidir.

Sultan Hamit devrinde, Koçkiri aşiretleri reislerinden **Mustafa** beyin katibi olmuştur. Mustafa bey Koçkiri aşiretlerinin menşe'i olan **İbolar** kabilesinden olup, emsalsiz güzelliği, tenasüb endamı ve aynı nisbette zekâsıyla belirilmiş bir zat olduğundan, dedesi **Alişan** bey, zîameti kendisine bırakmış ve bütün ailesi efradı ve aşiretler mumâilehe inkiyat

etmişlerdi. Sultan Hamit dahi mumailehe fahri paşalık rütbesi vermiş olduğundan, artık o havalide **Alişan bey zade Mustafa paşa** en büyük nüfuzu haiz bir Kürt emiri olmuştu. Mustafa paşanın fazla nüfuz ve hakimiyet kazanması, Sultan Hamidin hoşuna gitmediğinden, 1248 H. tarihinde Sivasta **Doğu Seraskeri** ve **valisi** sıfatıyla vazife görmekte olan sabık **Sadrızam Gürcü Deli Reşit paşaya** gizlice verilen bir emir gereğince, Mustafa paşa Sivasa davet edilmiş ve yolda zehirletirilerek öldürtürülmüştür. Mustafa paşanın mevkiini oğulları **Alişan** ve **Haydar** beyler işgal etmişlerdir.

Mustafa paşanın vefatından sonra, Alişer; merhumun büyük oğlu Alişan beye vasi tayin edilmiş ve bu sebeple de, umum Koçkiri aşiretleri üzerinde büyük bir nüfuza malik olmuştur. Alişer, bu nüfuzunu kelimenin bütün manasıyla, kürtlük ve Kürdistan İstiklali davası uğrunda kullanmış ve bu maksatla Dersim aşiretleri arasında kuvvetli bir birlik yaratmağa muvaffak olmuştur.

Alişer, kendi akrabasından **Zarife** adında bir kızla evlenmiştir. Zarife dahi, kocası gibi kürt milli davasına bağlı, aynı yüksek gayeleri takip eden emsalsiz bir kürt kıızı olduğuna hayatta bilfiil isbat etmiştir. Zarife, kürt kadınları arasında milli uyanış için emsalsiz bir propagandacı olmuş ve Alişerin millî faaliyetinde onun sağ kolu ve iş arkadaşı olmuştur. Zarife, Alişere daima, kürtce arkadaş anlamına gelen **havale** sözüyle hitap ederdi. Ne yazık ki, duygu ve fikir itibarıyla tam bir birlik olan bu ailenin çocuğu olmamıştır.

Zarife, uzun boylu, iriyarı ve her hususta bir Kürt fizyonomisini haiz, simasında bir erkek cesaret ve besaleti okunan emsalsiz bir kürt kıızı idi. Her yıl Dersime gider, millî gayeler hakkında nutuklar söyler ve aşiretler arasındaki ihtilafları ciddi bir hakim gibi hall ederdi.

Kürt dilini mükemmel tetkik ve tettebbü etmiş olan Alişer, kürtce bir çok millî şiirler tanzim etmiş ve bu şiirleri pek güzel çaldığı sazla halka teganni ederek aşiretlerin millî

duygularını heyecana getirmiş, kürdün yüksek emellerini sözünde ve sazında ihtizaz ettirmiş, kürdün elem ve kederlerini yüksek ruhuyla, söz ve sazıyla ağlamış bir kürt edibi olmuştur.

Alişer, 1914 Cihan Harbında, Kürdistan istiklalını temin maksadıyla Rus ordusuna iltihak etmişti. Koçkiri, Sivas, Malatya ve Dersim mıntıklarının kürt mümesili sıfatıyla, Rus himayesi altında Muhtar bir Kürdistan İdaresi kurulması için çalışmıştır. Rusların Erzincanı işgali sırasında, Alişer bir askeri müfreze ile Ovacık ilçe merkezine gelmiş ve orada türk idaresini lağvederek bir kürt idaresi kurmuştu. Bu başarı, Rus ordularının Dersimle irtibat noktalarını emniyet altına almıştı. Zaten bu devirde Dersim tamamen müstakil bir idare tesis edebilmişti.

Ne yazık ki, Rus orduları, çekilmeğe başlamış ve bu sebeple Alişer onlardan ayrılmağa ve Dersime dönerek burada kalmağa mecbur olmuştu.

Türk kumandanı **Vehip paşa**; siyasi bakımdan Dersimin durumunu pek önemli gördüğünden, kürtleri kazanmak için Alişerin ve onunla beraber Rusyaya ilihak eden diğer Koçkiri ve Dersim gençlerinin afedilmelerini temin ederek, bu suretle Alişerin tekrar Koçkiriye dönmesine imkan hasıl olmuştu.

Alişeri hiç bir taltif aldatamaz ve derin bir imanla sarıldığı milli emelden vazgeçiremezdi. 1335 H. yılında İstanbul «Kürdistan Teali Cemiyeti»ne bir mazbata göndererek, Koçkiri ve Dersim kürtlerinin Cemiyete bağlılıklarını bildiriyor ve aynı zamanda her tarafa bu Cemiyete şübeler kuruyordu.

1336 H. yılının ilkbaharında, Dersime geliyor ve «**Sevr**» muahedesi mucibince Kürdistanın muhtariyetinin tasiki hususunda Dersimlilerle birlikte Ankara hükümetine telgraflar yagdırıyordu. Diploması alanında yaptığı bu faaliyetlerden başka, Dersimde bulunuşundan faydalanarak, halka kürtce konferanslar veriyor ve önemli cereyanlar yaratmakla beraber kürt istiklalini filen temin için teşkilatlar vicuda getiriyordu.

Koçkiri savaşlarına bilfiil iştirak etmiş ve bu yüzden ölüm cezasına mahkum olmuş olduğundan, artık Ovacık minikasını ikametgâh ittihaz etmişti. Dersimde yıllarca kalmış ve türk hükümetinin bütün mümanaat ve tedbirlerine rağmen bu kürt yurdunda gençliği, uyandırmak ve teşkilatlandırmak işine devam etmiştir.

1937 Dersim harbinde, Seit Riza ile işbirliği yapmış ve sözle, kalemle ve fiilen Dersimlilerin maneviyatını takviyeye ve umumi birliği perçinlemeğe çalışmıştır.

Alişerin 75 yıl süren hayatı: sevdiği, tapındığı, emel ve iztiraplarını bütün derinliğile duyduğu milletin kurtuluş mezbahası üzerinde kurban giden kürt yigidinin, milleti için ve yalnız milleti için yaşamış olan namuslu bir fedainin hayatı olmuştu.

75 yaşında olmasına rağmen, beli eğilmemiş, yorgunluk ve fütür duymamış olan bu kürt kahramanı, ve onun eşi ve yoldaşı olan Zarife, şayet düşmana satılmış bir alçagın eliyle kahbece şehit edilmemiş olsalardı, muhakkak ki Kürdistan İstiklali güneşinin doğduğunu görecekler ve emeklerinin mukâfatını alacaklardı . . . Türk paşasına teslim edilen Alişerin ve Zarifenin kanlı başları, muhakkak ki kürt milletin kurtuluş ilahına sunduğu en kıymetli kurbanlar dır . . .

KÜRT KADINLIĞININ KAHRAMANLIĞI

(Şer şere, çı meye çı nere !)

Şehit Alişerin refikası Zarifenin kocasının intikamını alırken şehit olması dolayısıyla, kürt kadınlarının kahramanlıklarına dair şu iki canlı hadiseyi de anlatmaksızın geçemiyeceğim:

1 — Bitlisli Avukat Kemal Fevzinin Diyarbekirde idam edildiğini yukarıki fasıllarda beyan etmiştim. Bu kürt vatanperverinin idamına dair verilen karar, fazla bir eza olsun diye, hükümden sonra—güya müddei umuminin itiraz hakkına riayeten — üç gün bekletildi. Kemal Fevzi bu üç günlük azap saatlerini yaşarken, hemşiresi kendisini ziyarete geldi. Bu kürt kıztı; kalbinin acılarına rağmen kardeşini teselli etti ve kürt darbtı meseli olarak (Berkhe ner bona ker) «Erkek kuzu bıçak içindir» diye kardeşinden ayrıldı.

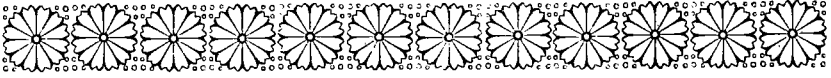
2 — 1927 senesinde Huveytli Nuh, İzzet beğ ve akrabalarından bir kısmı, türk kuvvetlerle çarpışıyorlardı. Bu sebeple Nuh beğın hemşiresi Gülnaz hatun tulularak Muş'a gönderilmişti. Çok kanlı bir müsademe neticesinde, İzzet ve hemşiresi oğlu Sıddik beğler şehit edilmişlerdi. Alelusul (!) başları kesilerek Muş'a gönderilmişti. Fakat bunlardan hangi başın İzzet beğe ve hangisinin Sıddik beğe

ait olduğunu anlayamamışlardı. Bu sebeple, Gülnaz hatun hapis haneden çıkarılarak bu kesik başların kimlere ait olduklarını anlamak istediler.

Gülnaz hatun, evel emirde kardeşi İzzet beğın kesik başı önünde eğildi ve kardeşinin Kürdistan diyarında yapmış olduğu kahramanlıkları yüksek bir sesle tavsif etti. Bundan sonra oğlu Sıddik beğın kesik başına elini uzattı, gözlerini okşadı ve yüksek bir seda ile: «Bu benim tosunumdur, buna ben bu günü için süt verdim, eğer Kürdistan davası uğrunda bu surette ölümünü görmeseydim, kendisine sütümü haram ederdim» diyerek kürt kadınlığının yüksek seciyesini göstermişti.

Binlerce canlı timsal arzetmekte olan kürt kadınlığı hakkında ancak kürt darb meseli olan (şer şere; çı meye, çı nere) «Arslanın dişisi de erkeği de arslandır» sözünü tekrarlamakla ihtifa ederim.

(1 9 3 7)

D E R S İ M H A R B İ

(D e v a m ı)

Harp bütün şiddetiyle devam ediyor ve sıklet merkezi Bahtiyar aşireti üzerine yüklenmiş bulunuyordu. Seit Rıza bizzat harp sahasında idi.

Türk askeri kuvvetleri, Dersim ormanlarına ateş vermiş olduğu için, yangınlar Dersim mıntıkasının bir çok yerlerini sarmış ve geceleri dehşet verici yanar dağlar manzarası arz-etmekte bulunuyordu.

Kureyşan aşireti dahi Seit Rızanın yardımına koşarak harba iştirak etmişti. Bahtiyar aşireti reisi **Şahin**, harbi idare ediyordu. Hain Rehber, Bahtiyar aşireti arasında bulunduğu zaman, onun iğfalatına kapılmış olanlardan **Pırçonun** oğlu **Hıdırin** hakikaten hainler safına geçmiş bulunduğunu, hadiseler isbata gecikmedi.

Şahin ağa, haftalarca uykusuz kaldığından, bir iki saat uyumak mecburiyetinde olduğunu Hıdır'a bildirmiş ve kendi uyanıncaya kadar nöbet beklemesini teklif etmişti. **Şahin** uykuya dalar dalmaz, **mel'un Hıdır**, **Şahinin başına bir kurşun sıkmış, onu yerli yerinde şehit etmiş, hiyanet ortağı Rehberin yaptığı gibi, bu da Şahinin başını kesmiş, gece karanlığından faydalanarak aşiret mıntıkası dışına çıkmış, doğruca Hozata giderek Şahinin başını kumandanına teslim etmiş, kendinin afedilmesini dilemişti. Fakat düşman hesabına katilliği irtikâp etmiş olan bu alçak ve arkadaşları Hozattan avdellerinde, önlerinde pusu kurmuş olan şehit Şahinin kardeşi ve amcazadeleri tarafından derhal mitralyöz ateşiyle imha edilmişlerdir.**

Kıymetli önderini kaybetmiş olan Bahtiyar aşireti, faik düşman kuvveti karşısında bir müddet dayandıktan sonra, mukavemeti kırılmış, kısmen mağlup ve kısmen imhaya ma-

ruz kalmıştır. Bu suretle, bu mıntika düşman işğali altına geçmiş ve sağ kalan bir kısım kuvvet Seit Riza aşiretine iltihak etmiştir.

Seit Rizanın küçük oğlu **Hüseyin Resik**, muharebe esnasında tayyare sırapneliyle yaralanmıştı. Bunu haber alan türk İstihbarat reisi Şevket, Seit Rizanın büyük karısına haber göndererek, kendisiyle görüşmek istediğini bildirmişti.

Seit Rizanın küçük karısına muğber olan büyük karısı Elif Hatun, Şevketin görüşme teklifini kabul etmiş ve bu mü-lakat sonunda zavallı ihtiyar kadın aldatılarak yaralı oğlu Hüseyini tedavi etmek üzere Şevkete emanet etmişti. Şevket, yaralı çocuğu Elaziz merkez hastahanesine yatırtmış ve tedavi ettirecek yerde, babasının planları hakkında malûmat vermesi için kendisine haylı işkence yaptırdıktan sonra, bu cesur arslan yavrusundan hiç bir şey anlıyamıyacağını kestirince, kendisine bir annenin emanet bıraktığı bu çocuğu idam ettirmiştir.

Elaziz askerle dolmuş, bir mahşer manzarası arz ediyordu. Her tarafta hummalı hazırlıklar, geceli gündüzlü Dersime doğru akan asker, harp malzemesi ve tanklar akını görülüyordu,

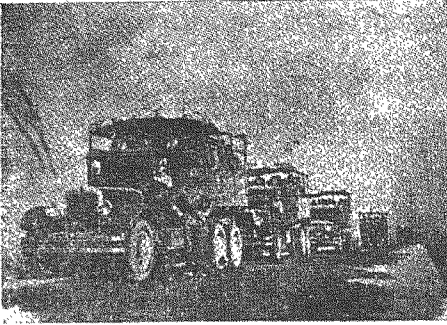
Seit Riza, mıntikasını terke mecbur olmuş, bitaraf kalan aşiretler arasına geçerek bunları dahi harekete iştirak ettirmeğe ve harp sahasını genişlettirmeğe çalışıyordu.

Türkler Tujik dağı eteklerini tamamen işgal etmiş ve buralarda ellerine geçen kürt halkını merhametsizce öldürmüşlerdi. Tujik dağı eteklerinden İksor vadisindeki büyük mağaralara sığınmış olan binlerce çocuk, kadın ve kızlar, bu mağaraların menfezleri—Genel Kurmayın emir ve mürakabesi altında—çimento, ile kapatılmak suretiyle mahvedilmişlerdi. Türk askeri tarihinin yüzler kıztartıcı bu olayının vesikaları, Genel Kurmay dosyalarında mevcut planlarda bu mağaralara 1—2—3 numaralar konulmak suretiyle işaret edilmiş haritalardır. Bir takım mağaraların dahi menfezlerinde ateş yakılarak, içeriye boğucu lütsü verilmiş ve içindeki zavallulardan

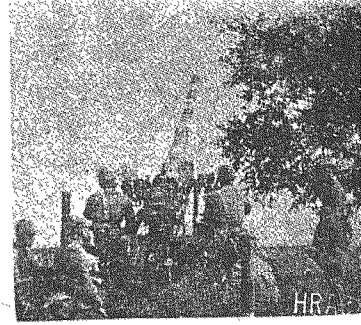
birçokları dumandan boğularak ve boğulmamak için dışarıya can atanlar dahi süngülenerek imha edilmişlerdir.

Bahtiyar ve Kureyşan aşiretlerinin kadın ve kızlarından büyük bir kısmı dahi, şeref ve namus düşmanı türkün eline düşmemek için, kendilerini uçurumlardan sarp taşlar üzerine ve yahut Munzur ve Parçik sularının kurtarıcı derinliklerine atarak, kürt kadınına yakışır bir şerefle ölmüşlerdir.

Tarihin amansız cilvelerinden birisi de, milletine, milli davasına hıyanet edenlerin, bizzat hesabına hareket ettikleri kuvvetler tarafından ceza görmüş olmalarıdır ki, bunun bir misali de Kirgan aşiretinin akıbetidir.

Dersime sevkiyat nakliyesi
1938
«Harp» dergisinden

Dersime karşı türklerin kullandıkları toplar (1938)
«Harp Armağanı» dergisinden

Kirgan aşireti, türklerin ihfalatına kapılarak, Seit Rızanın oğlu Bıra İbrahimi türklerin hesabına kahpece öldürmüş oldukları hatırlarda olsa gerektir. İşte bu aşiret dahi, Seit Rıza ve Bahtiyar aşiretleri kuvvetlerinin çekilmesinden sonra, **türk-lere güvenerek yerlerinde kalmış oldukları için**, türk kuvvetleri tarafından imha edilmiş ve reisleri **Şat oğlu Sal-man** ile karısı **Hadice** dahi, bir çok işkencelere maruz kaldıktan sonra, Sin köyünde kurşuna dizilmişlerdir. Kirgan aşiretinden ordu kıtaatı arasına sığınanlar dahi birer birer toplatılarak, erkekler yerli yerince kurşuna dizdirilmiş, kadın, kız

ve çocuklar samanlıklara kapatılarak ateşle yakılmışlardır. İşte türke güvenen ve milletine hiyanet eden bu aşiretin feci akıbeti . . .

Türkler Kirganlıların yerlerini askeri karargâh ittihaz etmişler, meydanda kalan mevaşileri orduya mal edilmiş ve eşyaları soygunculukta emsalsiz olan türk askeri tarafından yağma olunmuştur.

Dersim dağlarında türk askeri karargâhı (1938)

«*Erkân Harbiye*» dergisinden

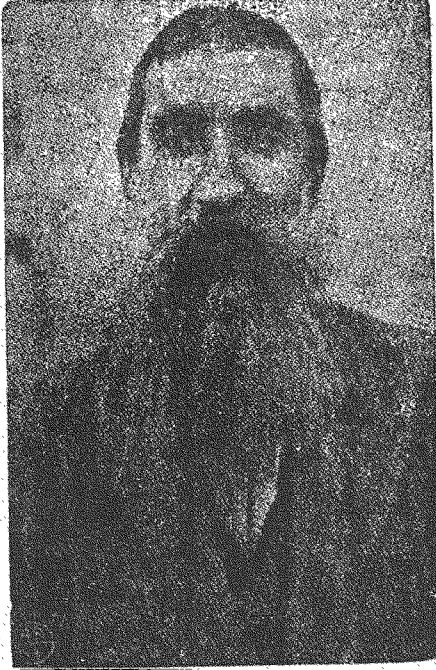
Seit Rızanın Koçan aşireti dahilinde **Uzun Meşe** mıntıkasında bulunduğunu sezen türk kuvvetleri, bu mıntıka üzerine tayyare bombardımanı ve topçu hazırlığından sonra şiddetli bir hücum yaparak mıntıkayı muhasere altına almışlardı. Durumun ciddiyetini takdir eden Seit Rıza, bir yarma hareketiyle muhasere çemberini kırmağa ve Ovacık istikametine çekilmeğe muvaffak olmuştu. Fakat bu başarı pek pahalıya mal olmuştu, çünkü, **Kozluca muharebesi adıyla anılan bu savaştta**, Seit Rıza ile bilfiil harba iştirak eden küçük karısı **Besi** ve büyük oğlu **Şeyh Hasan**, üç torunları ve bin kişiyeye yakın bir kuvvetli şehit düşmüşlerdi.

Bu mıntikalarda türkler için kış mevsiminde harb etmek imkânsızdı. Bu sebeple çarpışmalara ara vermek zarureti vardı. Sükûnet mevsiminde hile yoluyla çalışmanın maslahata daha ziyade uygun olduğunu takdir eden ordu kumandanı, Munzur dağlarında mevzi almış olan Seit Rizaya Erzincan valisi vasıtasıyla haber göndererek, Dersimlilerin isteklerinin kabul edileceğini, şimdiden bütün orduya — **ateş kes — emri** verilmiş olduğunu, esasen Dersimin münferit bazı aşiretleri müstesna, diğer aşiretler üzerine henüz askeri hareket yapılmadığını, yapılmasına da lüzum görülmediğini ve vakı zararları azmine hükümetin hazır olduğunu bildirerek, Seit Rizayı Erzincan merkezine getirmeğe muvaffak olmuş ve mayetiyle birlikte tevkif ettirmişti. (5 Eylül 1937)

Seit Riza, mevkufen vilayet konağından çıkarılırken etrafında bulunan ahaliye —**şerefsiz ve yalancı hükümet**!— sözlerini söylemekten başka hiç bir cümle sarf etmemiştir. Mu-maileh, Erzincandan Elazize sevk edilmiş ve askeri Harp Divanına verilmiştir. Muhakemesi yapılırken verdiği ifadede; milli emel uğrunda çalıştığını, her yaptığı işte vicdanının sesine uyduğunu, milletin ve vatanının yüksek menfaatlarından ve hürriyetinden başka bir amaç gütmeyeceğini, yetmiş yaşını geçmiş bir ömürden sonra da milli borç uğrunda ölümü pek necip bir sonuc bildiğini, mensup olduğu ailenin hiç bir zaman ecnebi amalane, dış propagandalarına kulak asmadığını ve asırlardan beri yalnız vatani duygular uğrunda çalıştığını ve fakat muvaffak olamadığını cesaret ve vakarla söylemiştir.

Harp Divanı reisi tarafından vakı olan sorgular arasında en ziyade dikkatı çeken, güya, Seit Riza nezdinde rus Kurmay subaylarının mevcut bulunduğuna, rusların mu-mailehe cephaneye ve silah göndermiş olduğuna ve buna benzer bir takım hurafalara ait olanı idi. Hal bu ki: türkler tarafından, güya Koçan aşiretleri dahilinde ingiliz ve fransız Kurmay subaylarının bulunduğuna dair çıkarılan yalan havadislerin gayesi, silahsız kürt halkına karşı yapılan mezalimi haklı göstermek ve bu suretle cihan umumi efkârını, kürt milli hareketini bir ecnebi teşviki mahsulu göstererek aldatmak idi.

Muhakeme uzun sürmemiş, Seit Rizaya idam kararını tebliğ etmişti. Seit Riza, kararı metanetle dinlemiş ve idamına dair son cümleleri işidince, simasında meserret alaimi belirmiştir.

Büyük Şehit
Seit Riza

*Elazizde kendisine ölüm
kararı tebliğ edilirken*

Seit Rizanın küçük oğlu **Resik Hüseyin** dahi tedavi edilmekte olduğu hastahaneden aynı gece kaldırılarak, babası ve amcazadeleri ile birlikte idam edilmişlerdir. Bu vatan şehitlerinden başka, aynı gece, Yusufan aşireti reisi **Kanber**, Kureyşan aşireti reisi **Selt Hüseyin** ve **Ali** ağalarla diğer üç kişi idam edilmişlerdir.

Kürdistanın istiklali ve kürt milletinin azatlığı davası uğrunda şehit olan bu 11 kürt kahramanları hakkında 10 Kasım 1937 tarihinde verilen idam kararı 18 Kasım 1937de Elaziz'in Buğday meydanında şafakla beraber tenfiz edilmiştir.

İdam olunurken Seit Rıza yüksek sesle: «75 yaşındayım, şehit oluyorum, Kürdistan şehitlerine karışıyorum, Dersim mağlup oluyor, fakat kürtlük ve Kürdistan yaşıyacaktır, kürt genci intikam alacaktır, kahrolsun zalimler ! kahrolsun kahbe ve yalançılar ! » sözlerini Zaza diliyle söylemiş ve bu emsalsiz kürt kahramanı fütürsüz ölümü karşılamıştır. Bu arslanın yavrusu Resik Hüseyin dahi babasına dönerek: «Baba, kürt milleti sağ olsun ! » demiştir.

Bu 11 mübarek kürt şehitlerinin cenazeleri darağaçlarından indirilerek Elaziz sokaklarında halka teşhir edildikten sonra yakılmıştır.

Bu münasebetle Seit Rızanın Hal tercümesini aşağıya dercetmeği bir mukaddes borç sayıyorum.

BÜYÜK KÜRT KAHRAMANI SEİT RIZA

Seit Riza, Dersimde doğmuştur ve Dersimin belirli önderlerinden **Seit İbrahim**in oğludur. Seit Rızanın soy durumunu izah için ilk önce Seit İbrahimin kim olduğunu bilmek gerektir.

Seit İbrahim, Batı Dersimin Şeyh Hasan an aşiretinin kabile reisleri yani **Ocak** sülalesinden sürüp gelen ve kürtlerce en asil sayılan bir ailenin oğludur. Tarikat noktasından dahi en yüksek derece olan **Rahber** mertebesine varmış olduğu için, kendisine Seit ünvanı verilmiş ve bu suretle gerek asalet cihetinden ve gerek manevi cihetten Dersimin Şeyh Hasan an aşiretlerinin cümlesi kendisini aşiretlerin baş evladı tanımıştır.

Dersimin Kuzey Doğu mntıkasında Dersimlilerin esas cedleri adına ithaf edilen **Kalmen Sor** ve **Lirtik** mntıkalarının **Deri Ari** köyünü Seit İbrahim kendisine makar ittihaz etmişti. Dört erkek evladı olup bunlardan en küçüğü **Riza** idi. Seit İbrahim, oğlu Rizada gördüğü zekâ ve dirayet hasebiyle onu çok severdi. Bu sebeple vefatından sonra aşiretlerin idare önderliğini Rizaya bıraktığını vasiyet etmişti.

Dersimliler Seit İbrahime baba anlamına gelen «**babo**» ünvanını da veriyorlardı, ve bunda haklı idiler, çünkü: Seit İbrahim zamanında Dersim tamamen müstakil bir durumda ve türk hükümetinin zulum ve ihtiraslarından vareste bir halde kalmıştı.

Merhum Seit İbrahim, tahsilini büyük ceddin **Colik zade Mehmet Ali** efendiden görmüştü. Mehmet Ali efendi, Seit İbrahime kürtlük mefkuresini telkin eden emsalsiz bir kürt bilgini idi. Seit İbrahim, oğlu Rizayı aynı mefkure ile terbiye etmişti.

Kürtler Seit Rizaya **Rizo**, ve **Rayber** ve babasının oğlu anlamına gelen **Lace baboyl** ünvanlarıyla hitap ederlerdi. Şahsında, tavır ve hareketlerinde kürt karakteristiği, kürt ciyanmertliği ve kürt fizyonomisinin bütün yaşlıları tecelli et-

mekte idi.

Babasının vefatını müteakip, Lirtikten hicret ederek, **Tujik** dağı eteğindeki **Ağdat** köyüne yerleşmişti.

Seit Rıza, neş'eli ve latifeyi sever bir zat idi. Aşireti efradıyla şakalaşmaktan ve en küçük efradına bile hizmet etmekten zevk duyardı. Kendisini ziyarete gelenlerin — kim olursa olsun — istikbaline koşar, fakirlere yardım eder ve her kese elinden gelen iyiliği yapardı. Kendisi de daima fakirdi. «**Ben fakir bir Rızoyum**» derdi, aşireti efradıyla bir sofraya oturur, güler, ikramlar eder, yaşlılara hürmet, küçüklere bir kardeş müamelesi yapar ve bütün kürtlerin kardeş olduklarını tekrar ederdi.

Seit Rıza, hem yüksek bir kürt ve hem de yüksek ruhlu bir insandı. Kibr ve azamet gösterenlerden nefret ederdi, aşireti efradı gibi giyer ve onlardan seçilecek hiç bir işaret taşımazdı. Alicenaplığı o kadar geniş idi ki, hırs, kin ve adavet taşımazdı. Aşireti dahilinde bütün fertlerin yaşayış tarzlarında maddi ve manevi bir müsavat ve müvazene tesisine dikkat ederdi. Unumi toplantılarda daima bütün kürtlerin bir aile ve ocak evladı olduklarını ve kardeşlik bağlarıyla biri birlerine bağlı bulduklarını, saadet ve felakette müşterek olduklarını propaganda ederdi. Kürtlüğün esaretten kurtulması, müstakil ve hür bir vatana sahip olması için, her kürdün çalışmağa ve icabında ölmeğe borçlu olduğunu ilan ederdi.

Şehitlerin cenazelerini omuzlarında taşır, her ailenin, her ferdin elem ve ıztıraplarına ortak olur, ve şahsi ihtiras ve emellerden vareste olduğunu her fırsatta isbat ederdi.

Seit Rıza, tam bir insan idi demiştik, bunun kuru bir sözden ibaret olmadığı, bu büyük kürdün bilhassa türk zulumlarından kaçıp Dersime iltica eden onbinlerce biçare ermenilere gösterdiği himaye ve öz kardeş müamelesi en bariz delillerinden birisidir.

Her işte aşireti efradıyla müşavere ve müzakere edip on-

ların reylerini almadan asla bir teşebbüs yapmazdı. En basit bir kürdün bile fikir ve mütalaasına ehemmiyet verirdi. Bunu bir vaka ile anlatmaktan kendimi alamıyorum:

Seit Riza, bir çeşme başında, Erzincan valisi Ali Riza ve Ankaradan gönderilen Erzincan mebus ve müftisi Hacı Fevzi ile müzakerede bulunduğunu geçen fasıllarda yazmıştım. Bu müzakereler arasında, çeşme başındaki büyük bir dut ağacı üzerinde dut yemekte ve aynı zamanda türk heyetiyle yapılan müzakerelere kulak vermekte olan Seit Rizanın genç hizmetcisi **Kumo**, bir aralık ağaç üzerinden söze karışarak, Zaza diliyle Seit Rizaya hitaben; «Rayber Rizo, fikirleriniz doğru değildir» demiş ve efendisini tenkide koyulmuştu. Seit Riza başını yukarı kaldırıp dut üzerindeki Kumo ile bir hayli muhavere ve müşaverede bulunmuştu. Bu muhavere, toplantıda hazır bulunan binlerce halkın ve hatta türk heyetinin hayret ve dikkatini çekmişti. Zaza diliyle yapılmış olan bu münakaşa sonunda: Seit Riza, hizmetcisi Kumoya: **oğlum senin sözlerin ve fikirlerin daha muvafiktir, demiş ve bundan sonra türk heyetiyle yaptığı müzakerelerde Kumonun fikirlerini ilerl sürmüştür. Cihan demokrasisine en güzel bir ibret numunesi olmağı deyen bu hadise, bütün aşiretler efradının alkış tufanlarıyla karşılanmıştı.**

Şu bir tek misal, Seit Rizanın ne derece halkçı ve ne yüksek bir cümhurecu olduğunun en belîğ bir delilidir.

Seit Riza Erzincanlılara itimat eder ve Hozat-Elaziz merkezlerinden dilgir olduğu zamanlar, Erzincan merkezine müracaat ederdi. İşte bu itimadı dolayısıyla idi ki, kendisine Erzincanın yaptığı taahüt ve vaada inanarak, Erzincan merkezine gitmiş ve orada yukarıki satırlarda bildirdiğimiz akibete maruz kalmıştı.

Seit Riza, yaşının ilerlemiş olmasına rağmen kaviülbünye, dinç ve çevik kalmıştı. Hususi tahsilini merhum pederim **İbrahim efendiden** görmüş ve fitri zekâsı sayesinde bilgileri-

ni genişletmiş bir zat idi. Hayatını milleti uğruna sarf etmiş olan bu emsalsiz kürt kahramanına Allah rahmet etsin . . .

Yaşasın Seit Rizalar, **Laci baboyler** doğuran kürt milleti!

HAIN RAHBERİN AKİBETİ

Seit Rızanın idamını müteakıp, Mustafa Kemal ve İsmet İnönü Elazize gelerek orduyu ve muharebe alanını teftiş etmişlerdi.

Abdullah Alpdoğanın tertip ettiği plan, Seit Rızanın idamıyla ikmal edilmiş olduğundan, sıra Rahbere gelmişti. **Ordu emrinde hizmet gördürülen ve amcasının ve bütün Dersimin felaketine sebep olan hain Rahber**, —düşman hesabına yaptığı hizmetlere mükâfat olarak (!) —bizzat düşmanın yani türk Genel Kurmayanın emriyle **Teştak** mevkiinde oğlu ile birlikte kurşuna dizilmiştir.

Türkler, Rahberi kurşuna dizdikten sonra, Pehami köyündeki evini işgal ederek, milletin kanı bahasına türk İstihbaratından alıp biriktirdiği binlerce lirayı müsadere ve karısına bir çok işkenceler yaptıktan sonra Batı vilayetlerine sürgün etmişlerdir.

Her ırktan, her milletten hainler çıkmıştır, fakat benliğine sahip, milli şerefine kışkıran her millet, sinesinden çıkan bu gibi hainlerin adlarının unutulmasını, ebediyen anılmamasını istemiş ve hainlerin taşıdığı adı yeni nesilden hiç bir çocuğa koymamak suretiyle bu ebedi unutmayı temin etmiştir.

Dinle, ey kürt babası!

Kürt milleti dahi, Rahberin adını unutmamalı, onu ebediyen yad etmemelidir . . .

Sakın, bundan sonra çocuklarından hiç birisine, Rahber adını koyma ! Bu ad, kürt adlarının ve ünvanlarının arasından silinmelidir ! Hain Rahbere, kürt milletin vereceği müthiş ceza budur ! Bundan sonra bu ad, hıyanet ve alçaklığın müteradifi olmuştur.

KÜRDÖN FERYADI

Milletin maruz kaldığı feci durumu dünya umumi efkarına bildirmek lazımdı. Bu sebeple, bu ödevi üzerime almağı kendime bir borç bildim ve 11—Eylül—1937de Türkiye hudutlarından harice çıktım. Milletime karşı türklerin yaptıkları mezalimi protesto etmek üzere, İngiltere, Fransa, Amerika ve diğer bütün devletlerin — konsoloslukları vasıtasıyla — Hariciye Nezaretlerine tercemesi aşağıda yazılı şikayetnameyi sundum:

İngiltere, Amerika Birleşik devletleri, Fransa ve diğer bütün devletler Hariciye Nezaretlerine

Astırlardan beri: milliyetini, an'ane ve dilini muhafaza eden Kürdistan muhitine, Türkiye topraklarından Bingöl, Ağrı, Bitlis, Diyarbakir, Hekkâri, Dersim, Elaziz, Erzincan, Erzurum, Gazi Antep, Malatya, Maraş, Mardin, Muş, Silirt, Urfa, Artvin, Kars, Van vilayetleri dahil olup bu vilayetlerdeki kürt nüfusu, 1937 yılındaki türk istatistiklerine istinat edilmek üzere 4,326,447 dir. Keza Türkiyenin Batı Vilayetlerinde 1,462,076 kürt nüfusu var dır ki, bununla Türkiyenin gaspettiği topraklarda 5,788,523 mevcutlu kürt milleti var dır. Bu yekûndan başka 1922 tarihinden bu güne kadar türk Cümhuriyet idaresinin zulmünden mecburi bir ayrılma dolayısıyla terki vatan ederek muhtelif milletler topraklarına iltica eden bir çok kürtler de vardır.

İşle biz Dersim kürtleri, bu yekûnün dahilinde Kürdistan sahasının Bingöl yaylalarıyla Ararat dağları silsilesinden çıkan Fırat ve Murat nehirleri arasında meskûn bulunmaktayız.

(Devamı, aşağıda sureti yazılı İsviçrede Milletler Meclisi riyasetine sunulan Lalhanın aynıdır.)

Milletler Cemiyeti Umumi Kâtipliğine:

Türkiye hükümetinin onbeş yıldan beri bütün Kürdistan-da muhtelif şekillerde takip ettiği imha siyasetini, bilhassa iki yıldan beri Dersim adını taşıyan mıntıkamızda teksif ettiği, şimdiye kadar muhtelif vasıtalarla medeniyet aleminin nazarı-na arz ettiğimiz gibi bir kere daha insaniyet ve medeniyet dünyasının en yüksek mahkemesi olan Cemiyetinize bildirmek ıztırarında bulunuyoruz.

İrk, dil, tarih, kültür ve medeniyet gibi, en esaslı farklarla Türklerden ayrı olan Kürtlerin asırlardan beri ve türklerden asırlarca evel üzerinde yaşadıkları öz ve tarihi vatanları üzerindeki millî hayatlarına son vermek maksadiyle, Türkiye hükümeti tarihin kayıt etmediği mezalimi irtikâp ederken; bu harekâtına bir **temdin** adını takmak suretiyle tarih ve dünya huzurunda en zalim yalanı dahi irtikâp etmiş oluyor.

Kendi tarihi yurdu üzerinde, kendi dilini ve kültürünü inkişaf ettirerek, tarihin ve medeniyetin kendisine tevdi ettiği mukaddes vazifeyi yerine getirmekten başka bir gaye gözetmeyen kürt milleti; gençleri, ihtiyarları, kadınları, kızları ve çocuklarıyla türk hükümetinin muhtelif şekil ve sistemdeki imha siyasetine kurban olmaktadır. Bu hükümet, kürt milletinin mevcudiyetine hatime vermek için; aile aile, gurup gurup, köy köy tehcir ameliyesinden başlayarak, top, mitralyoz ve uçak bombardımanları ve boğucu gaz hücumlarına varınciya kadar, hiç bir ölüm vasıtasını kullanmaktan çekinmemektedir. Türk hükümetinin **temdin** hareketi adını verdiği bu toptan imha siyasetinin bazı şekillerini nazarı ittilanıza arz edeceğiz:

Bütün kürt okullarını kapatmak, kürt diliyle her türlü neşriyatı, okuyup yazmağı, hatta kürtce konuşmağı en şiddetli tehditlerle menetmek . . .

Kürt çocuklarının velev ki türk dili ile ve türk okulların-

da olsa bile orta ve yüksek tahsil görmemeleri için şiddetli tedbirler almak.

Türk ordusunda, kürt subayları yetişmemesi için gizli kanunlar yapmak.

Kürdistan mıntıkasında hiç bir kürdün — siyil memuriyette bile olsa — memur alınmasına müsaade etmemek, (buna ait kanun ilan edilmiştir.)

Kürt ve **Kürdistan** gibi kürtlüğe müteallik kelime ve tabirleri, tarih ve coğrafya gibi ilmi eserlerden ve matbuattan çıkarmak.

Bir kısım kürtleri, kadınlarına ve genç kızlarına varıncaya kadar, Anadolu'da en zalim devirleri gölgede bırakacak bir merhametsizlikle kamçı altında askeri inşaatta hizmet ettirmek.

Diğer bir kısım kürtleri de, bütün mal ve eşyalarından mahrum ederek beşer, onar kişilik kabileler halinde türk mıntıklarına türk ahalisinin yüzde beşini geçmemek üzere tehcir etmek ve diğer bir kısım kürt kızlarını ve genç kadınlarını da ailelerinden cebren ayırarak türk evlerine gayri resmi haremlerine kapatmak, velhasıl kürt milletinin bir kısmını türk-leştirmek ve daha büyük bir kısmını da muhtelif suretlerle imha etmek, türk iç siyasetinin en başta gelen icraat ve gayesidir. Türkiye hükümeti işte bu görülmemiş zulumlara **Temdin** adını veriyor. Bu hükümet bu suretle hakikat ve adaletin ne kadar zıddını işliyorsa, kürt milleti de, sesini medeni dünyaya işittirememekle o kadar felakete uğrayor.

Beş milyonluk Türkiye Kürdistanı içerisinde, beş yüz bin nüfusluk bir mıntıka olan **Dersim** için, bilhassa iki yıldan beri türk hükümetinin ne kadar cehennemî bir hayat yarattığını bu hükümetin tatbik ettiği icraat eyiden eyiye göstermeğe kâfidir. Mıntıkamızda en yüksekinden en aşağısına kadar, bütün idari ve adli hizmetler umumen askerler elindedir. En âdi hukuk işlerine kadar her mesele, subaylardan **mürekkep** askeri bir **mahkeme** tarafından İstinaf ve Tem-

yiz gibi adalet derecelerine tâbi olmaksızın görülüyor. Bu askeri mahkemenin sürü halinde celp ettiği kürtler hakkında verdiği idam hükümleri bile, ne ikinci bir tetkike ve ne de mafevk bir tastike tâbi değildir. Hatta hiç bir adalet teşkilatı ve hukuk mevzuatında görülmemiş bir esas olarak, bu mahkemenin pek nadiren vermiş olduğu beraat kararları bile; aynı zamanda fevkelade kumandanlık vazifesini de gören Vali tarafından hemen cezaya ve çok kere idam cezasına tahvil olunuyor. Demek ki, bu mahkemeye sevk olunanlar için mukadder olan tek netice ölümdür. Bu netice, kürt aydınları hakkında kaytsız şartsız muhakkaktır. İşte bu sebeple dir ki, son zamanlarda Türkiye hükümetinin parlak bir suretle ilan ettiği af kararına itimat ederek aylarca meşru bir müdafaadan sonra nefisini teslim eden elli beş kürtten on biri hemen idam ve mütebakisi ağır hapis cezasına mahkum edilmişlerdir.

Mıntıkamızda bir kısım kürtler de, hiç mahkemeye sevk edilmeğe hacet görülmiyerek ya geceleri evlerinden alınıp götürülmek ve yahut maaşlı caniler tarafından gaffleten vurdurulmak suretiyle imha edilmektedirler. Bütün Kürdistana ve yalnız Kürdistana mahsus ve münhasır olmak üzere **Umumi Müfettişlik** adı altında vucuda getirilen hususi teşkilat, türk hükümetinin gizlice tanzim ettiği kanunların böyle ateş ve kanla tatbik ve icrasına memurdur.

Irki ve milli mevcudiyeti kaç defa siyasi konferanslar ve milletler arası akıtlarla tanınmış olan kürt milletinin insani haklarına karşı türk hükümetinin bu zulumları, en büyük ve biricik merci tanıdığımız müessesenizin yüksek ve kurtarıcı prensipleriyle taban tabana zıttır. Bu zulumlara, o müessesenin asla lakayt ve bigâne kalamıyacağına büyük imanımız vardır.

Milletler Cemiyetinin bu zulumların devamına ve kürt milletinin külliye imhasına mani olacak tedbirleri alınması için, bu faciaların sıhhatine emniyet hasıl etmesi lazım ise, Milletler arası bir tahkik komisyonunun topraklarımıza gönderilmesi mümkündür. Biz, Dersim mintikası halkı, Milletler

Cemiyeti müessesesinin üzerine almış bulunduğu büyük insani davanın bir cüz'ü olan davamıza müstahak olduğu müstacel alakayı göstererek böyle bir komisyon tayin etmesini ve milletimizin böyle toptan mahvedilmemesi için de müessir tedbirler almasını istiyoruz.

20 İkinci Teşrin 1937

DERSİM AŞİRETLERİ NAMINA
(İmzalar)

Yukarıki dilekçenin fransızca metni:

Dersime, le 20 Novembre 1937

Monsieur le Secrétaire Général de la Société des Nations

GENEVE

Monsieur le Secrétaire Général,

Après avoir exposé, par différentes voies, jusqu'ici à l'attention du monde civilisé, la politique d'extermination que le gouvernement turc poursuit depuis 15 ans dans tout le Kürdistan, sous différentes formes, et qu'elle a concentrée notamment depuis deux ans, dans notre région, dite «Dersime», nous nous trouvons aujourd'hui dans l'obligation de faire appel encore une fois à votre institution, suprême cour de justice du monde, de l'humanité et de la civilisation.

Dans le but de mettre fin à la vie nationale des Kurds (qui se distinguent des Turcs, par des différences essentielles de race, de langue, d'histoire, de culture et de civilisation) sur leur sol propre et historique, où ils vivent depuis des siècles et même des siècles avant les Turcs, le gouvernement turc, se rend coupable devant l'histoire et devant l'univers, du plus odieux mensonge, en couvrant ses cruautés, qui feraient rougir même les inquisiteurs, du mot de «civilisation». La nation

Kurde, avec ses jeunes gens, ses vieillards, ses femmes, ses jeunes filles et ses enfants, qui n'a d'autres ambitions que d'accomplir la mission sacrée que l'histoire et la civilisation lui ont confiée en développant sa langue et sa culture sur son foyer historique, deviennent victimes de la politique d'extermination que le gouvernement turc s'acharne à poursuivre contre elle sous différentes formes et systèmes.

Le gouvernement turc, pour mettre fin à l'existence de la nation Kırde, n'hésite à employer aucun moyen d'anéantissement en commençant par la déportation de nos éléments, famille par famille, groupe par groupe et village par village, jusqu'aux attaques à coups de canon et de mitrailleuse, aux bombardements d'aviation et aux gaz asphyxiants.

Nous exposons à votre haute attention certaines formes de cette politique d'extermination d'ensemble à laquelle le gouvernement turc donne le nom, d'opération de civilisation. La politique intérieure turque vise et poursuit essentiellement les points suivants:

Fermer toutes les écoles Kurdes, interdire par des menaces les plus sévères, toutes publications, tout enseignement (lecture et écriture) voire les conversations dans la langue Kurde;

Prendre les mesures les plus rigoureuses pour priver les enfants Kurdes de l'enseignement secondaire et supérieur, même en langue turque et dans les écoles turques;

Voter des lois secrètes pour empêcher la formation des officiers Kurdes dans l'armée Turque;

Ne pas autoriser à un Kurde à occuper une fonction, même civile, dans la région kurde (la loi y afférente a déjà été promulguée);

Éliminer des ouvrages et imprimés scientifiques

tels que l'histoire et la géographie, tous les mots et les expressions se rapportant aux caractères kurdes comme «kurd» «Kurdistan»;

Employer une partie des Kurdes en allant jusqu'à leur femme et leurs filles, dans l'Anatolie, aux constructions militaires, sous les coups de fouets et d'une façon tellement impitoyable qu'elle laisserait à l'ombre les périodes même les plus cruelles;

Déporter une autre partie des Kurdes après les avoir privés de leurs biens et effets, par groupes de 10, dans la région turque à condition de ne pas dépasser les 5% de la population de cette même région;

Arracher les jeunes femmes et filles Kurdes à leurs familles et les placer en concubinage illicite auprès des familles turques;

Enfin turquiser une partie de la nation kurde et exterminer l'autre partie, par différents moyens.

Le gouvernement turc donne ainsi à ces cruautés sans exemple, le nom de «civilisation». Plus ce gouvernement agit à l'encontre de la vérité et de la justice, plus la nation kurde se voit exposée aux malheurs en n'arrivant pas à faire entendre sa voix au monde civilisé.

Les opérations auxquelles le gouvernement turc se livre suffisent à démontrer clairement quelle vie infernale ce gouvernement a créé depuis deux ans, notamment pour Dersime, région de 100,000 habitants, dans le Kurdistan turc comptant 4,000,000 d'âmes. A Dersime toutes les fonctions administratives et civiles des plus hautes jusqu'aux plus petites sont confiées aux militaires. Chaque affaire — jusqu'aux affaires civiles les plus simples — est jugée par un Tribunal composé de militaires, sans interjection d'appel ni de recours en Cassation. Les condamnations à mort même, prononcées en masse par ce tribunal, ne sont soumises ni à une révision ni à l'homologation

d'une autorité supérieure. Les jugements d'acquiescement — chose d'ailleurs très rare—rendus par ce tribunal, sont commués immédiatement par le Vali qui fait en même temps fonction de commandant suprême, en amende et la plupart du temps, en peine capitale, base et principe inconnus par aucune organisation judiciaire ni disposition juridique. Cela veut autrement dire, que l'unique sort qui attend les malheureux déférés devant ce tribunal, c'est la mort. Cette fin ne fait pas l'ombre de doute, pour les Kurdes cultivés et c'est la raison pour laquelle que confiants dans la loi d'amnistie, fastueusement proclamée les derniers temps par la Turquie, 11 sur 55 Kurdes qui se sont soumis après une défense légitime qui a duré des mois, ont été immédiatement condamnés à mort et les autres aux travaux forcés. Dans notre région, certains Kurdes sont exterminés, soit par enlèvement de nuit à leurs familles sans même un simulacre de jugement, soit par voie d'exécutions, en surprise, à l'aide de bandits payés.

L'organisation particulière créée sous le nom «d'inspection générale» propre, exclusive à tout le Kurdistan et rien qu'au Kurdistan, a pour mission d'appliquer et d'exécuter ainsi par le fer et le sang, les lois édictés en secret par le gouvernement turc.

Ces tyrannies du gouvernement turc contre le droit humain de la nation Kurde dont l'existence ethnique et nationale a été plusieurs fois reconnue par des conférences diplomatiques et des conventions internationales, sont incompatibles de fond en comble, avec les principes sublimes et libérateurs de votre institution qui est pour nous l'autorité unique et la plus grande et nous avons grande foi dans ce que cette institution ne saurait jamais rester indifférente devant les tyrannies. Pour que la S. D. N. puisse prendre des mesures propres à empêcher la continuation de ces tyrannies et l'extermination totale de la nation kurde, il lui faudra, dira-t-on peut-être, se pénétrer de l'exactitude de ces tragédies. A cela nous pourrions répondre: il suffira d'envoyer sur notre sol, une commission inter-

nationale d'enquête.

Monsieur le Secrétaire Général,

Nous, population de la région de Dersime, demandons à la S. D. N. de montrer l'intérêt urgent que mérite notre cause qui est une parcelle de la grande cause humaine dont elle a la charge, de désigner ainsi une commission du genre exposé plus haut et de prendre des mesures efficaces empêchant l'extermination en masse de notre nation.

AU NOM DES TRIBUS

DE DERSIME

(Signatures)

1937 kışı basmış ve Dersim harbı dahi mevsim dolayısıyla tevakkuf etmişti. İsmet İnönü dahi aynı yıl sonunda Millet Meclisinde bir demeçte bulunarak, Dersim meselesinin sona erdiğini resmen ilan etmiş ve Meclisi tatmine çalışmıştı, çünkü türk hükümetinin hazırladığı katliam yeni başlayacaktı . . .

İstanbulda çıkan Köroğlu gazetesini 13 Eylül 1938 gün. 1083 sayılı nushasında zehirli gaz bombalarıyla Dersimde katliam yapılmakta olduğuna dair yukarıki karikaturu yayınlamış ve şu tehdidleri savurmuştu:

A gözünü!...

elik türk ordusu şimşek gibi akıp bütün dünyanın gözlerini nasıl açtı ise, onbeş yıldır yurdumuzda parlıyan medeniyet güneşini görüp uyanmıyanların gözünü de öyle açar.

A gözünü, açarız gözünü ! ...

1938 DERSİM KATLIAMI

1938 yılı ilk baharında, Türk orduları ardi arası kesilmeyen bir faaliyetle, seri ateşli ve büyük çaplı toplar, tanklar, uçaklar ve nehirlerde kullanılacak geçit ve inşaat vasıtaları hazırlamakta ve bunları Dersim etrafına toplamakta idiler.

Dersimlilere gelince: hiç bir taraftan yardım görmiyerek, yalnız şerefle ölmeği azmetmiş ve imanlarına dayanmış bulunuyorlardı.

Kürtlerin medeni dünyaya, büyük ve küçük devletlere yaptıkları istimdat hiç bir netice vermemiş, hiç bir tepki yaratmamıştı. İnsanlık denilen insafsız varlık, tarihi bir milletin hayatına vakı olacak kanlı sâhneye seyirci kalmığa ve zalimlere sükûtle müzaharete karar vermişti sanırsın...

Türkiye hükümeti, Cenevre ve Lozan sulh Konferansları neticesinde, azınlıkların haklarına saygı göstereceğini taahüt etmiş olduğu için; bu taahütlerine sadık kalması kendine tavsiye edilmiştir gibi insafsız bir cevapla, Milletlerarası diplomasi vicdanı kendini sorumluluktan kurtarmış ve kürt milletini avutmak haksızlığını irtikâp etmişti. Halbuki, Türkiyede bulunan ecnebi siyasi mümessiller ve konsolosluklar vasıtasıyla bütün devletler hazırlanan katliam tertibatını görüyor ve günü gününe hadiselere muttali oluyordu. Mesela: Londra radyosu «**Türkiyede milli hak ve istiklal davası uğrunda Dersim kürtleri harp ediyorlar**» diye neşriyatta bulunmasına ve bazan da türk kuvvetlerinin nisbetsiz kürt azınlığına karşı hücumlerine işaret etmesine rağmen, dünya sulhunun istikrarını ve zayıf milletlerin haklarının müdafaasını tekeffül eden Cenevre Milletler Meclisi, hiç bir şeyden haberdar değilmiş gibi sükûta devam ediyordu.

Türkiye Baş Vekilinin Dersimliler hakkında Türk Parla-
mentosundaki müteaddit hitabeleri, artık yapılması nükarrer
imha planını tamamen açıklıyor, ve hatta Türkiye mebusla-
rından Yunus Nadinin neşrettiği «Cümhuriyet» gazetesi, 30 Ha-
ziran 1938 tarih ve 5000 sayılı nüshasında **Türkiye Baş Ve-
kili Celal Bayarın nutkunu** tablil ederek «**Dersimde as-
keri harekât yapacağız**» başlıklı yazısında şunları yazı-
yordu:

«Türkiye hükümeti bu sene Dersim meselesini
tekrar ele alacak ve bu mıntıkada askeri mahferler
yapacağız, köprüler inşa edeceğiz ve mektepler aç-
acağız. Arzu ediyoruz ki, askeri hareketler de tevak-
kuf etmeksizin devam etmekte bulunsun. Geçen se-
ne, büyük kuvvetlerimizi mezkûr mıntıkada tahşit
ettik ve bazı mıntikalarda müsademeler oldu. Bu
sene de, azmedilen mesele aynı mıntıkada askeri
hareketlere devam ve berveçhi ati tatbikatı yapmak
tır, şöyle ki:

«Ordularımız pek yakın bir zamanda Dersim mın-
tikasında manevralar yapacak ve ondan sonra bu
mıntikanın sakinlerini tamamen kaldıracak ve bu me-
seleyi esasından kesecektir» diyor ve Türkiye Baş Veki-
linin Millet Meclisinde iradettiği nutkun manası budur diyordu.

Hal bu ki, sabık Baş Vekil **İsmet İnönü** 1937 yılında
Seit Rızanın idamı münasebetiyle yaptığı demecte: «**Dersim
meselesini ortadan kaldırdık, son verdik, Dersim müş-
kilesinden kurtulduk, Dersimi her türlü askeri ha-
reketlerle temizledik**» diyerek dünya umumi efkârını al-
datmıştı.

Şu hale göre; Celal Bayarın 1938 deki demeci ve türk or-
dularının yeniden Dersime hareket hazırlığı yapması, İnönü-
nün 1937 yılındaki demecini cerhetmekle beraber, Dersimli-
lerin milli müdafaaya devam eylediklerinin ve türk ordularına
tamamen baş eymemiş olduklarının vazih bir delili idi.

Celal Bayarın, bir taraftan Dersimin ümrani için köprüler yapılacağından ve mektepler açılacağından bahsederken diğer taraftan Dersime kesin askeri hareket yapılacağından bahsetmesi; sözlerinin ilk cümlelerinin dünya umumi efkarını aldatmak için yapılan bir hile olduğunu ve **hazırlanan katliami maskelemek için işe bir temdin teşebbüsü** süsü verilerek istenildiğini anlamak güc bir şey değildi.

Baş Vekil Celal Bayarın bu desisesine ecnebi mahfillerinden bir çokları aldanmış ve hatta Şamda çıkan «**El-İhbar**» gazetesi, 13 Temmuz 1938 gün ve 419 sayılı nushasında Londradan aldığı, tercümesi aşağıda yazılı haberi neşretmişti:

«Türkiyede kürt isyanı şiddetlendi, kürtler türk kıtalarına hücum ettiler ve inhizama uğrattılar» başlığı altında:

«Londra — Dünki gazeteler, Türkiyede Dersim mıntkasında şiddetli isyanların çıktığını muhtelif menbalardan aldıkları malûmata binaen yazıyorlar. Kürtler türk kıtaatına hücum ederek inhizama uğrattılar. Türklere bir çok yaralı ve ölü vardır. **Bazı kanaata göre, işbu isyanlar Rusyanın para ve silahlarıyla beslenmektedir.** Bu isyanı bastırmak için Türkiye hükümeti **büyük askeri kuvvetler göndermiştir.** Kürdistanın umum mıntkalarında beyannameler neşredilerek bütün kürtler ittihadı davet edilmekte ve türk boyunduruğundan kurtulmak için çarpışmalarını istenmektedir» diyor du.

Bu gibi haberlerin hakikatla hiç bir alakası yoktu, çünkü, 1936 yılından beri mahsur kalmış olan Dersimlilerin Rus hükümetiyle iribat te'sisine bittabi asla imkân yoktu ve olamazdı.

Dersim hakkında hazırlanmış olan suikasta her hangi bir şekilde engel olabilirler mülahazasıyla, Türkiye hükümeti, haricte bulunan mülteci türk siyasilerinden dahi kuşullanarak, müstacel bir kararla af ilan etmiş ve bu gibi eşhasın da Türkiye'ye celbine tevessül etmişti ki, bu hadise de, Dersim ve Kürdistan meselesine azami bir ehemmiyet verildiğinin delilidir.

Bu af karariyle; 1938 yılı Temmuzunun sonlarında Suriyede bulunan **Refik Halit, Ali İlmî** ve arkadaşları da, (ki bunlar arasında aslen kürt olanlar dahi var) Türkiyeye dönebilmişlerdi.

Türkiye hükümeti Dersimi asi ve mütearrız göstermek ve aldığı tedbirlere bir müdafaa süsü vermek için, harici matbuata muharref haberler yaymağa dahi devamda kusur etmiyordu. Bunlardan bir kaçını aşağıya naklediyoruz:

Beyrutta çıkan «**Errabitat-Eşşarkiye**» gazetesinin 30 Temmuz 1938 gün ve 623 sayılı nushasında «Dersim mıntıkasında şiddetli muharebeler» başlığı altında şu haber veriliyordu:

«Atina – Türkiyeden gelen haberlere göre, Dersim mıntıkasında on günden beri şiddetli muharebeler devam etmektedir. Bir çok kabileler harbe iştirak etmişlerdir. Türkiye hükümeti muharebelere büyük askeri kuvvetler göndermiş ve hatta bu kuvvetlere **top, uçak, projektör ve büyük tanklar** iştirak ettirmek zorunda kalmıştır. Kürtler bu kuvvetlere toplan hücum etmişlerdir. Türkler Dersim kürtlerini Dersim dağlarında muhasara etmeğe muvaffak olamamışlardır.»

Dersimin müdafaa harbını bir isyan mahiyetinde göstererek dünya yayın ve basınına haberler yaymak suretiyle türk hükümetinin yaptığı hile, bazan makûs netice veriyordu. Buna misal olarak; Şamda çıkan ve arap umumi efkarının mürevvici olan «Elifba» gazetesinin 4 Ağustos 1938 gün ve 5252 sayılı nushasında «Dersimde kürt isyanı» ve «Türkiye Başvekilinin tasrihatı isyanın mevcudiyetini isbat ediyor» başlığı altındaki şu yazılarını gösterebiliriz:

«Haylı zamandan beri, telgraf ve cihan ajansları haberleri mütemadiyen Türkiyenin Dersim mıntıkasında kürt hareketından bahsetmektedirler. İsyân yeniden baş göstermiş olduğuna ayrıca işaret edilmektedir, hal bu ki Türkiye hükümeti böyle bir halin vukuunu resmen yalanlamaktadır. Geçen yıl, bu isyanların bastırıldığı bildirilmekte ve Dersimde emniyet hüküm sürdüğü ilave edilmekte olmasına rağmen, dünkü gün

Türkiye hükümet reisi Celal Bayarın Türkiye Millet Meclisinde yaptığı ve radiolarla yayınlanan beyanatına göre; Ankara hükümetinin şimdiye kadar isyanı bastırmağa muvaffak olmadığı ve hakikatı umumi efkârdan gizlemiş olduğu anlaşılıyor. Çünkü, Hükümet Reisi, Kürdistan mıntıkasında büyük askeri manevralar yapılacağını ve Dersimde son günlerde çıkan isyanları bastıracağını ve **bu maksatla üç büyük ordunun hemen Dersime gönderileceğini bildirmekle beraber, bu orduların tank ve uçaklarla mücehhez bir durumda manevralara iştirak edeceğini tasrih etmiştir.** Bu dehşetli tasrih, halka hakikatı açıklamış ve Dersimde isyanın mevcut olduğunu itirafla beraber, durumun pek tehlikeli olduğunu da isbat etmiştir.»

Türkiye Hükümeti bir taraftan cihan umumi efkârında teşevvüs yaratmağa devam ederken, diğer taraftan da, yapılan zulumları dünya medeniyetine bildiren ve Türkiye hudutları dışında bulunan kürt aydınları hakkında dahi siyasi türk mümessilleri vasitasile ecnebi devletler Dış İşleri Bakanlıklarına müracaat etmiş ve bunların Türkiyeye teslimlerini istemişti. Milletler arası hukukuna aykırı olan bu istek, hiç bir devlet tarafından is'af edilmemiş ve kürt aydınlarının faaliyetlerine mani olamamıştır.

Türkler; kürt meselesinin müşterek bir tehlike olduğuna komşu devletlerden bazılarını kandırmağa muvaffak olmuş ve maelesef bunlarla birlikte kürtler aleyhinde müşterek tedbirler alınmıştı. Bu bapta Şamda çıkan «El Amel-El Kavmi» gazetesinin 7 Ağustos 1938 gün ve 52 inci sayısında İstanbul, Atina ve Bağdat muhabirlerine atfen verdiği aşağıdaki haberler meselenin önemini açıklamaktadırlar:

« Tehlikeli anlaşmalar »

«Kürtler türk ordularına hücum ederek bir kısmını mağlup ettiler. Bu sebeple Irak, İran ve Türkiye biribirlerine yardıma karar verdiler.»

«İstanbul — Kürt isyanı şiddetlendiğinden, Dersime **3 kol ordu** türk askeri daha hareket etmiştir. İsyanı bastırmak için yeniden muharebeler başlamıştır.»

«Atina — Şiddetli sansüre rağmen, aldığımız mevsuk ve değerli malûmata göre; Dersim kürtleri, Dersim dağlarında türk kuvvetlerini kırmışlar ve bir çok silah, cephane ve zahire iğtinam etmişlerdir. Bu muzafferiyet üzerine, bitaraf kalmış olan kabileler dahi kadın, kız ve hatta çocuklarıyla harba iştirak etmişlerdir.. Türkiye hükümeti orduya mütemadiyen yardım göndermektedir.»

«Bağdat — Kürt fitnesini bastırmak üzere **Hamit Şapcı** kumandasındaki askeri kıtalar Beşter mıntikasına gönderilmiştir. Üç devlet hudutları arasında kürt isyan hareketinin genişlememesi için karşılıklı tedbirler alınması hususunda İrak, İran ve Türkiye hükümetleri aralarında müzakereler cereyan etmektedir.»

Yukardaki neşriyattan çıkarılabilecek biricik mâna; kürt vatanını ellerinde bulunduran üç devletin mahza bu milleti imha için müşterek bir plan çizmiş olduklarını ve bu planı tatbik için ecnebi tahriki ile çıkmış bir kürt isyanından bahsederek yapılacak katliamı dünya medeni efkârı karşısında maskelemek hedefi takip edilmekte olduğundan ibarettir. Çünkü, çoktan beri müşterek bir plan hazırlamış olan bu devletler, kürtlerin haric ile irtibatlarını tamamen kesmiş oldukları için, kürtlerin Ruslardan yardım görmüş olmasını ileri sürmeleri aklı selim ve mantıkla istihzadan başka bir şey değildi.

Gün geçtikçe türk ordularının kürtlerin ölüm dirim mücadelesi karşısındaki muvaffakiyetsizlikleri dikat nazarı çekmeğe başlamıştı. Bunun en belîğ delillerinden birisi, Şamda çıkan ve o zaman hükümetin yarı resmi organı olan «El Kabes» gazetesinin 13 Agostos 1938 gün ve 1470 sayısında Atina muhaberine atfen verdiği aşağıdaki haberi.

«Dersimde kürt isyanı canlandı»

«Hükümet manevralar behanesiyle ordular gönderiyor».

«Atina — (Şark-El-Arabi) — Şiddetli sansüre rağmen, Türkiyede çıkan kürt isyanı hakkında kıymetli malûmat alınabilmıştır. Yeni ve büyük kuvvetler yeniden Dersim üzerine gönderilmiştir. Türkiye hükümeti telaş içindedir. Kürt isyanını bastırmak maksadıyla, Türkiye hükümeti yıllık askeri manevralarını Dersim mıntokasında yapmağa karar vermiştir. Bu hal türk hükümetinin askeri, siyasi ve mülki makamlarının ne derecede korkunç bir durumda bulduklarını ve kürt isyanının ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Bu manevralar vasıtasıyla güdülen amaç, isyan mıntokasının temizlenmesi olduğunu hükümet itiraf etmiştir. Alınan sön haberlerden anlaşıldığına göre; Türkiye hükümeti kürt memleketinde ictimai bir inkılap vicuda getirmek için hiç bir karar almağa muvaffak olamamıştır.»

*
*
*

Kürt Dersim, varlığını ve milli şerefini korumak için o kadar cansiperane çarpışıyordu ve bu ölüm-kalım savaşında o kadar harikalar gösteriyordu ki, o zaman Türkiyeyi idare eden Baş Vekil ve Dış İşleri Bakanı bizzat harp sahasına gelmiş ve mücadeleyi yakından takip lüzumunu görmüşlerdi. Dersim, bütün cihandan tecrit edilmiş, kendi taliine bırakılmış olarak nevidane çarpışıyor ve damla damla ölüyordu... Kahraman bir milletin bu ölümüne medeni dünya seyirci duruyor ve türk zalimlerinin faik kuvvetleri karşısında arslanlar gibi döğüşen bir avuç kürt kahramanının yarattığı harikalar, Avrupa matbuatı tarafından bir din taassubu, bir ecnebi tahriki diye gösterilmekte devam edip gidiyordu.

Türk orduları Türkiyenin her tarafından Dersim istikametine hareket etmiş ve her türlü askeri modern techizatla mücehez olan bu kuvvetler, silahsız denilebilecek kadar iptidai silahlarla kendini koruyan kürt Dersimi öldürmeğe çalışıyordu.

Dersimin musammem imhası pılanını maskeleyen manevra meselesinin bir behaneden ibaret olduğunu, bu manevreye askeri işlerle ilgisi olmayan baş vekil ve Dış İşleri Bakanının dahi iştirak etmiş olması işbat etmişti. Bu bapta İstanbulda

çıkan türkçe «Cümhuriyet» gazetesinin 24 Ağustos 1938 gün ve 5130 sayılı nushasında intişar eden şu haber dikkati çekmektedir:

«Baş Vekil ile Hariciye Vekili dün Elazığa (Elaziz) hareket ettiler. **Celal Bayar, manevralarda** kalarak Zafer bayramında İstanbula dönecektir... Dün hususi bir vagon Ankara ekspresine bağlanarak şehrimizden Elazığa inüteveccihen hareket etmişlerdir. Baş Vekil hareketinden evel Dolma Bağçe sarayına, büyük şef Atatürke tazimlerini arzettikten sonra, refakatında **Hariciye Vekilli Tevfik Rüştü Aras** olduğu halda, «Akar» motörüne binerek saat on dokuzda Haydar Paşaya geçmiştir... Aldığımız malümata göre: Baş Vekil Celal Bayar bu sabah Ankarada ancak bir iki saat tevakuf edecektir. Baş Vekili hamil bulunan hususi vagon başka bir lokomotif tarafından Elazığa götürülecektir. **Baş Vekilin muvasalatı günü, büyük manevralarda vazife almış karşılıklı ordular bir birine kavuşmuş olacaktır...**»

Aynı gazetenin aynı nushasının başka bir sitununda da şu haber intişar etmiştir:

«**DERSİM MANEVRALARI—HAREKAT BU SABAH ŞAFAKLA BERABER BAŞLAYACAKTIR** başlığı altında... Elazığ—23—Hususi muhaberimizden — Bütün hazırlıkları ikmal edilmiş bulunan Üçüncü Ordunun **büyük manevraları** yarın (bugün) şafakla beraber başlayacaktır. Bir haftadan beri Genel Kurmay Başkanı **Fevzi Çakmak** ile **Üçüncü Ordu Müfettişi Orgeneral Kâzım** ve diğer kumandanların iştirakiyle manevraların teması tesbit edilmiştir. Harekâta **motörlü kıtaatla Hava Filolarımız da büyük mikyasta iştirak edecektir.**»

Aynı gazetenin bir gün sonraki 5131 sayılı nushasında, «Dersim manevraları dün sabah başladı. Baş Vekil Ankarada kısa bir tevakuftan sonra Elazığa hareket etti», başlığı altında şu haber intişar etmişti:

«Ankara 24 — (A. A.) — Elazığa gitmekte olan Baş Vekil Celal Bayar, refakatında Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras

olduğu halde bu sabah Anadolu ekspresiyle şehrimize gelmiş ve istasyonda kısa bir tevakkuftan sonra seyahatına devam etmiştir. Baş Vekil istasyonda Büyük Millet Meclisi reisi Abdülhalik Renda ile Vekiller, İsmet İnönü, mebuslar, Milli Müdafaa, Büyük Erkânı Harbiye ve diğer Vekâletler tarafından karşılanmış ve uğurlanmıştır. Dahiliye Vekili, Parti Genel Sekreteri **Şükrü Kaya Baş Vekile refakat etmektedir.»**

Aynı gazetenin aynı nushasının başka bir sitununda:

«Elazığ — 24 — (Sureti mahsusada giden arkadaşımızdan) **Dersim bölgesindeki büyük askeri manevralar bu sabaktan itibaren başlamıştır.** Manevre sahası, Elazığ—Dersim—Palu havalisidir. Vazife alan ordular; ilk teması bu gün öğleden evvel yapmışlardır. Bu ilk harekâta hava kuvvetlerimiz de iştirak etmişlerdir. Harekât sahasında **Marşal Fevzi Çakmakla Milli Müdafaa Vekili Kâzım Özalp ta hazır bulunmuşlardır. Baş Vekilimiz Celal Bayar yarın akşam beklenmektedir.»**

Yakın Şarkın en önemli gazetelerinden olup Beyrutta yayımlanan fransızca «L'Orient» gazetesi de, 7 Ağustos 1938 tarih ve 26 sayılı nushasında şu makaleyi yayınlamıştır:

KÜRT İSYANI 13 YAŞADI

İhtilal hareketinin muharriki olan Şeyh Sait asıldı, fakat savaş asla durmadı.

«Kürt isyanı 13 yaşındadır. On üç yıldır kürt halkı silahını terketmemiştir. Muş ovalarından Ararata, Dersim dağlarına kadar, kürt aşiretleri küçük guruplar halinde türk alaylarına karşı mukavemet etmektedirler.

İsyan bastırılmamıştır, fakat türk Genel Kurmayı onu bastırmağa karar vermiştir. Ankaranın bu bapdaki kararını «Havas» teyit etmektedir:

«İstanbul, 2 Ağustos. — Kürt muntıkasında yapılmakta olan manevralara muvazi olarak, kürtlerin sık sık isyan etmekte olduğu Dersim muntıkasında zuhur eden yeni karışıklıklara karşı tenkil tedbirleri alınacağını Baş Vekil haber vermiştir.

Bir çok tank ve uçaklarla takviye edilmiş üç Kolordu derhal hareket edecektir.»

« KÜRT İSYANI NASIL DOĞDU ? »

«1925te, genç Türk Cümhuriyetinin mukadderatı Fethi beyin elinde idi. İlk büyük islahat tatbik mevkiine konmuştu. Fethi hükümeti, muazzam olacağı beliren bir işe devamla mükellef olduğu anlaşıldığı bir sırada, Şeyh Said Muş ve Sasun havalisinde kürt isyan bayrağını çekiyordu.»

«Ankara heyecan içindedir. İsyanı derhal bastırmak gerek.»

«İsmet paşa iktidar mevkiine çağrılmış ve Fethi bey (kısılmış) elçi sıfatı ile Londraya gönderilmiştir.»

«Türk ordusu geniş mıkıyasta harekete başlamıştır. Muş ovasında başlayan meydan muharebesi aylardan beri devam etmektedir. Ordu büyük kayıplar vermiş, amelîyet Hazineye 25 milyon liraya malolmuştur.»

«Parlamento endişe içindedir. Hükümet sinirlenmiştir. Nihayet isyanın önderi Şeyh Said ele geçirilebilmiş ve Diyarberkirde umumî meydanlıkta asılmıştır.»

«İsyan ortadan kaldırılmıştır, daha doğrusu, Ankara mebus ve gazetecileri öyle sanmaktadırlar.»

«Kürt beyleri İzmir havalisine sürgün edilmişlerdir. Asilerin köyleri yakılmış, reisler cezalandırılmıştır.»

«Fakat kürtler Şeyh Saidi inkâr etmemişlerdir. Savaş sessizce devam ediyor, Seit Saidin kanı intikama çağırıyor. Her gün ordu ile asiler arasında çarpışmalar yapılmakta ise de, Ankara bundan resmen haberdar görünmemektedir.»

«İkinci kürt isyanında Fethi bey bir rol oynamış mıdır?»

«Fethi bey Londradan geri çağırılmıştır. Mümailehin meslekini Kemalist partisi külliye reddetmiştir. O intikamını alacaktır ve buna vasıta, Türkiyede ilk muhalif parti olarak teşes eden «Terakki Perver» partisi dir.»

«Bu yeni gurup tarafından geniş bir propoganda yapılmıştır.»

«Fethi beyin tez «these»ini desteklercesine, büyük kürt şefi İhsan Nuri paşa, Ararattaki kendi taraftarlarını ayaklandırmaya muvaffak olmuştur.»

«Kürtler külli miktarda modern harp silahlarına, cephane ve paraya maliktirler. Sovyetler İhsan Nuriyi destekliyorlar. Karahan oradan geçmiştir.»

«Türk ordusu Ararat dağlarını muhasara ederek, bu ikinci isyanı akim bırakmaya muvaffak oluyor.»

«Tenkil hareketi zalimane dir, Adanada birçok asiler asılmıştır. Aşiretlerden çoğu toptan olarak sürgün edilmiştir.»

«Türk — İran paktı»

«Türk halkının bu şurişçi unsurunu iyi kontrol edebilmek için, Ankara Tehranla uyuyor. Ararati teşkil eden iki devâsa dağın, Küçük ve Büyük Masislerin kontrolünü Türkiyeye terk eden bir Türk — İran paktı imzalanmıştır.»

«Stratejik faikiyet te'min edildikten sonra, esasa teallük eden islahata başlanmıştır.»

«Şark Vilayetleri, mayetinde askeri ve idari mütehasıslar bulunan ve «Umumi Müfettiş» ünvanını taşıyan askeri bir valinin idaresine terkedilmiştir.»

«Dilediğini yapabilmek yetkisine malik olan bu Generalın makarrı Diyarbekir dir. Lyautey ayarındaki fransız inşaateci-

ları gibi, bu general da, köyler, okullar ihdasına başlar. İnşaatı teşci eder . . . çünkü «inşaat yolunda giderse, her şey yolunda gider.»

«Balkanlı türk muhacirlerini nakledip, bu muntikalara yerleştirmek için Ankaradan müsaade elde eder.»

«Kürtleri darmadağın eder. İskân Kanunu Meclisten geçmiştir. Bu kanunun hükümlerine göre ; hükümet gayri-türkleri türklerin çoğunluk teşkil ettikleri muntikalara dağıtmak yetkisini haizdir.»

«Fakat bu usul felce uğrar. Balkandan gelen muhacirler, bu havalinin iklimi şartlarına dayanamıyarak, tarlayı takımı bırakıp kaçarlar.»

«Üçüncü İsyân»

«Ankara yeni tedbirlere baş vurmağa teşebbüs etmişse de . . . çok geç kalmıştır.»

«Dersim dağları halkı isyan halinde dir.»

«1936 yılı içindeyiz, ve isyanın bastırılması ordunun bir yıllık bir gayret sarfetmesine vabestedir.»

«Hava kuvvetleri seferber edilecektir. Genel Kurmayın elinde bulunan her çeşit modern harp silahları bu havalide sinacacaktır.»

«Şimdi de 1937 yılındayız, İsmet paşa Türk Meclisi minberinden şu resmi söylevde bulunuyor:»

«Dersim meselesi tasfiye edilmiştir. . .»

«Filhakıka da, mesele halledilmişse benziyor.»

«İdari islahata başlanıyor. Dersimi yeniden vaftiz olunarak, adı deyişiyor, kanun ona «Tunç Eli» adını takmıştır.»

«Bu İle askeri bir vali tayin edilmiş ve Sıkı Yönetim halı berdevamdır.»

« Seit Rızanın helefleri »

«Hükümetce tasarlanan islahatın tatbik mevkiine konması için, bir sükûnet devresinin başlaması beklenmektedir. Bu sırada evelkilerden daha şiddetli olan dördüncü kürt isyanı patlamıştır.»

«**Celal Bayar**, halkı şükûnete davet eden şu beyanname ile işe başlar:»

«**Ey Dersim halkı, eğer silahlarınızı terkederse-
niz, sizin için kollarımız hazırdır. Merhametimiz bü-
yüktür, fakat gazabımız daha büyüktür, dilediğinizi
seçmek sizin elinizdedir.**»

«Bu nutuk, geçen 28 Mayıs'te iradedilmiştir. Seit Rızanın yeğenleri Hüsein ve Halil ağa zade Hasan, Yusufan aşireti rei-si Fertik ağa gibi yiğit gençleri kürtler kendilerine reis seçmişlerdir. Onlar mücadeleye devam edeceklerdir. **İstiklâllerini, muhtarlıyetlerini istemektedirler** ve bu gibi gayelerin tehakkuku için girişilen mücadeleden geri dönülemez.»

«Kürdistan kaynaşma halindedir. Her taraftan takviye kuvvetleri yetişmektedir. Kürt Alayları, İrak, Cezire ve İran cihetlerinden gelmekte olan gönüllü kıtaatıyla kabarmaktadır.»

«**Aceba**, kürtler, Dersim mıntıkasına **manevra için Celâl Bayarın** göndermiş olduğu motorize alaylara, hâva kuvvetlerine ve 3 Kol Orduya karşı sonuna kadar dayanabileceklermidir?.»

«Kürt isyanı bir defa daha akım kalacaktır. Fakat tohum ölmeyecektir, Şimdiki önderler biri biri ardı sıra düşecekler, yerlerine başkaları gelecek. . . ve kürt isyanı devam edecektir.»

* * *

«El Kabes» gazetesinin bundan evel eserimize dercetmiş

olduğumuz haberleriyle, fransızca «L'Orient» gazetesinin yukarıdaki makalesi Kürtlerin mâneviyatının çok yüksek olduğunun ecnebi gözü ile tahlili delilleridir.

Görülüyor ki, Ankara türk zimamdarları türk ordularının tamamını Dersim üzerine göndermiş, en tecrübeli generallarını harekâtı idareye memur etmiş ve Türk devletinin en büyük ricali harekâtı yakından mürakebe için Dersim mıntıkasına kadar gelmişlerdi.

Dersim üç yıldan beri, bu muazzam türk ordularına karşı savaşmakta ve hiç bir taraftan hiç bir yardım görmemekte idi.

1937 yılı sonlarında, Suriyede bulunmakta olan, şehit Şeyh Sait merhumun kardeşi, Şeyh Abdullah, mâyetinde bulunan mülteci Kürdistan kahramanlarıyla birlikte Suriyeden hareket ederek Dersim mücahitlerine iltihak etmek üzere giderken, Diyarbakir mıntikasında türkler tarafından pusuya düşürülerek arkadaşlarıyla birlikte şehit düşmesine, Türkiyeden kaçak olarak gelmiş olan bir yüzbaşının ihaneti sebeb olmuştu.

Dersim mıntikasında büyük **manevralar** bütün şiddetiyle devam ediyordu. Teslim olan Karabal, Ferhat ve Pilovank aşiretleri tamamen imha edilmişlerdi. Aşiret reislerinden Kango zade Mehmet Ali ve Alişer ağa zade Cemşit, Hozat cadde-sinde Mustafa paşa köprüsünde kurşuna dizilmişlerdi.

Bu aşiretlere mensup kadın, çocuk ve ihtiyarlar samanlıklara doldurularak yakılmış ve öteden beri hükümete muti olan Pilvank ve Aşağı Abbas aşireti eftrat ve aileleri dahi **İn** ve **İnciga** vadilerinde top yekün kurşuna dizilmişlerdi. **İrgan** köyünde dahi bütün kız ve kadınlar toplattırılarak üzerlerine petrol serptirilip feci bir surette yakılmışlardı. Hükümete muti ve ordu emrine teslim olmuş olan Şeyh Mehmedan aşireti merkezi **Kheç** köyüne gece bir baskın yapılmış ve bir tek kişi bile istisna edilmeksizin mitralyöz ve top bonbardımanlarıyla bütün halk imha edilmişti. Hozat merkezindeki muti kürtler ve **Karaca** Seitleri halkı aileleriyle birlikte Hozat kışlası civarına getirilmiş ve makinalı tüfenk ateşiyle imha edilmiş-

lerdi. Vahşet o dereceye varmıştı ki, bir çok ihtiyarların süngü ile gözleri oyulmuş ve tüyler ürperici canavarlıkla öldür-tülmüşlerdi.

Silahlı aşiretler dağlara sığınmak suretiyle, arası kesilme-yen topçu ateşine ve uçak bombardımanına karşı korunmağa çalışıyorlardı. Teslim olan Mazkert ilçesinin Küreyşan aşireti efradı tamamen süngüden geçirilmişti.

Binlerce genç kadın ve kızlar türk canavarlarına namus-larını teslim etmemek için kendilerini Munzur suyuna atmak suretiyle intihar ederek kürt şerefi uğrunda ölüyorlardı. Mun-zur ve Fırat nehirleri üzerinde günlerce kürdün bu mukaddes şehidelerinin ceselleri seyrediyordu. Mintıkayı **top ve uçak-ların saçtığı zehirli gaz bombardımanları** kesif bir sis tabakası altına almış, yaşayan **hiç bir mahluk kalmamış**, yanan evlerin ve ormanların manzarası cehennemi bir hal arz ediyordu.

Dersim, 1938 yılı Eylül ve Teşrin aylarında tarihinin en çetin ve dilluraş günlerini yaşamıştır. Dersimli kürt kadın ve kızlar, türk eline geçmemek için katile katile kendilerini uçurumlardan atmak ve kurşunla intihar etmek suretiyle ölümün kucağına atıyorlar ve bu kadın kahramanlıkları düş-man saflarında bile hayretler uyandırıyor. Binlerce kürt bacıları arasında iffet ve namusunu muhafaza uğrunda kendini **İksor uçurumlarından** atmak suretiyle şehit olan 14 yaşındaki kızım Fato dahi vardı . . .

*Dersim
Kızlarından
Delal*

Şehir ve köylerde ele geçirilen bütün kürt gençleri geceleri evlerinden kaldırılarak muhtelif şekillerle imha edilmişlerdi. 1937de askere alınıp türk bayrağı altında hizmet etmeğe devam

eden Dersimli efrad dahi mensup oldukları kıtalar arasından seçilerek istisnasız kurşuna dizdirilmişlerdi. bunlar arasında, Diyarbekir uçak karargahında askeri yazıcılık yapmakta olan kardeşim **Hıdır** mahfuzen **Pertek** ilçé merkezine getirilmiş ve Dersimde tutulan diğér kardeşlerim **Rıza** ve **İs-mail** ile birleştirilerek **Mercimek** mevkiinde **kurşuna dizilmişlerdir.**

Taaruz eden üç ordunun iltisak peyda etmeleriyle tarama hareketi devam ettiğí müddet zarfında, gerek teslim olan ve gerekse derdest edilen kadın, kız erkek istisnasız, bir yaşından yetmiş yaşına kadar, merhametsizce mavzer ve makineli tüfenk yaylím ateşiyile imha edilmişlerdir.

Köyler tamamen yakılmış ve ordu mıntıkalarında canlı cansız hiç bir eser bırakılmamıştır. Bütün hayvanat müsadere ve orduya maledilmiştir.

Harekât sahasının ağırlık merkezi Hozat, Çimışkezek, Ovacık ve Mazkert ilçeleri mıntıkları olduğundan, bu mıntıklarda yapılan mezalim derecesinde vahşet ve hunharlığın emsaline dünya tarihinde nadiren tesadüf edilebilir.

Askeri hareket sahasında bulunan Erzurum Kol Ordu Kumandanı ve türklerce «**Hababam**» adıyla maruf Tevfik paşa, yapılan mezalimi tenkit ederek adil ve insani bir hareket icrasını ordu kumandanlığından rica etmiş olduğundan, hemen Dersimden çektilerilerek Ankaraya gönderilmiş ve sorgu altına alınmıştı. Aynı Kol Ordu subaylarından **binbaşı Hayrı**, **Dersimli kürt kafflelerinin mitralyöz ateşine tutulmalarını dürbin ile seyrederken, annelerinin kücüklerinde bulunan zavallı kürt yavrularına kurşun isabet ettiğí zaman hoplayıp fırlamaları manzarası bu subayın dimağını o kadar tahriş etmiş ki, betbaht yavruardan birini kendí öz çocuğuna benzetmiş ve ani olarak bayılıp yere düşmüştür. Bu hadise üzerine hastalanan ve delilik alâmeti gösteren bu subay cephe gerisine aldırılmıştır. Kürtler hakkında reva görü-**

len mezalimin dehşeti bir düşman subayının asabını bozmuş olması, türk cinayetinin fecaatı derecesini ölçmek için en belirgin bir delildir.

Türk orduları, Bamasoran, Hormekan, Şadyan, İzolan, Hiran, Balaban, Koziçan aşiretleriyle Plömer, Nazmiye ve Erzincan mıntıkları aşiretleri üzerine hareket fırsatını bulamadan kar fırtınaları başlamış ve bu yüzden orduların geri dönmesi kararlaştırılmıştı. Bu çekilme hareketine rağmen, merkezlerde bir kısım askeri kuvvet bırakılmıştı.

Kıştan sıkılıp açlığın ve sovuğun tazyiki ile dağlardan inip kasabalar civarına yaklaşmağa mecbur olan kürtler, kabile kabile toplanarak iplere bağlanmakta ve yayılım ateşiyle imha edilmekte idiler. Bunlar arasından bir kısım çocuk ve ihtiyarlar seçilerek Batı vilayetlerine ve başlıca, Ankara, Konya Eskişehir, İzmir ve diğer sahil vilayetlerine tehcir ediliyorlardı.

Ümitsiz kürt mukavemeti, perâkende bir halde devam ediyor ve bâzı mağaralara tahassun etmiş olan kürt kahramanları; türk kuvvetlerine karşı ellerinden gelen intikam darbelerini endirmekte berdevam idiler.

Şamda çıkan «El-İstiklal el-Arabi» gazetesinin 6 Eylül 1938 tarih ve 3137 sayılı nüshasında, bu gazetenin Carablus türk hududundan alarak neşrettiği şu haber, dikkatini çekmektedir;

« Dersim Dağlarında »

«Carablus-hudut, (Arabi ajansı)-Dersim dağlarında isyan devam ediyor, bâzen sönüyor, bâzen yeniden canlanıyor. Zuhur eden şu garip hadise askeri mahfillerde önemli bir aksülamel uyandırmıştır şöyleki: 18 günden beri Dersim dağlarının bir mağarasında türk kıtaları bir kısım kürtleri abluka etmişlerdi. Asiler teslim olmak ve beyaz bayrak çekmek zorunda kalmışlardı. Bunun üzerine türkler asilere mağaradan çıkmalarını

emretmiş ve sayıları yüz seksen kişiden ibaret olan bu kuvvetten bir kısmı mağaradan dışarı çıkmışlardı. Asi kumandanı, mağara etrafındaki türk askerlerini görünce, bir küçük işaret vermiş ve mağaradaki diğer arkadaşları dahi silahlı olarak mağaradan çıkmalarını müteakıp, asi kumandanının verdiği diğer bir işaret üzerine, asiler türk kıtaatına şiddetle hücum etmişler ve türk kuvvetlerini kısmen imha ve kısmen firara mecbur ederek muhasaradan kurtulmuşlardır ».

Arapca gazetenin verdiği bu havadise göre, kürt kuvvetleri toplu bir hareket imkânını kaybetmiş olmalarına rağmen, türklere teslim olmaklığın feci neticelerini hesap ederek, kahramanca çarpışıp ölineği tercih ettikleri görülmektedir.

Askeri hareket sona erdikten sonra, Plömer — Koziçandan hükümet merkezine gitmiş olan aşiret reisleri de temamen Batı vilayetlerine sürgün edilmişlerdir.

Türk hükümeti, askeri hareket mıntikasını on yıl müddetle memnu mıntika ilan etmiş, ve bir kısım havaliyi dahi ayırarak bunlara «**meskûn mıntika**» adını vermiştir. Abdullah paşa Alpdoğanın tensibi ile Mazkert ilçesinin Turşemek nahiyesi mıntikasında, Munzur nehri ile Pah sularının iltisak noktasında **Mamikân** köyü şehir ittihaz edilerek, burada bir çok kışlalar yaptırılmış ve **Tunç Eli** merkezi olarak, bu köye «**Kalan**» adı verilmiştir. «Kalan» sözü türklere göre, güya türkce bir kelime imiş, hal bu ki, bu söz halis muhlis kürtce bir sözdür ve «Kâl» yani ihtiyar kelimesinin «An»cem edatıyla «ihtiyarlar» demektir. Şu halde, bunak ve sersem türk Generalının yeni bir ad sanarak, bu kürt köyüne verdiği ünvan yine bir kürt ünvanı olmuştur.

1938 Teşrin ayları Dersim hürriyet ve istiklal mücadelesinin tarihi üzerine siyah perde endiren ve Dersimin maglubiyetini kayt eden feci bir tarih olmuştur... Kahraman Dersim, son kurşununu attıktan, son fedaisini şehit verdikten sonra, şeref ve namusla düşmüştür. Türk hükümeti, silah kuvvetiyle ve mertce çarpışarak değil, kahpece ve namerdane

hile ve desiselerle, civanmert kürdün⁶ hulusunu kötüye kullanarak, onun reislerini duzağa düşürmek suretiyle imha ettikten sonra, başsız ve öndersiz kalan Dersimin kadın ve çocukları üzerine boğucu ve zehirli gaz kullanarak yüzler kızartıcı kahramanlığını (1) tatbik şerefsizliğine kadar alçalmış, küçülmüş, küçülmüştür . . .

Mağlup ve harabezar Dersime, türk idaresi baykuş kanatlarını germiş ve insanlığın kaideleri dışında hususi talimat ve kanunlarla bu harabezarı idareye başlamıştır.

Dersimi türkleştirmek amacıyla, bâzı mıntıklarda mektepler açtırılarak kürt çocuklarına türkce okutturmağa, kürtce konuşmağı yasak etmeğe çalışılmış ve bu hususta o kadar vicdansızca hareket edilmiştir ki, kürtce konuşan her çocuğa, her kürtce kelimeye karşılık dört gün okul dahilinde hapis cezası tatbiki kaide ittihaz edilmiştir.

Kürt çocuklarına, yapılan telkinatın başında: atalarının türk olduğu, babalarının yanlış olarak kürtleştikleri ve çocukların kürtlüğe sevki yanlış bir şey olup, bu yola kürtleri sevmeden ecnebiler olduğu propaganda edilmiştir.

Dersimin mütebaki mıntıklarında okul ve buna benzer eğitim müesseseleri açılması şöyle dursun, yolcu gözünden uzak olan bu muhitlerde ahali kendi halına bırakılmış ve her çeşit gıda, mesken ve giyim vasıtalarından mahrum olan bu mıntika ahali acılıktan ve soğuktan ölmeğe mahkum bırakılmıştır.

Türk hükümeti,—geçit mıntıklarındaki pek seyrek yerler müstesna —Dersimin hiç bir tarafında ne bir yol, ne bir tek köprü yapmamış, zirai ve ekonomik hiç bir yardım ve kalkım vasıtası ihtasını düşünmemiştir. Bu nisyân kasti olmuştur çünkü, takip edilen gaye; kurşunla öldürülmeyen ve halen yersiz yurtsuz, ac ve çıplak dolaşan mütebaki kürtleri beyaz katliam ile ortadan kaldırmak, ve bunların bıraktıkları betbaht yetimlere hüviyetlerini unutturarak türkleştirmek olmuştur.

Bütün bu gayrı insani tedbirlere rağmen, Dersimin halis Zaza

kürdüne dilini an'anesini ve milliyetini unutturamayacağına nihayet kani olan medeni (!) Türkiye Cümhuriyeti, bu betbaht kürt halkını, asırlardan beri üzerinde yaşadığı ana yurdundan uzaklaştırmağa karar vermiş ve Dersim halkı, ac, çıplak, bakımsız ve perişan bir halde yerlerinden çıkartılıp Batı vilayetlerine tehcir edilmiştir. Ekserisi kadın ve çocuklardan mürekkep olan bu muhacir kabileleri; Batıya aktıkça kuruyan bir insan seli gibi tükenerek kuruyarak **Ege** sahillerine kadar ulaşabilen kalıntıları oralarda türkler nezdinde köle gibi hizmete verilmişlerdir.

Roma kölelik devrinin bütün mezalim ve gaddarlıklarını gölgede bırakan kürt kölelerinin halıyla, medeni alem alâkadar olmamış, ve Türkiye denilen kürt cehennemi içinde dram devam etmiştir. Türk diplomatlarını salonlarına medeni millet mümesili diye kabul eden Batı Demokrasisi, bir an bile kürtler hakkında yapılan cinayetin hesabını sormağa cesaret edememiştir.

Batıya sürülen kürt muhacirlerinden sağ kalanlar, on yıl sonra, yani 1948 yılında Dersime geri çevrilmişlerdir. Fakat bu zavallıların ne gibi şartlar altında memleketlerine dönmeleriyle hükümet asla alakadar olmamıştır. Çünkü, dönüş, kış mevsimine tesadüf etmiş, ve Dersim dağlarına serpilen bu biçareler mavasız, ac ve çıplak bir halde olduklarından, ikinci bir imha siyaseti manasını almıştır.

Dersime döndürülen muhacirlerin durumu ve Dersimin genel hali hakkında en belîğ şahadeti bizzat bir türk gazetesinin ağzından dinliyelim:

Istanbulda çıkan «Sön Posta» Gazetesinin yazarlarından

Osman Mete, 1948 yılında Dersimde yaptığı tetkik ve

incelemeleri üzerine şunları yazmıştı:

«Tunç Eline gittim. Burası sabık Dersimdir. Issız ve insandan hali bu yerleri gezdim. Kalandan Ararata kadar orada mevcut olan ahali ile konuştum. Onlar tahsildardan ve adi bir

jandarmadan başka bir hükümet memuru görmemişler. Köylerin içerisine girdim, bu köyler takriben beş kilometre mürebbaı vüsatında araziler üzerinde kurulmuş ve her ev bir küçük tepe üzerinde bina edilmiştir. Buradaki insanları görmek ve onların dahili hayat ve ruhunu meşketmek istedim, fakat maelesef bizim eski vaktımızdan kalmış hiç bir eser göremedim. Sanaat katiyen yoktur, ziraat ve ticaret yoktur. Orada bütün hayatını yüz keçisinin arkasına bağlayan biçare insanlar gördüm. Tunç Eli, sabık Dersim, beşinci asrı yaşıyor ve bu günkü müterakki Türkiyenin hudutları dahilinde bulunmasına rağmen, yirminci asrın nimetlerinden hiç te istifade etmemiş. Nihayet başım döndü ve bir türk çocuğu sıfatıyla hissiyatım yaralandı ve müteesir oldum.»

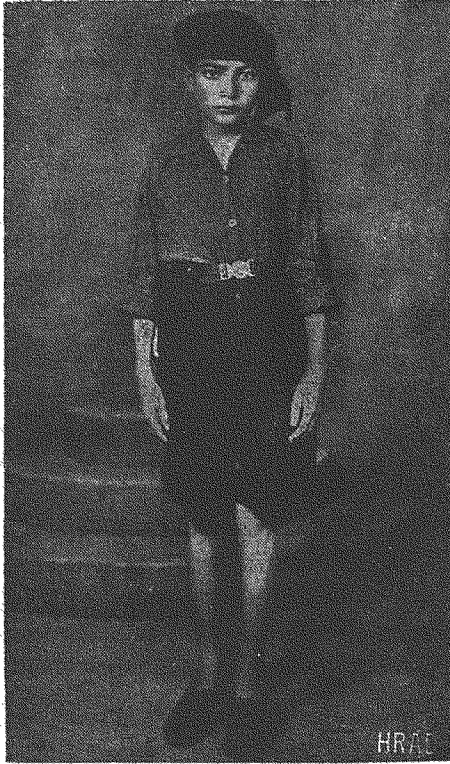
«Tunç Eli vilayetinin merkezi Kalan dır. Munzur çayı üzerinde tesis edilmiş yalnız elli haneden ibaret bir yer. Bu boğaz da hiç bir sihi teşebbüs ve ihtimam görmemiş ve senevi burada üç milyon lira gayip oluyor. Kalanda, bu köy niçin bu kadar gayri münasip bir mahalda inşa edilmiş ? diye sordum. Bana dediler ki, Dersim vukuatları temizlendikten sonra Dersimde bir vilayet merkezi tesis etmek için boğazlar komisyonu tarafından o vaktin müfettişlerinden Abdullah paşaya vazife verilmiş ve Abdullah paşa diğer mütehassısların fikrine rağmen bu mahalli münasip görmüş, mütehassıslar iliraz ve şikayette bulunup — «Paşam, burada vilayet yapılırmı, ve burada milyonlar sarf edilirmi ?» — demelerine rağmen, Abdullah paşa fikrini yürütmüş ve vilayet merkezini orada tesis etmiştir.

«Burada insanlar alelumum keçi gütmekle meşguldurlar. Kadınlar bilhassa fazla çalışırlar ve erkekler boş otururlar, şöyle ki, Dersimde insan hayatı yüzde seksen beş durmuş ve kötrum halindedir. Fikir yoktur, çünkü mektep medrese yoktur. Medeniyet şartlarının hiç bir usulu ve zerresi buraya girmemiştir. On binlerce insanların nüfus kağıdı ve kaydı bile yoktur. Doktor yoktur, ilaç denilen bir şey orada malum değildir. Köyleri biri birine bağlayan yollar, mevcut değildir. Dersim halkından her hangi birisi, hükümet denince yalnız tahsildarı ve jandarmayı bilir. Bu havalide yüz binden fazla nü-

fus yaşamaktadır. Bu bayağı ve gayri insani halin sorumluluğu hükümetimizin tertip ettiği heyetlere düşse gerektir, çünkü biz hükümet halinde Dersimden alıyoruz, fakat Dersime bir şey vermiyoruz. Bu sorumlu durumu devam ettirme hakkımız yoktur.»

Nisan 1948

Osman Mete

Gözü önünde babası öldürülen

Dersim muhacirlerinden

Birader zadem Hasan

İşte bir türk yazarının kaleminden fıskıran hakikatlar, işte bir türk çocuğunun Kürdistan mintikası hakkındaki tetkikat ve duyguları, işte türk hükümeti zimemdarlarının medeniyet dünyasına karşı—Kürdistanı islah ve medeniyet güneşine ka-

vuşturmak—formüllerleriyle işledikleri cinayetlerin neticeleri, yaptıkları soygunculuk ve hırsızlıkların canlı bir delili...

Dersim «Askeri hareketinden» sonra, geçen on yıl zarfında, türk hükümetinin Kürdistan mıntıkasında yaptığı ve yahut daha doğrusu yapmakta olduğunu ilan ettiği islahat teşebbusleri, zavallı türk milletine yalnız Dersim merkezi için yılda 3 milyon liraya mal olmakta bulunmasına rağmen, bu paralardan bir santimi bile maksadına sarf edilmediği, idare adamlarının cebine indirildiği ve işin dış görünüşü göz boyacılığından başka bir şey olmadığı meydandadır.

KÜRDİSTAN FACIALARI HAREKATINDAN KİM ZARAR GÖRDÜ ?

(Türk ricalına bir sül)

Kürdistan mıntıkası Türkiyenin en önemli bir hudut kallesi olduğunu takdir edemiyen hiç bir türk yoktur sanınız. Türkiyenin en müşkil zamanlarında, Kürdistan kahramanları tam bir hulusla ve birlikle türklerin imdadına koşmuş ve yardımda bulunmuşlardır. 93 harbından tutunuz da, Balkan Harbı, Birinci Cihan Harbı ve son defa Fransız ve İngilizlere karşı yapılan kurtuluş savaşlarında Kürtlerin türklerle kaşrı göstermiş oldukları kardeşçesine ve sadıkane yardımların, inkarı mümkün değildir.

Türk inkilabının başlangıcında, Mustafa Kemal, ilk önce Kürdistan mıntıkasına (Erzurum) iltica etmiş ve kahraman kürt milletinin vâdine ve yardımına dayanarak «**Millî hareket teşkilatının**» temelini kurmuştur. Bu, tarihin inkar edilemez bir hakikattir. Yunanlıların hücumlerine karşı, türklerle aynı safta Türkiyenin toprak bütünlüğünü koruyan ve ecnebi devletler nezdinde türk isteklerini müdafaa eden kürtler ve Kürdistan mümesilleri olduğunu milli şeref ve benliğini müdrik hiç bir türk inkar edemez. Türkiyenin ölüm dirim savaşlarında her zaman kürt milleti türkü desteklemiş ve en ümitsiz anlarda bile Kürdistan halkı türkün imdadına koşmuştur.

Ankara Meclisinde Mustafa Kemalî müteaddit taaruzlara karşı koruyan, tertip edilen suikastları açığa çıkaran ve Meclisin dağılarak Ankaradan Kayseriye ve Sivasa çekilmemesini merdane ve cansiperane temine çalışmış olanlar, bizzat Kürdistan

Selt Abdülkadir

Diyarbakirde idam edilen

Şurayı devlet reisi

mümessilleri olduğu türk inkilap tarihinin önemli hadiseleri meyanında kayda şayandır. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni, Dersim mebuslarından Hasan Hayrı, Ahmet Ramiz, Urfa mebuslarından Barazi aşiretleri mümessilleri Bozan bey Şahin, Palu, Van, Bitlis, Diyarbakir, Malatya, Besni mebusları cümleten Türkiye Büyük Millet Meclisinin maneviyetini tarsin eden ve Türkiyenin bağımsızlığına ciddiyetle çalışan kimseler olmuşlardır. **Kürdistanın bu mümessilleri, kürt milli isteklerini, türklerin ölüm dirim savaşları esnasında bir tarafa bırakarak, yalnız türk yüksek menfaatlarını korumuş olduklarını burada itiraf etmek zorundayız.** Kürdün bu kardeş civan mertliğini türk tarihi inkâr edemez ve etmemelidir. Dar zamanda yapılan bu kadar ve-

fakârlığa ve fedakârlığa karşı, Cümhuriyet Türkiyesi Kürtlere olan minnet ve şükran borcunu nasıl ödedi? . . .

Bu sorunun cevabını yine bırakalım yakın zaman tarihi versin ! . . . **Kürdün vefakârlığı hiyanetle, zulm ile, katliam ve imha ile mukabele görmedimi ? . . .** Kürdistan kendi milli ve en iptidai hakları teslim ve temin edilecek yerde ateş ve ölüm saçılmadı mı ? . . . **Yapılan bu mezalimden yalnız kürt mü zarar gördü, Türkiye Cümhuriyeti kürde karşı reva gördüğü zulm ile kendi bastığı dalı kesmiş olmadı mı ? . . .**

Kardeş katliamı, türk hazinesine milyonlara mal oldu. Bunun ağırlığını zavallı türk köylü ve işçisi omuzlamağa mahkûm oldu. Türkiye iktisaden de zarar gördü. Kürdistan, iktisat noktasından Anadolunun belkemiği olduğuna şüphe yoktur. Türkiye hükümeti, Kürdistan'dan her yıl milyonlarca koyun, keçi, sığır ve o nisbette de tiftik, yün, deri, yağ kıl ve mümasil hasılatı Yunanistan, Mısır, Filistin, Suriye ve diğer memleketlere ihrac ederdi. Türkiyenin Batı vilayetlerine dahi odun, kömür ve sair hasılat gönderirdi. Bu gün ise, bu ihracat %80 nisbetinde eksilmiştir. Nitekim, mevcut istatistiklere göre; Kürdistan hadiselerinden evvel yalnız Filistin ve Suriyeye Kürdistan'dan yılda 1500 sürü, yani beher sürü 550şerden, bir milyona yakın koyun ihrac edilirken, bu gün ihracat miktarı yalnız 100 sürüye inmiştir. Bu, meselenin maddi ve iktisadi zarar faslıdır . . .

Manevi ve İctimai zarara gelince:

Kürt milletine yapılan zulm, tethiş ve hakaretler, kürt gençliğinin ruhunda o kadar derin ve şifa bulmaz yaralar açmış, asabını o derece tahrik etmiş ve germiştir ki, bu günün, yarının ve müstakbelin kürt nesilleri bunu unutamıyacak ve kürtlüğe karşı irtikâp edilen cinayetlerin hesabını sormaktan ve intikam için yaşamaktan geri duramayacaktır. Bir zamanlar şen ve abât olan Kürdistan, bu gün harabezara dönmüş ve baykuşlar yuvası olmuştur. Orada yaşayan bu günün ve müstakbelin kürtlüğü; baba toprağının her zer-

resinde ecdadının mâsum kanını görecek, kürt diyarının uçrumlarına ve ırmaklarına baktıkca; namusu için kendini ölüme atan on binlerce kürt annelerinin ve bakirelerinin dilhıraş feryadı kulağında oğuldayacak . . . Harice, yad ellere sığınmış, ecnebiye boyun eğmiş, kırlarda ve çöllerde vatanının zümrüt yaylalarını hasretle anarak her gün damla damla ölen ve fakat ölmek istemiyen kürtlük ise: bir gün ana yurdunu zalimlerin elinden kurtarmak ve orada yaşayıp ölmek için yanan bir krater gibi tütmetedir.

Şu halde; Türkiyenin gördüğü ve müstakbelde göreceği en büyük zarar: ölmek istemiyen bir milletin kendinden hesap sormak için hazırlandığı günün zararı olacaktır ve bu zarar zararların en korkuncu ve en dehşetlisidir.

TÜRK HALK KİTLELERİ ÖNDERLERİNDEN

TEMENNİYAT

Gösterdiğim korkunç encamı önlemek, bu mukadder mahşerin seyrini deyişebilmek, yüksek menfaatlarını taktir eden, soysuzlaşmamış, ecnebiye kulluk etmeğe henüz karar vermemiş türk halk kitlelerinin namuslu önderlerinin elindedir. Çünkü, Kürdistan halkı kavmi, milli ve sekafi veçhelerden tatmin edilir ve türk halkı bilihtiyar Türkiye toprakları dahilinde bulunan tarihi Kürdistanın istiklalını temin ederse; bu suretle hem mazi üzerine bir nisyan perdesi çekilir ve hem de insanlığa, medeniyete karşı itibarını iyade etmiş olur. Bu, her iki milletin bağımsızlık ve saadetinin biricik yoludur ve bunun temin edilmemesi istimarci devletlerin Türkiyede siyasi ve iktisadi menfaatlar sağlamasından başka hiç bir şeye hizmet etmez. Her türk ferdi bu hakikatı eyiden eyiye kavrar, milli menfaatını şahsi ihtiraslardan yüksek tutarak düşünür ve yalnız vicdanından ilham alarak hareket ederse; kürdün değil, bizzat türk varlığının yüce menfaatlarını korumuş olur. Aksi takdirde Kürdistan, türke rağmen istiklalını elde etmeğe çalışacak ve buna muvaffak olacaktır, çünkü, Kürdistan da, Osmanlı İmparatorluğunu teşkil eden Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, Sırbistan, Rumanya ve Arabistan toprakları milletlerinin geçtiği tarihi yoldan geçecek ve hedefine eriştiği gün, yanı başında dost bir Türkiye değil, düşman bir milletle komşu olacaktır. Biz, bu akıbeti değil, kardeşce ve belki konfedere bir şekilde teşekkül etmiş bir Yakın Şark milletler birliğini arzu ediyoruz.

Bu arzumuz bizzat türkün menfaatına uygundur, çünkü dostane bir tasfiye çaresinden boyun kıran Türkiye, tecrid edilmiş ve ecnebi müstemlekesi olmak mukadderetına namzet bir Türkiye olacaktır. Tarihin bu amanzız neticesini anlayabilmek için, türk devletinin kuruluş devirlerine irca-nazar kâfidir. Öz Türkler Orta Anadoluya yayılmazdan evel, arapla-

rın, kürtlerin ve ermenilerin diyarlarında yaşamış ve bu milletlerden himaye görmüş, korunmuştur. Bu gün bile Yakın Doğuda öz türklerin miktarı araplara ve kürtlere nisbeten azınlık halindedir. Asıl türk vatani tabii Türkistandır ve asırlarca evel Orta Anadoluya gelen türk kabileleri ilk önce kürtlerin ve daha sonra arapların ve diğer muhtelif milletlerin ana vatanlarında bu milletlerle uzlaşma suretiyle büyük bir türk İmparatorluğu kurmuşlar ve bu İmparatorluk, Doğu milletleri, üzerine dayanan gayrı-milli bir İmparatorluk olmuştur. Türk ırkının tefevvüküne dayanan yanlış siyaset başlayınca; Türk İmparatorluğu da küçülmeğe başlamış ve nihayet bu günkü küçülmüş 16—18 milyonluk Türkiye kalmıştır ki, bu da, bün-yeye itibarıyla bir türk çoğunluğunu ihtiva etmemektedir.

Her devirde birer suretle ecnebi amâline ram olan bu muhtelif unsurlardan müteşekkil Türkiye devleti, devlet mekanizması başında bulunanların ihtirasatının kurbanı olmuştur, çünkü: Türkiyede türk ırkının faikiyeti iddiasıyla diğer ırkları imha eden devlet adamları, bu husustaki ilhamlarını daima şu ve ya bu ecnebi istimarıcı devletten almışlardır. Filhakika, Türkiyede bu gün mevcut 18 milyon nüfus arasında bir kan tahlili yapılacak olsa, halisüddem türklerin diğer ırklara nisbeten azınlıkta kalacağı şüphesizdir. Şu halde; 18 milyon türk diye iddia edilen bu günkü Türkiye camiasi: fizyonomi ve karakter bakımından Kürt, Ermeni, Arap, Çerkes, Laz, Elen, Türk ve sair ırklardan müteşekkil mahlut bir yekun olup, bu yekun içerisinde ekseriyeti teşkil eden hiç şüphesiz ki Kürt unsurudur. Hal bu merkezde olduğu ve kürtler kendilerine nisbeten Anadolu da azınlık halinde bulunan türklerin mevcudiyet ve istiklahına riayetkâr buldukları halde, Türkiye hükümeti Kürdistanın milli ve kültürel haklarına tecavuz ve bunları gaspetmesi şöyle dursun, kürtler her hak iddia ettiklerinde ve bu iddialarını silahla teyit eylediklerinde, çıkan isyanların ecnebi teşviki, ecnebi parasıyla yapıldığı iftiraları meydana atılmış ve en iptidai hakları istihsâl için yapılan bütün hareketler kan içinde boğulmuştur. Kürt hareketlerinde hiç bir ecnebi tahriki âmil olmadığı ve kürtler hiç bir zaman

ecnebiye alet olmadıkları— bizzat Türkiyenin evrak hazinelerinde mevcut gizli dosyalar bir gün cihan önünde açıklanırsa —bütün belâgetiyle meydana çıkacaktır. Kürdü tahrik eden kuvvet hürriyet aşkı olmuştur, kürdün ruhundaki istiklal meyli durmaz bir dinamizmdir.

Dünya medeniyeti ve dünya hükümetlerinden hiç biri tarafından hiç bir yardım görmeden ve yalnız milli haklarına dayanarak, tarihin kayıt etmediği mezalim ve katliamlara maruz kalmalarına rağmen; daima ayağa kalkan ve hakkını haykırarak kürt milletinin çektiği ızdırap ve felâketler karşısında yüzlerine medeniyet maskesini takmış olan büyük ve küçük devletler, yalnız seyirci kalmış ve dökülen mâsun kürt kanıyla menfaat kadehlerini doldurmağa çalışmışlardır. Gerçi, Mogol ve Türk istilalarından sonra kürt sekafeti inkişaf etmek imkanını bulamamış ve yapılan mezalim kürt milletini kültürel inkişaftan mahrum etmiş isede, bu gün artık kürt milleti asırların uykusundan uyanmış, benliğini idrak etmiş ve hürriyete kavuşmak için hayatı istihkara azmetmiştir.

Her kürt ferdi ve bilhassa her kürt genci, hür ve bağımsız bir kürt yurdunda, hür ve bağımsız olarak yaşamak hakkını haiz olduğunu müdriktir. **Bu hakkı, dostane ve muslihane yollarla teslim etmek bizzat türk milletinin menfaati iktizasındandır.** Yapılan mezalimi unutturmak, mazi üzerine bir nisyan perdesi çekmek gerektir. Kürdün istiklalini temin etmek Türkiyenin Doğu hudutlarının selametini sağlamak demektir. Türk milleti Kürdün, Arabın, Ermeninin ve bütün Yakın Doğu milletlerinin dostluğuna mühtaçtır. İstimarci devletlerin boyunduruğu altına düşmemek için, Yakın Doğu milletleri arasında bir kardeş havası yaratmak gerektir. Böyle bir havanın yaratılması türk zimamdarlarının elinde dir. Aksi taktirde, şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da, bu siyasi ve ictimai zarurete boyun eğmiyen Türkiye, ecnebiye boyun eğecek, bir ecnebi müstâmeresi durumundan kurtulamıyacaktır.

İnsanlık tarihinin kayıt edemediği uzun asırlardan

berli, Anadolu Doğularını kendine yurt edinmiş olan kürt milleti bir çok cihangir akınlarına rağmen imha edilememiştir ve imha edilemez. Kürdün dostluğuna dayanan milletler, bu civanmert milletin yardımından daima faydalanmışlardır. Bunun en bellğ tarihi delilli Yunan esatirinde zikri geçen Kürt «Gortien» düğümü adıyla maruf efsane dir, ki bu efsaneye göre, Gortien düğümünü çözebilen kim olursa, ancak o cihana hakim olabilir denmişti. Gortien düğümünü çözebilmek, kürt dostluğunu temin edebilmek demektir. Büyük İskender Anadoluya geçer geçmez bu dostluğu temin etmiş ve bu sayede sayıca üstün düşmanlarına galip gelerek Hindistana kadar yürüyebilmişti. Kürt dostluğunun ehemmiyetini küçümseyen Selefkle yunan imparatorluğunu Batı Asiyadan kovan, kürt Bartlar olmadımı? Yakın zaman tarihine gelince:

Osmanlı imparatorluğunun Doğu sınırlarını asırlar boyunca koruyan biz kürtler degilmi idik? Fakat bütün bu fedakârlığımıza karşı ne gördük?... İmha... Altmış asırlık mükemmel dilimizi bize unutturmak cehti, bizim milli onurumuza hakaret, esir ve köle muamelesi... ve katliamlar... katliamlar... tehcirler...

Bu milli iztirablar, milli şeref ve namusumuza karşı yapılan dürlü hakaretler, bu gün artık hür yaşamak azmımızı çeliklemiştir. Kürt milleti hür yaşamak ve hür ölmeğe karar vermiş bulunuyor.

Medeni dünyanın ve bilhassa türk milletinin bilmesi lâzımdır ki: kürtleri Kürdistan istiklali davasından hiç bir kuvvet vaz geçiremeyecektir. Bu alevlenmiş milli gayenin söndürülmesi imkânsızdır.

Türk hükümeti kendisini medeni bir hükümet sayıyor ve kürt meselesini kati olarak halletmek istiyorsa, Büyük Britanya Dominyonları, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Birliği Cümhuriyetleri şeklinde bir idare tesis ederek kürt

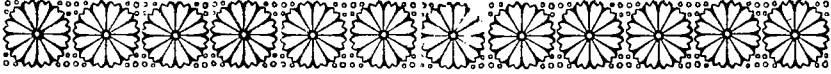
milletinin milli haklarını teslim etmesi gerektir. Türk hükümeti, akıl ve mantığın emrettiği bu borcu ödemekten kaçınır ve Amerika ve İngiltere hükümetlerinin yardımına güvenerek gasp ve gadr yoluna devam ederse; kendisi için tarihi mukadder akıbet, belki de milli varlığını bile koruyamıyarak bir ecnebi müstemlekesi haline gelmek olacaktır. **Biz kürtler, bir asiyalı millet sıfatıyla, türkler için böyle bir akıbet temenni edemeyiz.** Amerika ve İngilterenin, her an ilan etmekten fariğ olmadıkları «Türkiyenin toprak bütünlüğü» teranesi bir kurt masalından ibaret olduğunu anlamamış bir tek türk devlet adamı kalmışsa; bu, türkler hesabına bir felâkettir.

Bize gelince :

Kürt gençliği, kürt milletinin bu günkü ve yarınki nesilleri, durmadan, dinlenmeden çalışacak, mücadele edecek, esaret zincirlerini kıracak ve atalarından kendilerine miras kalmış olan tarihi vatanlarını, milli haklarını, her ne bahasına olursa olsun istirdat edeceklerdir.

Yaşasın Kürdistan! yaşasın kürt gençliğil yaşasın hakikatli kahrolsun ve yıkılsın zulm, taassup ve cehalet !

GENÇLİGE HITAB

Ey kürt genci, ey asırların zulmunu istihkar eden civanmert milletin oğlu, beni dinle !

İnsanlık tarihinin şafağı ağarırken, onun ilk şuleleri Hint denizinden Kafkaslara, Küçük Asyanın Doğu yamaçlarından Orta Asyaya kadar uzayan yüksek dağlarda ve güneşli yaylalarda seni doğuran büyük ırkın mağrur alnına isabet etmiştir.

Senin tarihin, ardı arası kesilmeyen kahramanlık menkıbelerinin tarihidir. Çünkü sen, kırk asırdan beri namuslu ve azâde bir varlık için savaştan ve bu gün dahi o savaştan yılmamış olan bir milletin çocuğusun.

Kürdün fırtına ve kasırgalarla dolu dünkü ve bu günkü hayatının, mâruz kaldığı felaketlerin ve çektiği ıztırapların sebep ve menşe'ini aramak, tarihin cilvelerini intibah gözleriyle tetkik etmek hepimizin borcudur.

Varlığını korumak, benliğini muhafaza etmek için, hiç bir millet bizim kadar uzun ve sürekli savaşlar yapmamıştır.

Uzun tarihimiz boyunca, hiç bir kuvvet bize mağlubiyet itirafı yaptıramamıştır . . . Kürt alını, kürt yurdunun haşmetli zirveleri gibi, daima yüksek kalmış ve hiç bir fatihin önünde eğilmemiştir. Kürt hayatiyetinin hakikatı, bu günün de şaşmaz hakikatıdır. Çünkü, kürt, ölüm kalım cidahını terketmemiş, mağlubiyet itirafında bulunmamış, dünya milletleri saflarından silinmemeğe karar vermiş, yaşamak isteyen ve yaşamak için ölmesini bilen bir millettir.

Ey kürt oğlu, ey kürt kızı, dünya bu kararından haberdar olmalıdır !

Yaşamak isteyen her varlık döğüşmelidir !

Dünya üzerinde bir yeri olmak isteyen her millet çar-

pısmalıdır !

Tabiatın değişmez kaidesi bu dur. Kimyevi, nebati ve hayvani alemin amansız varlık kanunu bu dur; döğüşmek, savaşmak ! . . .

Bu kaide, insan cinsi için daha amansızdır. Irk ırkın, millet milletin, insan insanın yırtıcı canavarıdır.

İnsanlık medeniyeti henüz bu kaideyi tebdile muvaffak olamadı, savaş kanununu ta'dil edemedi. Bu gün de, yaşamak için döğüşmek gerek, kaçınmak ölmektir.

Biz, ölmek istemeyen bir milletiz. Kürt, yaşamağa karar vermiştir ve yaşayacaktır.

Uzun tarihimiz boyunca bir çok ırklar, milletler ve devletler kürdü öldürmeğe çalışmışlar; onu hayat hakkından mahrum etmeğe azmetmişler, fakat muvaffak olamamışlardır. Doğudan, Batıdan, Güneyden ve Kuzeyden gelen cihangir akınları, kürt dağlarının eteklerinde kırılmış, kürt azmı karşısında parçalanmıştır. Dünya tarihinin seyrini değıştiren kahhar kuvvetler, bir çok milletlerin varlığına hateme çekmiş, bize muasır bir çok milletler tarihe geçmiş, fakat mücadeleden yılmamış olan kürt, tarihe karşı kanlar akan alnını yükseltmek: «Ben ölmedim, ben yaşayacağım !» demiştir.

Hiç bir milletin tarihi bizimki kadar kanlı olmamıştır. Hiç bir milletin yurdu bizimki kadar istila dalğalarına uğramamıştır. Hiç bir millet bizim kadar mutemadi döğüşmemiştir. En gayrı müsait şartlar altında bile, kürt eli silah tutarken teslim olmamıştır. Kahhar kuvvetlerin, sayı çokluğunun savaş için meydan okumalarına, kürt daima «Evet !» cevabını vermiştir.

İşte, varlığımızın bütün hikmeti, devamımızın bütün sırrı bu kelimedede mündemictir.

Ey ırkımın ümidi istikbali olan kürt gençliği ! Bu naçiz eseri sana ithaf ediyorum.

Yurdundan uzak, yad illerde kalbi milli ıztıraplarla sızlayan, kürdün istiklal ve hürriyet güneşinin doğumuna teşne ruhu alevlenen derbeder bir kürdün, intikam gününün mahşerini senin bükülmez bazularından ümit eden Dersimli bir kürt çocuğunun sana ve yalnız sana müteveccih feryadına kulak ver !

Ben sana, senin namus ve şerefini lekelememek için vatanın yalçın kayaları, müdhiş uçurumları üzerinden kendilerini halaskâr ölümün kucığına atan binlerce gelin ve kızlarımızın feryadını inliyorum . . .

Ben sana, halâ bu gün bile, namert düşmenin kapısında esaret altında yaşayan, her gün, her an damla damla ölen, milliyeti, dili ve mukaddesatı tahkir edilen köle kürtlerin enin ve ıztıraplarını ağlıyorum . . .

Kürdistanın zümrüt dağlarından, güneşli yaylalarından sürülerek, Anadolu'nun çorak ovalarında acılıktan ölen, kahbe düşmanın süngüsüyle, kurşunuyla imha edilen ve günahları yalnız ve yalnız kürt doğmuş olmaları olan kardeşlerimizin gözlerini ölüm kapatırken, onların ümitlerinin ufuklarında sen bir güneş gibi belirdin . . .

Onların sana, bir tek kelimedede tekâsüf eden, amansız, amir ve kahhar bir vasiyeti var :

İntikam !

İntikam ! . . . kürt namusuna sürülen lekeyi temizlemek için.

İntikam ! . . . Süngülenen yüzbinlerce kürt yavrularının feryadını dindirmek için.

İntikam ! . . . Girdaplara atılan, ateşlerde yakılan gelin ve kızlarımızın Kürdistan âfakında oğuldayan eninlerini teskin için.

İntikam ! . . . Darağaçlarının altında ölümü kahramanca selamlayan, «Yaşasın hür ve müstakil Kürdistan !» diye haykı-

arak şehadet tacını giyen binlerce vatan kurbanlarının gayelerini tehakkuk ettirmek için.

İntikam !... Kürdistan denilen harabazar Anayurdun istihlası için.

İntikam !... Kürt diyarında uluyan sırtlan ve çakallar ırkının mülevves vicutlarından kürt vatanını tathir için.

İntikam !... «Medeniyet» denilen kahbenin peşine sığına rak bize uluyan köpekleri susturmak için.

İntikam !... intikam !... intikam !...

Şehitlerimizin kanlı cesetleri üzerinde kanla, gözyaşlarıyla yazılı Vasiyetname işte bu bir tek kelimedir !...

Namusu olan her fert, sinesinde kürt kalbi çırpınan her insan, damarlarında kürt kanı cevelan eden her genç bu Vasiyetnameyi unutmamalıdır. Onu infaz edinceye kadar uyumamalı, rahat etmemeli ve çalışmalıdır !

Dünün tarihini kanlarıyla yazan kürt neslinin, kanlarıyla çizdikleri yoldan yürümek borcumuzdur !

Biz, kanlarımızla kürt istiklalının kızıl şafaklarını açacağız. Ruhlarımızdaki volkanlarla, kürt kurtuluşunun alevli güneşini yaratacağız.

Dünya tarihi bize bakıyor. Şehitlerimizin gözleri bize müteveccihdir.

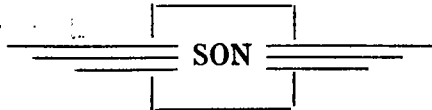
Hürriyet İlahına sunduğumuz binlerce kurbanlar, kendileri için bizden bir türbe istiyorlar, hatireleri için bir Abide bekliyorlar ...

Bu Abide, hür ve müstâkil Kürdistan'dır !

Bu Abide, milletler camiâsı arasında şeref mevkiini ihraz edecek olan müstakbel kürt devletidir !

Şehitlerimizin ruhunu şad edelim !

Yaşasın kahramanlar yaratan Kürt Milleti, yaşasın hür ve müstakil Kürdistan !

YANLIŞ-DOĞRU CETVELİ

Olmamasına çok özenildiği halde bazı tertip yanlışları kalmıştır. Muhterem okuyucularımızdan özür dilerim.

Yanlış	Doğru	Sayfa	Satır
Dir	Bir	4	29
Hürmette	Hürmetle	6	16
Beğozında	Boğazında	11	2
Meysimi	Mevsimi	16	20
Edmek	Etmek	17	28
Emevirin	Emevilerin	26	34
Desime	Dersime	28	15
Peşmut	Yeşmut	74	14
1937	1951	278	6
1937	1951	278	13

Kitabımızın 23üncü sahifesinde yazmış olduğumuz «Kürtce ağıt»ta matbaa hataları vaki olmuş olduğundan düzeltilerek yeniden aşağıya dercediyoruz.

Kürtce ağıtın düzeltilmiş şekli:

*Hürmüzgan ruman
Atiran kujan
Hoşan şareve gevre gevregan
Zorkeri arep kirdine Habur
Gihane pala peşe şarizor
Jin u kenikan ve dil beşinan
Merdi aza dilên ji ruye hevinan
Reviştê Zerdeşt maye bêdest
Bizika na kit Hürmüz ve hiç kes*

İÇİNDEKİLER

Dersimin mevkii ve hududu	1
Dersim dağları ve geçitler	2—6
Nehir ve ırmaklar	6
Munzur menbaı ve aşiretlerin an'anat ve perestişleri	8
Munzur Hurafesi	9
Vadiler (Kutu deresi)	11
Ormanlar	12
Ziraat, iktisadiyat	13
Hayvanat ve hastalıklar	15
İdhalât, İhracat, madenler	16
Dersimde türk hükümeti	17
Aşiretlerin dahili teşkilatı	18
Okullar	19
Dil meselesi	21
Din meselesi	21
Sarı Saltık kimdir ?	27
Dini ve ahlâki an'aneler	29
Ziyaretler, bayramlar	30
Kivrelilik, hanedanlık ve ocak	32
Kan davaları	33
İç savaşlar	34
Giyim ve kılık	35
Beden sağlığı	36
Yurtlar	36
Aile hukuku	37
Düğünler	38
Gıda ve yemekler	40
Baht (sığınma hakkı)	41
Dersim muhitinin bölgeleri ve aşiretler	42—56
Dersimin nüfusu ve Dersimlilere bağlı oymaklar	59—68
Dersimlilerin menşei	69
Osmanlı devrindeki hareket ve ihtilaller (M. 1328den türk Meşrutiyetinin ilânına kadar)	75—92
Cezri tasfiye	93
Enver ve Talât paşalarının Birinci cihan harbinde Çelebi Cemalettin efendi vasıtası ile Dersimdeki teşebbüsat ve Kışım Evliası	94—98

Baku ağa kimdir ?	99
Galatalı Deli Şevket vakası	103
Dersimlilerin Rus ve Ermenilerle işbirliği ve neticesi	112
Dersimde türk teşkilatı	117
Miralay kürt Hâlit bey Dersimde	119
Koçkiri kürt istiklal savaşı	120
Niçin muvaffak olamadık ?	170
Şeyh Sait isyanında Dersim	173
Tarihi bir muhavere	188
Türkler Dersimin imhasını nasıl hazırladılar ve	190—203
Koçan aşireti savaşı	204
Umumi Müfettişliklerin mahiyeti ve Dersimdeki icraat	204
Umumi Müfettişliğin Vali Deli Fahriye verdiği	214
gizli planlar	224
Durumun nezaketi karşısında alınan tedbirler	237
Karşılaşılan zorluklar	242
Vali Deli Fahrinin maruz kaldığı feci âkıbet	244
Müfettiş İbrahim Taliin akıbeti	246
Dersime son suikast planının başlangıcı	247
Ağrı savaşları	253
Kürt Hoybun Cemiyeti	256
Ağrı savaşlarında Dersim	259
Dersimi imha için son türk teşkilatı	262
Dersim katili general Abdullah ile bir macera	267
Dersime harekâtı askeriye (1936)	272
Dersime harekâtı askeriye (1937)	278
Alişer kimdir ?	282
Kürt kadınlığının kahramanlığı	284
Dersim harbî devamı (1937)	291
Seit Riza kimdir ?	291
Hain Rahberin akıbeti	295
Kürdün feryadı	305
Dersim katliamı (1938)	327
Kürdistan facialarından kim zarar gördü ?	331
Türk halk kitleleri önderlerinden temenniyat	336
Gençliğe hitab	

09

DER

INSTITUT KURDE DE PARIS

ENTRÉE N° 1825

Fiati S Lubnan Ilrasi

Dr. Vet. M. NURİ DERSİMİ

Cemiliye

Halep (Suriye)